STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07986

FUN NYU-YORK BIZ REHOVES UN TSURIK

Yehoash

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יהואש

פון ניו־יאָרק ביז רחובות און צוריק

צווייטער באנד

פארלאג „אויפגאנג"
ניו-יאָרק

Copyright 1917
by S. Bloomgarden
(All rights reserved)

Made in U. S. A.

אינהאלט

I צווישען בוימער 3
II דיענסטמיידלער 9
III על־קודס עש־שעריף 16
IV צוריקוועגס 27
V יודענשטאט 34
VI התאחדות המושבות 42
VII אין א ביארע 49
VIII פון דאנען און פון דארטען 55
IX טרויבענצייט 64
X די כמארע 72
XI שרעקען 84
XII א דעלעגאציע 95
XIII פון הר הזיתים 106
XIV פאהרענדיג 114
XV די שטאדט פון די אבות 121
XVI אן איבערקעהרעניש 134
XVII ימות הגשמים 141
XVIII שווערע טעג 148
XIX א בריעף 157
XX וואך־נאכט 163
XXI להתראות בארץ ישראל 170
XXII „סטארם ענד סטרייפס" 180
XXIII אין אלעקסאנדריא 189
XXIV ויסעו ויחנו 197
XXV כופו 206
XXVI חעלוואן 213
XXVII אראבעסקען 221
XXVIII אאידא 228
XXIX מוחאמעד אלי 238
XXX דער גאט „רא" 246
XXXI על־אזהאר 255
XXXII די זעפפעה 263
XXXIII אפשייד 272
XXXIV אין אטהען 281
XXXV צוריק 289

I.

צווישען בוימער

שפרינגט אַ זונענשטראַהל אריין,
שפרינגט ארום און זאָגט:
וואָס די שעהנע ערד פערמאָגט
דאָס — דער הימעל, אלץ איז דיין...

שפרינגט דער זונענשטראהל אוועג,
ווערט דאָס האַרץ פערקלעמט,
ערד און הימעל זיינען פרעמד,
און פערלאָרען איז דער וועג...

קיינער פרעגט מיך ניט מעהר, פאַר וואָס איך פאָהר ניט בעקוקען ארץ ישראל. איך בין איצט אַ תושב פון רחובות מיט אַלע קליפערלעך. אַז איך רעד פון רחובות, רעד איך בלשון „מיר”. אידען פון שיקאַגאָ וואָס קומען מיך בעזוכען, דערצעהל איך, אַז א ו נ ז ע ר ע ביאַרעס זיינען הייריאָהר געראַטען, א ו נ ז ע ר ע מאַנדלען זיינען כשורה און א ו נ ז ע ר ע וויינטרויבען זיינען ניט צו פערזינדיגען. דאָס אומגליק איז נאָר וואָס א ו נ ז פעהלט לאַנד.

מיין קליין טעכטערל נעהט אין בית הספר. דער באַ־קאַט וואָס די קינדער אין רחובות האָבען אויף איהר לכתחלה ארויפגעלעגט, ווייל זי האָט ניט פערשטאַנען קיין העברעאיש, איז ביסלעכווייז אַרונטערגענומען געוואָרען, און זי האָט שוין אַסך פריינד.

דעם בעסטען סימן אַז רחובות האָט מיט איהר אַ פעולה געטהאָן, האָב איך געהאַט פאַריגע נאַכט. זי האָט פון שלאָף זיך געקרינגט מיט אַ חבר'טע אויף — העברעאיש.

אונזער הויז שטעהט אין אַ מיטען פון אַ ניי־געפלאַנצ־טען גאַרטען. פאַראַן אין איהם אַלערליי בוימער, עפּעל, מישמיש (אַפּריקאָזען), פערסיקעס, מאַנדלען, אוילבערטען, פּאַלמען און אַראַנזש־בוימער, אַחוץ אייניגע קוסטעס פון חוה'ס פייגען — דער ארץ־ישראל'דיגער נאָמען פאַר באַ־נאַנאַס.

די מעהרסטע פון די בוימער זיינען נאָך צו יונג צו טראָגען פרוכטען. אָבער אפילו איך וואָס בין אין הלכות גערטנעריי ווייט פון אַ מומחה, קען זעהן אַז זיי וועלען אמאָל זיין לייטישע בוימער. קוק איך שוין בע־צייטענס אויף זיי מיט גרויס רעספּעקט.

אביסעל אָהן אַ זייט פון די „יונגע" שטעהט דער אַל־טער ציטראָן־בוים און קוקט מיט בטול אויף די כלומרשט'־דיגע הבטחות פון די נאַקעטע צווייגלעך זייערע. ער אַליין איז אָנגעפּיקעוועט מיט ציטראָנען. ער שטעהט סאַמע אַקעגען אונזער עס־צימער, און אַז מיר זעצען זיך טרינקען

טהעע, שטעקט ער אריין דורך דעם אפענעם פענסטער א צווייג בעלאָדען מיט לעמאָנען:

— בבקשה! (בעוואקאשא — ביטע).

קען מען איהם ניט פערשעמען, הגם די ציטראָנען זיי־נען נאָך גרין. איבריגענס טאָר מען ניט אָפּלעגען, ווארום דער הינקעדיגער שמיעד וואָס וואוינט הינטער אונזער הויז, ווארט צומאָל ניט אויף אַן איינלאַדונג מצד דעם בוים.

ער האָט אויף איהם א חזקה פון פריהער, נאָך איידער מיר האָבען אהער אריינגעצויגען.

אין גאַנצען אָבער אַהן איינזעהעניש איז דער הינ־קעדיגער שמיעד ניט. איז ער אונז מפצה פון צייט צו צייט מיט א בינטעל פון די באַנאַנאַס וואָס וואַקסען נעבען זיין שמידאַרניע.

די מיידעלעך פון בית הספר האָבען הפּנים אויך א חזקה פון פריהער אויף — די בלומען וואָס וואַקסען ארום אונזער הויז. עס איז זיי ניט אָפּצוטרייבען. טאָג פאַר טאָג כאַפּען מיר זיי פליקענדיג די ווייסע, רויטע און געלע רויזען, אָפטמאָל נאָך איידער די בעכערלעך האָבען זיך אין גאַנצען פאַנאַנדערגעעפענט.

יאָגט מען זיי אַוועק און אויף מאָרגען אין דער פריה פער׳גנב׳ענען זיי זיך ווידער, און רייסען אָפּ פיעל זיי כאַפּען אריין איידער מיר לויפען ארויס פערטיידיגען אונ־זער אייגענטום.

א טייל פון די טונקעל־רויטע רויזען, געברויך איך פאַר שלוחים. שיק איך א בריעף צו א פריינד איבער ווייט־טע ימים, לעג איך אריין א פּאָאר בלעטלעך. פריש זיינען

זיי ווען איך לעג זיי אריין, און פערטריקענט ווערען זיי זיין ווען זיי וועלען אנקומען, אבער עפעס פון דעם ריח וועט בלייבען, וועט עס עמיצען אין הארצען פערגעהן...

פון אלע זייטען האט אונזער הויז גרויסע פענסטער. די פענסטער זיינען תמיד אפען. שטראמט דאס העלע ליכט אריין און צושפרייט זיך אזוי ווי א גאלדענער טעפיך אויף די הויכע ווייסע וואנד און אויף די געפלאסטערטע פארלאגע, און לאזט ניט אויסען קיין ווינקעלע.

פון בעגינען ביז'ן אבענד, איז אין הויז א פיפסערייי און א געצוויטשער. פויגלען פליהען פון איין פענסטער אריין און דעם אנדער פענסטער ארויס. מע שפיעלט זיך אין באפענים, מע מאכט אלערליי שמד־שטיק און מע דרעהט זיך סאמע איבער אונזערע קעפ, אזוי ווי זיי וואל־טען געווען די בעלי בתים און ניט מיר.

אויך אפנים א חזקה פון פריהער...

אן אמת'ער זאמעל־פלאץ פאר אלע פויגעלעך פון ארץ־ישראל איז מיין צימער געווארען, זינט איך האב אויפגע־האנגען אויף דער וואנד דעם מגן־דוד אויסגעפלאכטען פון נייע קארן־זאנגען, וואס „חאווארזשא מוסאה" האט מיר געבראכט לכבוד דעם חג הבכורים (שבועות).

די קליינע חברה האבען עס גלייך דערשפירט און מע איז געקומען פון אלע עקען צו מיר ניט־געבעטענערהייד אויף כיבוד. א פיק א קערענדעל, א צוויק־צוויק, וואס דאס

מיינט אין ארץ ישראל „להתראות" (לעהיטראאט — אויף ווידערזעהן), א פליה דורכ'ן פענסטער, און ואיננו.

אזוי איז עס אנגעגאנגען טעג נאכאנאנד, ביז דער מגן־דוד איז געבליבען א ליידיגער, א שטרויענער. קיין איינציג קערענדעל האבען זיי ניט איבערגעלאזען:

געהען די טעג שטיל, זוניג און פול מיט וואקסען, איינער נאכ'ן צווייטען. פון מיין צימער ארויס, איז דער אויסקוק אויף דער דערוויסענדיגער וועלט פערשטעלט כמעט פון אלע זייטען, מיט גרינע בוימער. און דער הי־מעל איז בלא טאג איין טאג אויס, וואך איין וואך אויס.

קיין רעגען וועט מעהר ניט זיין ביז חשוון. אמאל בעוויייזט זיך א וואלקען, כמורעט זיך און ווערט שווארצער און שווארצער, און צושפרייט זיך רוגזה'דיג. אט, אט דאכט זיך וועט ער די וועלט פער'מבול'ען. אבער איך וויים, אז דאס איז נאר אן אנשטעל... קיין טראפען אפילו וועט ניט פאלען.

און די זיכערקייט פון זונינע טעג וואס וועלען זיך ציהען און ציהען, אחן אויפהער חדשים נאכאנאנד, ברענגט אריין א זיכערקייט אין דער נשמה...

אלץ לעבט אצינדער פון הימעל. די מאראנצען קריי־
גען זייער גאלד, די מאנדלען פארטיגען די יאדרעס און די
טרויבען פילען זיך — און דאס איז אלץ פון דער זון, פונ'ם
הימעל.

אין ארץ־ישראל איז דער הימעל מעהר ווי די ערד.
די הויפט יניקה קומט פון אויבען.

. . . .

פארנאכט קומען אפט שווערע באקלעמטע שטונדען...

די זון נעהמט איהר לעצט ביסעל ליכטיגקייט צוזא־
מען און טראגט עס אריבער פון אונזער פרדס, הינטער
אין הויף אריין, פון דארטען קריכען די לעצטע שטראהלען
אוועק איבער די גערטנער. א פויגעל שטעלט זיך אוועק
אקעגען מיין פענסטער, און לאזט ארויס שארפע אפגע־
האקטע קלאנגען, פיקט ער ארויס פון ערגעץ וויסטע
בילדער...

ווען איך געה אריבער צו די הינטערשטע פענסטער
פונ'ם הויז, איז שוין די זון לאנג הינטער א מויער פון
כאזוארינעס און ציפרעסען, וואס שטעכען שארף און
שווארץ אקעגען דעם צופלאמטען הימעל...

זעהט עס אויס ווי בעקליינ'ס טויטענאינזעל... פיהל
איך זיך מיט אמאל אפגעזונדערט און פארלאזען, אזוי ווי
פארווארפען אויף א וויספע אין מיטען ים...

II.

דיענסטמיידלעך

אַלע אין דער קאָלאָניע האָבען תימנ׳ישע דיענסט־מיידלעך. אפילו דער אָרעמער לעהרער פון בית הספר האָט אויך איינע. אַ דערוואַקסענע צו האַלטען טראָגט ניט די קלעגליכע שכירות וואָס ער קריגט, איז ער יוצא מיט אַ מיידעלע פון אַ יאָהר זעקס־זיבען אָבי ניט פער־שעמט צו ווערען צווישען לייט.

אַזוי שנעל ווי מיר האָבען אַריינגעצויגען אין אונזער אייגענער דירה און זייגען געוואָרען בעלי־בתים פאַר זיך, האָבען מיר איינגעזעהן אַז אָהן אַ תימנ׳קע וועלען מיר זיך ניט בעגעהן. ניט אַזוי צוליעב דער אַרבייט ווי צוליעב „רעפּוטאַציע”. אַ שעהן פּנים וואָלטען מיר געהאַט אין רחובות ווען מיר האָבען ניט קיין תימנ׳קע אין הויז.

די ערשטע מ י י ד ע ל וואָס מיר האָבען צוגע־נומען אויף דער רעקאָמענדאַציע פון אַ בעקאַנטען, איז גע־ווען אַן אלמנה מיט טרויעריגע אויגען און אַ קליין, דאַר פּנים, ברויז און צוקנייטשט ווי אַ גוט־איינגעבאַקטער

עפּעל. זי האָט אויסגעזעהן שטיידאַלט, הגם לויט איהרע יאָהרען איז זי נאָך געווען ווייט פון אַ זקנה. די עלטער קומט שנעל אין די לענדער פון מזרח.

זי איז קענטיג געווען ניט לאַנג פון תימן, וואָרום זי האָט בלויז גערעדט איהר מאַמע־לשון, אַראַביש. העב־ברעאיש האָט זי אַ וואָרט ניט געקענט. האָט מען זי בלויז געקענט געברויכען אויף אַזעלכע אַרבייט וואָס מע האָט איהר געקענט הייסען אויף שטום־לשון. זי האָט אויסגע־זעהן אַזוי פערהונגערט און אַזוי שקלאַפיש־נידערגעשלאַ־גען, אַז עס פלעגט דאָס האַרץ פערקלעמען אויף איהר אַ קוק צו טהאָן. און נאָכאַנאַנד זי פלעגט זאָגען : „סאַתאַר חעראַק" (מעהרען זאָל זיך דיין גוטס, ד. ה. אַ דאַנק) און זיך כאַפּען קושען די האַנד.

פאַר מיר און פאַר מיין צימער בכלל האָט זי געהאַט אַ געוואַלדיגען יראת הכבוד. דאָס האָב איך געהאַט צו פערדאַנקען די עטאַזשערקע מיט ביכער וואָס איז געשטאַ־נען אין ווינקעל, און מעהר פאַר אַלץ דעם דיקבייכיגען ענגלישען לעקסיקאָן וואָס איז געלעגען אויפ'ן טיש.

אַז איהר פלעגט אויסקומען פאַרביינעהן דעם טיש, פלעגט זי קיינמאָל ניט פערפעהלען זיך איינצובויגען און געבען דעם לעקסיקאָן אַ האַרציגען קוש...

נאָך איהר איז געקומען שמה (שאַמאַ), אַ הויכגעוויק־סיגע ביינערדיגע יונגע ווייבעל וואָס האָט זיך צום טויט געאַרבייט כדי מפרנס צו זיין איהר מאַן דעם חכם (חאַ־כאָם). ביי אונז פלעגט זי בלויז קומען אויף אַ האַלבען

טאג. די איבעריגע צייט האט זי געארבייט אין „בית־הספר“ און אין „בית־עם“.

זי איז געווען די צווייטע ווייב ביי דעם חכם. די ערשטע האט ער אוועקגעווארפען ווען זי איז איהם צו אלט געווארען. איך פלעג איהם זעהן אפט ווען איך בין איינגעשטאנען אין דעם „מלון קליביצקי“. אין קעלער פון דעם האטעל איז געווען זיין ווארשטאט. ער איז געווען א וואַפענשמיעד און די בעדואינער פון דער סביבה פלעגען קומען צו איהם פערריכטען זייערע געוועהר. פלעגט ער זיצען אויף דער ערד, די בארוויסע פיס פערלעגט אונטער זיך. די גאנצע צייט איז ביי איהם אוועקגעגאנגען זוכענדיג זיינע געצייג, וואס זיינען געווען צוואווארפען ארום איהם אין אלע ווינקלען פון קעלער. אלע צוויימען ווארט פלעגט ער זאגען „ברוך השם“. געפונען דאס צווייגעל — „ברוך השם“. פערלארען דאס צווייגעל און געפונען דאס האַמערל — „ברוך השם“. אנגעווארען ביידע און דערטאפט א שרייפעל — ווידער „ברוך השם“. אז עס פלעגט זיך אנקלייבען א סך ארבייט, פלעגט ער זיך אויפהויבען אין מיטען דערינען, איבערלאזען אלצדינג אויף גאט׳ס בעראט און אוועקשפרייזען א בארוועסער קיין יפו ווענען עפעס אז עניז, „ברוך השם“, וואס ער דארף איבערשמועסען מיט דעם דארטיגען חכם.

איין טאג האבען מיר זיך צוליעב איהם שיער ניט איבערגעשראקען אויף טויט. מיר זיצען אזוי איין מאל

ביים טיש, מיט אַמאָל עס הערט זיך אַ שאָס פון אַ ביקס און צופעליג אַ געשריי פון דעם חכם אין קעלער.

מיר זיינען האַסטיג אַרונטערגעלאָפען און האָבען דעם חכם געפונען זיך דרעהענדיג אין דרייען פון וועהטאָג און זיין האַנד איז גאַנצען פערלאָפען מיט בלוט.

אַז אַראַבער האָט איבערגעלאָזט ביי איהם אַ ביקס צו פעררייכטען און האָט פערגעסען אַרויסצונעהמען אַלע פאַטראָנעס. האָט ער ביים פעררייכטען זיך שיער ניט אַראָפּגעשאָסען אַ פינגער. ער איז אַוועק צום דאָקטאָר זיך לאָזען באַנדאַזשירען און פון אַרבייט איז מעהר קיין רייד ניט געווען.

אין דער קאָלאָניע האָבען זיך געפונען אַזעלכע וואָס זיינען געווען האַרטהאַרציג גענוג חושד צו זיין אַז דער גאַנצער ענין איז דעם חכם'ס אויפטהו. ס'איז איהם פשוט נמאס געוואָרען צו אַרבייטען.

אונזער דריטער עקספּערימענט האָט געהייסען שושנה, און זי איז געווען אַן אויסנאַהם. אַז איך זאָג אַן אויסנאַהם, מיין איך אַט וואָס —

איך האָב ניט קיין סטאַטיסטישע ציפערען דאָס צו בעווייזען, אָבער ווי ווייט מיין אייגענע בעאָבאַכטונג איז געגאַנגען, האָב איך בעמערקט, אַז וואָס שעהנער דער נאָמען פון אַ תימנ'קע, אַלץ אַ גרעסערע פערזעהניש איז זי אַליין. עפּעס אַזוי ווי אויף צו להכעים *)

*) אונזער שכנ'ס תימנ'ישע דיענסטמיידעל וואָס האָט געוואָרפען אַן אומחן אויף איהר אייגענעם נאָמען, האָט בע'גנב'עט איהר קליינע זיבען־יעהריגע שוועסטערל און האָט זיך גערופען מיט דער לעצטער'ס נאָמען — מ ר י ם.

אונזער שושנה האָט דעם כלל ניט אויסגעהאַלטען. זי איז דוקא געווען אַ שעהנע קרעפטיג־ענטוויקעלטע יונגע ווייבעל פון אַ יאָהר אַכצעהן, ווי מע טרעפט עס זעלטען צווישען די תימנים, און האָט איהר נאָמען ניט פערשעמט.

זי איז געווען פערהייראַטה צום צווייטען מאָל. דאָס ערשטע מאָל איז זי געגאַנגען צו דער חופה ווען זי איז אַלט געווען אַכט יאָהר. זי וואָלט נאָך איצט אויך געלעבט אין נחת און אין פריידען מיט איהר ערשטען בעשערטען. זיי האָבען זיךביידע ליעב געהאַט און דאָך האָבען זיי זיך גע׳גט. ניט ער האָט געוואָלט און ניט זי האָט געוואָלט. בעשטאַנען אויף די צוועלף שורות איז קיין אַנדערער ניט ווי די ענגלישע רעגיערונג. צום שלימזל איז איהר מאַן געווען פערשריבען פאַר אַן ענגלישען אונטערטהאַן. האָט איהם אַ פריהערדיגע ווייב, אַ זקנה פון אַ יאָהר צוואַנציג, ווען ער האָט אַוועקגעוואָרפען צוליעב דעם נייעם שידוך, פערקלאָגט פאַר דעם ענגלישען קאָנסול, און אויף דעם סמך פון דעם ענגלישען געזעץ אַקעגען ביגאַמי — האָט זי גע־בראַכט דערצו, אַז די פּאָאר פאָלק זאָלען זיך מוזען גט׳ען.

שושנה איז געווען אַ בריה איינע אין דער וועלט. זי האָט אונז פערמוטשעט פערלאַנגענדיג נאָכאַנאַנד אַר־בייט. אין אַ שעה אָדער צוויי איז זי פאַרטיג געוואָרען מיט אַלע אַרבייטען פון הויז, און דערנאָך פלעגט זי שטעהן, די קרעפטיגע אָרעמס פערלעגט אויף דער ברוסט ווי אַ זאַקוצניק : נאָך אַרבייט.

זי האָט גערעדט אידיש אויסגעצייכענט, אָבער מיין

פרוי האַט זי נאָכאַנאַנד גע'מוסר'ט פאַרוואָס זי לערנט זיך ניט אוים העברעאיש.

איהר צווייטער מאַן, אַ שעהנער יונג פון אַ יאָהר פינף־און־צוואַנציג, וואָס האָט געטראָגען דעם טאַרבוש וואָוילינגעריש אויף אַ זייט, איז געווען אַ שומר. אַ חוץ דעם האָבען זיי ביידע געהאַט נאָך אַ פּרנסה. זיי זיינען געווען די כלי־זמרים אויף תימנ'ישע חתונות. ער ביי די מאַנסבילען און זי ביי די ווייבער. דער אינסטרומענט איז געווען דער טאַץ מיט'ן אייזערנעם קלאַפּער, וואָס איז ביי אַ פריהערער געלעגענהייט דערמאָנט געוואָרען.

זי איז געווען פאַר אונז ווי געוואונשען, ווען ניט דער חשד וואָס בעקאַנטע האָבען אין אונז אריינגעיאָגט, אַז זי גלויבט ניט אין אייגענטהום, בעזונדערס ווען זי זעהט עס ליעגענדיג לויז אַרום הויז...

צו איהר שבח זאָל געזאָגט ווערען, אַז אונזער ער־פאַהרונג האָט דעם חשד קיינמאָל ניט בעשטעטיגט.

אונזער פיערטע איז געווען אסתר. זי איז געווען אַ קליין־געוויקסיגע גרושה פון אַ יאָהר פינף־ זעקס־און־צוואַנציג. גרין און מיאוס ווי דער טויט. איהר שכירות, אַזוי ווי זי האָט קיין פאָטער ניט געהאַט, האָט, לויט'ן תימנ'ישען איינפיהר, צוגענומען איהר אינגערער ברודער.

געקומען צו אונז איז זי פון בן־שמן, און צוליעב דעם טאָקע האָט זי זיך ביי אונז ניט לאַנג איינגעהאַלטען.

זי האָט זיך נאָכאַנאַנד בעקלאָגט, אַז איהר איז אומע־

דיג ביי אונז אין הויז. אין בן־שמן פלעגען די פועלים זינ־
גען אזעלכע לוסטיגע נגונים און פלעגען טאנצען אזעלכע
שעהנע קארעהאדען, און ביי אונז איז שטיל ווי אויף א
בית־עולם.

פלעגט זי אין מיטען דער ארבייט אפט נעלם ווערען.
נאך א לאנגען ארומזוכען, פלעגט מען זי געפינען ערגעץ
הינטער'ן הויז זיצענדיג מיט צושפרייטע פיס אין דעם
ברענענדיגען זאמד און זיך בראטענדיג אין דער זון.

געווען איבעריגענס א וואויל מיידעל און עהרליך ווי
דער טאג. אבער בן־שמן האט זי פון אונז אוועקגערויבט.

זי האט אין גאנצען פערלארען דעם אפעטיט, און
פלעגט ניט וועלען קיין זאך אין מויל נעהמען. אין די אוי־
גען זיינען איהר נאכאנאנד געשטאנען טרעהרען. ביז איין
טאג איז זי פערשוואונדען און איז מעהר ניט צוריקגע־

III.

„על־קודם עש־שעריף"

איך בין געזעסען איין פריהמארגען אויף דעם שטיי־נערנעם גאניק וואס געהט ארויס אין אונזער פרדס. פון איבער'ן וועג אויף יענער זייט פרדס האט זיך געהערט קלאר און שארף, ווי די יונגע „גננת" מארשירט איהר קליי־נע ארמעע פון עופ'עלעך ארום דעם גן־הילדים און צעהלט זייערע טריט.

— אחת שתים, אחת שתים...

פון אן אנדער זייט האבען זיך אריבערגעטראגען די שטימען פון די קינדער אין „בית־הספר", וואס האבען, ניט־זעהר הארמאניש אבער דערפאר מיט לוסטיגע געזונדע העלזלעך, געזונגען „טוב לחיות בארצנו" (וואויל איז צו לעבען אין אונזער לאנד).

פון הינטער'ן הויז האט הילכיג געקלאפט אונזער שכנ'ס שווערער האמער פאלענדיג ריטהמיש אויף דער קאוואדלע, און פון יענער זייט שוהל האט עמיצער אפ־געענטפערט : טאנג, טאנג...

אין דער הויך האבען זיך פון א דערבייאיגען שלאג ארויסגעלאזט א הורבע ווייסע טויבען און האבען זיך צר־

שאַטען ווי ווייסע בליהעכצען אַקעגען דעם לויטערען הימעל...

בין איך געזעסען און האָב צוגעקוקט ווי אַ לאַנגער, שווארצער קאַראַוואַן פון מוראַזשקעס ציהט זיך פון אַ ווייטער בוים, שלענגעלט זיך אַרום דעם גאַניק און לאָזט זיך צו דעם יונגען מישמיש־בוים. די וואָס זיינען צוריק־געקומען, זיינען געווען בעלאָדען מיט כל־טוב: שטיקלעך שטרוי, פענעצלעך האָלץ און פיצלעך פון בלעטער, און זיי האָבען זיך געאיילט די סחורה אָפּצולעגען און לויפען ווידער נאָך נייע.

מיט אַמאָל האָט פון דער ליכטיגקייט און דער מנוחה אַרום, זיך בעוויזען אַ גרויסע גראָע זאַך און האָט גע־פרעגט:

— פאַר וואָס פערשעמסטו מיך? פאַר וואָס האָסטו אַז מיך פערגעסען?... פון ווייטע לענדער, און איבער ברייטע ימים ביסטו געקומען, און מיך ווילען דיינע אויגען ניט זעהן...

צווישען מיר און דער זון און די גרינע בוימלעך פון אונזער גאָרטען, איז געשטאַנען און האָט געוויינט אַ פינ־סטערע שטיינערנע וואַנד — דער כותל המערבי...

און אַז די טעג זיינען געוואַקסען, האָבען זיך די פינ־סטערע שטיינער מיר געלעגט אויפ'ן האַרצען, און די גראָע זאַך איז מיר נאָכגעגאַנגען:

— פאַר וואָס פערשעמסטו מיך?...

איך האב געזאגט: א י י ן באיארע געפלאנצט פון אידישע הענד אין ארץ ישראל איז מיר וויכטיגער ווי אלע קברים פון די מלכי בית דוד — אז מעהר פ ע ר ־ ג א נ ג ע נ ה י י ט איז דא אין א י י ן קאפיטעל מלכים ווי אין אלע שטיינער פון ירושלים — אז איין אויסגעגראבענער פונדאמענט איז ווערטה הונדערט פער־שאטענע חורבות...

אבער די גראע גרויסע זאך האט מיך פערפאלגט ווי א שאטען און ניט אפגעלאזט מעהר.

האב איך בעשלאסען פאהרען קיין ירושלים, און זעהן דעם כותל המערבי.

איז מאחמוד ווידער געקומען און האט אונז אפגע־פיהרט קיין ראמלע. אין ראמלע האבען מיר זיך געזעצט אויף דער באהן וואס פיהרט אין „על־קודם".

דער קליינער וואגאן איז געווען געפאקט מיט מענ־שען. אין א ווינקעל זיינען געזעסען צוויי עלטערע ירושלים'ער אידען אין שטריימלעך און זופיצעס מיט גע־דרעהדעלטע פאות וואס האבען זיך געבאמבעלט ביז אונ־טער דער מארדע. אקעגען זיי איז געזעסען א דייטש, קענטיג אן אלטער תושב פון פאלעסטינא. האבען זיך די צוויי אידען פאנאנדערגעשמועסט מיט'ן דייטש וועגען עסטעררייך. געערערט האבען זיי זעהר א שעהנעם דייטש. אפנים סוחרים געווען אמאל, איידער מע איז געקומען אויסלעבען די לעצטע יאהרען אין דער הייליגער שטאדט.

ניט ווייט פון זיי איז געזעסען א רוסישער באגא־

מאַלעץ אין אַ דיקען קאַפּטאַן און אַ פוטערנער היטעל און האָט מיט אַ דאָרפישען מעסערל געשניטען קליינע פענעצ־לעך פון אַן אַפעלסין און געלעגט פאַמעליך אין מויל, פער־בייסענדיג מיט גרויסע שטיקער שוואַרצען ברויט.

דער רעשט פון וואַגאָן איז געווען פערנומען פון אַראַבער, צווישען זיי אַראַבישע סאָלדאַטען וואָס האָבען נאָכאַנאַנד גערויכערט און געזונגען טרויעריגע ליעדער. די באַהן איז געגאַנגען לאַנגזאַם און דער קליפּ־קלאַפּ פון די רעדער האָט מרה־שחורה'דיג בעגלייט זייער אומעטיגען נגון.

איינער פון זיי האָט מיט אַ האַלב־וויינענדיגען קול־נגינה אויסגעזונגען אַ פערז און דערנאָך האָבען אַלע אין אַ כאָר ארויסגעלאָזט אין לאַנגע אויסגעצויגענע נאָז־טענער:

— יאַ חאַ—סאַ—ראַ—טי (אַ וועה איז מיר)...

איך האָב ארויסגעקוקט דורך די פענסטער. די לאַנד־שאַפט דורך וועלכע מיר זיינען געפאַהרען — דער אַמאָ־ליגער קאַמפף־פּלאַץ צווישען די בני ישראל און די פלשתים — איז געווען גראָ, טרוקען און וויסט. די בערג זיינען געווען פאַרבלאָזע פערזעהעניש.

פון סטאַנציע צו סטאַנציע איז די געגענד געוואָרען אַלץ מדבר'דיגער, אַלץ אומעדיגער און פערשאַלטענער.

האָב איך צוגעמאַכט די אויגען און באַלד איז פאַר מיר געשטאַנען אַ פינסטערע שטיינערנע וואַנד: —

יאַ חאַ—סאַ—ראַ—טי...

דער צוג האָט גענומען זיך דראַפּען באַרג־אַרויף־צו און האָט זיך ערשט אָפּגעשטעלט אָפּכאַפּען דעם אָטהעם אויף אַ פּאָאר מינוטען אין ביתר, אַ שעהן דערפעל, וואָס האָט מיט קיין זאַך ניט דערמאָנט די אַמאָליגע גרויסע ביתר וואָס האָט זיך צוערשט געלאָזט חרוב מאַכען צוליעב אַ הוהן און האָהן און האָט דערנאָך געזוכט דעם טעות גוט צו מאַכען מיט אַ בר־כוכבא...

די וויסטקייט און פערשאָלטענקייט האָבען אויפגע־הערט. אַ האַנד האָט זיך אויסגעשטרעקט: ביז דאַנען און ניט ווייטער...

די געגענד איז געוואָרען גרין און פרוכטבאַר. פון ביידע זייטען האָבען זיך געשטאַפּעלט טעראַסען איבער טעראַסען מיט שעהן־אויסגעלעגטע גוט־בעאַרבייטע גערט־נער. וואָס נעהנטער צו דער שטאָדט, אַלץ פרישער און גרינער און שעהנער.

— ירושלים! מיר זיינען אָנגעקומען מיט'ן בין־השמשות, ווען דאָס לעצטע גאָלד איז געפאַלען אויף די מינאַרעטס און די קלויסטער־שפּיצען פון דער הייליגער שטאָדט.

שאַרפע דינע סילועטען האָבען זיך געטונקעלט אויף דעם קלאָרען פייערדיגען הימעל, און שאָטענס זיינען אָנגע־קומען פון די אַרומיגע בערג און האָבען זיך געשלייכט דורך די גאַסען...

אַ דראָזשקע האָט אונז געבראַכט צו דער וואוינונג פון דעם קינסטלער פ.. דעם לעהרער פון מאָלען אין דער

בצלאל שוהלע, וואו מיר זיינען געוועזן איינגעלאדען צו בלייבען איבער נאכט.

אויף מארגען גלייך אין דער פריה האט פ... אונז צוגעזאגט פיהרען צום כותל־המערבי...

איך האב קוים אן אויג צוגעטהאן און ארום זעקס אין דער פריה האב איך שוין אויפגעוועקט מיין קליינע מחנה, ווי אויך דעם פריינדליכען פ... מיט א האלבע שעה שפע־טער זיינען מיר שוין געווען ארויס פון הויז.

אויפ'ן וועג האט מיר פ... דערצעהלט, ווי אזוי ער איז אהער געקומען פון פאריז, וואו ער האט פערלאזען א גלענצענדע קאריערע, און ווי די אלטע שטאדט האט ארום איהם איהר כשוף ארומגעשפונען. זיין אויג קען זיך ניט אנזעטיגען און זיין הארץ איז פער'שכור'ט פון איהר...

אויף די גאסען איז נאך געלעגען דאס קיהלע פריה־מארגען־ליכט. אבער ווי פריה עס איז געווען, איז שוין אנגעגאנגען א גרויסע בעוועגונג. מעהרסטענטיילס, קינ־דער וואס זיינען געגאנגען אין זייערע שוהלען אדער חדרים.

מיר זיינען דורכגעגאנגען דעם „שער יפו", וואס פלעגט אמאל פעררינגעלט ווערען אלע נאכט.

נאהנט ביי דעם דאזיגען טויער האט עס דער סולטאן עבד־אול־חאמיד געלאזט דורכברעכען דורך דער שטאדט־מויער א וועג לכבוד קייזער ווילהעלם, ווען ער האט, אין 1898, בעזוכט ירושלים.

עס איז דא אן אלטע מאחמעדאנישע טראדיציע, אז

קיין קריסטאליכער הערשער טאָר ניט אַריינקומען דורך די טויערען פון „על־קודם עש־שעריף" (דאָס געהויבענע היי־ליגטום) פאַהרענדיג אָדער רייטענדיג, איז כדי „דער בע־שיצער פון איסלאַם" זאָל ניט דארפען אַריינגעהן צופוס, האָט מען אומיסנע פאַר איהם דורכגעבראָכען אַן עפענונג אין דער וואַנד.

מיר זיינען געגאַנגען באַרג אַראָפּ דורך ענגע געסלעך און דונקעלע געוועלבטע דורכגאַנגען און זיינען געקומען צו אַ שמאָלען טרעפּעלדיגען וועג.

אַרום, וואו דאָס אויג איז געפאַלען, איז געווען שמוץ און אָרעמקייט.

איך בין נאָכגעגאַנגען פּ..'ן אין אַ מין גראָען, שווע־רען היהנער־פּלעט. קוים וואָס איך האָב געקענט עפּעס זעהן אָדער מערקען.

— אָט איז דער כותל המערבי...

פּ..'ס שטים האָט מיך אויפגעטשוכעט. פאַר מיר האָט זיך אויפגעהויבען אַ הויבע נאַקעטע שטיינערנע מויער. אונטען זיינען געווען שורות פון אונגעהייער גרויסע פיער־עקיגע שטיינער מיט די כאַראַקטעריסטישע אָפּגעצעסעטע ראַנדען פון דער בית־שני צייט. אויבען זיינען געווען קלענערע, שפּעטער צוגעקומענע.

עס איז נאָך געווען צו פריה פאַר בעזוכערס און פאַר די אָרעמע לייט וואָס קוקען אַרוים אויף זייערע נדבות. פון די לעצטע זיינען בלויז געווען אַ האַלב־טוץ בסך הכל. קיין בעזוכער אויסער אונז איז ניט געוועזען.

אן עלטערער איד איז געשטאנען צוגעשפארט צו א שטיין און האט געוויינט איבער א תהלים. א אידענע איז האלב געלעגען און האלב געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל און האט, מיט א מעכאנישען איינגע'חזר'טען נגון געזאגט די תחנה „שערי דמעות"... אן אנדער אידענע, א ספרד'ישע, איז אומגעלאפען הין און הער ווי משוגע פאזע וואנד און האט געמורמעלט א תפלה אין שפאניאליש. איך האב בלויז געכאפט די ווערטער: „סיניאר דעל מונדא, סיניאר גראנדע" (האר פון דער וועלט, גרויסער האר), וואס זי האט נאכאנאנד ווידערהאלט. אלע ווײלע האט זי מיט אימפעט צוגעלעגט די ליפען צו א שטיין און גע־געבען א לײדענשאפטליכען קוש.

די שטיינער זיינען אין פיעל ערטער געוועזען גלאט אפגעריבען. די ארבייט פון הונדערטער טויזענדער ליפען וואס האבען די קאלטע פעלזען געקושט אין פערלויף פון אזוי פיעל דורות...

אין די שפאלטען צווישען די שטיינער זיינען געלע־גען אייזערנע נענעל. דאס לעגט מען דארטען אוועק פון סגולה וועגען. אנדערע וואַרפען אהין אריין קוויטלעך מיט בקשות. איין גאט אין הימעל ווייס וויפיעל אזעלכע אנ־געוועהטאגטע בקשות עס וואלגערען זיך אין די פינסטערע שפאלטען.

זעקס אידען, אייניגע פון זיי נאך גאר יונגע לייט, אין לאנגע קאפאטעס און מיט משונה לאנגע פאות, זיינען געקומען און האבען זיך תכף גענומען זאגען תהלים אויף

א זעהר הויכער אַקטאָווע, קענטיג געדונגענע... אויפ'ן פּנים זיינען געווען די סימנים פון דעם פּראָפעסיאָנעלען קדיש־זאָגער.

א פרוי איז פּלוצים אָנגעקומען און איז צוגעפאַלען צו א שטיין, כליפּענדיג און קלאָגענדיג ווי מע קלאָגט אויף א טויטען... עמיץ קראַנק אָדער גוסס, איז זי געקומען אויף דעם לעצטען טויער קלאָפּען.

איהרע יללות האָבען זיך פערשטאַרקט פון מינוט צו מינוט און זיינען געוואָרען אַלץ האַרץ־רייסענדער. איז צוגעגאַנגען צו איהר אַן אַלטער איד און האָט שטילערהייד זי גענומען טרייסטען, אָבער זי האָט ניט אויפגעהערט צו שרייען און צו שלוכצען...

א צווייטע אידענע, וועמען די וויינערקע האָט גע־הינדערט אין איהר תחנה זאָגען, האָט זיך אָנגעבייזערט אויף איהר און זיך בייזערענדיג האָט זי אַליין אויסגעבראָ־כען אין א ביטערען געוויין...

מיינע אויגען זיינען געווען טרוקען, אָבער ס'האַרץ איז איבערגעלאָפען מיט טרעהרען — פון טרויער? ניין! פון ביטערקייט און פון דערנידעריגונג... מיין בליק האָט זיך מיט א מאָדנער זעלבסט־פּייניגונג איינגעזויגען אין דער יאָמערענדער אונגליקליכער פרוי, וואָס האָט געקלאָגט אויפ'ן שטיין...

פון איהר קעהל האָט געשריען דער שלוכץ פון א גאַנ־צער צובראָכענער אומה, וואָס איז אויפ'ן לעצטען טויער קלאָפּען געקומען...

מיין קליין טעכטערל האט געהאלטען ביים זיך פאנאנ־דערוויינען... די אלטע האט אויף איהר א שרעק אנגע־ווארפען.

איהר קינדערשע פרישקייט איז געווען א פאלשער טאן צווישען דעם געיאמער און די אלטע חורבות...

פון צווישען די שפאלטען איז ווי א גראע טשערע־פאכע ארויסגעקראכען די מעשה:

אמאל, מיט הונדערטער און הונדערטער יאהרען צו־ריק איז געקומען א נייער סולטאן אין ירושלים. איז ער געווען א מלך חסד און געוואלט אויפריכטען פון דאס ניי די וויסטע שטאדט. האט ער געלאזט אסך הייזער און פא־לאצען אויפבויען, און אין איינעם פון די פאלאצען האט ער זיך אליין בעזעצט.

איין פריהמארגען, ארויסקוקענדיג ווי זיין שטייגער פון דעם פענסטער פון זיין פאלאץ, זעהט ער ווי אן אלטע פרוי בויגט זיך אין דרייען און טראגט אויף איהר פלייצע א גרויסען קארב פול מיט מיסט. מיט די לעצטע כחות האט זי דעם קארב געבראכט צו טראגען נעבען א בערגעל וואס איז געווען ניט ווייט פון דעם סולטאן'ס פאלאץ, און דארט האט זי די מיסט אויסגעשאטען.

האט דער סולטאן געשיקט איינעם פון זיינע משרתים ער זאל ברענגען פאר איהם די אלטע פרוי. און אז זי איז געקומען פאר איהם, האט ער זי געפרעגט, ווי אונ־טערוועגט זי זיך צו ווארפען מיסט נעבען דעם פאלאץ פון דעם סולטאן.

איז איהם די אלטע צו די פיס געפאלען און האט געענטפערט : —

אדוני המלך, עס איז ניט מיין שולד... אזוי איז ביי אונז איינגעזאגט געווארען פון דור צו דור. אז טיטוס האט געבראכט מיינע אור־אור־עלטערען אהער פון רוים, האט ער זיי בעפוילען אז זיי און זייערע קינדער און זיי־ערע קינדס־קינדער זאלעןווארפען די מיסט אויף דעם ארט וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען. היטען מיר דעם בעפעהל אפ עד היום.

האט דער סולטאן געגעבען א בעפעהל, מע זאל ארונטערראמען דעם בארג מיסט, און מאנאטען נאכאנאנד האט מען געגראבען און געגראבען ביז מע האט ארויסגע־גראבען דעם כותל המערבי...

און אז דער ארט איז געווען אין גאנצען אפגערייניגט, האט דער סולטאן געשיקט רופען די רבנים און די פרנסים פון ירושלים און האט זיי געהייסען זיי זאלען ווידער אויפ־בויען דעם בית־המקדש אין זיין גאנצען גלאנץ ווי אמאל. האבען די רבנים און די פרנסים זיך געבוקט צו דעם מלך און איהם געדאנקט פאר זיין גרויס חסד וואס ער וויל מיט זיי טהאן, און האבען איהם געבעטען ער זאל לאזען דעם כותל־המערבי ווי ער איז, און אז אלצדינג וואס זיי ווילען איז זיי זאלען אלע פרייטאג פארנאכט קענען קומען וויינען אויף די אלטע שטיינער...

בויען פון דעם ניי טאר מען ניט, אסור לדחוק את הקץ...

IV.

צוריק־וועגס

די שטיינערנע וואנד איז געבליבען שווער אויף מיין געמיטה און איך האב געוואלט וואס שנעלער זיך אומ־קעהרען צו דער שעהנער גרינער רחובות. איך האב גע־וואלט וואס גיכער ארויסטרייסלען פון זיך די קאלטע טוי־טע חורבות און זיך ווידער אנפילען מיט די פרישע לופטען פון די כרמים.

פאר'ן אפפאהרען האבען מיר אפגעשטאט א קורצען בעזוך דעם „בצלאל". פיעל צו זעהן איז ניט געווען. אין דער מעטאל־אפטיילונג האבען געארבייט אויף פיליגראן ארבייטען א קליינע צאהל תימנים. די איבעריגע אפ־טיילונגען זיינען געווען כמעט אדער אין גאנצען לעדיג. פראפעסאר באריס שאץ איז אין יענער צייט געווען אין אמעריקא מיט זיין אויסשטעלונג, זוכענדיג צו שאפען גע־נוג פאנדען צו קענען אפצאהלען די חובות און אויפהאל־טען ווייטער דעם וואקעלדיגען „בצלאל".

צום סוף האט אונז פ... מיטגענומען אין זיין קלאס פאר צייכענען.

אויף א נידעריגער פלאטפארם אויבען אן איז געזע־סען אן אלטער תימני מיט א לאנגער שנעע־ווייסער בארד

און, צוגעקעהרט מיט די געזיכטער צו איהם, זיינען גע־
זעסען ארום אין פערשידענע זייטען אַן ערך צוואַנציג יונגע
בחורים און מיידלעך. פאַר איטליכען איז געשטאַנען אַ
שטענדער מיט אַ קאַרטאַן אויף וועלכען ער האָט געצייי־
כענט דעם אַלטען. אַלע זיינען געווען געשמאַק פערטיעפט
אין דער אַרבייט, הגם ניט אַלע מיט גלייכען ערפאָלג.

דער „געדונגענער" פּאַטריאַרך האָט געטריי ערפילט
די פליכטען פון אַ מאָדעל און האָט מיט קיין אבר ניט גע־
ריהרט: די פּאָאַר פראַנק וואָס ער קריגט מסתם פון
„בצלאל" פאַר זיין פּאַטריאַרכאַט האָט ער כשר און עהר־
ליך פערדיענט:

אין דער צייט וואָס פ... איז געגאַנגען פון שטענדער
צו שטענדער און האָט איבערגעקוקט די אַרבייט פון די
תלמידים, האָב איך בעקוקט דעם אַלטען. אין זיינע קליי־
נע קלוגע אויגען איז געווען אַ וועלט מיט ליצנות. ער האָט
פיעל מעהר געשטודירט די צייכענער ווי די צייכענער
איהם, און האָט קענטיג קיין צו געהויבענע מיינונג פון
זיי ניט געהאַט.

אין „קאַ'האַ על יאהוד" אין סאַנאַה האָט זיך איהם
גיט נע'חלום'ט אַז ער וועט דאַרפען ציהען זיין חיונה פון
אַזעלכע משוגעים...

דורכגעהענדיג אַ קאָרידאָר האָב איך דורך אַ קליין
פענסטערל אין אַ פערשלאָסענע טהיר, געכאַפּט אַ קוק
אויף אַ פערשטויבטען פויגעלשען קאָפּ. דאָס איז געווען
די זאָאָלאָגישע זאַמלונג וואָס אהרני האָט מיט אַזוי פיעל

מיה און גערולד צוזאַמענגעשטעלט ווען ער איז געווען פערבונדען מיט דעם „בצלאל"־אנשטאלט. איצט איז דאָס צימער פערמאַכט. ניטאַ ווער עס זאָל אויף די פוינ־לען און חיה'לעך אַפּאַכט געבען. קלייבט זיך דער שטויב פון יאָהר צו יאָהר און די זאַמלונג וואָס איז מיט אזוי פיעל מאַטערניש אָנגעקומען, געהט צו גרונד.

ירושלים איז מעהר ווי צוויי טויזענד פוס איבער דער ים־פלאַך און די לופט איז מחיה נפשות, אָבער איך מוז זיך מודה זיין. אַז איך האָב פרייער אָפּגעאָטהעמט, ווען אונזער צוג האָט זיך אָנגעהויבען אַראָפּלאָזען פון די בערג אויפ'ן וועג קיין יפו. מיין אומגעדולד צו קומען אַהיים איז געוואַקסען וואָס אַ מינוט. איך האָב מורא געהאַט זיך אומקוקען, איך זאָל ניט דערזעהן הינטער מיר דעם פינ־סטערען כותל־המערבי און דעם פערשטויבטען פויגעל מיט די גרויסע גלעזערנע אויגען, זיך יאָגענדיג נאָך מיר.

אַרום מיטאָג־צייט זיינען מיר אָנגעקומען קיין יפו: מיר האָבען גענומען אַ דראָזשקע און זיינען גלייך פון וואָק־זאָל אָפּגעפאָהרען קיין תל־אביב, וואו איך האָב געוואָלט צוברענגען די פּאָאַר שעה וואָס זיינען נאָך געבליבען ביז דער דיליזשאַנס פאָהרט אָפּ קיין רחובות, און דרך אגב פערזוכען ווידער די קעסט פון אונזער אַלטען פּאַנסיאָן:

איטליך מאָל וואָס איך קום אין תל־אביב געפין איך נייע צוגעקומענע בנינים. דער פרצוף־פנים פון דעם שעה־נעם שטעדטעל האַלט זיך אין איין ענדערען נאָכאַנאַנד. און

ניט זינדיגען זאָל איך מיט די רייד, יעדעס מאָל וואָס איך קום אהין, דאַכט זיך מיר אויס, אַז ניט נאָר קריגען די גאַסען אַן אַנדער געשטאַלט, נאָר דער צלם אלהים, די שכינה וואָס האָט אַמאָל גערוהט אויף תל־אביב, פאַרשווינדט ביסלעכווייז...

פון אַ גימנאַזיע־צענטער ווערט תל־אביב ביסלעכווייז פערוואַנדעלט אין אַ שטעדטעל פון ווילאַס, אַ טוריסט־פּלאַץ וואו מע קומט פערברענגען אַ פּאָאַר אַנגענעהמע טעג אָדער וואָכען. וואו מע קעהרט זיך איז אַ רעסטאָראַן, אַ פּאַנסיאָן. עס שפּירט זיך אין דער לופט, אַז מע קוקט אוים אויפ'ן טוריסט...

אַרום דריי אַ זייגער זיינען מיר אַוועק צו דעם „חאַן", פון וואַנען דער רחובות'ער דיליזשאַנס פאָהרט אָפּ. דער קאַמפּלעט פון פּאַסאַזשירען — נײַן, דריי אין אַ רייה — איז געווען פאַרפול, אַגן דער דיליזשאַנס האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אַרויספּאָהרענדיג דורך דעם שמאָלען איינפאָהר האָט ער שיער ניט דער'הרג'עט דעם אַראַבישען שמיעד וואָס האָט קיין גרעסערען פּלאַץ ניט געפונען פאַר זיין שמידאַרניע ווי דוקא אין סאַמע איינפאָהר. איטליך מאָל וואָס מיר פאָהרען אַרום דורך דעם איינפאָהר, חזר'ט זיך איבער דיזעלביגע חתונה. דער אַראַבישער שמיעד ווערט שיער ניט איבערגעפאָהרען. ווערט אַ געשריי און אַ מהומה, דער שמיעד זידעלט און לאָזט אויס אַ גאַנצע אַראַבישע תוכחה אויף אַחמעד'ן, און אַחמעד רופט אויס דעם שמיעד וואָס אין קאַרט שטעהט, און די פּאַסאַזשירען

געוואַלדעווען, און די אייזלען אין חאַן רעווען אַז מע קען טויב ווערען — ביז דער דיליזשאַנס פאָהרט מיט מזל אַרוים אויף דער גאַס.

אַ חוץ רחובות'ער וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט אַהיים, האָבען מיר געהאַט אַ פנים חדשות: אַ מיידעל, אַ ציוניסטקע־העברעאיסטקע פון יענעם מין וואָס דער בע־געהר צו טהאָן אַ שידוך איז ביי זיי אַזוי ענג צוזאַמענגע־פלאָכטען מיט'ן ישוב און מיט דער „אויפלעבונג פון דער שפּראַך", אַז עס איז שווער צו זאָגען וואָס איז נוס און וואָס איז שאָלאכץ.

זי איז — געפין איך באַלד אויס — אַ העברעאישע לעהרערקע פון ערגעץ אַרום ווילנא און איז געקומען צו־זאַמען מיט אַ גרופּע יונגע לייט, אַלע לעהרערס, וואָס זיי־נען געקומען פערברענגען זייער וואַקאַציע אין טיולים (שפּאַצירגאַנגען) דורך יהודה און גליל.

זי זיינען איצט אויפ'ן וועג קיין רחובות, און אַזוי ווי זי האָט זיך פערשפּעטיגט, וויל זי זיי אָניאָגען מיט'ן דיליזשאַנס.

זי האָט גערעדט העברעאיש אויף אַ זעהר דעמאָנ־סטראַטיווען אופן, און דעם יונגען פּערוואַלטער פון ט...'ס ביארע וואָס האָט קיינמאָל אין לעבען ניט געהאַט בדעה זיך צו רופען אַנדערש ווי מ ע נ ד ע ל אָ ו ו י ט ש, האָט זי תיכף גענומען אַדרעסירען — ב ן ־ מ נ ח ם . . .

זי דערצעהלט מיר אַז זי איז געוועזען אויפ'ן לעצטען

ציוניסטישען קאנגרעס און רעכענט מיר אויס אלע גדולים וואס זי האט דארט געזעהן. מיט איינינע האט זי געהאט די זכיה צו ריידען, אט למשל מיט די אמעריקאנער דע־לעגאטען. אזוי ווי זי פערשטעהט אז איך קום פון אמע־ריקא, איז זי טשיקאווע צו וויסען צי איך האב ווען עס איז געהאט דאס גליק זיך צו טרעפען מיט דידאזיגע גדולים.

איך ענטפער „יא". אבער דאס מיידעל איז מיר חושד. אמעריקאנער זיינען בעקאנט פאר בלאפער.

ניט ווייט פון ודי־חנין האבען מיר אנגעיאגט די טוריסטען. די פערדאגאגען זיינען נעבאך געווען שטארק מיעד בראדזשענדיג ביז די קנעכלעך אין זאמד, אבער זיי האבען געשפאנט העלדיש, אלע ווילע זיך אונטערגעבענ־דיג קוראזש מיט א העברעאיש ליעד.

ווען מיר זיינען געקומען נאהנט צו רחובות איז שוין געווען גוט־פינסטער און די נאכט איז געלעגען פייכט און שווער איבער'ן גאנצען טהאל.

ניט ווייט פון וועג האבען בעדואינער, הויפענס טרו־קענע גראז אנגעצונדען. אלע ווילע איז דאס פייער אויפ־געשפרונגען און אקעגען די רויטע פלאמען האבען זיך גע־שווארצט לויז־בעמאנטעלטע געשטאלטען זיצענדיג אין א קרייז, און צוזאמענגעקארטשעטע פרויען מישענדיג מיט לאנגע דארע הענד אין גרויסע טונקעלע טעפ. איבער זיי אלעמען האט זיך א געדיכטער רויך געפלאכטען אין משונה'דיגע געשטאלטען...

אַז די רויטקייט האָט שטאַרקער אויפגעפלאַקערט, האָבען זיך בעוויזען הינטער זיי די שוואַרצע געצעלטען און לאַגערנדיג אַרום די געצעלטען, קעמלען מיט אויסגעשטרעקטע העלזער, און דאָ און דאָרט, דער פערשפּיצטער קאָפּ פון אַ פאַסטוך־הונד...

V.

„יודענשטאַאט“.

טייערער...

...זיי וועלען מיך פסל'ען אויב זיי וועלען זיך דער־ וויסען אז הערצל'ס „יודענשטאאט“ האב איך געלייענט צום ערשטען מאל ווען איך בין שוין געווען אין רחובות. און אויך נאר דורך א צופאל. אבער עס איז פאר מיר גע־ ווען א גרויסער טיעפער גענוס. די נאאיווע געוואגטקייט פון דעם בוך איז אזא ערפרישענדע, אזא קרעפטיגענ־ דע. שטעהט פאר דיר א מאן און בויט א י ן לופט און פ ו ן לופט, מיט אזוי פיעל ערנסט און אזוי פיעל זיכערקייט אזוי ווי ער וואלט אין זיינע הענד די גראניט־שטיינער געפיהלט...

„הערצל האט ניט געהאט די אידישע איבערשפיצט־ קייט, די אידישע אלץ פאנאנדערדרייסענדע פקחות און דא ליעגט זיין גרויסקייט און דער סוד פון זיין פיהרערשאפט. אט די פקחות וואס מיר האבען ענטוויקעלט אין אונזער גלות־לעבען, אזוי ווי דער קאקטוס זיינע שטעכערס און דער יאזש זיינע נאדלען און די קלאפער־שלאנג איהרע קלאפ־ פערס — זיך צו שיצען און פערטיידיגען אקעגען א פיינד־

ליכער אויסענוועלט — אַט די פקחות וועלען מיר אין ארץ ישראל פערלירען. די ערד וועט אונזער איבער־קלוגשאַפט אריינציהען אין זיך און מיר וועלען ווערען געזינטער...

אַז הערצל איז געקומען און האָט מיט איין גרויסען מוטהיגען מאַך מיט דער האַנד, אַוועקגעשאַרט אַז אַ זייט אונזער גאַנצע שכל'דיגקייט, אונזער גאַנצע שרעקעדיגע פקחות. האָבען מיר אין איהם דערשפּירט דעם גואל און דעם בעפרייער, ווייל די שכל'דיגקייט אונזערע האָט אונז ווי אַ ראָסט געגעסען און מיר האָבען זיך אַליין פערראָכט ווייל מיר האָבען געוואוסט, אַז זי איז די פרוכט פון פחדנות און שוואַכקייט און וועט פיהרען צו אונטערגאַנג...

...דער מחבר פון „יודענשטאַאַט" איז געווען אַ שטיק ארץ ישראל מגולגל אין פלייש און בלוט. דער גאַנצער זאַפטיגער ערד־געררוך פון דעם ארץ־ישראל'דיגען באָדען שמעקט אַרויס פון צווישען זיינע ווערטער, די גאַנצקייט און געזונדקייט, די היילענדע און גאַנץ־מאַכענדע קראַפט פון דעם ארץ־ישראל'דיגען באָדען... און דאָס גרויסע נייע וואָרט וואָס ער האָט אונז געבראַכט און וואָס וועט אונזער הילף זיין, איז, אַז מיר מוזען אויפהערען קלוג צו זיין...

ער איז געווען אַ בויער און אַ צוזאַמענשטעלער, און וואָס ער האָט געטהאָן און געשאַפען איז געווען „מעור אחד", פון איין שטיק. מיר האָבען פאַלשע בויערס געהאָט. זיי זיינען געווען בויערס על־פּי טעות... געשאַפען זיינען זיי געוואָרען לכתחלה כדי צו זיין פאַנאַנדערזונדערערס און אַז דער גורל האָט

זיי אויף צו להכעיס פאַר ב ו י ע ר ס געמאַכט, האָט מען אומעטום די שפּאַלטען און די נעהט געזעהן. ע ר איז געווען דער געבאַרענער גאַנץ־מאַכער און בויער...

פון שכל׳דיגקייט און פון דעם קרעמעריש־קלוגען „היתכן ?״ אַזוי ווי פון דער בית־המדרש׳דיגער קשיות־פרעגעריי האָט ער ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען...

. . . .

...איצט זאָלסטו פון מיר מעהר קיין „מיינונג״ ניט פערלאַנגען. איך בין שוין פּסול־לעדות. אויב איך בין נאָך צו ארץ ישראל ניט צוגעוואַקסען, איז אָבער ארץ ישראל שוין אריינגעוואַקסען אין מיר... איך זעה, אָדער ריכטיגער געזאָגט, ש פּ י ר אַלצדינג פון אינווענינג אַרוים: איך אָטהעם דערמיט, איך געדייה דערפון, איך האָב עס אין מיינע גליעדער און שפּיר אַז אַנדערש קען עס ניט זיין. דאָ איז די עלמא דקשוט...

...עס איז דאָ אַ יום־טוב׳דיגע ארץ־ישראל, אַ פּאַראַד־נע, אַ הידד־שרייענדע, און עס איז דאָ אַ וואָכעדיגע, האַרע־פּאַשנע און געזונדע ארץ ישראל... די ערשטע איז פאַר די טוריסטען און פאַר די שקל־צאָהלער וואָס קומען זעהן וואו זייערע שקלים געהען (איך האָב געקענט איינעם וואָס איז געקומען זעהן ז י י ן בוים אין הערצל־וואַלד) די צווייטע אַנטפּלעקט זיך ערשט צו דעם נאָהנטען, צו דעם איינענעם.

...דאָס וואָס די הייליגקייט איז אַראָפּ, געפעלט מיר. דער פּיאָנער פון ארץ ישראל מוז זיך אויפהערען צו בע־טראַכטען פאַר אַ מאַרטירער וואָס יעדער ניי־געקומענער

מוז איהם צאהלען לויב און אנערקענונג, און מוז אויך אויפהערען צו זאגען ביי יעדער פלאנצען פון א בוים „הריני מוכן ומזומן לקיים מצות וכו׳...“

אין גאנצען איז עס נאך ניט געשעהן. מע רעדט נאך אלץ מעהר ווי מע טהוט און דער גראבער פינגער ארבייט מעהר ווי די האנד... און עס זיינען אויך דא אזעלכע וואס זיינען ניט וואכעדיג און ניט שבת׳דיג, געוועזענע אידע־אליסטען מיט שפורען פון אפגעבליאקטען אידעאליזם נאך שטארק ניכר. זיי מאכען דעם איינדרוק פון אן אפגעריבע־נער אטלאס־זופּעצע, אדער פון עפּעס זעהר א טייערער משקה — נאר אן אויסגעוועפּטער...

...בעפאלט מיך א דונקעלער מאמענט, דרעה איך אום דעם פּסוק און זאג: א וואויל לאנד האבען מיר, און האט מען א לאנד וועט מען שוין האבען די פּאסיגע מענשען. די ערד וועט זיי ערציהען...

...עס איז נאך פריה... איצט מוז מען לעבען אויף מיטגעבראכטען קאפּיטאל און ווערט דער קאפּיטאל אפּגע־ניצט אין פערלויף פון יאהרען, בלייבט מען פעראראעמט, הויבט מען גאר אן זיך אפּלערנען פון דעם אראבער... אבער איך קוק אויף אלץ ווי אויף א צוזאג, און דער צוזאג איז א זיכערער, א קוראנטער. אן ענגלישע באנק־נאטע איז ניט זיכערער...

...פלעג איך און דו זיצען אפּט און זאגען: וועה צו אונז וואס מיר זיינען געבארען אין א דור פון שוואכקייט. ווען דער אמת וואלט אפּט געמיינט פעררַאטה... פלעגען

מיר מקנא זיין אונזערע נאָכקומער וואָס וועלען זיך קענען פערגינען דעם תענוג פון זעלבסט־קריטיק מיט אַ גוטען גע־וויסען...

דאָ לכל הפחות וועט די מורא פערשווינדען. די רייפען זיינען שטאַרק אַרום און וועט איין פערפוילטע קליעפּקע אַרויסגעוואָרפען ווערען, וועט קיין סכנה פאַר דעם פאַס ניט זיין...

. . . .

...אַט וועל איך דיר דערצעהלען אַ בעזור וואָס איך האָב געמאַכט:

אין אַ ווייסער שטילער לבנה־נאַכט האָב איך אַריבער־געשפּאַצירט צום „קלוב הפועלים".

אַז איך בין אַרויס פון דעם אייקאַליפּטען־וועלדעל דורך וועלכען דער וועג פיהרט אַהין, האָב איך פון דער וויט דערזעהן דאָס קליינע הויז העל בעלויכטען און אַ גע־מיש פון יונגע לוסטיגע קולות, לאַכענדיג און זינגענדיג, האָט זיך צוזאַמען מיט דעם לבנה־ליכט צושאָטען איבער'ן גאַנצען טהאָל.

איך בין אַרויף דעם בערגעל און בין אַריין אין „קלוב". דאָס צימער איז געווען אָנגעפּילט מיט אַן הונגעריגען עולם. דער קאָ־אָפּעראַטיווער בופעט איז געווען בעלאַגערט און דער פערקויפער, אַ יונגער־מאַן מיט אַ פּאָאַר ערנסטע מרה־שחורה'דיגע אויגען האָט ניט שנעל גענוג געקענט דערלאַנ־גען די פערלאַנגטע לאַקאַמסטוועס: ברויט, טהיי און אַראַנזשען. די וואָס האָבען שוין איינגעהאַנדעלט זייער וועטשערע, זיינען געזעסען אויף לאַנגע בענק אַרום די

ווענד אדער ארום דעם גרויסען נאקעטען טיש און האבען געגעסען מיט אזא יום־טוב׳דיגער אויפגעראמטקייט ווי פאר זיי וואלטען געשטאנען מעדני מלך.

איך האב געפרעגט דעם שטילען פועל ביים בופעט צי עס געפינען זיך אין בופעט נאך אנדערע מיני עסענווארג צו פערקויפען אחוץ טהיי, אראנזשען און ברויט.

— מיר האבען — זאגט ער — הערינג אויך אין זא־פאס. אבער דאס קען זיך ניט אבי ווער פערגינען.

— און פוטער ? — פרעג איך ווי אן אמת׳ער עם־הארץ.

— ווענען פוטער געהען ארום לעגענדעס...

א יונגער פועל פון א יאהר ניינצעהן, א שטארקער בחור מיט וועמען איך האב זיך בעקענט א פאאר טעג פריהער, דערזעהט מיך און קומט מיר דריקען **די האנד.**

— גיט עפעס אן עצה ווענען אפעטיט.

— קאליע געווארען ? — פרעג איך מיט גרויס רחמנות.

— וואס מיר קאליע ? — לאכט ער מיט ווייסע צייהן וואס קענען, דאכט זיך, צוקייען א פאדקאווע — ער וואקסט פון טאג... אמאל איז א ברויטעל פאר פינף מע־טעליק געווען גענוג. איצט וויל ער — מיינענדיג דעם זינדיגען אפעטיט — ניט אנדערש ווי א ברויטעל און א האלב. דאס מיינט א קימא־לן פון זיבען־און־א־האלב מע טעליקעס. און מעטעליקעס פערשטעהט איהר מיך איז ביי א פועל אין ארץ ישראל אן איידעלע זאך...

א יונגער בחור׳ל האט אונטערדעסען אראפגעשלונגען

זיין לעצטע ביסען און הויבט אן זינגען. דער עולם האלט אונטער און עס ווערט א זינגעריי און א פאטשעריי מיט די הענד:

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו
ברוך אלהינו שבראנו לכבודו
אי לכ—בו—דו...
לאי—די—די, לאי—דא—דא,
לאי—די—די—דאם—דאם...

איך האב געקלערט וואס אז ערד וואלט פאסירט ווען איך האק זיי פלוצים איבער אין מיטען זינגען און איך לייען פאר ראזענפעלד'ם בעוואוסט ליעד:

„נאר ברויט מיט טהיי און ברויט מיט טהיי,
דאס איז א קעסט אז אך און וועה"...

זיי וואלטען דאך מיר אויף שטיקער צוריסען. דער פועל מיט'ן זינדיגען אפעטיט וואלט דאך מיר דער ערשטער געהייסען ארויסווארפען...

ווארום דער ברויט־מיט־טהיי עסער ווייס אז ער איז דער בויער און דער יורש פון לאנד...

אזוי לאנג ווי מע האט זיך געשפיעלט אין „ישוב", און עס איז א לוקסוס געווען, זיינען די פיינע בעלי־בתים נענוג געווען. אבער אז דער ישוב איז געווארען די ערנסטע גרויסע זאך פון'ם פאלק, איז געקומען די רייה צו זיי, צו די ארבייטער...

דער פרדס און דער כרם איז נאך אלעמען דאך ניט קיין „סוועט־שאפ". דער בלאער הימעל און די זון דער־

לעגעז מיט דער פולער האַנד וואָס דער „בועז“ דערצאָהלט ניט...

איבריגענס האָט „בועז“ אַסך מקריב געוועז און אַסך געליטעז צוליעב ארץ ישראל און איז צו איהר צוגעטהאַז מיט אַלע פעדעם פון זיין נשמה. און די שותפות'דיגע ליעבע צו לאַנד און פאָלק איז פיעל שטאַרקער און גרעסער ווי די חשבונות וואָס מע האָט מיט איינאַנדער...

. . . .

דיין...

VI.

„התאחדות המושבות"

ווען די גרויסע שעה זיך נעהנט,
וועלען זיין געגרייט די הענד,
פעסט דער פוס אויף אונזער ערד,
קלאָר דאָס אויג און שאַרף די שווערד...

ווען דער כרם גרין מיט שטאַק,
ווען דער פרדס פול מיט סאָק,
ווען דאָס פעלד מיט קאָרן געל,
זאָגען אונז מיט שטומער קעהל: —

איהר געאַקערט און געגרייט,
איהר געפלאַנצט און איהר געזייהט,
אייער מיה און אייער ערד —
פריהער רידעל, איצטער שווערד...

איך בין מיטגעפאָהרען אין ראשון לציון מיט ס... און נאָך איינינע מיטגליעדער פון דעם רחובות'ער ועד, אויף א פערזאמלונג פון די „התאחדות המושבות" (פערבאנד פון די קאָלאָניעס), וועלכע האָט זיך ניט לאַנג צוריק גע־גרינדעט און פון וועלכער עס ווערען ערוואַרטעט אסך פראַקטישע אויפטהוען פאַר'ן ישוב.

די אסיפה איז געווען אין בית־עם, א הויכער ליכטי־גער זאאל מיט גרויסע פענסטער פון אלע זייטען.

עס זיינען געווען דעלעגאטען פון פתח תקוה, עקרון, גדרה, קסטיניה, באר יעקב, ואדי חנין, רחובות און אנ־דערע קאלאניעס.

דער גרעסטער טייל פון זיי זיינען געווען בעיאהרענטע מענשען, אייניגע אין גאנצען וויים. אלע איינגעווארצעל־טע תושבים אין ארץ ישראל, וואס האבען זייערע פראבע־יאהרען לאנג הינטער זיך, אלע פערטרעטער פון דעם געזונדען איינגעפונדעוועטען ישוב.

די זיצונג האט געדויערט א לאנגע צייט — מיט אייניגע אונטערברעכונגען ארום זעקס שעה. א סך זאכ־קענטנים און א סך פראקטישקייט איז ארויסגעוויזען גע־ווארען פון די וואס האבען זיך בעטייליגט אין דער פער־זאמלונג. דער אידישער קאפ האט זיך דא ארויסגעצייגט אין זיין גינסטיגסטען ליכט.

מ'האט ארומגערעדט פיעל וויכטיגע פראגעס. צווי־שען אנדערע זאכען, איז געווען אויף דער טאגעסארדנונג, דער פלאן ארויסצוגעבען א צייטונג וואס זאל זיין דער אפיציעלער ארגאן פון די קאלאניסטען, און זאל צושטעלען דעם קאלאניסט אחוץ נייעס און לעזע־שטאף אויך אלע נויטיגע ידיעות פאר אגריקולטור, פלאנטאציעס, פיה־צוכט א. א. וו.

די פראגע פון א פערזיכערונג־געזעלשאפט וואס זאל אסעקורירען בהמות — איז דיסקוטירט געווארען. דערביי האבען אייניגע דעלעגאטען ארויסגעוויזען א בעהאווענט־

קייט אין דעם ענין וואָס מע וואָלט קוים געקענט ערוואַר־
טען פון מענשען וואָס האָבען דעם גרעסטען טייל פון זייער
לעבען פערבראַכט אין אַ קאָלאָניע, אין ארץ־ישראל.

מעהר פון אַלצדינג איז אַרומגעשמועסט געוואָרען די
פראַגע ווי צו נייטראַליזירען די אַנטיסעמיטישע אַגיטאַציע
וואָס ווערט אָנגעפיהרט אין די אַראַבישע צייטונגען, און
איבערהויפּט ווי נעהנטער צו בעקענען די אידישע קאָלאָ־
ניסטען מיט דאָס וואָס זייערע אַראַבישע שכנים טראַכטען
אוןריידען וועגען זיי.

עס בעט זיך ביי דער געלעגענהייט צו בעמערקען, אַז
די אונוויסענהייט פון די אידישע תושבים אין פּאַלעסטינאַ
בנוגע צו דעם אינערליכען לעבען און פּסיכאָלאָגיע פון די
אַראַבער, איז איינער פון די קראַנקסטע פּונקטען פון דעם
ישוב. קאָלאָניסטען וואָס וואוינען שוין אין ארץ־ישראל
צעהנדליגער יאָהרען, קענען בלויז גענוג אַראַביש זיך צו
קענען צוזאַמענריידען מיט זייער אַראַבישען „אַראַבאַדזשי״
אָדער זייערע אַראַבישע פעלד־אַרבייטער. פון שרייבען און
לעזען אַראַביש איז אָפּגערעדט.

קומט אַן אָפיציעלער בעפעהל פון דער רעגיערונג,
אָדער אַזוי אַן אַראַבישער דאָקומענט, איז אָפּט ניטאָ אין
דער קאָלאָניע ווער עס זאָל עס קענען איבערלייענען. עס
זיינען געווען פּאַלען וואו מע האָט זיך גע'חתמ'עט אויף
פּאַפּיערען אויף וועלכע מע וואָלט זיך בשום אופן ניט
גע'חתמ'עט ווען מע וואָלט געוואוסט וואָס דאָרט שטעהט,
און עס זיינען דערנאָך אַרויסגעקומען גרויסע צרות.

די פענסטער זיינען געווען אָפּען און די גאַנצע צייט וואָס די אסיפה האָט אָנגעהאַלטען, האָבען די פויגלעך ניט אויפגעהערט צו צווישערן פון אַלע זייטען. די צוויטשעריי איז געווען אַזוי הילכיג, אַז מע האָט אָפט ניט געקענט הערען גענוי וואָס עמיצער זאָגט.

פאַר דאָס וואָס איך האָב געטראַכט זיצענדיג צווישען די פערזאַמעלטע, איז די לוסטיגע שטיפעריי פון די פויגלעך און די ליכטיגקייט פון דעם זאַאַל געווען דער פּאַסיגסטער אַקאָמפּאַנימענט.

אָט פון אַזאַ קערפּערשאַפט — האָב איך צו זיך געזאָגט — וועט זיך מיט דער צייט אַרויסוויקלען די ערשטע געזונדע יאָדרע פון אַ אידישער אויטאָנאָמער בירגערשאַפט.

נאָך דער צייט פון העלדישען פּיאָנערטום, וועט קומען אַ צייט פון מוטיגען, שטאַלצען בירגערטום, ווען די ווילהעלם טעלס וועלען געבאָרען...

די פּראָגראַם וואָס די „התאחדות המושבות" האָט זיך געשטעלט, איז זעהר אַ גרויסע און אומפאַסענדע. מע האָט געקאָנט לייכט זעהן אַז ניט אַלע מיטגלידער זיינען צופריעדען, אַז די „התאחדות" זאָל זיך אָפּגעבען מיט אַנדערע זאַכען, אויסער אַגריקולטורעלע און עהנליכע אונמיטעלבאַרע בעדערפעניסען פון די קאָלאָניסטען.

איך האָב געקלערט, אַז אונטער דער פיהרונג פון אַ פּאָאַר ברייטזיניגע, פעהיגע און ענערגישע טהוער, וואָלט די אָרגאַניזאַציאָן מיט דער צייט געקענט ווערען די שטאַרקסטע אין לאַנד. אויב עס דאַרף געמאַכט ווערען אַן ערנסטער פּרוב צו אָרגאַניזירען די פערשידענע עלעמענטען

פון ארץ ישראל אין איין מעכטיגען צוזאמענבאנד — און וועגען דעם קען דאך קיין חלוקי־דעות ניט זיין — איז אודאי דאס גלייכסטע, אז אנהויבען זאל מען מיט די קאָלאָניסטען, וועלכע זיינען מעהר אנגעבונדען צום לאנד ווי די שטעדטישע, און זיינען ממילא דער פונדאמענטאלסטער שיכט פון דעם ישוב־געביי.

אין פערלויף פון דער אסיפה בין איך ארוים אנקוקען די קאלאניע.

אז אלטער בכבוד'ער קאלאניסט, וואס האט אויסגעזעהן ווי א פוילישער שליאכציץ, האט מיך געפיהרט ווייזען דעם פארק. דער טויער פונ'ם פארק איז געוועז פערשלאסען. ער ווערט בלויז געעפענט שבת. זעלטען ווען אנדערוואכען.

מיין פיהרער האט געשיקט נאכ'ן שליסעל און האט מיך איינגעלאדען אריינצוגעהן.

דער פארק האט מעהרערע אלעען פון פראכטיגע פאלם־בוימער, א חוץ פערשידענע זעלטענע טראפישע בוימער. א טייל פון דעם פארק איז א ביארע וואס ברענגט דער קהל'שער קאסע פון דער קאלאניע א יעהרליכע הכנסה פון צעהן טויזענד פראנק.

די פאלמען האבען מיר פערשאפט א בעזונדערען נחת־רוח. איך פלעג אויפמערקזאם מאכען מיינע בעקאנטע אויף דעם פאקט וואס אין קיין אידישער קאלאניע וואס מיר איז אויסגעקומען צו זעהן, האב איך ניט געטראפען א פאלמבוים, די שעהנסטע ציערונג פון אריענטאלישע לאנד־

שאפטען. די אורזאך איז ניט געווען ווייט צו זוכען. פאל־מען פאַדערען יאַהרען, און די ערשטע וואָס האָבען זיך בע־זעצט אין די קאָלאָניעס, האָבען פון אַזעלכע לוקסוסען ווי פאַלמען ניט געקענט טראַכטען. געווען נויטיגערע זאכען צו בעזאָרגען און דרינגענדערע בעדערפענישען צופריי־דענצושטעלען.

אין ראשון לציון איז גלייך פון אָנהויב קענטיג געווען עמיצער וואָס האָט געהאַט אַן אויג און אַ זין פאר שעהנ־קייט און קיין געלט האָט ניט געפעהלט... דער באַראָן האָט געגעבען מיט דער פולער האַנד.

איצט שטעהען די פאַלמען הויך און שטאָלץ — אַ סימבאָל פון פערגאַנגענהייט און טראַדיציע...

נאָך אַן אָנדענק פון באַראָן האָט ראשון לציון — די וויין־קעלערען, בלויז אַ טייל פון וועלכע דער קאָלאָניסטען־סינדיקאַט געברויכט.

פאַראַן אַ מאַשין צו מאכען אייז גענוג פאַר אַ גאַנצע מדינה און לסוף מוז זיך ראשון לציון אין גאַנצען בעגעהן אָהן אייז: די מאַשין איז צו גרוים, לוינט זיך ניט זי צו בעטרייבען...

איך האָב געזעהן ריעזיגע שטאָהלענע רעדער און קעס־לען ווי זיי ראָסטען אויף זייערע געשטעלען...

איין קעסעל, ווען ער איז אָנגעקומען פון פראַנקרייך, איז געוועזען צו האַמעטנע גרויס, מען זאָל איהם קע־נען אויף אַ באַרקע אויפלאָדען. האָט מען איהם מיט האַלץ אַרומגעשלאָגען און איהם געלאָזט שווימען ביז צום ברעג.

און דערנאָך האָט עס טעג גענומען ביז מען האָט איהם אויפ'ן ווייכען זאַמדיגען וועג קיין ראשון לציון געבראַכט...

איצט ראַסט דער אייזערנער ריעז.

דידאַזיגע ריעזיגקייט, געפּלאַנט פון פּאַריז אַרויס, האָט שיער ניט צודריקט דעם שוואַכען ישוב...

צוריקפאָהרענדיג פון ראשון לציון קיין רחובות האָט עמיצער דערצעהלט, אז אַ קאָמיסיע פון דער איטאַליענישער רעגיערונג איז געקומען שטודירען די אידישע מעטאָדען פון קאָלאָניזאַציאָן, כדי זיי איינצופיהרען אין טריפּאָלי...

אַ בוקעט פּאַר אונזערע פּיאָנערען.

עס איז שוין געווען אַ שטיק אין דער נאַכט און דער הימעל איז געווען לויטער שטערען.

ביי טאָג הויערט די זון פון פּאַלעסטינא איבער אַלצדינג, און זויגט אריין אין זיך אַלע געדאַנקען און חלומות. זי ציהט זיי אַרויס פון זייערע בעהעלטעניסען און זיי צורינען ווי נעבעל־שטרייפען אין איהר שימער... ערשט אין שטערען־ליכט קומען זיי צו זיך און ווערען ווידער פריי...

זאָג איך צו זיך : די נביאים האָבען געמוזט זעהן אַלע זייערע זעהונגען ביי נאַכט... ביי טאָג איז ארץ ישראל צו העל...

VII.

אין אַ ביאַרע

שושקען וואָרצלען צו דעם שטאַם:
טרינקען וועלען מיר א ים
פריה און שפעט און נאַכט און מאָרגען,
וואַסער־שפע צו בעזאָרגען...
וואו אַ שפּריץ און וואו אַ טריף,
פון דער הויך און פון דער טיעף,
זופּען וועלען מיר און נאַשען
און דערנאָך דעם בוים בעוואַשען,
וועט אַ ברכה זיין דערפון,
און דעם רעשט וועט טהאָן די זון...

שושקעט צו דעם שטאַם אַראָפּ
פון דער הויך דער בוים: מיין קאָפּ
איז פון שטראהלען אויסגעצוואָגען,
וועל איך שעהנע פּרות טראָגען —
גרוים און רונד און פריש בעטהויט,
וויין דאָס האַרץ און גאָלד די הויט,
וועט מען זיי מיט שמחה פליקען,
וועט מען זיי אויף ימים שיקען,
איינס אין איינס געפּאַקט געדיכט,
רויטע שטיקער זונענליכט...

ס'איז שבת אין דער פריה. דער בית־הספר איז צו־געמאכט און אין דער קאלאניע איז נאך שטילער ווי געווהנליך. פון דער שוהל אויפ'ן בארג קען מען הערען ווי דער בעל תפלה זינגט אויס „קדושה". די שמידארניע הינטער אונזער הויז איז צוגעמאכט, און די טהיר איז פערשפארט מיט א האלב־פארטיגען ראד. דער הינקעדיגער שמיעד האט זיך אויסגעפוצט אין זיין ווייסע אויסגענעהטע בלוזע, און לאזט זיך מיט זיין יונגער ווייב אוועק בעקוקען דעם קליינעם כרם אין וועלכען ער טהוט אריין אלץ וואס ער קען אפשפארען פון זיינע קליינע פערדיענסטען.

רופט מיך מיין שכן חאוואדזשא מוסאה אויף א שפאציער צו זיין ביארע *). מיר גהען צווישען וויינגערטנער, געהען פארביי א אייקאליפטוס־וועלדעל און לאזען זיך איבער די פעלדער אראפ אין טהאל.

איך זוך מיינע ליעבלינגען, די געלע מארגעריטקעס און ווילדע רויטע מאהן־בלומען — ניטא מעהר קיין זכר פון זיי.

איצט איז די צייט פון מעהר ערנסטע זאכען ווי בלומען. די מאנדלען צייטיגען זיך און די טרויבען פילען זיך אן מיט וויין — פליים און ארבייט זאלען זייער בעלוינונג קריגען...

מיר קומען צו דעם פרדס. אויסגעצויגען אויף דער

*) אראביש ווארט פון „בי'אר" — ברונעם, צוליעב דעם ברונעם אדער ברכה (בירקע) וואס יעדער אראנזש־גארטען מוז האבען פאר בעוואסערונג.

הוילער ערד נעבען זיין הייזעל, שלאָפט דער שומר, א הויך בער דאַרער גורדזשי, אין א לאַנגען שווערען קאַפּטאַן, מיט לעדיגע און האַלב־צוריסענע געוועהר־טעשקעלעך אויף דער ברוסט און א שוואַרצע באַראַנקאַווע היטעלע, כאָטש די זון ברענט ווי א פייער. נעבען זיינע באָרוועסע פיס פינקעלט מיט די אויגען אָקעגען דער זון א גראָער מאָגערער הונד, וואָס זעהט אויס ווי א שאַקאַל.

דער שומר כאַפּט זיך אויף:

— שבת שלום! (שאַבאַט שאַלאָם)

— שבת שלום!

ס'איז הייס, טראָגט ער אונז אַרויס א „איבריק" קאַלטע וואַסער צום טרינקען.

מיר געהען שטיל דורך די רייהען פון די געדיכט־בעצווייגטע, נידעריגע אָראַנזש־בוימער. פון די טונקעל־גריינע שירעמס פינקלען אין דער זון, בראַנז־פאַרביגע האַלב־רייפע מאַראַנצען... דער פעסטער שטאַם נעהמט אַלע זייגע כוחות צונויף צו טראָגען אויף זיך די שווערע לאַסט...

מוז מען אָפּט צו הילף קומען. די עשירות צו גרויס. די צווייגען חלש'ען אַראָפּ מיט זייער טייערער משא, מוז מען זיי מיט שטאַנגען אונטערלעהנען.

צווייגען, בלעטער, שטאַם און פרוכטען אַלע זיינען פערנומען מיט איין זאַך — וואַקסען... די וואָרצלען זויגען און ציהען אַריין דאָס וואַסער וואָס די ברכה (בירקע) שיקט זיי צו דורך אייזערנע רעהרען און ווילען נאָך און נאָך...

מיר שפּרייזען פון איין שורה צו אַ צווייטער. אומע־דום דיזעלבּיגע גערידכטע, פעסט־געבויטע טונקעל־ערנסטע בוימער, פערטהאַן בלויז אין איין זאַך, אַנשטרענגענדיג אַלע כחות אויף איין אַרבּייט — וואַקסען און ברענגען וואָס מעהר שפע... געהען מיר צווישען זיי און זיי ווינקען מיט די גרינע קעפּ: —

— אסור להפסיק...

חאוואַדזשאַ מוסאַה קוקט אויף זיינע בוימער מיט ליעבשאַפט.

— קומט איך וועל אייך די התחלה ווייזען...

ער געהט פאַראויס און איך געה איהם נאָך. מיר ריידען ניט אַ וואָרט. מע קען נאָך חס וחלילה די אַראַנזש־בוימער אין זייער אַרבּייט שטערען...

קומען מיר צום סאַמע עק פון דער ביאַרע. דאָ איז די „שוהלע“. דאָ האָדעוועןזיך די ריטלעך פון זיסען ציט־ראָן. אַ לאַ־יוצלח איז דער זיסער ציטראָן, אָבער פון איהם קומען די געשמאַקע זאַפטיגע מאַראַנצען אַרויס...

פון דער „שוהלע“ נעהמט מען דעם לאַ־יוצלח'דיגען האָדעוואַניק אַרויס און מע פלאַנצט איהם איין אין גוטער, רייכער ערד, און מע פילעוועט איהם און מע פאַסט איהם אויף און אַז ער האָט וואָרצלען געשלאָגען און איז אַ תושב געוואָרען אין זייער נייער היים, שניידט מען איהם די ברוסט אויף און מע שטעקט אַהין אַריין אַ „גרעפּ“ פון מאַראַנצען... זויגט דער גרעף די זאַפטען פון דעם טויגע־

ניכטס און שיסט ארויס א צווייגעל... מיינט דאס דאס ענד פון דעם זיסען ציטראן. האקט מען איהם אפ, איבער דעם נייעם מאראנצען־צווייגעל, וואקסט דער יורש און גערייהט און דער שטיעף־טאטע איז פערגעסען...

שיסט דער ציטראן־שטאם פון אונטען ארויס ריט־לער. א זכרון כאטש וויל ער. האקט מען זיי ארונטער. א שאד די זאפט. דער מאראנצען־צוויוג דארף יעדען טראפען האבען. איינעם נאר לאזט מען איבער. עס איז געזונד פאר'ן בוים. רופען די אראבער דאס איינציגע רי־טעל פון דעם געוועזענעם ציטראן־בוים—„חינזיר" (חזיר).

פון דארט קומען מיר צו א ניי־געפלאנצטען פרדס פון אראנזשען און לעמאנען, וואס געהערט צו דעם ניו יארקער ציוניסט ל... חאוואדזשא מוסאה האט פאר איהם די ערד געקויפט און די בוימער געפלאנצט און איז טאקי אליין דער פערוואלטער איבער דער נייער ביארע.

אויב יא דאס אייגענטום פון אן אמעריקאנער, וויל איך האבען „באקשיש" — א שטעקעל פון לעמאן־האלץ. חאוואדזשא מוסאה זאגט מיר צו. ער שמייכעלט: —

— אייערע אמעריקאנער האבען מזל. דער פרדס וואס איהר זעהט וועט אמאל זיין איינער פון די בעסטע וואס געפינען זיך אין רחובות...

מיר געהען ארויס פון דער ביארע. דער הימעל בלענדט

מיט זיין בלאקייט און די לאנדשאפט איז דיק בעשנייט מיט זונענשיין...

— איהר ווייסט — רופט זיך אפ מיין בעגלייטער — עס בענקט זיך צייטענווייז נאך שנעע... דער רוסישער פראסט און די ווייסע פעלדער קומען אפט צו חלום און די נשמה גאהרט נאך זיי... דא היע איז שטענדיג זומער, צו־מאל קיין רעכטער פריהלינג ניטא... ניטא די פרייד פון פריהלינג, אזוי ווי עס איז ניטא די פערצווייפלונג און דער טויט פון ווינטער...

VIII.

פון דאַנען און פון דאָרטען

ס'האט ניט לאנג גענומען דעם עולם אין דער קאלאָ־ניע אויסצוגעפינען, אז מיט יעדער פאסט קריגען מיר אריין גאנצע פעק אידישע צייטונגען פון אמעריקא. איז מען געקומען בעטען איך זאל געבען צו לייענען. לכתחלה האב איך זיך געקווייגקעלט. די ראליע פון א מיסיאנער פאר אידיש אין ארץ־ישראל איז ניט געווען לויט מיין גוסט... חוץ מזה האב איך ניט פערגונען דעם אלטען פ... מיט די גרויסע בלאָע ברילען, אז זיין נביאות זאל מקוים ווערען. דער דאזיגער פ..., וואס איז מיר איבעריגענס געווען א גאנץ גוטער פריינד, האט א פאאר חדשים נאך מיין אנקומען אין רחובות, פאראויסגעזאגט אז איך וועל פער'אידיש'ען די גאנצע מושבה מיט א ש מ י כ ע ל. אט דוקא דאס וואס איך רייס זיך ניט דעם פעלץ פאר „זרגונית", און בין כלומרשט א פריינד פון העברעאיש, האט ער בעטראכט פאר די גרעסטע סכנה...

אבער אז איך האב געזעהן ווי די בערג מיט צייטונ־גען ווערען גרעסער וואס א טאג און וואס אין זיי איינצו־וויקלען איז ניטא, האט מיין שטרענגקייט גענומען נאכ־

לאזען. דערצו נאך זיינען די וואס זיינען געקומען נאך ציימונגען אזוי צוגעשמאנען, אז מען האט געדארפט האבען א הארץ פון קיזעלשמיין זיי אבצוזאגען. האב איך אבגעוואשען מיינע הענד פון דער פעראנטווארטליכקייט. זאל געשעהן וואס ס'וועט געשעהן און זאל די עבירה פאלען אויף די רעדאקציעס, וואס שיקען מיר זייערע ציימונגען.

די ציימונגען פלעגען פערצוקערט ווערען. מען האט שוין אויף זיי געווארט מיט אונגעדולד און זיי פלעגען געהן פון האנד צו האנד. אייניגע האבען פאראוים בעשמעלט, איך זאל למען השם קיין אנדערען ניט געבען פריהער פון זיי.

בדעבד האט עס מיר הנאה געטהאן. אט — האב איך געקלערט — זאלען די רחובות'ער אידען וויסען וואס פאר א גרויסע שעהנע ליטעראטור מיר האבען אין אמע־ריקא אויפגעבויט.

שפעטער, אז מיינע קונדען האבען זיך אנגעהויבען נאכפרעגען אויף געוויסע נומערען, איז מיר א חשד איינ־געפאלען, און נאך א קורצער אויספארשונג האט זיך ארויסגעשטעלט, אז ניט־ווילענדיג און ניט־וויסענדיג האב איך געהאלפען פערשפרייטען אין ווייטע לענדער דעם „פערלארענעם חתן" — „א ראמאן פון מארד און ליעבע, פון ניו יארקער לעבען".

צוגלייך מיט די אידישע ציימונגען האבען מיר אריינגעקראגען ענגלישע זשורנאלען, גענוג אויסצושטא־

טען א קליינע ביבליאטעק. יעדער איינער פון אונזערע גוטע פריינד אין אמעריקא, באשר הוא שם, האט עס געהאלטען פאר א חוב קדוש אונז צושיקען איין אדער מעהרערע וועכענטליכע אדער מאנאטליכע זשורנאלען. ס'פערשטעהט זיך, אז יעדער פון זיי האט אויסגעקליבען דעם זשורנאל וואס ער אליין האט פון איהם די פינגער געלעקט און ער האט געוואלט אז מיר זאלען אויך דערפון הנאה האבען.

דער רעזולטאט איז געווען, אז אונז זיינען אנגעקומען זשורנאלען איבער ספארט, איבער מעדיצין, איבער שאך־שפיעל און איבער וואס איהר ווילט אליין. אז הומאר און וויץ זיינען שטארק פערטראטען צווישען מיינע פריינד אין אמעריקא, האט בעוויזען די גרויסע צאהל קאמישע זשורנאלען און וויצבלעטער וואס איך האב געקראגען.

א יונגער אמעריקאנער בחור פון ניו יארק, אזוי ווי א פרומער איד פערפעהלט ניט תשליך, האט ניט פערפעהלט יעדען חודש מיר צו שיקען א זשורנאל פון „דעטעקטיוו סטארים". א צווייטער האט געהאט א חזקה אויף שיקען די „פאני פיידזשעס" (די קאמישע אפטהיילונגען) פון אלע זונטאגדיגע ניו־יארקער צייטונ־גען.

. . . .

צו אונזער עמערסאניסטישען פריינד מ... איז געקו־מען א גאסט פון אמעריקא — זיין ברודער פון פענסיל־וויינא. דאס איז דער בעל־הבית פונ'ם הויז וואו מיר וואוינען, און ער איז ממילא אונזערער א מחותן.

ער בעזוכט אונז יעדען טאָג און אַז ער קומט געהען מיר אַרויס אין דעם ניי־געפּלאַנצטען פּרדס, און אַז מיר קומען פערביי אַ בוים נעהמט ער אַן דעם שטאַם אָדער ער בויגט אַראָפּ אַ צווייגעל, און גלעט עס מיט גרויס ליעבשאַפט: זיינע פערטרעטער אין ארץ־ישראל. ווען ניט די ווייב וואָס האָט זיך איינגעשפּאַרט און זאָגט, אַז מען מוז וואַרטען ביז די קינדער וועלען דורכמאַכען סקוהל, וואָלט ער שוין לאַנג דאָ היע געווען מיט זיין פאַמיליע.

ער שפּירט צו אונז אַ בעזונדערע קרובה'שאַפט ווייל מיר קענען יעדער טאָג דורך אונזערע פענסטער זעהן זיינע ארץ־ישראל'דיגע בוימער. ער איז אונז מקנא... אין דעם פערוואָרפענעם שטעדטעל אין פענסילווייניאַ צווישען גוים, ציהט איהם דאָס הארץ צו די דאָזיגע בוימער און ער צעהלט די טעג און די וואָכען, ביז די קינדער וועלען ענדיגען סקוהל.

שוין דאָס צווייטע מאָל וואָס ער קומט בעקוקען זיין אייגענטום אין ארץ ישראל. אַז ער קעהרט זיך אום פון זיין נסיעה און הויבט ווידער אָן זיין וואָכעדיג לעבען, לעבט ער אין דעם זכות פון די טעג וואָס ער האָט פערבראַכט אין פּאַלעסטינאַ, ביז די בענקעניש איז ווידער גובר און ער פאָהרט ווידער זיך אָנשעפּען מיט ארץ־ישראל...

אַ גרויס געשעפט האָט ער אויפגעבויט אין דעם שטעדטעל וואו ער וואוינט, אַ חשוב איז ער צווישען דער גוי'אישער בעפעלקערונג, און פון אַנטיסעמיטיזם ווייס

מען דאַרט בכלל ניט. ער אָבער פיהלט זיך דאַרט פרעמד און פרעמדער פון טאָג צו טאָג...

ער דערצעהלט מיר ווי נאָך פון קינדווייז אָן איז ארץ־ישראל געווען דער מיטעלפונקט און דער מאַגנעט פון אַלע זיינע געדאַנקען. שפּעטער, אַז דער גורל האָט איהם געבראַכט קיין אַמעריקאַ, האָט זיך דאָס געפיהל פערשטאַרקט. אין די ערשטע יאָהרען איז ער געווען אַ פּעדלער, און אַז ער פלעגט פאָהרען אין זיין וועגעל פון איין דאָרף אין צווייטען, פלעגט ער אָפּלאָזען די לייצעס, לאָזען דעם פערד לאַנגזאַם בראַדזשען אין דעם ווייכען קויט און ער אַליין פלעגט פערזינקען אין פינסטערע מחשבות... ער איז געווען אַ ציגיינער אָהן אַ היים און אָהן אַ לאַנד... איז זיין אויג געפאַלען אויף די שטיקער בלאָטע וואָס האָבען זיך צוגעקלעפּט צו די שפּאָקען פון די רעדער, און ער האָט געזאָגט צו זיך: אָט זיץ איך און האָב געלט אין קעשענע, וואָס איז מיינס, און סחורה אויפ'ן וואָגען וואָס איז מיינע, און דער וואָגען איז מיינער, און די רעדער זיינען מיינע, אָבער דאָס שטיקעל ערד וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו דעם ראָד איז ניט מיינס. דאָס איז פרעמדע ערד מיט וועלכער איך געהער זיך גאָר ניט אָן.

— און אָט דער בוים וואָס איך האָב נ י ט געפלאַנצט און ניט געווען צומאָל דערביי ווען ער איז געפלאַנצט געוואָרען, ער איז מיינער אָן אייגענער, און די ערד איז מיר אַ נאָהענטע און רעדט מיר צום האַרצען...

היינטיגס מאָל איז מיט איהם מיטגעקומען איינער פון זיינע גוי'אישע אָנגעשטעלטע אין דעם מעבעל־געשעפט, אַ מר. קונס, וואָס איהם האָט זיך שטאַרק פערגלוסט צו זעהן „דהי האָלי לענד", אַ הויכער שטאַרקער יונג מיט שטרוי־העלע האָאר און גרויסע האַמעטנע הענד, וואָס רעדט זעהר ווענינ און איז קיינמאָל אין זיין לעבען ווייטער ווי פּיטסבורג ניט געפאָהרען. גענוג צו טהאָן אַ קוק אויף איהם, צו זעהן, אַז איהם איז דער יום־טוב שטאַרק נמאס געוואָרען און אַז איהם בענקט זיך נאָך דער „פאָרניטשור־סטאָר"...

מ... איז אַ קליינער און אַן אויסגעמאַגערטער, און גרייכט זיין בעגלייטער ניט העכער ווי ביז דער וועסט־קעשענע, אָבער דער הויכער קונס האַלט זיך אַן מ...'ן ווי אַ קראַנק קינד אָן דער מאַמע'ס פאַרטוך. ער האָט איהם מורא אַפצולאָזען אויף אַ טריט. אָהן איהם פיהלט ער זיך ווי אַ פערלאָרענער.

זיין גאַנצער קומען אַהער איז קענטיג אַ מקח טעות. און מ... פערשילט זיך דאָס לעבען וואָס ער האָט איהם מיטגענומען. אין „דזשערוזאַלעם", וואו די „לאַנדסלייט" זיינען געפאָהרען צוזאַמען און האָבען פערבראַכט אַ פּאָאר טעג, איז געווען גענוג פאַר ביידען. אין רחובות איז אויף דעם גוי אַ גאָט'ס רחמנות. ראשית זעהט עס לחלוטין ניט אויס ווי „דהי האָלי לענד", און צווייטענס איז איהם פשוט לאַנגווייליג.

אין דעם האָטעל וואו מ... האָט איהם איינגעקוואַ־טירט פאַר דער צייט וואָס ער וועט בלייבען אין דער

קאָלאָניע, פערשטעהט מען ניט א װאָרט ענגליש. קיין גרויסער בעל־דברן, ווי געזאָגט, איז דער גוי ניט, און עס וואָלט רעכט געווען ביי איהם אָהן ריידען אויך. קומט אָבער צום עסען ווערט ער אויסגעריסען.

א קרבן פון נייעם ישוב...

אז מ.. האָט איהם דעם ערשטען מאָל געבראַכט צו פיהרען אין אונזער הויז, האָט ער אָפּגעלעבט. ער איז געוואָרען רעדעוודיג און האָט פון זיין ריידען הנאה געהאָט, אַזוי ווי מען האָט הנאה קייענדיג א געשמאַקען עסען, וואָס מען האָט שוין לאַנג ניט געקראָגען צו פער־זוכען.

מיר האָבען איהם אָנגעבאָטען אַלערליי צייטונגען און זשורנאַלען צו לעזען, אָבער לעזען איז קענטיג קיינמאָל ניט געווען מר. קונס' שוואַכקייט, האָט ער זיי געבלעטערט פון יוצא וועגען און האָט געוואַרט מיר זאָלען זיך אָפּ־קעהרען, כדי ער זאָל זיך קענען גוט אויסגעניצען. האָט מיין קליינע טאָכטער איהם צוגעטראָגען א פּאַק מיט „פּאַני פייפּערס" פון חדשים צוריק און דער גוי האָט זיך ארויפגעוואָרפען אויף די „קאָצעניאַמער קידס" מיט א שמחה, אַזוי ווי ער וואָלט געפונען זיינעם א פערלאָרע־נעם ברודער. די נאַזלעכער האָבען זיך צושפּרייט, די אויגען האָבען געשיינט און ער האָט אָפּגעלעבט...

. . . .

נעכטען אָבענד בין איך מיט א בעקאַנטען געגאַנגען הערען קינות זאָגען.

אַז עלטערער איד איז געזעסען נעבען עמוד אויף דער ערד, האָט זיך שטאַרק געשאָקעלט און געזאָגט „איכה". אַרום איהם זיינען געשטאַנען אַ הויפען אינגלעך און האָבען זיך צוגעהערט פון נייגעריגקייט וועגען... די ווייסע זקנים פון דער קאָלאָניע זיינען געזעסען אויף דער ערד און האָבען, ווי פון יוצא וועגען, נאָכגעזאָגט דעם ח ז ן מיט דעם סקאַרבאָוועו אומעדיגען נגון... קיין געוויין אָדער קרעכץ האָט זיך פון קיינעם ניט געהערט. די אינגערע קאָלאָניסטען זיינען געשטאַנען אין רעדלעך אויף דער ברייטער ווערענדאַ פון דער שוהל און האָבען געפּלוידערט וועגען אַלערליי זאַכען, אָדער שטילערהייד צוגעקוקט ווי די לבנה קומט אַן פון יבנה און בעשימערט די גערטנער און פּרדסים אַרום דער קאָלאָניע...

וועט מסתמא קומען אַ צייט ווען דער נײַנטער טאָג פון אב וועט זיין אַ גרויסער יום־טוב און אידישע טעכטער וועלען טאַנצען אין די ווײַנגערטנער און זיך חנ'דלען מיט אידישע בחורים...

דערווייל איז דער איבערגאַנג... די קינות האָבען זייער גלות־חן פערלאָרען, און דאָס נייע ליעד ווערט ערשט געשאַפען. דער גראָער בין־השמשות פון ערב־צוקונפט...

זיינען מיר אַוועק צו די תימנים. מיר האָבען בעזוכט דריי פערשיידענע מנינים. אין אַלע האָט זיך געשפּירט דער אמת'ער אָנגעוועהטאָגטער תשעה באב. דער גאַנצער עולם האָט געזאָגט איכה מיט אַ וויינענדיגען נגון, און אַ סך האָבען טהרערען פערגאָסען...

דרויסען אַרום די טהירען און די פענסטער פון די שוהלכלעך, זיינען געזעסען תימנ'ישע ווייבער... איינע האָט ביטער געשלוכצט. איין גאָט ווייס צי איבער דעם חורבן, אָדער וויל דער מאַן האָט זי אויסגעביטען אויף אַן אינגערע...

צוריקגעהענדיג האָבען מיר געזעהן אַ הויפען תימנים געהענדיג שטיל און האסטיג פערביי דעם אליוועז־וועלדעל.

דאָס איז געווען אַ לויה פון אַ קליין קינד. איינער האָט געטראָגען דעם קליינצינקען בר־מנן איינגעוויקעלט אין תכריכים אויף די הענד, די איבעריגע האָבען געטראָגען ברעטלעך, אַ גראָבאייזען און אַנדערע קברנ'ישע כלי מכשירין.

זיי האָבען אונז אַריבערגעיאָגט און זיינען לויפענדיג אַוועק אין דער ריכטונג פון דעם בית־עולם. הינטער זיי זיינען נאָכגעלאָפען זייערע משונה־לאַנגע שאָטענס...

IX.

טרויבענצייט

די נאַפּט־קעסטלעך אויף די טרעפּלעך פון פּאַדואַ'ס בשמים־קראָם זיינען ליידיג און פערלאָזען. ניטאָ ווער עס זאָל זיצען אויף זיי און שמועסען פּאָליטיק, אָדער בערייידען דעם ועד המושבה, אָדער זיך וויצלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אריין. אין דער קאָלאָניע געהט איצט אַ סדרה מאַנדלען. אַלע זיינען פערנומען מיט מאַנדלען און דער אָרעמער פּאַדואַ, וועגענדיג אַ פונט רייז, קלערט ווען וועט ער אַליין זיך דערשלאָגען צו עפּעס אַ שטיקעל גאָר־טען אָדער כרם, און פטור ווערען פון דער קרעמעריי:

נאָך די מאַנדלען וועלען קומען די טרויבען, און די מיה און די וואַרטענים פון אַ גאַנץ יאָהר וועט בעצאָהלט ווערען מיט גאָט'ס ברכה... וויפיעל נעכט האָט מען זיך אויפגעכאַפּט אין מיטען פון אַ שטורעם און געציטערט פאַר די ווייסע צאַרטע קוויטען... דערנאָך האָט מען פאַר'ן האָגעל מורא געהאַט און פאַר אַ צו שטאַרקען רעגען. די אַנגסטען זיינען געענדיגט, און אַ גערעטענים איז היינ־טיגס יאָהר, רודעלט זיך פרעהליך אין דער מושבה ווי פאַר אַ גרויסען יום־טוב.

אראפגעקליבען די מאנדלען פון די בוימער, האט מען זיי אין גרויסע זעק געבראכט צופיהרען, און אויף די געהעפטען אנגעלעגט.

און איין פריהמארגען זיינען דריי טויזענד אראבער, קליינע און גרויסע, בעפאלען ווי די היישעריקען די רוהיגע קאלאניע און האבען זיך צושפרייט איבער די הויפען, און האבען בעלאגערט די טהירען פון די קאלאניסטען. דאס איז מען געקומען זיך פערדינגען צו שיילען די מאנדלען.

די מעהרסטע זיינען געווען קליינע קינדער און פרויען. פערהונגערטע און האלב־נאקעטע זיינען זיי געקומען פון נאהנטע און פון ווייטע דערפער, צו פערדיענען ווער פינף, ווער צעהן מעטעליק א טאג, אחוץ וואס מען וועט פאר איין גאנג זיך אנעסען מיט מאנדלען, א לאקאמסטווע וואס מען זעהט אין דעם אראבישען דארף ניט אן.

אז ערד פופציג אראבער און קליינע אראבערלעך זיצען אויף דער ערד אין חוואדזשא מוסאה'ס הויף, אונ־טער דעם ברייטען אייקאליפט, ארום א בערגעל מאנדלען, און שיילען מיט די שווארצע נעגעלדיגע הענט און מעהר נאך מיט די שארפע ווייסע צייהן. אזוי שנעל ווי איינער האט א פולען נאפט־בלעך, ברענגט ער איהם צו טראגען צום אויפזעהער. ווערט א קריעגעריי וועגען ווערד: דער אויפזעהער טענה'ט אז ער איז ניט גרוים גענוג, און די אראבקע שווערט מיט שבועי־שבועות אז זי האט געפאקט און געפאקט און עס געהט ניט מעהר. געווארען איייניג, שיט די שיילערקע אוים די מאנדלען אין א הויפען נעבען

הויז. מיינט עס פינף מעטעליק. דאָס איז שוין אַזאַ מקח, פינף מעטעליק פאַר אַ נאַפּט־בלעך.

דערוויי́ל האַלט עמיצער אַן אויג אויף די שיילערס, זיי זאָלען ניט עסען מעהר ווי זיי שיילען. אַז מען פערקוקט זיך אַ רגע, פּאַקען זיי אין די באַקען ווי נאָך אַ תענית. פאַר אַזאַ זאַך ווי איבערעסען ווערט זיך אַן אַראַבער ניט אָפּשטעלען. איבעריגענס מאַכט זיך זעלטען אַ געלעגענהייט צו עסען ביז זאַט, ניט נאָר מאַנדלען, נאָר אפילו טרוקענע „פּיטע".

איך בעמערק צווישען די פערקוויטיגטע מיאוס'ע אַראַבקעס איינע מיט אַ ווייסען פּנים און בלאָנדע האָר. די שטריכען איידעל און אַריסטאָקראַטיש און דער גאַנצער אויסדרוק גאָר ניט פּעלאַכיש. גאָט ווייס ווען דאָס בלוט פון אַן איפּראַנדזשי האָט זיך אין דער אַראַבישער טהרת המשפחה אַריינגע'גנב'עט? אפשר אַ ריטער אין דער צייט פון די קרייץ־צוגען?...

צווישען די קליינע אַראַבישע אינגלעך זיצט דער אַלטער אַבדאַללאַה, וואָס זיינע קינבאַקען טרייסלען זיך איהם פון זקנה. ער איז הונדערט און דריי יאָהר אַלט און געדענקט נאָך איבראַהים פּאַשאַ, ווען ער האָט דורכמאַרשירט פּאַלעסטינאַ. אַז עלטער האָט ער זעהר ניט קיין גוטע. זיין זוהן וואָס איז זיין מפרנס, שלאָגט איהם פון צייט צו צייט.

דער אַלטער זיצט נעבען אַ זאַק מאַנדלען און רייסט זיך אַרום מיט'ן צעהן יעהריגען סאַאיד איבער אַן אָבגע־

שיילטער מאַנדעל וואָס דער קליינער האָט אַרויסגע־גנבֿ'עט פון אונטער זיינע איינגעטריקענטע הענד.ביידע שרייען און זידלען זיך אַזוי ווי זיי וואָלטען זיין אין גלייכע יאָהרען.

איך מאַך אבדוללאַה'ן אַ פאָרשלאַג ער זאָל זיך לאָזען פאָטאָגראַפירען.

— טאַיב, חוואַדזשאַה! — נאָר ער וויל „באַקשיש", אַ ניט וועט פון דעם עסק ניט ווערען.

איך באָט אָן אַ מעטעליק, פאָראויס בעצאָהלט.

ער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. עס איז ווערטה צוויי מעטעליק. פאַר וועניגער קען ער עס ניט טהאָן.

איך צאָהל אָפּ די צוויי מעטעליק און היים איהם זיך אוועקשטעלען.

די אַראַבישע קליינוואַרג וואַרפען זיך אָן דער ערד פאַר געלעכטער, ווען איך שטעל אָן דעם קאָדאַק, אָבער אבדאַללאַה שטעהט ווי אַ סאָלדאַט, די הענד אַראָפּגעלאָזט ביי די זייטען און אַחוץ וואָס די הונדערט און דריי־יעהריגע קינבאַקען הויבען זיך אַרויף און אַרונטער, שטעהט ער ווי אַ פערגליווערטער.

אונזער שכן דער הינקעדיגער שמיעד איז געווען איינער פון די עשרה ראשונים, אַראָפּצוקלייבען זיינע מאַנדלען. „זיינע מאַנדלען" האָט געמיינט ניט מעהר און ניט וועניגער ווי איין זאַק, פון די פּאָאַר בוימער וואָס ער האָט ערגעץ וואו אויף זיין כרם געהאַט. דעם זאַק האָט מען אויסגעשאָטען צווישען די צובראָכענע וועגען און

אקעראַייזענס וואָס ליגען אָנגעוואַלגערט אַרום דער שמי־דאַרניע, און ער מיט דער ווייב, ביידע שטאָלץ און אויפגעראַמט אַזוי ווי אויף אַ ערשטער שמחה, זיינען געזעסען אַ גאַנצען טאָג און האָבען געשיילט די מאַנדלען: זיי האָבען זיך ניט געאיילט און האָבען קענטיג געוואָלט פערציהען דעם נחת וואָס לענגער.

קעגען אָבענד ברענגט ער אונז צוטראָגען אַ ליימענעם טאָפּ פול מיט אָפּגעשיילטע מאַנדלען: —

— נאָט פערזוכט די ב ע ס ט ע מאַנדלען אין דער קאָלאָניע...

פאַר די קליינוואַרג פון דער קאָלאָניע איז איצט אַן אמת'ער יום־טוב. מיין קליינע טאָכטער האָט בשותפות מיט חוואַדזשאַ מוסאַה'ס מיידעלע אָפּגעשיילט אַ גאַנצען בלעך מאַנדלען, פאַר וועלכען מען האָט זיי תיכף בעצאָהלט אין מזומן — פינף מעטעליק — צו צוויי און אַ האַלב מעטעליק. איז זייער שמחה ניט געווען צו בעשרייבען...

איידער די אָפּגעשיילטע מאַנדלען זיינען נאָך טרוקען געוואָרען, און ווען דער שאַרפער זיס־זויערער ריח פון די אָנגעוואָרפענע הויפענס מאַנדעל־שאָלעכצען האָט נאָך געקיצעלט די נאָז — האָט זיך אָנגעהויבען דער וואַנדאַזש.

פון פריה בעגינען שניידט מען אויף די כרמים די שווערע בינטלעך און מען לעגט זיי אַן אין גרויסע טיעפע קוישען, און ביינאַכט קומען קאַראַוואַנעס קעמלען און פיהרען די גרויסע אָנגעלאָדענע קוישען אין די קעלטערען

פון „ראשון לציון", וואו די וויין־פרעסען ארבייטען טאָג ווי נאַכט און קענען מיט דער שפע ניט פאַרטיג ווערען.

ניט אַלע טרויבען ווערען געפיהרט אַזש קיין „ראשון לציון". אַ טייל ווערט צוגענומען אין דעם קליינעם „יקב" וואָס די „אגודת הכורמים" האָט אין רחובות גופא.

טיעף אין דער נאַכט הער איך אין דער פינסטערנים פון מיין צימער, דאָס לאַנגזאַמע ריטהמישע קלאַפּען פון דעם מאָטאָר און קען דאַכט זיך זעהן ווי דאָס רויטע בלוט פון די וויינטרויבען צאַפּט זיך אין די קובלען אַריין... פון דער ווייט דערטראָגט זיך מאַט דאָס קלינגען פון די קעמלען אויף דעם וועג צו די וויינפרעסען, און אין די חלומות שפינט זיך דאָס ליעד פון גערעטענים...

מיר אויך, ניט צו פערזינדיגען, האָבען אין אַ ווינקעל פון אונזער פרדס שעהנע עטליכע בייטען מיט וויינשטאָקען. אויף די וויינשטאָקען האָבען מיר געדופעט פון דעם ערשטען טאָג וואָס מיר האָבען אַריינגעצויגען אין אונזער דירה. ווען מיר, הייסט עס, מיט טרויבען זיין פער־זאָרגט און ניט דאַרפען אָנקומען קויפען, וואָס דאָס איז אין דער קאָלאָניע ניט קיין גרינגע זאַך. די אייגענטימער פון די כרמים ווילען בשום אופן ניט פערקויפען קיין טרויבען אין דער מושבה. מען קען זיי ניט פערדענקען. געווען איינער וואָס האָט זיך געקוואַפּעט אויף אַזעלכע קונדען, וועט ער שוין פערזאָגען אַ צעהנטען. די טרויבען האָט מען איהם צוכאַפּט פון די הענד, ניט בעוויזען פאַר־טיג ווערען איז שוין געווען אַ קונה. אָבער אַזוי ווי

געגומען האבען אלע אויף בארג — אין דער קאלאניע קויפען אלע אויף בארג — און געהן מאנען פאר א קערבעל טרויבען איז עפעס געווען ניט געוויסענהאפט, — איז דער קאלאניסט שיער ניט פעראומגליקט געווארען.

ווי געזאגט, האבען מיר אויך געהאט א שטיקעל כרם. אבער א דאנק בעני'ן און די שאקאלען האבען מיר פון די טרויבען אפילו צו פערזוכען ניט געקראגען.

בעני איז א בחור פון א יאהר אכצעהן מיט א פער־שמירטען פנים, וואס געהט אפגעריסען און אפגעשליסען, אין גרויסע אפענע שיך, פון וועלכע עס שטעקען ארויס אומגעלומפערטע פינגער. ווי אפט זיין משפחה זאל איהם ניט בעקליידען אין נייע מלבושים, האט ער אויף מארגען ווידער ניט א גאנצען פאדעם אויפ'ן לייב. ער חבר'ט זיך געוועהנליך מיט די קליינע קינדער פון דער קאלאניע, און האלט זיך אויף זעהר פיעל אין אונזער הויף ארום דער קוזניע. ער העלפט דעם הינקעדיגען צוהאלטען דעם וואגען ווען מען דארף א ראד ארויפלעגען, געהט פאר זיין ווייב אין שליחות, און איז ביי איהם א גאנצער בן־בית. בעני איז שטענדיג הונגעריג און האט משונה ליעב מאנדלען און „מישמיש", ווען זיי זיינען נאך הארט ווי שטיין. זויערע וויינטרויבען זיינען ביי איהם דער בעסטער מאכל, און אין אונזער פרדס האט ער הפנים געפונען די זויערסטע פון גאנץ רחובות.

די פארטיגע טרויבען עסען אויף בייאנאכט די שאקא־לען: זיי גנב'ענען זיך צו סאמע אונטער'ן פענסטער, און קלייבען אוים די רויטסטע און די זאפטיגסטע. וואלטען

זיי כאַטש מאַכען זייער „עקספּראָפּריאַציע” שטילערהייד. האָבען זיי אָבער אַזאַ מיאוס'ע טבע, אַז ווען זיי לאָזען זיך וואוילגעהן אויף פּרעמדען האָב און גוטס, לאָזען זיי אַרויס אַזעלכע ביטערע יללות, אַזוי ווי זיי קומט נאָך אויס־צאָהלען...

X.

די כמאַרע

דער דינער פאָדעם האָט זיך אָפּגעריסען און די שווערד איז ארונטערגעפאַלען... דאָס שווערע געוויטער, וואָס איז געהאַנגען איבער די מערב־פעלקער, האָט פאַנאַנדערגעפלאצט און דער קראַך האָט שנעל אַן אָפּשאַל געפונען אין פאַלעסטינא. פון מויל צו מויל איז געשפּרונגען דאָס בלוטיג וואָרט: מלחמה...

אונבעשטימטע שרעקען זיינען אריינגעקראָכען אין די געמיטהער. פאַסירונגען זיינען געקומען שנעל איינער נאָך דער אַנדערער, אַזוי ווי איוב'ס אומגליקען, און דער וואָלקען, וואָס האָט זיך פון איירָאָפּא אַהער געצויגען, האָט זיך צושפּרייט און צעוואַקסען וואָס אַ טאָג, וואָס אַ שעה אַלץ מעהר...

פון סטאַמבול איז געקומען אַ בעפעהל צו מאָביליזירען דעם רעדיף (רעזערוו אַרמעע), און פון די ארומיגע דערפער האָבען גאַנצע טעג געשפּאַנט אויפ'ן הייסען זאַמד אָפּגעריסענע און באָרוויסע אַראַבישע רעזערוויסטען, קיין יפו...

מיין קליינע טאָכטער איז ניט געזונד געווען. האָט אונז דער דאָקטאָר פון דער מושבה געראָטהען מיר זאָלען זי נעהמען ביים ים. דעם אמת זאָגענדיג, איז מיר זעהר ניט געווען צום הארצען צו פערלאָזען רחובות אפילו אויף א קורצע צייט. מיר האָבען זיך שוין געהאַט איינגעלעבט אין אונזער נייער סביבה, און איך פלעג זאָגען צו מיינע בעקאַנטע, אַז מיינע זויהלען הויבען אָן ווערען שווערער. א סימן אַז איך ווער צוגעוואַקסען. אָבער דעם ים האָט מען ניט געקענט ברענגען קיין רחובות, האָבען מיר ניט־ווילענדיג געמוזט זיך ווידער אריבערפעקלען קיין תל־אביב, לכל הפחות, אויף א דריי־פיער וואָכען.

מיר זיינען אָנגעקומען מיט'ן דיליזשאַנס ארום עלף א זייגער אין דער פריה קיין יפו. איך האָב געהאַט אַן אָנ־ווייזונג פון דער „אמעריקאַן עקספרעס קאָמפּאַני" אויף די „באַנק אָטאָמאַן". זיינען מיר דירעקט פון „חאַן" אַוועק אהין, אָפּצונעהמען דאָס געלד.

מיר זיינען פאַרבייגעגאַנגען די סאַראיע־(ראַטה־הויז) און האָבען זיך מיט אמאָל געפונען אין מיטען פון א טויזענד־קעפּיגען געזעמעל אַראַבער. אויף די טרעפּ פון דער סאַראיע איז געשטאַנען א מיליטערישער בעאַמטער און האָט געהאַלטען א פּאַטריאָטישען דרוש... אָבער דער עולם האָט זיך געהאַלטען זעהר רוהיג. אַזא רוהיגע האַלטונג פון געצוואונגענע רעקרוטען האָט מיך שטאַרק פערוואונדערט. איך האָב עס צוגעשריעבען צו דעם מאַחמעדאַנישען פּאַ־טאַליזם. מרדכי בן הלל הכהן, דער העברעאישער שריפט־

שטעלער, ווענען איך האָב אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם פאַקט, האָט געשמייכעלט:

— דאָס איז ווייל דער עולם האָט קיין „קידוש” ניט געמאַכט...

דער קורס וואָס דער קאַסירער אין דער „באַנק אַטאַ-מאַן” האָט מיר געוואָלט בערעכענען, האָט זיך מיר אויס-געוויזען צו זיין זעהר הויך, האָב איך בעשלאָסען אַז איך וועל וואַרטען אויף אַ בעסערען קורס, און אַזוי ווי די אַנג-לאָ-פּאַלעסטינא באַנק איז בלויז אַ טריט פון דער אַטאָמאַ-נישער באַנק, האָב איך זיך אַריינגעכאַפּט אַהין זאָגען גראַזאַווסקי'ן „שלום” פאַר איין גאַנג.

די באַנק איז געווען געפּאַקט מיט מענשען, און קוים מיט מיה האָב איך זיך דורכגעשטופּט אַ וועג צו גראַזאַוו-סקי'ס קאַבינעט. ער איז געווען אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען מיט סוחרים, טוריסטען און גלאַט אַזוי דעפּאָזי-טאָרס ווענען ער האָט איבערגע'חזר'ט צום צעהנטען מאָל, אַז די אַנגלאָ-פּאַלעסטינא באַנק ווי אַלע אַנדערע בענק אין פּאַלעסטינא, האָט ערקלערט מאָראַטאָריום, און אַז פון היינט אָן און ווייטער וועט די באַנק ניט אויסצאָהלען אַפילו דעם גרעסטען דעפּאָזיטאָר מעהר ווי הונדערט פראַנק אַ וואָך.

די ערקלערונג האָט אָנגעמאַכט אַ מהומה, איבער-הויפּט צווישען די, וואָס האָבען געמוזט באַלד אָבפאָהרען. געווען אַזעלכע וואָס האָבען ערשט מיט אַ טאָג אָדער צוויי צוריק אַריינגעלעגט גרויסע סומען; זיי האָט די נאַכריכט

געטראָפען ווי אַ דונער אין מיטען העלען טאָג. אומעטום האָבען זיך געזעהען צוטראָגענע, פערצווייפעלטע געזיכ־טער, און דער טומעל אין דער באַנק איז געשטיגען פון מי־נוט צו מינוט.

אַלע פענסטערלעך זיינען געווען בעלאַגערט און די אָנגעשטעלטע האָבען זיך ארויסגעשלאָגען פון די כחות און זיינען הייזעריג געוואָרען, ענטפערענדיג אָבער אַמאָל און ווידער אַמאָל דיזעלביגע פראַגעס.

ס'האָט אויך ניט געפעהלט דער קאָמישער אונטער־שלאָג, אַזוי ווי געוועהנליך אין אַזעלכע פאַלען.

אַן עלטערער איד מיט אַ פיינער באָרד, צולעגט אין צוויי לאַנגע שפּיצען אויף דער ברוסט, קומט אונטער צו גראַזאַווסקי'ן און פערלאַנגט זיין געלד.

שמייכעלט גראַזאַווסקי אַזוי פריינדליך ווי ער קען און זאָגט:

— ס'איז מאָראַטאָריום...

— מאָ—ראַ—טאָ—ריע? — פרעגט דער איד לאַנג־זאַם איבער און גלעט די שעהנע באָרד.

— אודאי!

— נו, מילא, טאָ זייט־זשע מיר געזונד.

אין אַ ווײַלע ארום, דערזעלביגער איד איז ווידער דאַ, דאָס מאָל שוין שטאַרק ירגזון'דיג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז דאָס אַזוינס פאַר אַן אינטערעס אייער „מאָראַטאָריע"?...

איך בענוץ זיך מיט א מאָמענט ווען דער גערדאַנג ארום גראזאווסקי'ן ווערט אביסעל שיטערער, איהם צו דריקען די האַנד.

איך זעה, אז ער איז אויסגעמאַטערט און אין גאַנצען צעבראָכען. די אויגען זיינען איהם פייכט...

— איהר זעהט — זאָגט ער צו מיר — אַט אַזוי שטעה איך פון אין דער פריה אָן... נאָך ניט געהאַט א פרייע מי־נוט. זיי ווילען קיינער ניט גלויבען. און דאָך — די בע־טריעבטע אויגען פלעמלען אויף מיט שטאָלץ — זיינען מיר די איינציגע וואָס צאָהלען אפילו א קליינע סומע. די איבעריגע בענק, א חוץ די „באנק אָטאָמאן", האָבען אין גאַנצען אויפגעהערט צו צאָהלען...

דערצעהל איך איהם, אַז איך האָב אַן אָנווייזונג אויף דער „באַנק אָטאָמאן".

— וואו איז די אַנווייזונג?

— איך האָב זי ביי זיך. זיי ווילען ארונטערציהען צו־פיעל, האָב איך ניט גענומען.

— נעהמט פיעל זיי גיבען... שפעטער וועט איהר דאָס אויך ניט קריגען — שושקעט ער מיר שטיל צו.

איך האָב זיך אומגעקעהרט אין דער „באַנק אָטאָמאן" און האָב דעם קאַסיר ווידער דערלאַנגט מיין אַנווייזונג.

ער האָט איבערגעדרעהט די אָנווייזונג מעהרערע מאָל אַזוי ווי ער וואָלט זי כלומרשט וועלען נאָכאמאָל בעקוקען, אָבער איך האָב גלייך געזעהן, אַז דאָס איז בלויז צו פער־דעקען זיין ישוב־הדעת.

— איהר האָט דאָך די אָנווייזונג מיט אַ פערטעל שטונדע צוריק געזעהען און געוועז גרייט זי אויסצובייטען — און איך דערמאָן איהם דעם קורס, וואָס ער האָט בע־רעכענט.

ער שמייכעלט אין פערלעגענהייט און ערקלערט מיר, אַז ער מוז אָנפרעגען ביי דעם דירעקטאָר.

ווערט ער פערשוואונדען אויף אַ ווײַלע און קומט צו־ריק מיט דעם ענטפער, אַז דער קורס איז איצט מיט זעקס פראַנק ווייניגער. אויב איך בין צופריעדען איז רעכט, ווען ניט מעג איך זיך ריכטען, אַז דער קורס וועט נאָך מעהר פאַלען...

קומענדיג אין תל־אביב האָב איך זיך געטראָפען מיט אַ יונגען פועלי־ציוניסט פון קאַנאַדאַ, אַ יונגען געזונדען בחור אין ארבייט־שטיוועל, מיט אַ פנים אָפּגעבאַקען פון דער זון. דאָס לעצטע מאָל וואָס איך האָב איהם געזעהן איז געוועז מיט אַ יאָהר פיער צוריק, אין מאָנטרעאָל. דערווי־סען איז געוועז אַ שרעקליכער פראָסט און דער שנעע איז געשטאַנען ווי אַ מויער פון ביידע זייטען גאַס. צוליעב דער בלאָקאַדע פון פראָסט, בין איך ניט ארויס פון מיין האָטעל. פלעגט ער מעהרערע מאָל אַ טאָג זיך ארויפכאַפּען צו מיר פרעגען, אויב איך האָב ניט עפּעס צו בעזאָרגען.

ער דערצעהלט מיר, אַז ער איז דאָ שוין אַ פּאָאר יאָהר און איז שטאַרק צופריעדען מיט ארץ ישראל. זיין פנים שטראַהלט פון גליק און זאָגט קלאָר עדות, אַז איהם בענקט זיך לחלוטין ניט נאָך דעם סיר הבשר פון אַמערי־

גא, וואו איהם איז גאנץ גוט געגאנגען. איצטער ארבייט ער צוזאמען מיט א „קבוצה" (קאאפעראטיווע גרופע) אין דער קאלאניע פתח תקוה.

— אפשר וועט איהר זיך טאקע דורכפאהרען אין אונזער מקום און זיין דער גאסט פון אונזער „קבוצה"? אלע וואוילע בחורים. מיר וואוינען אין א ביארע, און א דירה האבען מיר, איז דער האטעל וואו איהר זייט איינגעשטאנען אין מאנטרעאל, א הונד קעגען דעם. גיבען מיר זי אייך אפ איינגאנצען, און די „קבוצה" וועט שלאפען אויפ'ן גג (דאך).

איך האב זיך אנגעכאפט. מיר האט זיך שוין פון לאנג צוריק שטארק געגלוסט אנקוקען די גרעסטע אידישע קאלאניע פון ארץ ישראל, וועלכע איך האב זיך אויסגעמאלט — איך ווייס אייגענטליך אליין ניט ווי אזוי עס איז צו מיר געקומען אזא בעגריעף — אלס די גהעטא פון דעם נייעם ישוב. אבער איך האב ניט געהאט דעם טוריסט'ס מאטיוו זיך צו איילען, האב איך מיין נסיעה קיין פתח תקוה, אזוי ווי פיעל אנדערע נסיעות דורך יהודה און גליל, אפגעלעגט פון טאג צו טאג ביז עס וועט זיך מאכען א פאסיגע געלעגענהייט. די איצטיגע געלעגענהייט איז געווען זוי געוואונשען.

האב איך אפגערעדט מיט דעם קאנאדא'ער בחור, ער זאל תיכף געהן און בעשטעלען פאר אונז פלעצער אויפ'ן דיליזשאנס, און מיר זאלען זיך צוזאמענטרעפען ארום דריי א זייגער נאכמיטאג אין דעם „חאן".

ארום צוויי א זייגער זיינען מיר צוזאַמען מיט נאָך אַ צעהנדליג פּאַסאַזשירען געווען אויף דעם דיליזשאַנס, וואָס פאָהרט פון תל־אביב קיין יפו.

ווען מיר זיינען געווען האַלב־וועגס צווישען תל־אביב און דער שטאָדט, איז אונז אַנטקעגען געקומען אַ צווייטער דיליזשאַנס אין פולען גאַלאָפּ. דער בעל־עגלה האָט אונ־דערבאַרעמלעך געבייטשט די פערד און ער אַזוי ווי די פּאַ־סאַזשירען, אַלע בלייכע און צושראָקענע, האָבען צוגעשרי־ען צו אונז מיר זאָלען פערדרעהען צוריק און זיך אומקעה־רען וואָס שנעלער קיין תל־אביב, אויב דאָס לעבען איז אונז ליעב.

אויף אונזער פראַגע: וואָס איז דער מעהר? האָ־בען זיי בלויז צוגעוואָרפען די ווערטער:

— אַ בעפאַל... מע שלאָגט... מע שיסט...

און ניט זאָגענדיג וואו און ווער מען מע שלאָגט, איז דער דיליזשאַנס האַסטיג אַוועקגעפלויגען.

אונזער בעל־עגלה האָט גיך גענומען אויסדרעהען די פערד און אייניגע צושראָקענע פּאַסאַזשירען זיינען ארונ־טערגעשפּרונגען פון וואָגען און האָבען זיך געלאָזט לויפען קיין תל־אביב צו־פוס.

פון ווייטען האָבען מיר געזעהן הינטער אונז לויפענ־דיג פון יפו אין אונזער ריכטונג, אַ מחנה פוסגעהער און צווישען זיי דראָזשקעס אָנגעפילט מיט פּאַסאַזשירען.

אויף תל־אביב איז דערווייל אָנגעפאַלען דער שרעק פון אַ פּאָגראָם. מע האָט גענומען צומאַכען די טהירען און

די לאַדענס און די יונגע לייט זיינען געלאָפען כאַפּען זייע־רע רעוואָלווערען...

די מהומה און די טויט־שרעק האָבען געדויערט אַרום אַ האַלבע שעה, וואָס האָט זיך אויסגעדאַכט ווי אַן אייביגקייט. ביז עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די פּאַניקע איז אַרויסגעקומען צוליעב דער פאָלגענדער פּאַסירונג:

איינער פון די אַראַבישע רעזערוויסטען האָט זיך צעווילדעוועט און האָט געשריען „טויט צו די אונגלויביגע". אַן אָפיציער האָט איהם בעפוילען צו זיין שטיל, האָט דער צעיושעטער אַראַבער אַרויסגעצויגען זיין מעסער און האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף'ן אָפיציער. האָט דער אָפיציער אויסגעשאָסען אויף איהם פון זיין רעוואָלווער און האָט איהם געטויט אויף'ן אָרט. דער שאָס האָט אָנגעוואָרפען אַ פּחד אויף דעם טויזענד־קעפּיגען המון, וואָס האָט אָנגעפילט דעם פּלאַץ אַרום דער סאַראיע. איז געוואָרען אַ געלאַף און אַ בהלה, און די אידישע קרעמער האָבען פון שרעק פערמאַכט די געשעפטען, ניט־אַכטענדיג דערויף וואָס פיעל פון די אָנגעזעהענע אַראַבישע בעלי־בתים האָבען זיי געבעטען זיי זאָלען עס ניט טהאָן, כדי ניט צו מאַכען די פּאַניקע נאָך גרעסער...

אויף מאָרגען איז אין יפו ערקלערט געוואָרען קריעגצושטאַנד.

אין פּתח תקוה זיינען מיר שוין ניט געפאָהרען, צו דער גרויסער ענטטוישונג פון אונזער מאַנטרעאַלער פּועל־

ציון. די ערקלערונג פון דעם מאַראַטאָריום און דער אינצי־
דענט פון דעם געשאָסענעם רעזערוויסט, און מעהר פון
אַלץ די ערקלערונג פון קריעגס־צושטאַנד, האָבען געשאַ־
פען אַן אַטמאָספּערע פון אומרוהיגקייט און אַנגסט. האָ־
בען מיר בעשלאָסען אויפצוגעבען אונזער לכתחלה'דיגען
פּלאַן און בלייבען מיט אונזער טעכטערל בלויז נאָך אַ
פּאָאר טעג אין תל־אביב און דאַן אָבפאָהרען צוריק קיין
רחובות.

מיר האָבען צוגעזאָגט דעם קאַנאַדאַ'ער בחור אויף
אַן אַנדער צייט. די אַנדער צייט איז צו מיין גרויסען עגמת
נפש קיינמאָל מעהר ניט געקומען.

ארום צוויי אַ זייגער אין מיטען נאַכט האָבען מיר זיך
אויפגעכאַפּט פון אַ שיסעריי נאָהנט פון אונזער האָטעל...
מיר זיינען אויפגעשפּרונגען ניט־טויט־ניט־לעבעדיג פון
אונזערע געלעגערס, האסטיג אַרויפגעכאַפּט אויף זיך אַ
טייל פון די מלבושים און ארוים אויף דער גאַס...

די שיסעריי איז געקומען אַלץ נעהנטער און איז בע־
גלייט געוועזן פון אויסגעשרייען פון אַ סך מענשען... דער־
ביי האָט זיך געהערט אַן אומעטיגע מוזיק פון פלייטען.

נעבען דער גימנאַזיע האָבען מיר געפונען אַ געזעמעל
האַלב־אָנגעטהאָנענע מענער און פרויען, וואָס האָבען זיך
צוגעהערט מיט געשפּאַנטער אַנגסט צו דער שיסעריי און
דער מוזיק, וואָס האָט זיך פון מינוט צו מינוט דערנעהנ־
טערט. די ווילדע אויסגעשרייען זיינען געוואָרען דייטלי־
כער...

דער לבנה־אפשיין האט נאך פארגרעסערט די בלאס־קייט פון די צושראקענע געזיכטער...

האט עמיצער ארויסגערעדט א ווארט, האט מען אויף איהם א הוק געגעבען און געהייסען שווייגען...

דאס האט דער רעדיף מארשירט קיין חיפה...

ביי איטליכען פון'ם געזעמעל איז געווען אויפ'ן מח דיזעלביגע פראגע:

— ווי אז זיי רייסען זיך אריין אין תל־אביב, וואס איז דאך ביי די אראבער ווי א דארן אין די אויגען?...

דעם פאלגענדען טאג זיינען מיר אפגעפאהרען קיין רחובות. דער געשפרעך א גאנצען וועג האט זיך געדרעהט ארום פאגראמען.

אנטקעגען מיר זיצט דער קאלאניסט וו... א הויכער איד, א גבר, מיט א פייערדיגער באָרד. ער שרעקט זיך מעהר פאר אלעמען.

ער דערקענט אויף מיין פנים א רמז פון שפאט און פערשטעהט, אז איך מעסט מיט די אויגען זיינע אייזערנע אָרעמס. שאקעלט ער מיט'ן קאפ:

— איהר קלעהרט אז איך בין א פחדן?... טא לאמיר אייך דערצעהלען וואס א פאגראם בעטייט... איך האב דורכגעלעבט דעם קישענעווער. דאס האט מיך אין ארץ ישראל געטריבען.

ער דערצעהלט... און אז ער קומט צו זיין שווער ווע־מען ער האט געפונען אן אפגעגאסענעם מיט בלוט, און איין אויג ארונטערהענגענדיג אויף דער באק, בלייבט דעם

שטאַרקען אידען עפּעס שטעהען אין דער קעהל און די פּיי־
ערדיגע וואָנצעס מאַכען משונה'דיגע גרימאַסען...

דערוויל קומען מיר צו די געזעמדען נעבען ראשון לציון. הויכע, לאַנגע הויפענס פון גאָלדענעם זאַמד, פער־גלעט פון'ם לעצטען ווינטעל, און איבער דעם זאַמד א טיעף־בלויער הימעל... קיין גראָז און קיין שפּראָצונג, נאָר זאַמד און הימעל,ביידע ליכטיג אַזוי ווי צוויי קלאָרע ניט־געבראָכענע גרונד־טענער פון עפּעס א גרויסער איינפאַ־כער מוזיק...

XI.

שרעקען

אַ שטיין צו שטיין, אַ ציגעל אויף אַ ציגעל,
  ווי וואונדער־שעהן געשטיגען איז די מויער,
  ווי פעלזען־שטאַרק דער גלויבען פון די בויער! —
האָט מיט אַמאָל אַן אומגליקפולער פליגעל
  געפלאַטערט שוואַרץ אויף אונזער קלאָרען הימעל,
און שלאַף איז אונזער האַנד אַראָפּגעפאַלען,
און אויסגעטריקענט אַלע גלויבען־קוואַלען,
  און טיעף אין האַרצען האָט אַ וויסט געווימעל
פון בייזע שלאַנגען שאַרף גענומען נאָגען:
  אין קראַך פון פעלקער און אין פאַל פון קרוינען,
  ווער וועט דעם נעסט פון אונזער חלום שוינען?
און נאָך דער נאַכט — פאַר אונז ווי וועט עס טאָגען?...

די שווערע פאָלגען פון דער מלחמה אין אייראָפּא לאָזען זיך פיהלען אין דער קאָלאָניע אַלץ מעהר און מעהר, און די לאַגע ווערט וואָס אַ טאָג אַלץ געדריקטער און ערנסטער. אַ גאַנץ יאָהר האָט מען געהאָפּט אויף די מאַנדלען, פאַר וועלכע מצרים איז תמיד געוועזען אַ נאָהנטער און בעקוועמער מאַרק. אַלע יאָהר אַרום דער צייט פלעגען קומען די עגיפּטישע קונים און פלעגען די סחורה אויסכאַפּען פון די הענד. צוליעב דעם פינאַנציעלען קריזיס, וואָס

איז איינגעטרעטען אין מצרים מיט דעם אויסברוך פון קריעג, קען מען זיך אויף קיין קונים פון דארט ניט ריכטען.

אזוי ווי אומיסנע צו רייצען זיך מיט די קאלאניסטען, האבען די מאנדלען זיך איינגעגעבען היי־יאהר מעהר ווי אלע מאל. ליעגען זיי איצט אין די גרויסע זעק און ווערען וואס א טאג טריקענער און ליכטיגער און צוגלייך אפגע־צעהרטער אין געוויכט... און די געזיכטער פון די קאלאניס־טען ווערען וואס א טאג געקנייטשטער און פינסטערער.

עס איז געווארען א שרעקליכער דוחק אין געלט, און וואו צו בארגען איז ניטא. פון דער אנגלא־פאלעסטינא באנק וואס איז תמיד געווען די אויסהעלפערין אין א עת־צרה, קען מען ניט קריגען געבארגט א פרוטה. די קליינע סומע וואס די באנק האט פון אנהויב אויסגעצאהלט יעדע וואך אויף דעפאזיטס, האט זי איצטער אויך אויפגעהערט צו צאהלען אין גאלד. אלע צאהלונגען מאכט זי איצט אין טשעקס. די טשעקס זיינען אויסגעמאכט אויף רונדע סו־מען : צעהן פראנק, צוואנציג פראנק א. א. וו. און אז עס קומט עפעס צו קויפען און מע דארף קריגען רעשט, וויל דער פערקויפער ניט „לעגען די לעבעדיגע אויף די טויטע" — נעהמען פאפיער און געבען צוריק מינץ. פא־לען די טשעקס וואס א טאג אלץ נידעריגער אין קורס.

אין רחובות אזוי ווי אין ירושלים, יפו און אלע אנ־דערע אידישע קאלאניעס צירקולירען איצט אלערליי פא־פיערענע קליין־געלט ארויסגעלאזט פון דעם „ועד המושבה", פון דער „אגודת נטעים" אדער גאר פון יחידים. צווישען

דער אידישער בעפעלקערונג זיינען זיי קוראַנט און זעלטען ווען אַז עמיצער זאָלען האָבען די חוצפה זיי ניט צו נעה־מען. אַ צרה איז נאָר מיט די אַראַבער. זיי ווילען פון די ניי־געבאַקענע „בומאַזשקעס״ ניט וויסען, און פערלאַנגען מע זאָל זיי בעצאָהלען פאַר די פּראָדוקטען וואָס זיי ברענ־גען אין דער קאָלאָניע, מיט קלינגענדיגע מטבעות.

זיינען די ווייבער פון דער קאָלאָניע צוזאַמענגעקומען און האָבען געזאָגט, אויב שוין יא אַוועקגעבען די אַראַבער דעם לעצטען „מעטעליק״, זאָל מען באַטש זעהן אַז זיי זאָ־לען די פּראָדוקטען ניט פערטייערען, אַזוי ווי זיי טהוען די לעצטע צייט.

איז בעשלאָסען געוואָרען אַז קיין אַראַבער טאָר ניט להבא ארומגעהן פון הויף צו הויף פערקויפען זיינע פּראָ־דוקטען. אַלע מוזען קומען אויפ׳ן מאַרק וואו די שומרים וועלען אויפפּאַסען אַז די מקחים זאָלען ניט זיין העכער ווי אַ בעשטימטע טאַקסע.

דער באָיקאָט האָט זיך געענדיגט מיט אַ מיאוס׳ען דורכפאַל. די אַראַבער זיך דערוויסענדיג פון דער נייער גזרה, האָבען אין גאַנצען אויפגעהערט צו קומען אין דער קאָלאָניע. מע האָט קוים מיט צרות גע׳פּועל׳ט זיי זאָלען זיך לאָזען איבערבעטען אויף די אַלטע פּרייזען...

ערשט איצט ווייזט זיך אַרויס ווי ווייט די קאָלאָניע, וואָס פערזאָרגט גלאַסגאָ און אָדעס מיט אַראַנזשען, איז אַליין אָפּהענגיג פון די ארומיגע אַראַבישע דערפער אין די נויטווענדיגסטע לעבענסמיטלען ווי ירקות, אייער, א. א. וו.

צו אונז פלעגט קומען אלע פאאר טעג דער בלינדער איבראהים מיט זיין קליינער אייניקעל, פערקויפען אייער. מיר זיינען געווען ביי איהם אנגעלעגטע קונדען און גרויסע בטוחים. אפט פלעגט אוועקגעהן א וואך אדער צוויי איידער ער פלעגט קומען זיין חוב איינמאהנען:

איצטער אז ער האט טאפענדיג אויסגעצעהלט די אייער און מעג זאגט איהם „מא פיש איל־יאם מאסארי" (ניטא היינט קיין געלט), שארט ער זיי תיכף צונויף אין זיין קויש אריין און נעהמט די אייניקעל און שפרייזט אוועק אהן א „זייט געזונד".

מוז מען די ביסעל מזומן וואס מע קריגט אריין, האלטען אנגעגרייט פאר די אראבער.

די פערבינדונג מיט דער דערויסען־וועלט איז אין גאנצען אפגעריסען. בלויז די פאסט קומט נאך אריין. און דאס אויך נאר זעלטען. דאס ביסעל נייעס פון דער מלחמה וואס דערגרייכט צו אונז, האבען מיר צו פערדאנקען דער טעגליכער „החרות" וואס ווערט מיט א טאג פריהער געדרוקט אין ירושלים, און וואס מע זאגט אויף איהר אז איהרע „טעלעגראמעס" דרוקט זי איבער פון „הצפירה". די רעדאקציע אליין האט זיך נאך ניט ארויפגעארבייט אויף א מדרגה, צו קענען אויסשרייבען די ווארשאווער צייטונג, הענגט זי אפ אויף דעם חסד פון א בעקאנטען וואס איז אן אבאנענט.

אזוי שנעל ווי דער „החרות" קומט אן, צורייסט מען

איהם פון די הענד, און ביי דעם איצטיגען הונגער נאָך נייעס, קלעקט עס בלויז אויף איין צאָהן.

קיין סחורה פון אויסלאַנד קומט ניט אָן.

ווייסע מעהל, צוקער, פעטראָלעאום, און א הונדערט אַנדערע לעבענסבעדערפעניסען הויבען אָן אויסצופעהלען און דער פּרייז האַלט אין איין שפּרינגען ארויפצו.

יעדער איינער זוכט זיך צו פערזאָרגען מיט פּראָ־וויאַנט. מע קויפט איין פיעל מע קען און מע בעהאַלט עס אויף שפּעטער. איינער זוכט דעם אַנדערען צו פערכאַפּען.

די מורא פאַר א הונגער שרעקט אַלעמען...

אזוי שנעל ווי די נאַכט פאַלט צו, ווערט די קאָלאָניע פערטרונקען אין שטאָק־פינסטערניש. זעלטען ווער עס קען זיך פערגינען דעם טייערען לוקסוס פון ברענען א לאָמפּ.

שטעהט מען אין רעדלעך אין דער פינסטער און מע שמועסט אָבער וועגען מלחמה און ווידער וועגען מלחמה...

די אמת'ע נויטהליידענדע זיינען די וואָס לעבען פון האַנד צום מויל. פּועלים גהען ארום אָהן ארבייט אין דער קאָלאָניע, ניט קוקענדיג דערויף וואָס אין די פּרדסים פאָדערט זיך איצט דוקא א סך ארבייט. ניטאָ קיין געלט צו בעצאָהלען, דינגט מען ניט קיין פּועלים.

אויף די געזיכטער פון אייניגע יונגע לייט זעהען זיך אָן די סמנים פון הונגער...

צו אונזער שכן קומט א מיידעל פון א יאָהר אכצעהן, אַן אינטעליגענטע מיידעל, קענטיג, פון בעל־הבית'ישען שטאַנד, און בעט מען זאָל איהר געבען עפּעס צו טהאָן.

איהר קימערט ניט וואָס פאַר אַן ארבייט. איהר פּנים איז געל און זי האַלט ביים חלש'ן. שטעלט זיך אַרויס, אַז די מיידעל האָט שוין מעהרערע טעג ניט געגעסען...

אַ סך קאַלאַניסטען וואָס זיינען אָטאָמאַנישע אונ־טערטהאַנען זיינען געווען גערופען צום מיליטערדיענסט, צווישען זיי אויך דער זאַאַלאָג אהרני. די גערופענע איז געשטעלט געוואָרען די ברירה, ענטוועדער צו געהן דיענען אָדער זיך אויסלייזען מיט פופציג טערקישע נאַפּאַלעאָנס.

ניט צווישען דער אידישער בעפעלקערונג און ניט אפילו צווישען די קריסטליכע אַראַבער איז פאַראַן אַ חשק זיך אַנצושליסען אַן דער אַרמעע פון דעם סולטאַן, וואו דער סאַלדאַט מוז לעבען אונטער אַזעלכע שלעכטע און עקעלהאַפטע בעדינגונגען, אַז אפילו דער האַלב־טהירישער שמוציגער מוסלימישער פעלאַך זוכט זיך פון זיי אַרויסצומאַכען. דער לעצטערער וועט זיך אָפט אַליין אַ מום מאַכען אַבי זיך אַרויסצודרעהען פון טערקישער זעלנעריי.

איבעריגענס האָט מען געקענט זעהן בחוש, אַז די רעגירונג אַליין איז ניט אַזוי אויסען דאָס דיענען ווי די פופציג נאַפּאַלעאָן אויסלייז־געלט. אַזוי ווי תמיד איז איצט אויך אין דער אָטאָמאַנישער אימפּעריע אין פולער קראַפט, דער אַלטער גוטער „קאָד נאַפּאַ־לעאָן".

פיעל פון די וואָס האָבען זיך געמעלדעט און ערקלערט גרייט צו געהן דיענען, האָט מען כלומרשט צוגענומען און

אפּגעשיקט קיין גזה, פון דאָרט אָבער האָט מען זיי צוריק־געשיקט אהיים...

פּופּציג נאַפּאָלעאָנס איז אַ שלל מיט געלט אין פּאַ־לעסטינא אפילו אין די בעסטע צייטען. איצט איז עס אַ ריעזיגע סומע. דערצו נאָך פערלאַנגט די רעגיערונג די סומע ניט אַנדערש ווי אין גאָלד. דער טערמין איז אַ קורצער, אַקערט מען מיט'ן נאָז די ערד און פריינד און בע־קאַנטע שאַרען דאָס לעצטע צוזאַמען, און מע שאַפט דאָס אויסליין־געלט.

די תימנים זיינען איצט די נגידים: איינער אַ קאָ־לאָניסט האָט געבאָרגט פון זיין תימנ'ישער דיענסטמיידעל פערציג נאַפּאָלעאָן:

אחוץ סאָלדאַטען פאָדערט די רעגיערונג פון די קאָ־לאָניעס אַלע וויילע תבואה, שאַף, א. א. וו. האָט נים די קאָלאָניע די פערלאַנגטע תבואה אָדער שאַף, מוז זי בע־צאָהלען זייער ווערטה אין גאָלד. מוז מען ווידער זוכען פון אונטער דער ערד נאַפּאָלעאָנס און צושטעלען אין דעם בעשטימטען טאָג.

אויסער געלט פאָדערט די רעגיערונג וועגען און פערד פאַר „סוחרא״ (צוואַנג־ארבייט). אין מיטען נאַכט ווערט אַ טרעוואָגע און טערקישע חאַיאַלען קומען און עפענען אויף די שטאַלען און פיהרען אַוועק די בעסטע פערד קיין יפו... געהען אַוועק טעג און טעג און ווען מע הייסט ווי־דער קומען אָפּנעהמען די פערד, געפינט מען זיי אויסגע־

מוטשעטע און אויסגעהונגערטע און מע קען זיי צו קיין אַרבייט ניט געברויכען. און אַזוי שנעל ווי מע האָט זיי אָפּגעפּיטערט און אָפּגעכאָוועט, קומען פון דאָס ניי די חאַיאַלען און נעהמען זיי ווידער צו.

דורך דעם מאַנגעל פון פערד און וועגען איז די וואַנ־דאַזש־אַרבייט פערקריפּעלט געוואָרען. „רב" יוסף האָט מורא זיך אַרויסצוריהרען מיט זיין דיליזשאַנס פון רחובות, מע זאָל איהם דעם געשפּאַן ניט אָפּנעהמען, און אַז ער ריי־זיקירט שוין יאָ אַ נסיעה, טהוט ער עס אויף סקעלעטען וואָס האָבען בלויז געגוג הויט די ריפּען צוזאַמענצוהאַלטען. און נאָך אַלעמען האַלט ער די גאַנצע וועג אין איין ציי־טערען...

אַסך אַראַבישע רעקרוטען זיינען צוגענומען געוואָרען: איינציגע דערפער זיינען אין גאַנצען אויסגעלעדיגט געוואָ־רען פון יונגע לייט און געבליבען זיינען בלויז אַלטע לייט און ווייבער.

אויף דעם סמך פון דער גרויסער צאָהל רעקרוטען וואָס זיי האָבען צוגעשטעלט אָדער צוליעב פּאָליטישע ווינדטען וואָס האָבען פון ערגעץ וואו אָנגעהויבען בלאָזען, האָבען זיך די אַראַבער אָנגעהויבען פיהלען תקיף.

העצבלעטער זיינען פערשפּרייט געוואָרען צווישען די אַראַבער אין די דערפער. די האַלטונג פון די אַראַבער צו אידען ווערט אַלץ פרעכער און בייזער און עס הויבען זיך אָן הערען אַזעלכע אויסדרוקען ווי „באַלד וועט קומען די צייט זיך מיט די יאהוד אָפּצורעכענען".

די אַלטע מאַדאַם אייזענבערג, וואָס האָט צוזאַמען מיט איהר מאַן דורכגעמאַכט די סאַמע ערשטע פּיאָנער־טעג אין ראשון לציון און פּלעגט אין די גוטע אַלטע יאָהרען זיך שטעלען שלאָגען איינע אַליין מיט אַן אַראַבער — דער־צעהלט, אַז אַן אַראַבער האָט איהר געזאָגט:

— וואַרט, וואַרט! עס וועט קומען „קורבאַן באַי־ראַם", וועלען מיר אייך אַלעמען ווי די שעפּסען אויס־שעכטען.

איבריגענס האָבען די דערבייאיגע אַראַבער וואָס קו־מען אין דער קאָלאָניע, מיט דער נאַטירליכער קנאה פון הונגעריגער פּוילקייט, צו פליים און מזל־ברכה, שוין לאַנג צוריק געמאַכט אַ חלוקה פון רחובות... איטליכער האָט שוין אָנגעצייכענט ביי זיך אין געדאַנקען דאָס הויז פון דעם „חאַוואַדזשאַה" וואָס ער וועט פאַר זיך צונעהמען...

עס הענגט אין דער לופט אַן אנגסט... מע שרעקט זיך פאַר אַלצדינג. אַ טאַבור סאָלדאַטען איז פאַרבייגעגאַנ־גען די קאָלאָניע, האָט די קאָלאָניע דורכגעלעבט שטונדען פון ציטערניש...

אַ סברה אַז די רעגיערונג וויל אין דער קאָלאָניע אַריינזעצען טערקישע חאַיאַלען, שטאָט די אידישע שומרים.

אונזער שכן, דער הינקעדיגער שמיעד, איז געקומען בעטען ביי אונז אַ הלואה.

א פיסטאָלעט האָט ער א גוטען, וויל ער איינקויפען א זאפּאַס פון פּאַטראָנעס און זיין גרייט...

דערמאָן איך זיך אז מיט א פּאָר וואָכען צוריק האָב איך אין מיין צימער פּלוצים געהערט א שיסעריי. אז איך בין ארויסגעלאָפען אין הויף האָב איך געזעהן ווי דער־דאָזיגער שכן מיינער שיסט א קאַץ. זי האָט זיך איינגע־נאָדיעט אין זיין קאַטוך און עסט איהם די קליינע היהנ־דלעך אויף, האָט ער זי פ ע ר א ו ר ט י י ל ט צום טויט דורך שיסען. די פעראורטיילונג איז אָבער געווען פיעל גרינגער ווי די אויספיהרונג פון דער טויט־שטראָף. ווארום אז איך בין אַרויס מיט א פּאָר שעה שפּעטער א צווייטען מאָל אויפ׳ן הויף האָב איך איהם געטראָפען נאָך אַלץ שיסענדיג דיזעלביגע קאַטץ. ניט געווען קיין צו גרוי־סער רגיל אין הלכות שיסען...

פערגעהט אָבער די לוסט צו לאַכען ווען איך געפין אויס אז זיין צובראָכענעם פּוס האָט ער צו פערדאַנקען א פּאָגראָם אין רוסלאַנד...

מיינע בעקאַנטע און שכנים ראַטהען מיך איך זאָל אָפּפאָהרען.

— מילא מיר מוזען דאָ זיין, אָבער איהר, ווארום זאָלט איהר זיך פּלאָגען אומזיסט?...

פיהל איך זייער עצה אַזוי ווי א ביטערען פאָרוואורף, הייסט עס, אז איך בין נאָך אַלץ קיין תושב ניט אין ארץ ישראל...

דער אַלטער פּיאָנער ח., איינער פון די אַמאָליגע ביל"ו'צעס, איצט אַ גראָער קאָלאָניסט, איז געקומען אומיקנע צוליעב מיר פון גדרה. אַ בשותּפות'דיגער פריינד אונזערער פון אַמעריקאַ האָט איהם געשריבען ער זאָל למען השם מיר זעהן און פרעגען אויב איך דאַרף ניט קיין געלט. איז ער עס געקומען אויספיהרען די שליחות.

— און פון וואַנען האָט איהר געלט איצט ?

— כ'וועל פאַר אייך באָרגען — זאָגט דער גוטער אַלטער און די ארץ־ישראל'דיגע זון שיינט אַרויס פון זיינע יונגע שוואַרצע אויגען.

בערדאַנק איך איהם פאַר די גוטע כונה, און זאָג איהם, אַז מע וועט זיך שוין בעגעהן, ווי עס איז, ביז אונז וועט אָנקומען.

פערדריסט איהם פאַרוואָס איך זאָג איהם אָפּ.

מיר טרינקען טהעע און דער אַלטער, פריש און לעבעדיג ווי אין זיינע יונגע ביל"ו יאָהרען, דערצעהלט מיר פון אַמאָל און פון איצט. זיין פּנים געהט שנעל איבער פון מרה־שחורה אין פרעהליכקייט... דער שטאַרקער גלויבען ראַנגעלט זיך מיט פערבאָרגענע יסורים. און אַז מיר זעגענען זיך, לאָזט ער אַראָפּ די שטימע, אַזוי ווי ער וואָלט זיך שעהמען דאָס אַרויסצורײדען :

— מיר האָבען געוואָלט אַ היים פאַר אונזערע קינדער בויען און האָבען צומאָל אַ היים פאַר זיך אַליין נאָך ניט געמאַכט...

XII.

אַ דעלעגאַציע

טערקיי האָט שוין איהרע רווחים פון קריעג.

קודם כל האָט אַז איראַדע פון סטאַמבול אָפּגעשאַפט די פרעמדע פּאָסטען. ניטאָ מעהר קיין רוסישע, קיין פראַנצויזישע און קיין עסטרייכישע פּאָסט. פאַראַן בלויז ווי ביי אַלע אומות העולם די פּאָסט פון לאַנד — די אָטאָמאַנישע. בדיעבד געפעלט עס מיר צוליעב די שעהנע טערקישע מאַרקעס. מיר געפעלט אויך דער שעהנער געזעץ, אַז שיקען אַ בריעף אין „ירושלים" אָדער „מעקקאָ" קאָסט בלויז אַ העלפט געלט. אַפילו אַזאַ טרוקענע פראַקטישע זאַך ווי די פּאָסט פערלירט ניט דעם יראת הכבוד פאַר די הייליגע שטעדט.

די מאַרקעס ווערען געמאַכט, אַזוי ווי דאָס רוב אָריענטאַלישע זאַכען, אין לאָנדאָן. און די ערשטע צייט האָט אויסגעפעהלט. די אָבשאַפונג פון די פרעמדע פּאָסטען איז געקומען אַזוי שנעל און דער פערלאַנג נאָך די טערקישע מאַרקעס איז געוואָרען פּלוצים אַזוי גרויס, אַז עס איז ניט געווען צייט אָנצוגרייטען גענוג.

מיר פערזענליך קאָסט דער נייער פּאַראַנדעק אַ

שעהנע מטבע. ומעשה שהיה כך היה. עמיצער פון ניו־יארק האט געפּרובט אונז צושיקען ג א ל ד דורך רעגיסטרירטע בריעף. האט ער געקויפט צוואנציג־פראנק שטיקער און האט זיי געשיקט אין בעזונדערע בריעף, צו נאפאלעאן אין א בריעף. געקריגען האבען מיר בלויז פינף. די איבעריגע זיינען — ווי עס הייסט אין מלחמה־בעריכטען — „צווישען די פעהלענדע".

נאך אלעמען זיינען מיר אפשר חושד בכשרים. אויף דעם לאנגען קרומען וועג, וואס א בריעף האט איצט געהאט דורכצואוואנדערען איידער ער איז אנגעקומען אין פאלעסטינא, זיינען געווען א סך ווינקעלעך, וואו א געלט־זענדונג האט געקענט נעלם ווערען.

ביי דער פאסט האט זיך די רעגיערונג ניט אבגע־שטעלט. איצט, ווען אלע אייראפּעאישע לענדער האבען זיך גע'חנ'דעלט צו דעם „העכסטען טויער", איז געווען די שעת הכושר אפּצוטרייסלען פון זיך די שאנד פון דורות — די קאפּיטולאציאן.

די אטאמאנישע ממשלה האט זיך ערקלערט פאר מינדיג און פאר די בעל־הבית'טע אין איהר אייגענעם לאנד. קיין קאנסול זאל מעהר ניט בילדען א רעגיערונג אין א רעגיערונג. דער פרעמדער זאל פון היינט אן זיך אנטרויען אויף טערקישער גערעכטיגקייט.

איז די נאכריכט אויפגענומען געווארען מיט גרויס שמחה פון די אראבער אין יפו. איז מען געגאנגען דורך די גאסען און מע האט געזונגען דאס ליעדעל:

על חאמאיעה תאחת עס־סורמאיעה.
(די קאפיטולאציאן איז אונטער'ן פאנטאפעל).

מיר לעבען אויף דעם ראנד פון א קראטער, וואס מען קען זיך אלע טאג ריכטען, אז אט־אט וועט ער אנהויבען שפייען מיט פייער און צערשטערונג. אבער גיך פאסט זיך דאס לעבען צו אפילו אויף דעם ראנד פון א קראטער. ווי שווער עס איז געווען דער עקאנאמישער מצב אין דער קאלאניע, און ווי אונזיכער און פול מיט שרעק — די פאליטישע לאגע, האט מען זיך דאך בים־לעכווייז גענומען צו זיי צוגעוועהנען.

מיט כאראקטעריסטישער ענערגי האט זיך דער „ועד המושבה" גענומען פערגרינגערען ווי ווייט מעגליך דעם געלט־מאנגעל און די נויט צווישען די איינוואוינער, און זעהן אז די ארבייט אין די אראנדזש־גערטנער זאל ניט מוזען אפגעשטעלט ווערען.

האט מען געעפענט א קהל'שען מאגאזין פון שפייז און אנדערע נויטווענדיגע ארטיקלען. יעדער תושב האט געקריגען א געוויסען קרעדיט און די פועלים, וואס האבען געקריגען בעצאהלט מיט צעטעלעך, האבען געקענט די צעטעלעך אומבייטען אויף סחורה.

ביינאכט הערען זיך ווידער לוסטיגע געזאנגען. די הויפט־זינגערס זיינען א גרופע יונגעלייט, סטודענטען און קינסטלער, וואס זיינען געקומען אויף א טור דורך ארץ ישראל און זיינען צוליעב דער מלחמה געבליבען אהן הוצאות הדרך אויף צוריקצופאהרען:

האַט זיי דער „ועד" איבערגעגעבען דעם גן הילדים צום וואוינען, און די יונגע בחורים האָבען איינגעאָרדענט אַ קאָמוניסטישע בעלי־בתישקייט. די ווייבלעך און בעזונדערס די מיידלעך פון דער קאָלאָניע האָבען צוזאַמענגעבראַכט די נויטיגע כלים און געלערענט די קאָמונאַרען הלכות ווירטהשאַפט, איבערהויפט קאָכען אַלערליי מאכלים.

אין דער גרופּע איז פאַראַן אַ דיכטער, אַ שאַרזשיסט, אַן אימפּרעסיאָניסטישער מאַלער, אַ רעפּאָרטער פון אַ אידישער צייטונג און אַ סטודענט פון פילאָלאָגיע.

די אַרבייטס־פּערטיילונג ביי זיי איז אויסגעצייכענט. דער אימפּרעסיאָניסט איז ממונה אויף וואַשען די פּאָדלאָגע, דעם פּאָעט'ס „מיסיע" איז שיילען בולבעס, דער צייכענער פון קאָמישע בילדער און דער אידישער רעפּאָרטער בעזאָרגען די שמוציגע וועש. דער יונגער לינגוויסט געהט יעדען טאָג מיט אַ קאָרב איינקויפען: די וואָס זיינען ניט בעשעפטיגט אויפ'ן קאָמיסאַריאַט, נייהען איין קנעפּלעך אָדער טהוען עהנליכע נויטיגע אַרבייטען.

די קאָמונע האָט איהר אַרבייט געטהאָן אַזוי געשיקט, אַז איהר איז נאָך געבליבען צייט גענוג אַרויסצוגעבען אַן אילוסטרירטע צייטונג פאַר „קונסט, ליטעראַטור און הומאָר", אין צוויי שפּראַכען, העברעאיש און אידיש.

אין אָבענד פלעגען די יונגע „בעל־הבית'טעס" זיך אַוועקלאָזען שפּאַצירען מיט די טעכטער פון רחובות איבער דער קאָלאָניע און זייערע געזאַנגען און לידער

פלעגען פערטרייבען דעם אומעט און דער עולם, בעזונ־
דערס די יונגוואַרג, פלעגט פערגעסען אָן אַלע צרות.

דערוויילּ האָט זיך דער מאָרד־פּראָצעס צווישען די רחובות׳ער אידען און די אַראַבער פון דעם דאָרף „זאַר־נוקא" געענדיגט. ביידע צדדים זיינען פרייגעשפּראָכען. דער יונגער וו... וואָס איז אַ רונד יאָהר געזעסען אין תפיסה, איז צוריקגעקומען אין דער קאָלאָניע צו דער גרויסער פרייד פון אַלעמען און בעזונדערס פון זיין פאָטער, האַלב־קאָלאָניסט האַלב־קצב.

די יעניגע קאָלאָניסטען, וואָס האָבען זיך טאָג־טעג־ליך געשראָקען, אז אָט־אָט וועלען זיי אַרעסטירט ווערען, האָבען צום ערשטען מאָל נאָך אַ לאַנגער צייט זיך ווידער געקענט בעווייזען פראַנק און פריי.

האָט מען זיך דערמאָנט אָן דעם גרויסען דאַנק, וואָס מען איז שולדיג דעם אַלטען שעיך אבו־חאַליב.

אבו־חאַליב וואוינט ווייט פון רחובות, אַזש אין חברון. אָבער זיין נאָמען גרייכט אין אַלע עקען פון יהודה. אומעטום קען מען אבו־חאַליב דעם רודף שלום. עס איז אַ טראַדיציע אין זיין משפּחה. פון פאָטער צו זוהן געהט עס איבער. ברעכט אוים אַ קריעג צווישען איין דאָרף און אַ צווייטען אָדער צווישען צוויי שכנישע שבטים, קומט דער אַלטער אבו־חאַליב און רעדט צוערשט צו איין צד, דערנאָך צו דעם אַנדערען. ער גלעט די לאַנגע ווייסע באָרד, און רעדען רעדט ער לאַנגזאַם, מיושב׳דיג. ער דערצעהלט וואָס דער נעבי, אַללאַה׳ס לייטזעליגקייט

און פרידען אויף איהם, זאגט אין דעם „געהויבענעם בוך".
ער מוסר'ט און טענה'ט און זיינע רייד פאלען ווי א באלזאם אויף די הערצער און ווי א קיהלונג אויף די צו־פלאמטע געמיטהער. הערט מען זיך צו צו דעם אלטען אבו־חאליב ווי צו דעם נעבי אליין און וואס ער זאגט איז קודש.

רייך איז אבו־חאליב און אללאה האט איהם בעשאנקען מיט פעלדער און גערטנער און מיט סטאדעס שאף און א סך קעמלען, און פאר זיין שלום־מאכען פערלאנגט ער פון קיינעם קיין בעלויהנונג ניט.

האט אבו־חאליב א יונגען זוהן, געהט ער שוין בעצייטענס אין די דרכים פון זיין פאטער און זוכט שלום צו מאכען וואו ער קען.

אז עס האט פאסירט דער צוזאמענשטויס צווישען די אידישע שומרים מיט די אראבער פון זארנוקא און די קאלאניע איז געווען אין הוילע שרעקען פאר די גואלי הדם, האט מען געשיקט שלוחים צו דעם שעיך אבו־חאליב איהם בעטען ער זאל זיך אריינלעגען אין א שלום און אויסמיידען אומזיסטע בלוט־פערגיסונג. האט דער שעיך ערפילט די בקשה און ער איז פון חברון געקומען צו־פאהרען און האט אזוי לאנג זיך גע'שתדל'ט און געמיהט ביז די זארנוקער האבען איינגעזעהן, אז עס לויהנט זיך בעסער פאר זיי צו לעבען מיט זייערע שכנים אין שלום. האט מען א שעפס געקוילעט און מען האט אויף א לעדי־גען פלאץ אין מיטען פון דער קאלאניע א סעודה געמאכט

אוןביידע צדדים האבען געגעסען צוזאמען און זיך גע־שווארען פריינדשאפט.

איז אבער נאך געבליבען אויפ'ן קאפ דער פערשאל־טענער פראצעס, פון וועלכען אי די רחובות'ער אי די זארנוק'ער האבען געזוכט מיט אלע כחות זיך ארויסצו־דרעהען.

איצט, אז דער פראצעס האט גענומען א סוף, האט דער ועד בעשלאסען דעם אלטען שעיך ארויסצואווייזען זייער דאנקבארקייט און איהם איבערגעגעבען א מתנה מיט א פאסיגער רעדע דערצו.

פאר דעם דאזיגען צוועק האט דער ועד אויסגע־קליבען צוויי שלוחים — „חאוואדזשא מוסא" און דעם אלטען יאדושליוועד ג.... איינעם פון די ענערגישסטע עסקנים אין דער קאלאניע, ניט קוקענדיג דערויף וואס ער איז א חולה מסוכן.

אין דעם פערלויף פון דעם פראצעס פלעגט ג... אלע פאר וואכען פאהרען קיין ירושלים זעהן ו ו ע מ ע ן און טהאן ו ו א ס מע בעדארף. מיטפאהרען מיט איהם פלעגט על פי רוב ש..., א לאנגער דארער איד מיט רויטע האר, אויך א געפעהרליכער קראנקער.

אין דער קאלאניע דערצעהלט מען ווי די דאזיגע מסוכנ'ע כלל־טהוער פלעגען איינער דעם צווייטען אויפ־פאסען אין דעם האטעל אין ירושלים, וואו זיי פלעגען איינשטעהן.

ביינאכט אז ג... האט זיך פאנאנדערגעהוסט אויפ'ן

גרויסען אופן און האט געפּאַכט מיט דער נשמה, פלעגט ש... אויפשפּרינגען ווי אַ העלד פון זיין געלעגער און ווי אַ געטרייע ווארטס־פרוי אָפּכאַווען זיין שותף און איהם ברענגען צו זיך... אָבער אַזוי שנעל ווי עס איז ג...׳ן אָפּ־געגאַנגען דאָס שטיקענים און ער האט גענומען אָפּציהען דעם אָטהעם, פלעגט ש... געבען אַ פאַל אויפ׳ן בעט און טהאָן אַ געשריי :

— רב ... איך בין פערביי...

האט ג... איהם גענומען מינטערען.

אזוי ווי די געזינדערע מיטגליעדער פון דעם ועד זיינען געוועזן צווישען די אָנגעקלאָגטע, איז קיין אַנדער ברירה ניט געוועזן ווי צו שיקען די דאָזיגע גוסס׳ע רעפּרעזענטאַנטען.

ג... איז אַ איד אין די עלטערע יאָהרען, פון רבני־שען אויסזעהן, מיט אַ ברייטער געלער באָרד, וועלכע ער האלט אין גלעטען און ציהען פאַר די שפּיצען. ער איז אַ גרויסער למדן און האט אַ חריפ׳ישען קאָפּ אויף זיך.

האוואַדזשאַ מוסאַה דערצעהלט מיר, אז עס איז אַמאָל געקומען פון דער רעגיערונג אַ בעפעהל, די קאַלאַ־ניע זאָל צושטעלען אַ סטאַטיסטישע ליסט פון די תושבים. האט מען צונויפגערופען אַן אסיפה וועגען דעם ענין און ג... האט זיך אויפגעשטעלט און האט מיט אַ גמרא נגון געפרעגט :

— ווי זאָל מען זיך נוהג זיין ? זאָל מען פערשריי־בען מ ע ה ר ווי די ריכטיגע צאָהל, אָדער ווינציגער ?

די ריכטיגע צאָהל האָט זיך בשום אופן ניט געקענט לעגען דעם חריף אויפ'ן שכל...

זיין מח רוהט ניט א מינוט און ער איז שטענדיג פול מיט פּלענער. ניט לאנג צוריק האָט ער זיך ארומגע־טראָגען מיט דעם גראַנדיאָזען פּלאַן צו בויען אין רחובות א גימנאַזיע, וואָס זאָל אריבערשטייגען די הרצליה פון תל־אָביב. ער האָט שוין געהאַט אַלע חשבונות פאַרטיג אויסגערעכענט. די גרויסע געלטען וואָס די גרינדונג פון אַזא אַנשטאַלט דאַרף קאָסטען און בכלל די פראַגע צו וואָס דאַרף מען נאָך א גימנאַזיע — האָבען איהם ניט אין מינדסטען אָפּהענדיג געמאַכט.

וואָס איהם האָט ארויפגעבראַכט אויף דעם געדאַנק, איז געוועזן דאָס שטיקעל לאַנד וואָס די מושבה האָט ניט ווייט פון דעם קהל'שען מרחץ. ער האָט ניט געקענט זעהן ווי דער פּלאַץ פוסטעוועט אָהן א שום נוץ פאַר דער קאָלאָניע. איז ער געפאַלען אויף דער קלוגער המצאה אויפצושטעלען אויפ'ן פּלאַץ א גימנאַזיע.

א חוץ איבערגעבען די מתנה דעם שעיך אין חברון האָבען די משולחים געהאַט א צווייטע מיסיאָן: איינ־קויפען אין ירושלים צוקער און אַנדערע שפּייז־ארטיקלען פאַר דער קהל'שער קראָם, וואָס מען האָט צוליעב דער מלחמה געעפענט.

מיר האָט זיך שטאַרק געוואָלט זיין אין חברון, די

שטאַרט וואָס איז פֿערבונדען מיט די עלטסטע און זיס־
סטע קינדער־עראינערונגען פֿון דעם אידישען פֿאָלק און
די פֿריהסטע און טייערסטע עראינערונגען פֿון מיין איי־
גענער קינדהייט. ווען דער הינקענדיגער ישראל דער
מלמד האָט מיט מיר געלערענט די מעשה פֿון אברהם׳ן
און פֿון שרה׳ן און פֿון דער מערת המכפלה...

האָב איך זיך בענוצט מיט דער גוטער געלעגענהייט
און בין מיטגעפֿאָהרען מיט די משולחים פֿון דעם ועד.

ביז דער סטאַנציע ראַמלע האָבען אונז בעגלייט
נאָך צוויי רחובות׳ער. ס׳איז מיטגעפֿאָהרען דער מזכיר
פֿון ועד, אַ איד מיט אַ שוואַרצען אַרומגעשאָרענעם
בערדעל, אין ברילען, וואָס זיפֿצט פֿאַר וואָס מע קען ניט
צוליעב דער אייראָפּעאישער מלחמה קריגען קויפֿען אַ
הערינג אָפּצוכאַפּען דאָס האַרץ. אויסער וואָס ער איז
דער מזכיר, האָט ער אין מיינע אויגען נאָך אַן אַנדער
אויסצייכענונג: ער איז דער פֿאָטער פֿון דער שעהנ־
סטער מיידעל אין דער קאָלאָניע. איך זעה זי יעדער
מאָל וואָס איך געה אָבנעהמען די פּאָסט. ווען ניט איהרע
בורשטין־ברוינע האָר וואָלט איך זי פֿערגליכען צו שולמית.

דער צווייטער איז געווען דער איין־אויג׳ניגער ראש
השומרים פֿון רחובות, אַ הויכער איד, מיט רויטע האָר און
אַ הויכען פּעץ. אַז ער רעדט, נעהמט ער צוזאַמען דעם
גראָבען מיט די צוויי ערשטע פֿינגער און שטעקט זיי
אויס ווי אַן אמת׳ער אַראַבער. דערביי שמוצערט ער מיט
די ליפּען און ווייזט בכלל אַרויס אַ סך פֿון יענע סימנים

פון אראביזאציע, אויף וועלכע חאוואדזשא מוסאה האט מיר אפט מיט א זיפץ אנגעוויזען.

דער וועג צו ראמלע איז דורך טיעפען זאמד (צוליעב דעם הייסט די שטאדט „ראמלע" — זאמד, אויף אראביש), און די מאגערע פערד ארבייטען זיך ארויס פון די כחות ביז זיי פיהרען אונז אריין אין דעם גרויסען אליוון־וואלד, וואס איז נעבען ראמלע.

די בוימער זיינען אלע זקנים. פיעל פון די שטאמען זיינען כמעט אין גאנצען דורכגעפוילט פון אלטקייט, אבער די צווייגען הערען ניט אויף צו זיין פרוכטבאר. אוילבערט־בוימער זיינען מאריך ימים און די ראמלער זיינען אהן ספק הונדערטער יאהרען אלט.

די היגע תושבים דערצעהלען, אז די בוימער שטאמען אזש פון חורבן בית שני...

XIII.

פון הר־הזיתים

נאכמיטאג זיינען מיר אבגעפאהרען פון ראמלע קיין ירושלים און קעגען אבענד זיינען מיר אהין אנגעקומען און זיינען גלייך פערפאהרען אין „האטעל קאמעניץ".

מיר זיינען געווען כמעט די איינציגע געסט. עס איז געווען לאנג נאכ'ן סעזאן פון די טוריסטען און די מלחמה האט פערטריבען די פרעמדע בעזוכער פון ירושלים.

דער גרויסער פאדערצימער און דער עס־צימער, דארט וואו עס ווערט יאהר־יעהרליך „אינסצענירט" פאר צעהן פראנק פער קאפ א „פאטריארכאלישער" סדר, זיי־נען געווען פוסט און דונקעל. דאס בילד פון משה מאנטעפיארע האט זיך מרה־שחורה'דיג איבערגעקוקט מיט דער אלטער קיניגין וויקטאריא, וואס האט זיך גע־לאנגווייליגט אויף דער אנטקעגענדיגער וואנד. א פארט־רעט פון דעם שפאנישען מלך — איין גאט וויים ווי ער קומט אהער — האט בייז געגלאצט אויף הערצל'ס בילד...

דער מעטר־ד'האטעל, א הויכער ספרד'ישער יונגער־

מאַן מיט דיקע שוואַרצע וואָנסעס און מיט שוואַרצע חוצפּה'דיגע אויגען, איז געזעסען אין אַ ווינקעל מיט פערלעגטע הענד און געבענקט נאָך די טוריסטען...

אַז מיר זיינען אַריין, האָט אונז אַ דיקע מויד מיט באָרוויסע פיס אין פּאַנטאָפעל אַנגעוויזען אונזערע צימערען. קיין צו גרויסע התלהבות איז אין דעם קבלת פּנים ניט געווען. אידען פון אַ קאָלאָניע... משטיינס געזאָגט, אויף וואָס מע קען זיך פון אַזעלכע ריכטען...

נאָכ'ן עסען בין איך און „חאַוואַדזשאַ מוסאַה" אַוועק צו דר. מ...

עס האָט זיך פערשפּונען דער געוועהנליכער וכוח וועגען אידיש, וואָס האָט מיר שוין אַזוי דערעסען, אַז איך האָב בדעה אויפצושטעכען אויף מיין לאַץ אַ גרויסע קאַרט: רעדט ניט וועגען אידיש, אויב איהר שוינט מיין לעבען און מיין געזונד...

איך האָב זיך מחיה געווען, ווען דאָס געשפּרעך איז אַריבער אויף דעם מעדיצינישען ווערטערבוך וואָס מ... פּלאַנט צו שרייבען.

אַזוי ווי די העברעאישע אוניווערזיטעט איז איצט מעהר אַ מעגליכקייט — איך האָב שוין אפילו געזעהן דאָס שטיק לאַנד וואָס מע האָט פאַר דעם צוועק גע־קויפט — וועט אַ מעדיצינישע טערמינאָלאָגיע זיין אומ־בעדינגט נויטיג. אָבער איך גלויב קוים, אַז דאָס ריכטיגע בוך זאָל קומען פון ארץ ישראל. איך האָב דערוויילי ווע־ניג אמונה אין ארץ־ישראל'דיגער געלעהרזאַמקייט און

גרינדליכקייט. דארט ווערט צופיעל פאליטיק געטריבען... און געלעהרזאמקייט מיט קהל'ן זיך געהט על פי רוב נ י ט האנד אין האנד...

צוזאמען מיט דר. מ... זיינען מיר געגאנגען אויף א מיטינג פון דעם „בית דוד לחם ותה", וואו מע טיילט טאג־טעגליך אוים ברויט מיט טהעע צו טויזענדער ארע־מע לייט, וואס זיינען צוליעב דער מלחמה געבליבען אהן א שום שטיץ.

די רעדנערם האבען כמעט אלע פראטעסטירט קע־גען די מעטהאדען וואס דער פערטרעטער פון דעם דייטשען הילפס־פעראיין געברויכט כדי צוריקצוגעווינען זיין פערלארענעם איינפלוס אויף דעם עולם אין ירושלים. אזוי ווי א גרויסער טייל פון דעם בודזשעט פון דעם „בית לחם ותה" קומט פון דעם אמעריקאנישען הילפס־פאנד און דער דאזיגער פערטרעטער איז דער מחלק פון דעם פאנד, האט ער די ארעמע מענשען ממילא אין זיין מאכט.

די טהוער וואס ארבייטען טאג־טעגליך מיט דער גרעסטער אויפאפפערונג, זאגען זיך אפ אנצופיהרען וויי־טער זייער ארבייט אונטער זיין אויבערהערשאפט. זיי קענען איהם קיינמאל ניט פערגעסען זיין פעררעטהערישע ראלע, ווען גאנץ ירושלים און גאנץ פאלעסטינא האבען כאיש אחד געקעמפפט פאר זייער טייערסטעם און הייליג־סטעם — פאר דער העברעאישער שפראך.

זיי, די טהוער, האָבען גענומען אויף זיך די שווע־רע ארבייט פון זאמלען געלט און שפייזען פאַר די הונגעריגע פון ירושלים, אין דעם גייסט פון זעלבסט־הילף. זיי זיינען געווען שטאָלץ מיט דעם געדאנק, אז די מיטלען צו העלפען די נויטבעדערפטיגע פון ירושלים, קומען פון ירושלים גופא. אָט דאָס בעוואוסטזיין האָט געשטאַרקט זייערע הענד און געמוטהיגט זייערע הערצער. איצט וועט דער אַמעריקאַנישער פאָנד דעמדאָזיגען גייסט פון זעלבסט־הילף און אונאָבהענגיגקייט טויטען...

שטאָלצע ווערטער. די נייע ירושלים...

עס איז נאָהענט צו האַלבע נאַכט, ווען מיר קעהרען זיך אום צום האָטעל.

די גאָסען זיינען שטיל און בעגאָסען מיט לבנה־ליכט. אונזער קול הילכט אָפּ מיט אַ מאָדנעם ווידערקלאַנג אין דער שטילקייט... פון די זייטיגע געסלעך, פון די גע־העפטען, פון די בעשימערטע דעכער, פון דער לופט, פון אומעטום דאכט זיך קוקען אויף אונז מחנות און מחנות און הערען זיך צו צו אונזער געשפרעך... הערט מען אויף אַ ווײַלע ריידען, דריקט די שטילקייט מורא'דיג. דאָס גרויסע אומגעזעהענע געזעמעל וואַרט...

פון הונדערט יאָהר און פון טויזענד און פון גאָט ווייס וויפיעל טויזענדער יאָהרען צוריק, מחנות און מחנות...

אויף מאָרגען אין דער פריה פאָהר איך און חאוואַ־דזשאַ מוסאַה כאַפּען אַ קוק אויפ'ן הר הזיתים.

מיר קעהרען אונזער בליק צו די מואב־בערג, וואָס זעהען זיך פון דער ווייטען. איבער זיי פויזעט לאַנגזאַם אַ שווערער ווייסער נעבעל...

אויף איינעם פון דידאָזיגע בערג, אויף דעם הר נבו, איז דער גרויסער פיהרער געשטאַנען און האָט געקוקט אויף דעם שעהנעם לאַנד און האָט געטראַכט פון דעם פאָלק וואָס ער האָט ליעב געהאַט מעהר פון זיין אייגענעם לעבען און וואָס ער האָט געשפייזט און גענעהרט מיט דעם בלוט פון זיין האַרצען...

געשטאַנען איז ער און האָט געקוקט מיט פיין און מיט ליעבשאַפט פון דער ווייטען. ווארום דער גרויסער גאָט יהוה האָט געזאָגט צו איהם:

„אָט דאָס איז דאָס לאַנד וואָס איך האָב צוגעשוואָרען צו אברהם'ן און צו יצחק'ן און צו יעקב'ן...

„איך האָב עס דיך געלאָזט זעהן מיט דיינע אויגען, אָבער קומען אַהין וועסטו ניט"...

האָט דער נביא דעם קאָפּ געבויגען פאַר גאָט'ס בע־פעהל און ער איז געשטאַנען אויף דעם שפּיץ פון בארג נבו און זיינע אויגען האָבען זיך געצויגען אַהין־אַהין צו דער ירושה פון זיין פאָלק, און דער נעבעל אויף זיינע אויגען איז געווען געדיכטער ווי דער נעבעל וואָס איז איצט געקראָכען איבער די בלויע בערג פון מואב...

פון דער ווייטען אין דער נידער, גלאַנצט אין מאָר־גענליכט דער ים־המלח, אַזוי ווי פריש־צושמאָלצענער בליי...

און אט איז א קליין שמאל בענדעל פון דעם טייך ירדן. דער קליינער טייך ירדן וואס זיין נאמען איז א הייליגקייט ביי אלע פעלקער אין אלע לענדער און זיינע וואסערען ווערען געפיהרט אין די וויטסטע ווינקלען פון דער וועלט צו זיין אן איינווייהונג און א בענשונג אין דער וויעג, און א טרייסטונג און א הייליגונג אויף דער גוסס בעט...

די פיס פערלאזען די ערד. איך בין אין חומש, אזוי ווי אין א שמעקענדיגען פעלד פון הויכע גראזען... איך וואנדער דורך די פסוקים, ריהר זיי אן מיט די הענד אזוי ווי מע ריהרט אן אין שמעקענדיגען פעלד די גרינע שטענגלעך, און די ממשות׳דיגע וועלט איז אזוי וויט, וויט...

צוריק געהען מיר אראפ צו פוס. מיר קלעטערען דורך דעם אידישען בית עולם. עס דאכט זיך, אז די קברים און די מצבות וואס ליגען אויף זיי, וועלען קיין ענד ניט נעהמען... אבער איבער די קברים און איבער די מצבות טאנצען אום בינטלעך שטראהלען און דער טויט ווארעמט זיך אויף דער זון...

מיר געהען פערביי דעם רוסישען קלויסטער. די גילדערנע שפיצען ארום דער קופאלא זעהען אוים ווי גרויסע בענגולדטע ארגעל־רעהרען, גרייט צום בלאזען הימעל א הימן אויסצושפיעלען...

טיעף אונטען אין טהאל איז דער „עמק יהושפט”, דארט וועט זיין דער גרויסער יום הדין...

אלע קברים אין אלע עקען פון דער וועלט וועלען זיך עפענען און עס וועלען איילען די טויטע פון אלע לענדער און אלע צייטען זיך קומען שטעלען פאר געריכט אין דעמדאזיגען טהאל.

אקעגען איבער'ן טהאל איז דער הר הבית און די „קופאלא פון דעם פעלז" אדער ווי מע רופט זי על פי טעות „אמאר מאשיי".

דארט געפינט זיך דער פעלז וואוהיז דער וואונדער־פערד „על־בוראק" האט געבראכט דעם נביא פון אללאה, אין דער לעילעט־על־מיאראדזש (די נאכט פון ארויפגעהן אין הימעל) — אזש פון דער ווייטער מעקקא. און אז מוחאמעד האט זיך אויפגעהויבען אויף „על־בוראק" צום הימעל, האט איהם דער פעלז געוואלט נאכפליהען, נאר „דזשיבריל" האט איהם צוריקגעהאלטען, וויזט מען עד היום דעם צייכען פון דעם מלאך'ס הענד אויפ'ן שטיין.

אין דעם יאם־על־קיאמא אז דער שופר וועט בלאזען, וועט דער שווארצער קאאבא שטיין פון מעקקא קומען עולה רגל זיין צו דעם פעלז אויפ'ן הר הבית... און גאט וועט זיך זעצען אויף דעם פעלז און וועט משפט'ן די טויטע פון אלע לענדער און אלע צייטען. וואס וועלען שטעהען פערזאמעלט אונטען אין טהאל...

די העל־גרויע ירושלים, די עיר הקודש, ליעגט און טרוימט אין זוניגע מנוחה איהרע גרויסע אונשטערבליכע

חלומות, חלומות פון אַלטע, פערגאַנגענע צייטען און!
חלומות פון גרויסע טעג וואָס וועלען קומען...

טהורעמס פון קירכען און שפּיצען פון מינארעטס ציהען זיך צום בלאָהען לויטערען הימעל... נייע בנינים חבר'ען זיך מיט אַלטע... אַ האַרמאָנישער געזאַנג פון אַלע דורות, פון אַלע אומות און פון, אַלע געטער...

XIV.

פאָהרענדיג

צו דער דעלעגאַציע וואָס דארף פאָהרען איבערגעבען דעם שעיך אַבו־חאַליב די מתנה פון די רחובות׳ער, איז צוגעקומען נאָך אַ מיטגליעד. דאָס איז דער אַדוואָקאַט אדון מאַני, אַ נידעריגליכער פעט־לייביגער אָריענטאַלישער איד אין אַ רויטען פעץ, וואָס זיין אויסזעהן דערמאָנט שטאַרק אָן דעם סולטאַן אַבדול־חאַמיד.

מאַני׳ס משפחה שטאַמט פון בבל: מיט אַ יאָהר זיבעציג צוריק איז מאַני׳ס פאָטער געקומען פון בבל קיין ארץ ישראל און האָט זיך בעזעצט אין חברון. ער איז געוועזן אַ גרויסער חשוב ביי די אַראַבער אַזוי ווי ביי די אידען: עד היום קומען פרומע אַראַבער מתפלל זיין אויף זיין קבר.

מאַני׳ס ברודער איז דער חכם באַשי פון חברון. ער, דער אַדוואָקאַט, וואוינט אין ירושלים. מיט אונז רעדט ער העברעאיש, אָבער זיין נאַטירליכער לשון איז אַראַביש. ער איז אַ מלא וגדוש מיט אַראַבישע מעשה׳לעך און אַראַבישע ווערטלעך.

אין דעם מאָרד־פּראָצעס איז ער געוועזן דער אַדוואָקאַט

פון די רחובות'ער. צוליעב זיין שעהנעם אראבישען מענה לשון איז געבליבען אז מע זאל איהם מיטנעהמען קיין חברון. דאס אראביש פון „חאוואדזשא מוסאה" און ג... איז ניט געווען גענוג פאר דער מליצה'דיגער רעדע וואס מע האט געוואלט האלטען פאר אבו־חאליב. און אהן די גע־העריגע מליצה וואלט די מתנה קיין שום טעם ניט געהאט.

נאכמיטאג האבען מיר זיך אריינגעזעצט אין א וואַ־גען און זיינען אפגעפאהרען פון ירושלים קיין חברון אדער, ווי די אראבער רופען עס : „על־כאליל ער־ראחמאן" (דער פריינד פון גאט — אברהם), געוועהנליך פערקירצט אויף „על־כאליל".

דער וועג שלענגעלט זיך בארג ארויף און בארג אראפ: לאנגע קאראוואנען פון קעמלען ציהען זיך אויף דעם וועג פערביי אונז. דאס זיינען ארמעע־טראנספארטען וואס קומען ליידיגע צוריק פון חברון. מאני האלט אין איין דער־צעהלען אראבישע מעשה'לעך און אראבישע מנהגים.

אזוי ווי עס איז די צייט פון „קורבאן באיראם", דער־צעהלט ער אונז פון דעמדאזיגען יום־טוב.

„קורבאן באיראם" איז דער טערקישער נאמען און מיינט „דער יום־טוב פון קרבן". די אראבער רופען עס „על־איד על־קעביר" — דער גרויסער יום־טוב.

איטליכער מוסלים ווי ארעם ער זאל ניט זיין, מוז אין „קורבאן באיראם" קוילען א שעפס. אויב ער איז ניט ביכולת פאר זיך אליין צו קוילען א גאנצען שעפס, לעגט ער זיך צונויף מיט אנדערע. גענוי ווי ביים קרבן פסח.

מאני וויזט מיט דער האנד אַן אויף דעם הר הבית און, אויף דער אַנטקעגנדיגער זייט, אויף דעם הר הזיתים.

די מוסלימיין זאָגען, אַז לעתיד לבא, וועט פון איין באַרג ביז׳ן צווייטען אַריבערגעצויגען ווערען אַ בריק, דין ווי אַ האָאר און שאַרף ווי אַ שווערד. אויף דערדאָזיגער בריק וועלען די צדיקים אַריבערפאָהרען בשלום, רייטענדיג אויף דעם שעפּס וואָס זיי האָבען געקוילעט אין „קורבאַן באַיראַם״, און די רשעים וועלען אַרונטערפאַלען אונטען אין גיהנום אריין. דאָס איז דער „סיראַט אול־מוסטאַקים״, דער ריכטיגער וועג, וואָס ווערט דערמאָנט אין דער ער־שטער סורע פון דעם קוראַן.

מיר פאָהרען פערביי אַ טויער מיט אַ גריכישער אויפ־שריפט. דורך דעמדאָזיגען טויער פאָהרט מען אַרויף צו דעם קלויסטער „מאַר עליאַס״ וואָס איז געבויט געוואָרען פון אַ געוויסען מיטראָפּאָליט מיט׳ן נאָמען „עליאַס״, אָדער „אליהו״.

שפּעטער האָט מען אָן דעם מעטראָפּאָליט פערגעסען און דער פּלאַץ איז פערבונדען געוואָרען מיט אליהו הנביא. האָט מען דערצעהלט, אַז דאָ איז דער פּלאַץ וואו אליהו הנביא איז אויף אַ פייערדיגען רייטוואָגען אַרויפגעפלויגען צום הימעל.

האָבען פרומע נשמות דעם טויער אויפגעשטעלט און אויבען באַרעליעף אויסגעפורמעט די געשטאַלט פון אַ רייטער וואָס גאַלאָפּירט אויף אַ פערד.

די אַראַבער זיינען ניט געבליבען הינטערשטעליג. האָ־
בען זיי דעם אָרט אָנגעקניפּט אָן „על כאדר״, וואָס איז דער
אליהו הנביא פון די מוסלימין.

מע רופט איהם „על־כאדר״ — דער גרינער, ווייל אור־
מעטום וואו ער שטעלט זיך מתפלל זיין, ווערט דער אָרט
אונטער זיינע פיס גרין בעוואַקסען.

די פעלאַחין פון דער שכונה דערצעהלען, אַז :

אַן אָרעמע פרוי האָט מיט איהר זוהן געוואוינט ניט
ווייט פון „על־כאדר׳ס״ טויער. האָט זי איינמאָל איהר
זוהן אַזוי שטאַרק אָנגעשלאָגען, אַז ער איז פון איהר אוועק
און האָט זיך אוועקגעזעצט נעבען דעם טויער און האָט זיך
ביטער צואוויינט. מיט אַמאָל בעוויזט זיך צו איהם דער
„על־כאדר״ און זאָגט : דעם קיסר׳ס טאָכטער העלענע איז
משוגע געוואָרען און קיין רופא קען זי ניט היילען. געה און
דו וועסט זי געזונד מאכען.

האָט דער כאדר איהם גענומען און אוועקגעטראָגען
אין דעם פּאַלאַץ פון דעם קיסר, און ווי ער איז אַהין געקו־
מען, האָט ער זיך געבוקט פאַר׳ן מלך און האָט געזאָגט :
אדוני מלך, איך בין געקומען געזונד מאַכען דיין טאָכטער.
איז דער קעניג געוואָרען מלא שמחה און זאָגט צו איהם :
אויב דו וועסט זי אויסהיילען, גיב איך זי דיר פאַר אַ ווייב.

איז ער אוועק צו דער בת מלכה און ווי ער איז נאָר
אריין צו איהר אין קאַמער, אַזוי איז זי תיכף געוואָרען גע־
זונד און פריש.

אַז דער מלך האָט עס דערזעהן. האָט ער זיינע אויגען
ניט געגלויבט פאַר לויטער פרייד. אָבער אַז האָט נאָך אַמאָל

אַ קוק געטהאָן אויף דעם יונג, האָט ער חרטה געהאַט וואָס ער האָט אַזאַ פּראָסטען מענשען צוגעזאָגט צו געבען די בת־מלכה פאַר אַ ווייב.

רופט ער זיך אָפּ צו איהם אַזוי: אויב דו ווילסט חתונה האָבען מיט מיין טאָכטער, מוזטו איהר ברענגען כלה־מתנות, פיער מויל־אייזלען אָנגעלאָדען מיט דימענטען און בריליאַנטען.

איז דער יונג אַוועק בעטריעבט און האָט זיך מיאש געווען פון דער בת־מלכה. מיט אַמאָל קומט צו איהם „על־כאַדר" און זאָגט: געה צוריק צום מלך און בעט מע זאָל דיר געבען פיער מויל־אייזלען מיט ליידיגע קערב, און ווען מע וועט דיר געבען וואָס דו פערלאַנגסט, געה אַוועק אין דעם „וואַדי־עס־סאַראַר" און פיל אָן די קערב מיט קליינע שטיינדלעך, און ברענג זיי אין פּאַלאַץ.

האָט דער יונג אַזוי געטהאָן, און ווי ער איז געקומען אין פּאַלאַץ און אויסגעשאָטען די קליינע שטיינדלעך, האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז דאָס זיינען לויטער טייערע שטיינער וואָס זייער ווערטה איז גאַרניט אָפּצושאַצען:

האָט דער מלך געמוזט האַלטען זיין צוזאָג און איהם געבען זיין טאָכטער פאַר אַ ווייב.

מיר פאָהרען ווייטער ביז מיר קומען צו אַ קבר־שטוב, געבויט אין דעם אַראַבישען סטיל. מיר שטעלען זיך אָפּ.

— מוטער רחל'ס קבר...

איך געה אַראָפּ פון וואָגען און איך געה אַריין אין דער הייהל־מויער.

די וואנד זיינען ארומגעהאנגען מיט זיידענע פּרוכת׳ן אויסגעשטיקט מיט גילדערנע אותיות און קוויטען. אין הענגלייכטער ברענען קנויטען איינגעטונקט אין בוימאויל. אין מיטען דער הייהל א גרויסער שטיינערנער קבר.

היינט איז רחל׳ס יאהרצייט און די מערה איז פול מיט מתפּללים. א יונגער בעל־הבית׳על שטעהט אנגעטהאן אין א טלית און דאוועגט פאר׳ן עמוד מיט געוואלדיגער התלהבות, די איבעריגע דאוונען שטיל, הארציג, און מיט ענטציקטער כונה...

דאס ליכט פון די בוימאויל קנויטען, מישט זיך צו־נויף מיט די קיהלע שאטענס און מיט דעם געמורמעל פון די דאוונערס, אין א זיסען ניט־ערדישען אומעט...

א פּאר ווייבער שטעהען אין א ווינקעל און די ליפּען זייערע בעוועגען זיך שטיל. איינע פון זיי בויגט זיך איין און הויבט אויף א קליינעם לויזען שטיין נעבען קבר. זי שושקעט אריין אין דער עפנונג א תפלה, אדער אפשר האט זי אהין א קוויטעל אריינגעוואָרפען?

דער יונגער בעל תפלה זאגט די חזרת הש״ץ, דער עולם ענטפערט נאך יעדער ברכה „אמן״, פון דער טיעפער נשמה ארויס.

עס הערט זיך ווי די קנויטען זויגען די בוימאויל און א שימער פאלט אויף די מתפּללים און אויף דעם שטיין, און זיי פיהלען זיך מיט דעם שטיין אינטים און היימיש...

ביים איינגאנג איז אין דער מערה א ברונען פאראן. א איד שעפּט אן אין א קענדעל און פרעגט אויב איך וויל

טרינקען. דאָס וואַסער איז קאַלט, פריש און קוויקענדיג.

מיר געהען אַרויס פון דער פינסטערער מערה אין דער העלער באַרג־לופט, און פאָהרען ווייטער אויף דעם געדרעה־דעלטען טראַקט...

פון מוטער רחל׳ס קבר איז געבליבען אויפ׳ן געמיטה אַ זיסער נאָכקלאַנג, אַ פרישע קיהלונג און אַ ברכה, אַזוי ווי נאָכ׳ן בענשען פון אַ מאַמען...

XV.

די שטאָדט פון די אבות

עס ווערט שפּעט און מיר האָבען נאָך אַ סך צו פאָהרען.

מאַני קען אויסגעבונדען איטליך שטיקעל ערד בע־זונדער. און איטליך שטיקעל ערד וואָס מיר פאָהרען פערביי, האָט איהר בעזונדערע געשיכטע.

אָט זיינען די „ברכות שלמה", די קינסטליכע סאַ־זשעלקעס וואָס דער קלוגער קעניג האָט געלאָזט בויען, כדי אַזש פון דער וויטען די באַרגיגע ירושלים מיט פריי־שע וואַסער צו בעזאָרגען.

אָט איז „בית צור", וואו די חשמונאים האָבען זיך בעפעסטיגט אַקעגען די „יונים", און געקעמפפט איינער קעגען הונדערט און צעהן קעגען טויזענד, פאַר פאָלק און גלויבען...

אָט איז דער קבר פון דעם מרה־שחורה'דיגען מוסר'־ניק — יונה הנביא. ווי וויסט די געגענד זאָל אַרום ניט זיין, דאָך בעסער ווי אין בויך פון אַ פיש...

און אָט איז „ראַמאַט על־כאַליל", אָדער די אלוני ממרא פון חומש.

דאָ איז געשטאַנען אברהם׳ס הויז. טהיר און טויער אָפען פון אַלע זייטען... און זעק מיט זעמעל־מעהל און קעלבער און רינדער און שאָף גרייט פאַר דעם הונגעריגען שטויב־בעדעקטען וואַנדערער.

די נאַכט פאַלט צו. די לבנה האָט אַלצדינג פער־צויגען מיט אַ האַלב־דורכזיכטיגען כשופ׳דיגען דעק־טוך. מאַני כאַפּט אַ דרעמעל. די איבעריגע שווייגען. די קאַפּיטעס פון די פערד קלאַפּען אָפּ הילכיג אין דער אַרו־מיגער מדבר־שטילקייט.

פון ביידע זייטען וועג פעלדער און בארג־טעראַסען אָנגעוואָרפען מיט ווייסע לעבעדיגע שטיינער וואָס זע־הען אוים ווי פערשטיינערטע שוואַמען...

די אויגען שליסען זיך דריי־פּערטעל צו. נעהמען די שטיינער אָן אַלערליי וויסטע געשטאַלטען. אָט זיינען עס מצבות, אָט הויפענס פון מענשליכע שאַרבענס...

עס איז שוין געווען אַ שטיק אין דער נאַכט, ווען אונזער וואַגען האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען „אשל אברהם" (אברהם׳ס אייכענבוים): דער שעהנער ביבלי־שער נאָמען איז געווען די איינציגע שעהנע זאַך וואָס דערדאָזיגער האָטעל האָט פערמאָגט. אַ קאַלטער שטיי־נערנער בנין, וואָס איז געווען אַזוי אונבעקוועם און אַזוי מרה־שחורה׳דיג ווי נאָר אַן א ר אַ ב י ש ע ר האָ־טעל קען זיין, הגם די בעלי־בתים זיינען דוקא אידען — פון שניאור זלמן לאַדיער׳ס אייניקלעך.

די אשכנזי'שע בעפעלקערונג פון חברון בעשטעהט הויפטזעכליך פון חב"ד'ניקעס און צום גרויסען טייל פון דעם לאדיער'ס משפחה.

א יונגער אינגעל מיט לאנגע פאות, א זעהר ריהרעוו־דיגער, מיט כיטרע שווארצע אויגלעך, פאדעט ארום אונז. אראביש רעדט ער בעסער ווי אידיש. זיינע תנועות און בעוועגונגען זיינען „האלב יצחק, האלב ישמעאל", ווי דער לאדיער וואלט געזאגט, אדער האלב־חסידיש, האלב־אראַ־ביש, ווי איך זאג.

דער טאטע איז טויט, האלט דעם האטעל די אלמנה מיט איהרע צוויי זיהן, איינער, דער פלינקער אינגעל, וואס בעדיענט אונז, און אן עלטערער — א בחור פון א יאהר זיבעצעהן, וואס געהט ארום פער'מח'ט און קוקט מיט גרויס ביטול אויפ'ן האטעל און אויף די געסט. בעט מען איהם עפעס טהאן, טהוט ער עס פון יוצא וועגען. פינ־סטערע פרנסה...

דער אלטער לאדיער ליעגט נאך אין בלוט.

מיר עסען אפ א קלאגעדיגע וועטשערע און די דעלע־גאטען נעהמען זיך צו דעם עצם ענין וואס האט אונז אהער געבראכט.

א שליח ווערט געשיקט אנזאגען דעם אלטען אבו־חאליב אז מיר זיינען דא און ווילען איהם בעזוכען. קומט א תשובה, אז ער לאזט אונז בעטען צו זיך.

אונזער דעפוטאציע קריגט צו נאך צוויי מיטגליע־

דער — צוויי חברונ׳ער בעלי־בתים פון די לאדיער, הויכע יונגע לייט מיט שלעכטע אויגען, שטארק פערברוינטע געזיכטער און שמאלע שווארצע בערד־רעהמלעך. זיי זיינען עס געווען די ערשטע צוזאמענצוברענגען דעם „ועד" פון רחובות מיט דעם אלטען אבו־חאליב.

מיר געהען דורך שטילע פערשלאפענע גאסען. די אראבער לעגען זיך שלאפען מיט דער זון און שטעהען אויף מיט דעם מארגענשטערן.

אין קיין הויז איז ניט צו זעהן א ליכט.

מיר קומען צו דעם טויער פון א הויף און א קורצע אלעע פון בוימער ברענגט אונז אין א גערטעל הינטער א ווייס־געקאלכטען הויז.

דער גארטען איז העל־בעלויכטען פון דער לבנה און אויף דער ערד זיינען אויסגעלעגט דעקען און קישעלעך.

דער אלטער שעיך קומט אונז ארויס מקבל פנים זיין. ער איז א הויכער, א גלייכער ווי אן אלטער פאלמענבוים, מיט א ווייסער לאנגער באָרד, מיט א ווייסען טורבאן אויפ׳ן קאפ און א לויזען געבלומטען קיטעל מיט א קאַלירטען גארטעל.

ער בעגריסט איטליכען פון אונז לאנגזאם און מיט גרויס פאראד.

— תאפאדאל (טהו מיר דעם כבוד).

מיר זעצען זיך אוים אין א קרייז. מע דערלאנגט קאווע און פאפיראסען. מע רויכערט שטיל און דער רויך קרייזעלט זיך אין בלאע רינגלעך אקעגען דער לבנה־העל־קייט ביז אין די בוימער אריין.

דערנאָך הויבט זיך אָן די רעכטע צערעמאָניע :

דער לומדישער ג... זאָגט מאַני׳ן פאַר אין העברע־איש : אבו־חאַליב איז געגליכען צו אהרן הכהן וואָס איז געווען אָן אוהב שלום און אַ רודף שלום. אויף שלום האָט הקדוש ברוך הוא געבויט די וועלט, און דער שכר וואָס איז אָנגעגרייט פאַר דעם וואָס מאַכט שלום איז גרעסער ווי פאַר דער גרעסטער מצוה.

טהוט זיך מאַני אַ קעהר צו דעם אַלטען אבו־חאַליב און הויבט אָן רעדען לאַנגזאַם, געצאַצקעט, איטליך וואָרט איבערצוצעהלען, און מיר אַלע האָרכען מיט גרויס כונה, און דער יאַדושליוער חריף גלעט די רויטע באָרד און דער שעיך גלעט די ווייסע באָרד און ביי איטליכען זאַץ זאָגט ער :

— נא׳אַם (יאָ).

געענדיגט דעם דרוש נעהמט ג... אַרויס די מתנה און דערלאַנגט דעם אַלטען שעיך :

— ווען די אידען פון רחובות זאָלען האָבען קרח׳ס אוצרות, וואָלטען זיי ניט געקענט איהם געהעריג אָפּ־צאָהלען, אָבער בלויז אַ קליינע מתנה צום אָנדענק האָבען זיי איהם געשיקט.

דער אַלטער שעיך קווינקעלט זיך. זיין מילדע, מיושב׳דיגע שטים האָט אין זיך אַ וועלט מיט רוה און איידעלער געזעצטקייט : —

— ער איז שטענדיג אַ רודף־שלום. קיין לויהן וויל ער ניט. דאָס איז פון אַללאַה׳ס וועגען.

אָבער ג... בעשטעהט, און מאַני דעקלאַמירט נאָך אַ

שטיק אראבישע מליצה, דאס מאל זיין אייגענעם נוסח, און מיר אלע זיצען שטיל און בעטען מיט די אויגען:

— תאפאדאל...

נעהמט דער אלטער אבו־חאליב אן, און ער בעט אונז איהם דעם כבוד אנצוטהאן און קומען עסען מיט איהם מארגען. מיר בעדאנקען איהם פאר די גרויסע עהרע און זאגען זיך אפ. מיר מוזען אפפאהרען.

די גאנצע צייט פון דעם געשפרעך זיצט נעבען דעם אלטען אבו־חאליב, זיין שווער, אויך א בכבוד'ער זקן, אבער איינגער פון איהם. דאס איז דער טאטע פון אבו־חאליב'ס דריטער און איינגסטער ווייב.

מיר הויבען זיך אויף. עס פאנגט זיך ווידער אן א ווינשעוואניע. מע גיט זיך ברכות און קאמפלימענטען איין מאל און צוויי מאל, ביז מיר געהען ארויס פון טויער.

אויף מארגען בין איך אויפגעשטאנען פריה גענוג צו קענען זעהן פון דעם דאך פון „אשל אבוהם", די זון אויפגעהן איבער דער שטאדט פון די אבות.

ארום צעהן אזייגער זיינען מיר ארויס בעקוקען די שטאדט, וואס האט א בעפעלקערונג פון צוואנציג טויזענד אראבער, און אן ערך דריי הונדערט פאמיליעס אידען. די אידישע בעפעלקערונג וואקסט און ענטוויקעלט זיך. ניט לאנג צוריק האט די אנגלא־פאלעסטינא באנק געעפענט אין חברון אן אפטיילונג.

מיר געהען פערביי דעם אראבישען בית־עולם, וואס שטעהט אפען, ניט־ארומגעצאהמט אין סאמע מיטען

שטאָדט. פלאַכע גראָע קברים, צוואָרפען אין אַלע זייטען אָהן אַ סדר. פון יעדען קבר שטעקען אַרויס די צוויי טראַדיציאָנעלע פערשפּיצטע שטיינער.

אויפ'ן בית־עולם שפּאַצירען אַרום אָדער זיצען אין רעדלעך אַרום די קברים, אַראַבער און אַראַבערקעס. די פרויען געדיכט פערשלייערט אין שוואַרצען.

דאָס איז מען לכבוד „קורבאַן באַיראַם" אויפ'ן בית־עולם געקומען. די טויטע האַלטען זיך אויף אַרום זייערע קברים און זיינען ניט אָפּגעשניטען פון די לעבעדיגע. דער נעבי מוחאַמעד, אַז ער פלעגט פערבייגעהן אַ בית־הקברות, פלעגט ער די מתים בעגריסען און זיי „סאַלאַם" אָפּגעבען, אַזוי ווי לעבעדיגע מענשען. עס איז אַ הייליגער מנהג, אַז ווי עס קומט אַ יום־טוב, געהט מען בעזוכען די מתים אַזוי ווי מע געהט בעזוכען שכנים, און מע פיהלט זיך מיט זיי היימיש.

די אַראַבער האָבען אַ ווערטעל:

איד איל־יאַהוד ביל־קודור,
איד איל־נאַסאַראַ ביל־זוהור,
איד איל־אַראַב ביל־קובור.

אידען פייערען יום־טוב מיט טעפּ (מאכלים), קריס־טען פייערען יום־טוב מיט בלומען, אַראַבער פייערען יום־טוב מיט (בעזוכען) קברים.

אידען האָבען ברוך השם פון לאַנג אָן אַ נאָמען ביי די פעלאַחין פאַר פרעסערס. קומט אַ איד אין אַן אַראַ־בישען דאָרף זינגען איהם די קינדער נאָך דאָס שפּאָט־ליעדעל:

יאַ יאַהוד, ביח, ביח,
חאָט ראַס פול־טאַביח...
(אַ איד, לעג אַריין דעם קאָפּ אין טאָפּ).

מיר קומען אַריין אין דער אידישער גהעטאָ וואָס בע־שטעהט פון פינסטערע שמוציגע שטיין־געוועלבען און דורכגאַנגען און קומען צו דער וואוינונג פון מאַני׳ס ברו־דער, דעם חכם־באַשי פון חברון.

דער אַלטער, אַ פאַרנעהמער זקן אין די זיבעציגער, נעהמט אונז אויף זעהר פריינדליך. מיר זעצען זיך אויפ׳ן באַלקאָן, און דעם חכם־באַשי׳ס ווייב דערלאַנגט אונז „טשאַי”. דאָס איז אומיסנע פאַר אונז. אַזוי טרינקט מען קאַווע.

דעם חכם באַשי׳ס ווייב איז אינגער פון איהר מאַן מיט אַ יאָהר דרייסיג. זי איז אַ רוסיש ווייבעל וואָס איז לכתחלה פון רוסלאַנד געפאָהרען קיין בוענאָס איירעס. פון דאָרט איז זי געקומען צו איהרער אַ שוועסטער אין ראשון לציון. האָט זי אַ שדכן צוזאַמענגעבראַכט מיט דעם פער׳אַלמנ׳טען חכם־באַשי; זיי לעבען קענטיג זעהר גליקליך. זי זעהט אויס אַזוי ווי אַ געבאָרענע „פרענקינע”.

פון וואו מיר זיצען קענען מיר פון ווייטען ווידער זעהן דעם אַראַבישען בית־עולם.

אַרום איין קבר מאַכט אַ גרופּע דערווישען אַ „זיקר” טאַנצענדיג דערביי אַן עקסטאַטישען קאַראַהאַד. דער טאַנץ הויבט זיך אָן לאַנגזאַם, טריט ביי טריט, און ווערט

אַלץ האַסטיגער און האַסטיגער. מאַני דערצעהלט, אַז זיי טאַנצען אַפּט אַזוי לאַנג, ביז זיי ענדיגען מיט אַ קאָנ־וואולסיווען סאַפּע, און עס נעהמט זיי געהן בלוט פון מויל.

דער טאַנץ וואָס מיר האָבען צוגעזעהן איז געווען פיעל מעסיגער. איך וואָלט געזאָגט, ניט פיעל ווילדער ווי דאָס וואַרפען זיך פון אַ התלהבות'דיגען חסיד ביים דאווגען.

דער חכם־באַשי האָט זיך צוגעגרייט צו געהן גוט־יום־טוב ביטען דעם מופטי, דעם קאַדי און דעם קאַימאַ־קאַם פון חברון, ווי זיין מנהג איז. האָט ער זיך לכבוד דעם אָנגעטהאָן אין זיינע אָפיציעלע מלבושים, אַ זילבער־געשטיקטער טורבאַן, און אַ זילבערנע עטרה אויפ'ן מאַנטעל.

די מלבושים — דערצעהלט ער אונז — זיינען די־זעלביגע ווי די וואָס די מוסלימישע גייסטליכע טראָגען, מיט דעם אונטערשיעד וואָס ביי די אַראַבער איז די פּער־ציערונג גאָלד און די חכם'ס מוזען טראָגען זילבער.

פון דעם חכם־באַשי'ס הויז געהען מיר בעקוקען די מערת המכפלה. מיר געהען ווידער אַמאָל דורך דער גהעטאָ.

מאַני ווייזט אונז אָן אויף דער לאָד אין דעם טויער פון דער גהעטאָ און ער דערצעהלט :

מיט לאַנגע יאָהרען צוריק האָט געהערשט איבער חברון אַ גרויסער אַראַבישער פּאַשאַ, וואָס איז געווען אַ

צורר היהודים. האט ער איין מאל ארויפגעלעגט אויף די אידען פון חברון א מס פון פופציג טויזענד רענדלער. באם לאו, וועט ער זיי לאזען אלעמען אויסקוילען.

די קהלה איז געווען שרעקליך ארעם. קיין האפנונג צו קענען שאפען אפילו א צעהנט חלק פון דער סומע איז ניט געווען. האט מען גוזר תענית געווען און מע האט די הימלען געריסען טאג ווי נאכט.

דערווייל איז דער בעשטימטער טאג געקומען אלץ נעהנטער. אט שוין איז די לעצטע נאכט. מארגען פריה ענדיגט זיך דער סראק, און דער פאשא וועט מאכען א כליה אויף אלע אידען.

מיט אמאל, אין מיטען דער נאכט, קלאפט עמיצער אין טויער. וויל איהם דער וועכטער ניט עפענען. גיט דער פרעמדער א שטארקען קלאפ, און האקט דורך א לאך דורך דער דיקען ברעט פון טויער. בעווייזט זיך א האנד און די האנד דערלאנגט דעם שומר עפעס איינגעבונדען אין א טיכעל, און א שטים זאגט פון יענער זייט טויער:

— דאס זאלט איהר געבען דעם פאשא. און תיכף איז די האנד נעלם געווארען.

אויף מארגען געהען די פרנסים צו דעם פאשא און זיי גיבען איהם איבער דאס טיכעל. עפענט דער פאשא און ווערט בלייך, און ער הויבט אן ציטערען ווי א בלאט.

זאגט ער צו די פרנסים: זייט וויסען, אז לעצטע נאכט איז צו מיר געקומען אברהם אבינו, און האט פון מיר פערלאנגט איך זאל איהם געבען די תכשיטין פון דער ווייב וואס איך האב ליעבער פון אלע. האב איך איהם

געגעבען, און אַט זיינען די תכשיטין אין אייער טיכעל.

האָט דער פּאַשאַ געבעטען מחילה ביי די פּרנסים און האָט פון דענסמאָל אָן מטיב געווען מיט די אידען אין חברון.

מיר קומען צו דער מערת המכפלה, איבער וועלכער עס איז אויפגעבויט אַ גרויסע דזשאַמי. צוליעב „קורבאַן באַיראַם" געהט אַ גרויסער עולם אַראַבער אין דער דזשאַמי אריין.

קיין ניט־מוסלים טאָר די דזשאַמי ניט בעטרעטען.

מע צייגט אונז אָן פון דערויסען אַ געוויסען שטיין, און מע זאָגט אונז, אַז אונטען ליעגט יצחק. מע ווייזט אונז אָן דעם אָרט וואו עשו'ס קאָפּ איז בעגראָבען. דער קערפּער ליעגט אַנדערשוואו. שולדיג איז דער טויבער חושים, און געשעהן איז עס אַזוי:

אַז יעקב אבינו איז געשטאָרבען און זיינע זיהן און אייניקלעך האָבען איהם פון מצרים געבראַכט צו דער מערת המכפלה, איז געקומען עשו מיט זיינע זיהן און האָט גע'טענה'ט, אַז דער פּלאַץ געהערט צו איהם, ווייל דער פּלאַץ וואָס האָט געהערט צו יעקב'ן איז שוין פערנומען פון לאה'ן.

איז געוואָרען אַ קריעגעריי און אַ רייסעריי. האָט מען געשיקט נפתלי'ן, וואָס האָט געהאַט פלינקע פיס ווי אַ הינד ער זאָל לויפען ברענגען דעם שטר־מכירה וואָס בעווייזט שווארץ אויף ווייס אַז די גאַנצע מערת המכפלה

געהערט צו יעקב'ן. דער טאַפּ לינזען האָט פאַר אַלצדינג בעצאָהלט.

חושים דער טויבער זוהן פון דן, האָט צוגעזעהן די מחלוקת, אָבער אַזוי ווי ער האָט ניט געקענט הערען אַ וואָרט פון די טענות, האָט ער ניט פערשטאַנען פאַר וואָס מע האַלט אָפּ די קבורה פון זיין זיידען. האָט ער גע־כאַפּט אַ רידעל און האָט דיר־נישט מיר־נישט אָפּגעהאַקט עשו'ן דעם קאָפּ.

האָבען זיך עשו'ס זיהן דערשראָקען און האָבען גע־כאַפּט דעם קערפּער פון זייער טאַטען און מיט איהם אַנט־לאָפען.

דער קאָפּ אָבער איז געבליבען און מע האָט איהם מקבר געווען צוזאַמען מיט אברהם יצחק ויעקב.

אונזער פיהרער ווייזט אונז אויך דעם פּלאַץ וואו עס איז געווען שרה'ס מקוה...

צוריקגעהענדיג, טייטעלט אַן מאַני אויף אַ בערגעל, אונטער וועלכען עס ליעגען בעגראָבען די עדות וואָס זיי־נען געשטאַנען דערביי ווען אברהם אבינו האָט אָפּגעקויפט די מערת המכפלה פון עפרון החתי.

אָהן די דאָזיגע עדות גאָט וויים צי מיר וואָלטען גאָר געהאַט אַ מערת המכפלה.

אַז אברהם אבינו האָט געוואָלט אָפּקויפען ביי עפרונ'ען אַן אָרט אויף צו בעגראָבען שרה'ן, האָט איהם דער כיטרער חתי ניט געוואָלט פערקויפען מעהר ווי דעם שטח פון אַן אָקסען־פעל. זאָגט אברהם : גוט, איך גיב

דיר פיער הונדערט שקלים פאַ' דעם שטח פון אַן אָקסען־פעל. האָט ער צוגערופען ענר, אשכול און ממרא און האָט זיי געהייסען זיין עדות אויף דער קניה.

איז אברהם אוועק און האָט גענומען דאָס פעל פון אַן אָקס און האָט עס צעשניטען אין שמאָלע רימענדלעך, און האָט מיט זיי אַרומגעמאָסטען דאָס גאַנצע פעלד פון דעם מערת המכפלה. האָט עפרון לכתחלה פּרובירט אָפּ־לייקענען שטיין און ביין, די גאַנצע מכירה, אָבער אברהם האָט געבראַכט זיינע עדות.

איז עפרון געוואָרען מלא רציחה און האָט דערי־הרג'עט די דריי עדות. אָבער עס האָט איהם אַ האָאר ניט געהאָלפען, ווארום אפילו ווען מען האָט זיי שוין בעגראָ־בען און בעשאָטען, האָבען זיי פון אונטער דער ערד גע־האָלטען אין איין שרייען:

— עדות, עדות. אברהם האָט אָפּגעקויפט די ערד...

XVI.

אן איבערקעהרעניש

ארום איינס א זייגער נאך מיטאג זיינען מיר ארויס־געפאהרען צוריק פון חברון.

די אומגעגענד פון דער אלטער קרית ארבע (די שטאדט פון דעם ריעז „ארבע") איז בעפלאנצט מיט פרוכטבארע וויינגערטנער. די חברונ'ער טרויבען האבען א שם פאר די בעסטע אין גאנץ ארץ ישראל.

אויף אונזער וועג צו דעם שעיך אבו חאליב'ס הויז איז אונז אויסגעקומען פערבייצוגעהן דעם טייך אדער טהאל „אשכול", וואס דער פסוק דערצעהלט, אז די מרגלים „זיינען געקומען ביז צו איהם און זיי האבען אפגעשניטען פון דארט א צווייג און איין „אשכול" (בינטעל טרויבען) און זיי האבען איהם געטראגען אויף א שטאנג זאלבע־צווייט. האט מען דעמדאזיגען ארט א נאמען געגעבען „דער טהאל פון אשכול", צוליעב דעם „אשכול" וואס די קינדער פון ישראל האבען פון דארטען אפגעשניטען.

„האבען די מרגלים געבראכט דאס גרויסע טרויבען־בינטעל און האבען געזאגט צו די קינדער פון ישראל: א

טייער לאנד. עס פליסט מיט מילך און מיט האניג, אבער —

„דאס פאלק וואס וואוינט דארט איז צו שטארק פאר אונז..." ניט פאר אונזערע כחות...

נאר כלב דער זוהן פון יפונה האט זיך אוועקגעשטעלט און האט געזאגט —

„לאמיר געהן אהין און עס צונעהמען פאר זיך... וואר־ רום מיר וועלען זיי בייקומען..."

האט מען אוועקגעגעבען חברון צו כלב'ן „און ער האט פון דארט פערטריבען די דריי ריעזען" און פאר די חתים און פאר די יבוסים האט ער זיך ניט דערשראקען, און די גרויסע זאפטיגע וויינטרויבען זיינען געפאלען אויף זיין חלק...

מיר פאהרען־דורך בית לחם, א ניי־אויפגעבויטע שטאדט מיט א סך קלויסטערס... קיין זאך ניט וואס זאל דערמאנען אין מינדסטען אן דער בית־לחם וואו רות האט זאנגען געקליבען הינטער די שניטערס פאר זיך און פאר דער אלטער נעמי'ן...

א בית־לחם פון גלחים און צלמים, און פון ווארשטא־ טען וואו מען מאכט הייליגע סואווענירס פאר טוריסטען...

אנגעקומען אין ירושלים זיינען מיר מיט'ן דייקסעל אין שבת אריין.

אונזער פלאן איז געווען צו בלייבען אין ירושלים אי־ בער שבת און זונטאג אפפאהרען אהיים.

אָבער אַן אומגעריכטע איבערקעהרעניס האָט אונז גע־צוואונגען אָפּצופאָהרען פריהער ווי מיר האָבען גערעכענט, און דערצו נאָך מחלל שבת זיין בפרהסיא און פאָהרען אין דעם הייליגען רוה־טאָג אין א וואָגען דורך די גאַסען פון דער עיר הקודש.

מיר זיינען געזעסען שבת פריה און האָבען געגעסען אונזער פריהשטיק, מיט אַמאָל לויפט אריין דער בעל־הבית פון דעם האָטעל, א בלייכער און אָהן אַ אָטהעם, און ברענגט די בשורה אז דאָס רוסישע קאָנסולאַט האָט נאָר־וואָס ארויפגעצויגען א גרינע פאָהן, וואָס דאָס מיינט, אַז טערקיי האָט דערקלערט קריעג רוסלאַנד, און די רוסישע אונטערטאַנען געהען איבער אין דעם שוץ פון דעם איטאַ־ליענישען קאָנסול.

די נאָכריכט האָט זיך פערשפּרייט אזוי ווי א פּרעירי־פייער, און האָט אָנגעמאַכט א מהומה אין דער שטאָדט. אזוי ווי דאָס רוב פון די אידישע איינוואוינער פון ירושלים זיינען רוסישע אונטערטאַנען, איז אויף אַלעמען אָנגעפאַ־לען א פּאַנישער שרעק. וואָס וועט טערקיי טהאָן מיט די פרעמדע אונטערטאַנען ?

מע האָט געזעהן וואָס דייטשלאַנד האָט געטהאָן און מע האָט אָפּגעלערענט א קל וחומר...

„חאוואדזשא מוסאה" האָט געוואָלט אריבערגעהן צו דעם רוסישען קאָנסול. האָב איך איהם בעגלייט.

א קליינע גרינע פאָהן האָט געפלאַטערט אין דער הויך.

אט דאס קליינע שטיקעל גרינע צייג איז געווען דער סימבאל פון א גרויסען אומגליק.

אין קאנסולאט איז געווען א טומעל און א סומא־טאכע. מע האט געפאקט קאסטענס און טשעמאדאנעס מיט דאקומענטען און מע האט זיי האסטיג אפגעשיקט, קענטיג צו דעם איטאליענישען קאנסול.

דער קאנסול אליין מיט זיין אידישען געהילף זיינען געווען ווייס ווי קאלך און זיינע אומגעגאנגען הין און הער ווי צומישטע.

„חאוואדזשא מוסאה" האט געפרעגט אויב ער זאל בלייבען אין ירושלים. וועט מען ניט אפשליסען יעדע פער־בינדונג פון ירושלים מיט דער פראווינץ, אזוי ווי מע רעדט?

די עצה איז געווען: פאהרט, פאהרט וואס שנעלער...
די לופט איז געווען פול מיט שרעקען.

איך בין אריבער צו דעם אמעריקאנישען קאנסול דר. גלאסברוק, און האב איהם געטראפען רוהיג ארויסרייטענ־דיג פון זיין טויער אויף א שפאציער, צוזאמען מיט זיין ווייב און זייז „קאוואס".

איך פרעג איהם אויב ער ווייס עפעס וועגען דער קריעגס־ערקלערונג פון טערקיי. זאגט ער אז ניין: דער־צעהל איך איהם די נייעס.

מיט אמעריקאנער, נאטירליך, האט עס ניט צו טהאן. איבריגענס ראטה ער איך זאל פאהרען צוריק קיין רחובות, וואו מיין היים איז.

בלייבט מיר זאָלען פאָהרען תיכף.

שיקט מען פרעגען א שאלה. קריגט מען א היתר. מע מעג פאָהרען אין אזא פאַל. אָבער ג... איז אין פער־צווייפלונג. מיר קלעמט דאָס הארץ פאר איהם. א איד אויף דער עלטער מחלל שבת זיין פאר אלעמען אין די אוי־גען אין ירושלים...

דער בעל־עגלה ווייס ווי צו שלאָגען קאַפּיטאַל פון אונזער איילעניש. וויל ער צוויי מאָל אזוי פיעל. מיר זע־צען זיך אריין אין וואָגען און טרייבען דעם קוטשער.

מיר ווילען וואָס שנעלער ארויס פון ירושלים. מיט אונז פאָהרט דר. רופּין פון דעם „משרד ארץ ישראל". מיר נעהמען דעם אלטען ג... אריין אין מיטען און זוכען איהם צו פערשטעלען ווי ווייט מיר קענען. ער רוקט ארויף זיין קאָלנער אין דער הויך און בויגט אראָפּ זיין קאָפּ... ווען ער זאָל קענען זיך אין גאַנצען בעהאַלטען אונטער דעם בענקעל!

דער וואָגען קלאַפּט חוצפה'דיג איבער די שטיינער און רייצט זיך מיט די שבת'דיגע גאַסען אזוי ווי א מומר להכעיס... אידען שטעלען זיך אָפּ און קוקען אָן דעם וואָ־גען און די פּאַסאַזשירען.

— וואָס איז געשעהן ?...

פון וואוילטאָג וועט קיינער, אפילו דער פערביסענ־סטער אפיקורס, ניט פאָהרען אין ירושלים אום שבת. ווייס מען אז עס האָט אָן אומגליק פּאַסירט...

אַן עלטערער איד דערקענט ג... און שטעלט אַן אַ פּאָר אויגען אַזוי ווי די וועלט וואָלט אונטערגעהן.

מיר פאָהרען און פאָהרען און אויפ'ן הארצען איז שווער. וואָס וועט איצט פון דעם ישוב ווערען? וועט דער בלוטיגער מבול אָוועקפליצען דאָס וואָס איז מיט אַזוי פיעל קרבנות געפלאַנצט און געבויט געוואָרען?... וואָס וועלען די אַראַבער טהאָן? וועלען זיי זיך ניט בענוצען מיט דער מלחמה־שטימונג אקעגען די מאַסקאַבים, כדי אויסצולאָזען זייער צאָרן אויף די אידישע קאָלאָניסטען וואָס זיינען כמעט אַלע רוסישע אונטערטאַנען?...

נאָך אַ פּאָאר שעה פאָהרען כסדר, שטעלען מיר זיך אָפּ אין באב־על־וואדי („דער טויער פון טהאָל"), אַן אַראַ־בישער דאָרף ארומגערינגעלט פון אַלע זייטען מיט בערג.

דער טרייבער טרינקט אָן די פערד און מיר זעצען זיך אויף קליינע בענקלעך נעבען אַ קאַווע־הויז און בעשטעלען פאַר אונז אַלעמען שעלכלעך קאַווע.

עס איז אַ שעהנער טאָג מיט ווייכען זונענליכט. דער הימעל איז בלאָ און רוהיג און די בערג ארום קוקען אויף אונז מיט אונגעשטערטער מנוחה און זיכערקייט...

עפּעס פון זייער גרויסער רוהיגקייט פאַלט אריין אין געמיטה, און פון צווישען די כמארעס זעהט זיך אַ ליכט...

ג... הויבט אָן חרטה צו האָבען פאַר וואָס ער האָט זיך געלאָזט איינריידען מחלל שבת צו זיין... וואו סכנה? ווען סכנה?...

קוקענדיג אויף די רוהיגקייט פון די בערג און אויף די לויטערקייט פון די הימלען, גלויבט זיך קוים, אז ערגעץ איז אומרוה און קריעג און א וועלטען־איבערקעהרענים...

קעגען אבענד זיינען מיר אנגעקומען אין ראמלע. דא האבען מיר זיך צוזעגענט מיט דר. רופין. ער איז מיט׳ן וואגען אפגעפאהרען קיין תל־אביב און מיר האבען זיך אפ־געשטעלטווארטען ביז דער וואגען, נאך וועלכען מיר האבען טעלעגראפירט פון ירושלים, וועט קומען פון רחובות אונז אפנעהמען.

עס איז שוין געווען שפעט ביי נאכט ווען דער וואגען איז אנגעקומען.

ביי דעם תחום פון דער קאלאניע זיינען אונז די רייטענדע שומרים ארויסגעקומען אנטקעגען...

ווי שווער עס זיינען געווען די וואלקענס וואס האבען געדריקט אויף דער נשמה, האט דאס הארץ דאך פריידיג אויפגעשפרונגען דערזעהענדיג די שומרים **א ו נ ז ע ר ע**, און וויסענדיג אז מיר זיינען אין דער **ה י י ם — אין** רחובות...

XVII.

ימות הגשמים

די בוימער האָבען געגליוועט פערשמאַכט צום הייד־
סען הימעל. די בריסט פון דער גוטער ערד, וואָס זיי
האָבען זעקס חדשים געזויגען, זיינען געוועזן טרוקען. ניט
אַ טריף מעהר געבליבען. יעדער בלאַט און צווייג איז
געוועזן אַ שטומע פערצווייפעלטע תפלה אויף רעגען...

האָבען זיך שווארצע הורבעס גענומען יאָגען איבער'ן
הימעל און פון די הורבעס איז געוואָרען איין גרויסע שטיק
שווערע פינסטערנים, און פון דער פינסטערנים איז גע־
קומען אַ מורא'דיגער פילדער — דער אָנזאָג, אַז די טויע־
רען פון רחמים האָבען זיך געעפענט און די תפלה איז
אָנגענומען...

דערנאָך איז אַ גאַנצע טאָג נאָכאַנאַנד די קאָלאָניע
געוועזן איינגעוויקעלט אין אַ געדיכטען מבול און די גערט־
נער האָבען מיט ברענענדיגע דורשט געזופט די ערשטע
גאָב פון די ימות הגשמים...

און אויף מאָרגען איז דער הימעל געוועזן שעהנער און
בלאָער ווי געוועזן. די בוימער האָבען זיך פּאַסמאַקעוועט
מיט די נאָך ניט פערטריקענטע טראָפּענס. דעם דורשט

געשטילט, דאס הארץ מחיה געווען, איצט וועט מען וואר־טען אויף נאך... עס וועט קומען ברוך השם, טעג און טעג נאכאנאנד וועט עס פלייצען...

זיינען אוועק טעג, א וואך און ארום שול־הויף איז די גראז ווידער גרין געווארען. בלומען הויבען אן ארויס־צושפראצען. אין דער לופט איז פריהלינג...

די ערשטע רעגענס אין ארץ ישראל זיינען אלע יאהר א יום־טוב פאר מענשען ווי פאר בוימער. היינטיגס יאהר איז דער יום־טוב א פערשטערטער.

די שרעק און אונזיכערהייט, וואס זיינען בעפאלען די אידישע בעפעלקערונג אין די ערשטע טעג נאך דעם אויסברוך פון דער מלחמה אין אייראפא, האבען זיך ווען געהאט בערוהיגט. דאס לעבען האט ווידער אנגעהויבען לויפען מעהר־ווענינער נארמאל און מען האט גענומען אטהעמען פרייער. איצט, מיט דעם אריינטריט פון טער־קיי אין דעם וועלט־קריעג, איז די פאניק אויסגעבראכען פון דאס ניי, נאך פינסטערער און נאך דראהענדער ווי פריהער.

די שרעק איז ניט קיין אומזיסטע. עס זיינען פאראן אורזאכען געגוג אנצופילען מיט אנגסט און ציטערנים אפילו דעם שטארקסטען אפטימיסט.

די בעציהונג פון דער רעגיערונג צו אידען ווערט פיינדליכער פון טאג צו טאג. ביי יעדער געלעגענהייט ווייזען די בעאמטע דייטליך ארויס, אז זיי קוקען מיט חשד אויף די איינוואוינער פון תל־אביב, אויף די קאלא־

ניסטען און בעזונדערס אויף די אנשטאלטען פון דעם נייעם ישוב.

די אנגלא־פאלעסטינא באנק איז אין גאנצען גע־שלאסען געווארען און די טשעקס וואס זי האט ארויס־געלאזט זיינען קאנפיסקירט.

דער קאמענדאנט פון יפו האט צוגעשיקט א בעפעהל מען זאל איהם צושטעלען א בעשטימטע צאהל געוועהר. ער ווייס, אז אין דער קאלאניע געפינט זיך א גרויסע מאסע וואפען, וויל ער מען זאל עס איהם ברענגען.

אז ה. אייזענבערג, איינער פון די אנגעזעהענסטע פיהרער פון ישוב, איז צו איהם געקומען, האט ער איהם געזידעלט מיט די ערגסטע זלזולים.

— דו מיינסט, כלב איינער, אז ווייל דיין זוהן איז אן אפיציער אין דער אטאמאנישער ארמעע, ביזסטו ביי מיר א יחסן?... איהר וועט אלע ביי מיר פערפוילט ווערען אין תפיסה...

צו דעם געפיהל פון שרעק איז צוגעקומען דאס גע־פיהל פון טיעפער ערנידערונג און קרענקונג.

העברעאישע בריעף ווערען אויף דער פאסט ניט אנ־גענומען. ענגליש און פראנצויזיש, הגם זיי זיינען די שפראכען פון שונא, יא, אבער העברעאיש ניט.

די גזרה איז א שרעקליכער קלאפ פאר דער אידישער בעפעלקערונג, דער גרעסטער טייל פון וועלכער קענען אין קיין אנדער לשון ווי העברעאיש ניט קארעספאנדירען.

זיינען די הענד געבונדען און דער מויל פערשלאָסען און מען קען זיך צומאָל מיט דער אויסענוועלט ניט צו־זאַמענריידען.

איך בין געגאַנגען שפּאַצירען מיט ס... וויט אַרויס פון רחובות. הערען מיר מיט אַמאָל דאָס קלאַפּען פון אַ מאָטאָר. קלערען מיר, דאָס האָט זיך אין דער שטילער לופט פערטראָגען אַהער דאָס קלאַפּען פון די וויינפּרעסען אין ראשון לציון.

סעלים, וואָס אַרבייט אויף אַ פעלד נאָהענט דערביי, הערט מיט זיינע אַראַבישע אויערען שאַרפער ווי מיר.

—תאַיאַר, תאַיאַר...

מיר פערוואַרפען די קעפּ צום הויכען בלאָען הימעל און זעהן ווי אַן עראָפּלאַן קרייזט זיך גראַציעז, אַזוי ווי אַ שטאָלצער רויב־פויגעל, אַרויף און אַרונטער.

דער ערשטער בעזוך פון די ענגלענדער.

זאָגט סעלים:

— מיר וועלען זיך שוין מיט די „אינגליז" אָפּרע־כענען, אינשאַלאַה (אם ירצה השם). אונזערע וועלען דעם זועץ קאַנאַל באַלד פערשיטען. יעדער איין זאַק זאַמד וועט זיין גענוג אינגאַנצען צו פערשטאָפּען.

צווישען דער אַראַבישער בעפעלקערונג האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער סולטאַן וועט אין גיכען ערקלערען אַ דזשיהאַד — אַ הייליגען קריעג. וועט מען

די „סאַנדזשאַק שעריף *)”, די גרינע פאָהן ארויסנעהמען פון די פערציג טיכער, אין וועלכע זי ליגט אַצינד איינגעוויקעלט אין סטאַמבול און אז מען וועט זי פאַנאַנדערשפרייטען וועלען אַלע מוסלימין פון קליין ביז גרויס אַרויסגעהן אין מלחמה און וועלען ניט רוהען ביז זיי וועלען אויסראָטען די שונאים פון אַללאַה.

דאָס וואָס איז ווי אַ קאַשמאַר געלעגען אויף אַלע מחות די גאַנצע צייט און וואָס האָט פריהער־שפעטער געמוזט קומען — איז געקומען.

אַ בעפעהל איז געקומען, אַז אלע אונטערטהאַנען פון די פיינדליכע מדינות מוזען פערלאָזען דאָס לאַנד. האָט די אָטאָמאַנישע אימפעריע געטהאַן אַ חסד און ערלויבט מען זאָל זיך אָטאָמאַניזירען — ווערען טערקישע בירגער, און זיין פטור פון דער גזרה.

---

*) די הייליגע גרינע פאָהן איז אורשפרינגליך געווען דער טהיר־פאָרהאַנג אין דעם שלאָפצימער פון מוחאַמעד'ס ווייב אַאישאַ, וואָס די ערשטע אַנהענגער פון איסלאַם האָבען איהר צוליעב איהר גרויס חכמה און גאָטספאָרטיגקייט אַ נאָמען געגעבען „אום־אול־מומינין”, די מאַמע פון די גלויביגע. פון די ניין ווייבער, וואָס דער „נביא” האָט געהאַט, איז זי געווען ביי איהם די געליעבטעסטע און די טייערסטע. זי איז געווען די טאָכטער פון זיין טרייעסטען פריינד דעם שפעטערדיגען כאַליף אַבו־בעקר, און ווען ער האָט מיט איהר חתונה געהאַט איז ער שוין געווען אַ מאַן אין יאָהרען און זי אַ מיידעלע פון אַ יאָהר ניין.

ווען דער נביא האָט דערשפירט, אַז ער שטאַרבט, האָט ער געבעטען ביי דער ווייב וועמעס „טאָג” עס איז דאַמאָלס געווען, זי זאָל אָפטרעטען איהר רעכט אַאישאַ'ן. האָט מען איהם אַ האַלב־טוט גוסס'ן געבראַכט אין דער קאַמער פון זיין ליעבלינג און ער איז געשטאָרבען דעם קאָפ אָנגעלעהנט אַן איהר שולטער.

האט מען זיך גענומען אטאמאניזירען, בחפזון, נאטירליך ניט אהן א רעכט ביסעל הארצקלאפעניש, בעזונדערס די יונגע, וואס האבען זיך געקענט ריכטען, אז מען וועט זיי אין גיכען רופען דיענען אין דער טערקישער ארמעע. דערצו איז נאך דער מקח פאר זיך אטאמאניזירען געווען אן ערך צוויי נאפאלעאן, און ניט אלע האבען אזא סומע געלד געהאט.

לויט דעם געזעץ האבען דערוואקסענע טעכטער געקענט יוצא זיין מיט דער אטאמאניזירונג פון זייער פאטער. האבען זיך מיידלעך אהן פאמיליעס צוגעשריבען צו א פרעמדען טאטען כדי זיך ארויסצומאכען פון צאהלען די צוויי לירעס, וואס זיי זיינען ניט געווען ביכלת צו שאפען.

איז דער אלטער שמש, וואס פערקויפט דעם „החרות" איין פריהמארגען מטופל געווארען מיט צוויי שעהנע געזונדע כלה-מיידלעך...

די אטאמאניזירטע טראגען רויטע תארבושען כדי צו לאזען וויסען די וועלט, אז זיי זיינען טערקישע אונטערטהאנען. האבען עפעס די מענשען אן אנדער געשטאלט. אייניגע שטעהט עס כאטש צום געזיכט, צו די איבעריגע הויבט עס זיך לחלוטין ניט אן צו פאסען און זיי זעהען אויס — איין גאט זאל זיך דערבארעמען.

אז מען זעהט משה דעם יאדושליווען סטאליאר, סאפענדיג פון קורצען אטהעם, אין א הויכען רויטען תארבוש, מוז מען זיך מיט געוואלט דערמאנען אז טויט כדי זיך ניט פאנאנדערצולאכען.

די קליינע אינגלעך פון בית הספר שפּילען אין מלחמה. איינער איז אַ רוסי, דער צווייטער אַ תורכי. שלאָגט מען דעם רוסי מכות אכזריות. די אינגלעך זיי־נען שרעקליך פּאַטריאָטיש.

די פרומע אַלטע אידען פון דער קאָלאָניע זאָגען, אַז דאָס איז די מלחמת גוג ומגוג און די גאולה איז נאָהענט.

איינער אַן אַלטער למדן וואָס זיצט אין לערנט אַ גאַנצען טאָג, האָט זיך אויפגעכאַפּט אין מיטען דער נאַכט, האָט אויפגעוועקט זיין הויז־געזינד און געהייסען אָנצינ־דען אַ סך ליכט. ער אַליין איז געשטאַנען נעבען דעם פענסטער, אַ בלייכער, אַ צושויבערטער מיט ברענענדע אויגען און ציטערדיגע הענד און געקוקט אין דער געדיכ־טער פינסטערניס ארויס... און די אַלטע ליפען האָבען געהאַלטען אין איין איבער'חזר'ען:

— אָט שוין באַלד וועט ער קומען. אויפ'ן וועג איז ער, ער געהט צו אונז, לאָמיר איהם מקבל פנים זיין...

און אַזוי איז ער געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און קיי־נעם פון זיין הויז־געזינד ניט געלאָזט זיך לעגען שלאָפען. און די ליכט האָבען געברענט, און ער האָט געוואַרט אויף משיח'ן ביז דער טאָג האָט אָנגעהויבען שפּראָצען...

XVIII.

שווערע טעג

איין טאָג איז געקומען א ידיעה פון יפו, אז אלע פרעמדע, וואָס זיינען ניט געוואָרען טערקישע אונטער־טאַנען, מוזען קומען זיך פערשרייבען אין דער „סעראַיע" ניט שפּעטער ווי מאָרגענדיגען טאָג, באם לא וועט מען זיי אינטערנירען ערגעץ אין א פערוואָרפענעם ווינקעל פון די אינעוועניגסטע מדינות.

געהייסען האָט עס, אז אלע פרעמדע אהן אונטער־שיעד מוזען זיך מעלדען, אפילו אמעריקאַנישע בירגער אויך.

אויף מאָרגען אין דער פריה האָט זיך א האלבע קאַלאָניע, און מיר בתוכם, אוועקגעלאָזט אויפ'ן וועג קיין יפו. טהייל זיינען געפאָהרען אויפ'ן דיליזשאַנס אָדער אויף וועגען, טהייל געריטען אויף אייזלען, אָבער די מעהר־סטע האָבען געשפּרייזט צופוס. אין דער מחנה זיינען געווען מענער און פרויען, אלטע לייט און יונגע בחורים. דער אכציג־יעהריגער שוסטער, א קליינער איינגעטריקענ־טער זקן, איז געגאַנגען ביי דער זייט פון דער הויכער

צוויי־הונדערט־פונטיגער אקושערקע, און האט אויסגע־
זעהן נאך קלענער און איינגעדארטער.

דידאזיגע אקושערקע האט מעהר פון אלעמען מורא
געהאט פאר דער טערקישער ממשלה. מיט א פאר טעג
צוריק — ווי זי דערצעהלט מיט אן ערנסטען פנים —
האט זיך איהר גע'חלומ'ט, אז חאיאלען זיינען געקומען
און האבען זי מיט געוואלט צוגענומען פאר א זעלנער...
זי האט זיך אויפגעכאפט פון שרעק און זינט דעם איז
איהר די אנגסט אין די ביינער אריין. מאלע וואס טער־
קיי קען טהאן!

די זון האט זיך בּיסלעכווייז צוברענט און האט אונ־
ברחמנות'דיג געשלאגען אויף די קעפּ פון די פוס־געהער.
דער עולם איז געווען מיעד און איז געגאנגען מיט דעם
לעצטען אימפּעט. מ'האט ניט גערעדט אדער געלאכט,
ווי דער שטייגער איז ווען מען געהט צוזאמען אין ארץ
ישראל. די מחנה האט זיך געצויגען שטום. שווייגענדיג
האט מען די פיס פונ'ם זאמד געשלעפּט און זיך געווישט
דעם שוויים פון געזיכט...

דער עולם האט זיך די גאנצע צייט געהאלטען צו־
זאמען. די וועגען זיינען אומיסנע געפאהרען פּאמעליך
כדי ניט צו לאזען די פוס־געהער אהינטער. האט עס פון
דער ווייטען אויסגעזעהן אזוי ווי א גרויסע לויה...

אנקומענדיג אין יפו איז לכתחלה אונזער פּלאן גע־
ווען צו געהן גלייך צו דעם אמעריקאנער וויצע־קאנסול
און אויסגעפינען גענוי וואס מען דארף טהאן. אבער אזוי
ווי די „סעראיע" איז ניט ווייט פון דעם „חאן" וואו דער

דיליזשאַנס קומט אָן, זיינען מיר צוערשט אַוועק אהין צוזאַמען מיט די איבריגע רחובות'ער.

אין דער סעראַיע איז געווען אַ מורא'דיגער טומעל און אַן ענגשאַפט דערשטיקט צו ווערען. הונדערטער מענשען האָבען זיך געשפּאַרט אַרום די פערשלאָסענע טהירען, הינטער וועלכע עס זיינען געהיימניספול געזע־סען די בעאַמטע וואָס האָבען פערשריבען די נעמען פון די פרעמדע. יעדער האָט זיך געריסען אריינצוקומען וואָס פריהער. אָבער די בעאַמטע האָבען זיך אַפּנים ווייניג־וואָס געאיילט. צווישען איין מאָל עפענען די טהיר און אַ צווייטען האָט געדויערט אַ שעהן ביסעל צייט און אריינגעלאָזען האָט מען בלויז אַ צוויי־דריי אויף אַ מאָל. מען האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער בעל־חשבון אויסצורעכנען, אַז ניט נאָר אַ טאָג, נאָר אַפילו אַ וואָך וועט ניט געניג זיין אַלעמען צו פערשרייבען.

אין מיטען דערינען שטופּט זיך גאָר דורך דעם גע־דראַנג אַן אַראַבישער משרת פון אַ דערבייאיגען קאַפע־הויז מיט אַ טאַץ, אויף וועלכער ער טראָגט שעלכלעך קאַווע פאַר די פערשרייבערס...

אונטערדעסען זיינען אַלע ווייטע אָנגעקומען נייע רעפּאָרטען. איין מינוט האָט עס געהייסען, אַז אַלע קע־נען רוהיג זיך אומקעהרען אהיים. מען וועט שיקען אַ קאָמיסיע צו יעדער קאָלאָניע בעזונדער. אין אַ צווייטער רגע האָט עס געהייסען, אַז די תושבים פון די קאָלאָניעס, וואָס געפינען זיך אַרום רמלה, מוזען זיך מטריח זיין אהין.

דער עולם האָט ניט געוואוסט וועמען צו גלויבען און קיין מענש וואָס זאָל קענען געבען א ריכטיגע תשובה איז ניט געווען. איז מען אין גאַנצען צומישט געוואָרען.

מיר האָבען זיך קוים מיט צרות ארויסגעשטופּט פון דעם געדראַנג אין דער „סעראַיע" און זיינען אוועק צום „האָטעל האַרדעג", וואו עס געפינט זיך דער בעשיצער פון „אַנקעל סעמ׳ס" בירגער.

אין דער ביורא פון האָטעל האָבען מיר געפונען א פּאָר מנינים אַמעריקאַנער בירגער, אַלע אחינו בני ישראל, וואָס האָבען ארומגערינגעלט דעם וויצע־קאָנסול און זיי־נען איהם דערגאַנגען די יאָהרען איבער׳חזר׳נדיג אַבער אַמאָל און ווידער אַמאָל דיזעלביגע פראַגע : דאַרף מען זיך יא פערשרייבען אָדער ניט פערשרייבען ?

א חוץ די אַמעריקאַנישע בירגער זיינען געווען צווי־שען דעם עולם אייניגע ענגלישע אונטערטאַנען, וואָס זיי־נען זינט דער קריעגס־ערקלערונג פון טערקיי איבערגע־גאַנגען אונטער דער אַפּעקונסטווע פון דעם אַמעריקאַנישען וויצע קאָנסול און האָבען עם ממילא געהאַלטען פּאַר א פליכט איהם צו פערמוטשען מיט אַלערליי שאלות.

ריכטיג געשמועסט האָט דער וויצע־קאָנסול „דאָס לאַנד פון די פרייע" קיינמאָל אין זיין לעבען אין די אויגען ניט אָנגעזעהן. דער אַמט איז איהם געקומען בירושה פון זיין שווער צוזאַמען מיט׳ן האָטעל און צוזאַמען מיט׳ן שווער׳ס נאָמען „האַרדעג", וואָס ער האָט אָנגענומען. ער

אליין איז א דייטש מלידה ומבטן, געבארען אין דייטש־לאנד, אויפגעוואקסען אין פאלעסטינא, און מורא׳דיג פרום. אלע צימערען אין זיין האטעל רופען זיך מיט די נעמען פון די נביאים. איין צימער הייסט „חגי", א צווייטער — „מלאכי", א דריטער — חבקוק". אז די נביאים זיינען אויסגעגאנגען און עס זיינען נאך געבליבען איניגע צי־מערען, האט מען זיי א נאמען געגעבען נאך די מלאכים: רפאל, מיכאל, גבריאל.

צוליעב דער מלחמה איז ער געווען אין דער אבנאר־מאלער לאגע פון א דייטש, וואס מוז אלס אמעריקאנער קאנסול בעשיצען ענגלישע אונטערטהאנען.

איז ער נעבעך געשטאנען איצט מיט אן אויסגעצוי־גענעם פנים, א פערלארענער און א צושראקענער און האט געווארפען מבולבל׳ע בליקען דא אויף זיינע בעלעגערערס און דא אויף א זייטיגע טהיר, דורך וועלכער ער האט קענטיג געהאט שטארק חשק זיך ארויסצורוקען. אויף אזא מין לאגע איז ער לגמרי ניט געווען צוגעגרייט.

די אויסצייכענונג צו זיין דער דורכשניידער פון דעם „גארדישען קנופ" איז געפאלען אויף מיין גורל. איך האב געהאט דעם „גאונ׳ישען" איינפאל פארצושלאגען, אז דער „קאוואס" פון דעם קאנסולאט זאל געשיקט ווערען אין דער „סעראיע" אויסצוגעפינען בעשטימט אויב אמע־ריקאנער זיינען פטור פון דער פערשרייבונג אדער ניט. דערווייל זאל די בעלעגערונג ארונטערגענומען ווערען אויף א פאר שעה, וואס דאס וועט געבען דעם „קאוואס" צייט

צו ערפילען זיין שליחות און אונז — אונטערצולעהנען דאס הארץ.

דער גאטספארכטיגער שטילער הארדעג איז אזוי ווי בעצויגען געווארען מיט א נייער הויט. די געניאלע עצה איז שנעל איבערגעגאנגען מן הכח אל הפועל און איידער מיר האבען זיך ארומגעזעהן איז דער פערטהיידי־גער פון די „שטערען און שטרייפען" נעלם געווארען דורך דער טהיר, אויף וועלכער ער האט די גאנצע צייט גע־ווארפען אויגען.

מיר זיינען אוועק צו אונזער אלטען האטעל אין תל־אביב. דאס שעהנע שטעדטעל איז כמעט ניט געווען צו דערקענען. אן אומעט און א נידערשלאגענקייט זיינען געלעגען אומעטום. די לעבעדיגע, מונטערע בעוועגונג אויף די גאסען האט אויפגעהערט. זעלטען ווען איז א דראשקע דורכגעפאהרען. מענשען זיינען ארומגעגאנגען בע־זארגטע, מיט ארפגעלאזטע קעפ און פערגראבען אין זיך.

בויען נייע בנינים האט מען אין גאנצען אויפגע־הערט. פון די וואס מען האט א צייט פריהער אנגעהויבען בויען זיינען פיעל געבליבען אין האלבער ארבייט, און די ניט־דערענדיגקייט איז געווען א שטומע קינה אויף דעם חורבן וואס די שרעקליכע מלחמה האט אנגעמאכט אין אידישע האפנונגען.

דער טיש אין רעסטאראן, הגם עס איז געווען אין רעכטער מיטאג־צייט, איז געווען דריי־פיערטעל ניט בע־זעצט. ווייניג זיינען איצט געווען די וואס האבען זיך

געקענט פערגינען דעם לוקסוס צו בעצאהלען די סומע פון דריי בישליק (ארום דרייסיג סענט) פאר א מאהלצייט.

א בכבוד'ער סוחר אקעגען אונז האט בעשטעלט איין פארציע פאר זיך און זיין טאכטער...

דער לוסטיגער געשפרעך האט געפעהלט. אזוי ווי מען וואלט זיך געשראקען איינער פאר'ן צווייטען אין די אויגען צו קוקען. האט מען שווייגענדיג געגעסען און די אויגען אין טעלער געהאלטען.

נאכמיטאג, אז מיר זיינען צוריקגעקומען צום וויצע־קאנסול, האבען מיר געפונען ווארטענדיג אויף אונז די בערוהיגענדע פערזיכערונג, אז אמעריקאנער און בירגער פון אלע אנדערע נייטראלע לענדער זיינען פטור פון דער גזרה.

ביי נאכט זיינען מיר אפגעפאהרען צוריק קיין רחובות.

שווערע גראע טעג קריכען איינער נאכ'ן אנדערען. איך בין אנגעקומען אין ארץ ישראל אין אזא שעהנער רייכער צייט. אלצדינג איז געווען א ליכטיגע מוזיק — די מוזיק פון דער גרויסער צוקונפט. איצט איז אלץ ווי־דער שווארץ און פול מיט יאוש...

עס נאגען שוין ווידער אין הארצען ספקות. איך הער ווי זיי גריזשען אונטער דער דיל...

אלע ארום זיינען אזוי אפהענדיג, אזוי פערביטערט. עפעס אזוי ווי זיי וואלטען חרטה געהאט אויפ'ן גאנצען עסק...

ריידען רעדט מען על פי רוב וועגען יקרות, וועגען מקחים פון ווייץ און מעהל, פון פעטראָלעאום און צוקער.

דערצעהלט מען זיך וואו מען קען קריגען וואָלוועל אַ קעסטעל שוועבעלעך. „וישח אדם וישפל איש"...

אין רעכטען מיטען פון דער קאָלאָניע איז געשטאַנען אַ רייה פון הויכע גרינע אייקאַליפּטען, וואָס האָבען בע־שעהנט דעם מאַרק. האָט זיי די רייכע מאַדאַם ד... גע־לאָזט אַרונטערהאַקען צוליעב די פּאָר בישליק וואָס זי האָט פּאַר'ן האָלץ געקריגען...

געה איך פערביי דעם פּלאַץ און זעה די ווייסע אָפּע־נע וואונדען פון די אָפּגעהאַקטע בוימער, בעפאַלט מיר אַ כעס און עס פילט מיך אַז אַ וועהטאָג וואָס ווערגט מיך און גיט מיר קיין רוה ניט.

הויב איך אַליין אַן פגימות זוכען און האָב זיך אַליין פיינט פאַרוואָס איך זוך פגימות.

דאַכט זיך מיר, אַז אַ סך פון די מענשען, וואָס איך זעה, זיינען אין ארץ ישראל נאָר ווייל זיי קענען זיך ניט העלפען... זייענדיג צו אַלט אָדער צו אָרעם זיך אומצו־קעהרען קיין אייראָפּאַ, חלומ'ען זיי, אַז אייראָפּאַ וועט על פי נס קומען צו זיי... זיי וואָלטען בעגריסט די דאָזיגע אייראָפּאַ ווען אפילו זי וואָלט בעשרענקט די פרייהייט פון אידישער נאַציאָנאַלער זעלבסט־ענטוויקלונג...

ניט קענענדיג געהן צום „סיר הבשר", האָפען זיי אין פערבערגנים, אַז דער „סיר הבשר" וועט קומען צו זיי...

פרעג איך זיך מיט אַמאָל פאַרוואָס האָט ארץ ישראל

אונז גייסטיג ניט בעפרוכפערט ? וואו איז דאָס גרויסע ליעד, דאָס קונסט־ווערק, וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל ?

אבער איך ווייס, אז אין די אַלע פינסטערע און מיאוסע גריבלערייען איז שולדיג די מלחמה...

ניטאָ אויף וואָס צו לעבען... לעב איך אויף די שעהנע זונען־אונטערגאַנגען וואָס זיינען זינט די רעגענס געוואָרען הונדערט מאָל שעהנער...

קומט אָן דער פאַרנאַכט, שפּיעלט עס אזוי ווי א לאַנגע אַראַטאַריאַ שטונדען און שטונדען, וואַרפענדיג איין אויסגוס פון פאַרבען נאָך א צווייטען, איינער שעהנער פונ'ם צווייטען... איך האָב קיינמאָל ניט געוואוסט ווי אונענדליך די צאָהל פון פאַרבען איז, אזוי ווי איך ווייס עס איצט, זינט איך לאָב זיך מיט די זונען־אונטערגאַנגען פון דעם ארץ־ישראל׳דיגען חשוון.

פערשוואונדען די גריבלערייען און איך הער ווידער— דאָס מאָל אויף א שטילער קוים הערבאַרער אָקטאַווע — דאָס גרויסע שעהנע געזאַנג פון דער צוקונפט, דאָס פרייד־ליעד פון דעם אויפגעבויטען ארץ־ישראל...

קום איך אַהיים פון שפּאַציר און איך שווער ווידער, אז איך וועל ארץ ישראל ניט פערלאָזען...

XIX.

אַ בריעף

טייערער...

די פּאָסט איז איצט אין גאַנצען דעמאָראַליזירט און איך שיק מיין בריעף אויף גאָט'ס בעראָט. ווען ער וועט אָנקומען (אויב ער וועט איבערהויפּט אָנקומען), וועל איך אפשר שוין מעהר ניט קענען זעהן דורכ'ן פענסטער, אַזוי ווי איך קען זעהן איצט, דעם הויכען גרינעם אייקאָליפּט פון מיין שכן, דעם העכסטען אייקאָליפּט פון דער גאַנצער קאָלאָניע; און די אויגען וועלען זיך ניט מעהר אָפּרוהען אויף דעם גרינעם גראָזיגען בערגעל, וואָס אַרום שוהל, און אויף דעם האַרציגען ווייסגעקאַלכטען בית־הספר; און די לונגען וועלען זיך ניט מעהר אָנפילען מיט דער פרישער קוויקענדער לופט פון דעם ארץ־ישראל'דיגען הערבסט. די אַלע זאַכען וועלען זיין ערשינערונגען און דאָס האַרץ וועט זיך צוזאַמענדריקען זיי דערמאָנענדיג.

...איך שעהם זיך און איך שרעק זיך... אַננסט און בושה פּלאַטערען ווי טונקעלע פלעדערמייז אַרום אַ גאַנץ

העלען טאָג, און אַלע ווײַלע שלאָגען זיי זיך אָן אַן אַנדער ווינקעל פון דער נשמה...

איך שעהם זיך...

פון אינעווענינג קוקט עמיצער אויף מיר און איך קען זיין קוק גיט אויסמיידען און ער זאָגט צו מיר: דו האָסט די פּראָבע ניט אויסגעהאַלטען...

און איך שרעק זיך...

די מלאכי חבלה, וואָס איך בין פון זיי לויז געוואָרען מיט מיין ערשטען אַרויפטריט אויף דעם „גומרוק" פון יפו'ער פּאָרט, זיי וואַרטען דאָרט אַצינד אויף מיר. אַזוי שנעל ווי די פערברווינטע „באַחאַריעה" וועלען דאָס שיפעל אָפּשטויסען פון ברעג וועלען די דאָזיגע מלאכי חבלה אַרויסשפּרינגען פון צווישען די פעלזען און זיי וועלען די צייהן שצירען און זיי וועלען מיך נעהמען פּייניגען, אַזוי ווי זיי האָבען מיך פיעל יאָהרען געפּייניגט...

און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דער כף־הקלע איז פאַר מיר געענדיגט. איך האָב דאָך ערשט ניט לאַנג צוריק מיט אַזוי פיעל פרייד דעם קריזים דורכגעמאַכט, און איך האָב צו זיך געזאָגט: אַצינד ביסטו זיכער, דער באָדען איז פעסט אונטער דיר, און אַלע ווינטען פון דער וועלט וועלען דיך מעהר ניט אויסרייסען... און איך האָב, ווי איינער וואָס איז נאַר־וואָס פון אַ שיף־ברוך ניצל געוואָרען, געקוקט אויף די אונזיכערקייט, וואָס איך האָב געלאָזען הינטער זיך, און גומל געבענשט...

אַט ווי עס איז צוגעגאַנגען:

אָנגעהויבען האָט עס זיך, ווי ביי יעדערען וואָס

קומט אהער, מיט אַ יום־טוב, מיט אַ שכרות. זונענשיין, הימעל, בלומען, ים — אַלץ האָט בערוישט ווי אַן אַלטער ווייַן. די כלי איז ניט געווען גרויס גענוג דעם רייכטום אַריינצונעהמען אין זיך, די הענד ניט פלינק גענוג די אוצרות אויפצוקלייבען... נייַ־געבאָרען, און די אברים לייכט ווי אַ פעדער, און די געדאַנקען אַזוי וואַלקענלאָז און לויטער...

דערנאָך איז געקומען — אַזוי ווי עס האָט געמוזט קומען — אַן אָפּהענדיגקייט, אַ חשבון הנפש... איבער די ליפּען איז דאָס ניט אַריבער און ניט גאַנץ קלאָר איז עס געוועזען, און עס האָט ניט געוואָגט זיך אַליין מיט'ן נאָמען אָנצורופען. האָט איהר אַלע פון יענער זייט ים צוגעהאָלפען און איהר האָט אויך מיר מיט די פינגער גע־טייטעלט: בעשרענקונג, פערשמעלונג, פעראַרעמונג...

האָב איך מיין ערשטע התפּעלות צוריק אַרויפגע־כשופט און מיט איהר אייערע כלי־זיין צובראָכען. עס איז איין נצחון געגאַנגען... אָבער פאַר זיך אַליין האָב איך קיין געוועהר ניט געהאַט...

דאָס זיינען געווען שרעקליכע טעג. איך האָב אין ערגעץ קיין אָנהאַלט ניט געפונען. די אַלטע יסורים האָבען אַ נייעם צולאָג געקראָגען — שפּאַט פון זיך...

דאָס זיינען געווען שרעקליכע טעג, אָבער נאָך זיי איז געקומען די גענעזונג — די אמת'ע ליעבשאַפט צו דעם לאַנד... ארץ ישראל איז געוואַקסען און געוואַקסען און האָט זיך אויסגעגלייכט מיט די ברייטסטע האָרי־

זאַנטען און זי איז אַזוי גרויס געוואָרען ווי מיין גאַנצע וועלט... ריכטיגער געזאָגט, ארץ ישראל איז געוואָרען אַזוי גרויס, אַז אַלע מיינע וועלטען זיינען אין איהר אריין, און האָבען זיך געקענט שפּרייטען און שפּרייטען... און איך האָב ניט מעהר געזאָגט: עס איז ווערטה דעם פּרייז וואָס איך צאָהל. ווארום עס איז קיין אויסבייט ניט געווען. עס איז ניט געווען קיין אָפּפער און קיין פערמינדערונג. איך בין געוואָרען רייכער און גרעסער און עס איז איצט געווען מיין רייה אויסצודרעהען דעם פאָרוואורף צו אייך: אָרעם זייט איהר... אַ גאַנץ לעבען געהט ביי אייך אַוועק אין מאַכען סינטעזען, און נאָכאַנאַנד איהר לאָטעט און איהר צירעוועט און איהר לייטה צוזאַמען. האָט אייך גאָט מיט גוטע קעפּ גע־בענשט און מייסטערם זייט איהר אויף אַלערליי לאָגישע פּלפּולים. האָט איהר שוין ווי עס איז צוזאַמענגעשטעלט אַ כלומרשט גאַנצע זאַך.

אָבער דער בגד פּלאַצט דאָך דאָ און דאָרט, די שטעך זיינען צו טאַנדעט. און ווי קונציג איהר זאָלט זיי ניט מאַכען איז די אַרבייט דאָך אַ פערפּושטע. מוזט איהר זיך נאָכאַנאַנד דרעהען אַזוי, אַז מען זאָל אויף אייך די גע־פּלאַצטע נעהט ניט זעהען...

און דאָס דרעהען זיך איז אַזוי קראַנקהאַפט, אַזוי אומנאַטירליך, אַזוי מיאוס, ווארום אַלץ וואָס איז אומ־נאַטירליך איז מיאוס...

...און א י ך ווידער צווישען דערדאָזיגער אומ־נאַטירליכקייט?

... מיין שטאַלץ איז אַזוי ריעזיג אויפגעוואַקסען אין דעם לעצטען יאָהר. דאָס האָב איך מסתמא פון דעם הויכען אייקאַליפּט געקריגען... איך בין אַזוי פּערלאַנגעריש געוואָרען. איך האָב געוואָלט די פולסטע מאָס, אַהן אָפּדינגען זיך. און זיך שטעלען פּערענטפּערען און סינ־טעזען מאַכען און בעגרינדען מיט שכל'דיגקייט דאָס, וואָס האָט אין מיר געזונגען ווי אַ מעכטיגער געזאַנג, און דאָס וואָס האָט אַרום מיר געשפּראָצט און געוואַקסען אין אַלע עקען — דאָס איז געווען בעטלעריש־קליין און וואָ־רעם־שפּל אין מיינע אויגען...

און אַצינד וועט דאָס אַלץ אויפהערען און עס וועט זיך אָנהויבען דער אַלטער מיאוסער קנויל פון ווידער־שפּרוכען, דער פּלאָנטער פון צווייפעל און גלויבען, פון אמת'ען וועהטאָג און איינגעשמועסטער פרייד, פון פער־צווייפלונג און מוטיגקייט...

און לעבען ווידער אויף ברעקלעך... פון'ם רייכען טיש וועל איך פערוואָגעלט ווערען און זיך פון דאָס ניי נעהמען לערנען די קונסט פון זיין אַ „מסתפּק במועט".
אַ קליין בלאָנד מיידעלע וועט אַרוים אויף אַ פּלאַטפאָרמע און וועט דעקלאַמירען אַ אידיש ליעד מיט מ'עהר ווי אַ רמז פון אַן ענגלישען אַקצענט און מיין שכן וועט זיך אַרי־בערבויגען צו מיר און מיר אין אויער איינשושקען: און דאָ אין אַמעריקאַ געבאָרען... און די אויגען פון מיין שכן וועלען גלאַנצען פייכט פון שמחה און איך וועל זיך אויך מיטפרעהען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איך טוליע נאך אלץ צום הארצען די האפנונג, אז עס וועט דאך ניט געשעהן. און אויב איך וועל מיין זוניגע רחובות פערלאזען, וועט עס זיין אויף א ווײלע — קיין מצרים. דארטען וועלען מיר ווארטען ביז דער מבול וועט אריבער. דארטען וועל איך זיך פעררוקען ערגעץ אין א ווינקעל, זיך איינגנורען אין זיך און חלום׳ען ארץ ישראל...

דוין...

XX.

וואר־נאכט.

א פחד, וואס האט איבערגעשטיגען אלע פריהערדיגע שרעקען, איז אנגעפאלען אויף די אידישע איינוואוינער פון פאלעסטינא, נאך דעם „שווארצען דאנערשטאג“, ווען אראבישע חאיאלען האבען געכאפט מענער, פרויען און קינדער אויף די גאסען פון תל־אביב און זיי געשלעפט מיט געוואלט צום „גומרוק“, כדי זיי ארויסצושיקען מיט דער איטאליענישער שיף, וואס איז דאמאלס געשטאנען אין פארט.

מע האט די ארויסגעשיקטע ניט געגעבען צומאל צייט גענוג מיטצונעהמען די נעטהיגסטע זאכען. קינדער זיינען אפגעריסען געווארען פון עלטערען און עלטערען פון קינדער. קליינע עופה׳לעך האט מען אפגעשיקט אליין און טאטע־מאמע איבערגעלאזט אין יפו. די „באחאריעה“, די אראבישע שיפערס, וואס זיינען א שם דבר מיט זייער ווילדקייט און רציחה אפילו אין געוועהנליכע צייטען, האבען דעם בעפעהל פון דער ממשלה אויסגעטייטשט ווי אן אנציהערענס, אז די אידישע פאסאזשירען זיינען הפקר. איבערפיהרענדיג די אומגליקליכע פון ברעג צום שיף, האבען זיי זיך מיט זיי בעגאנגען אויפ׳ן גרוויזאמסטען אופן:

זיי האָבען מיט סטראַשונקעס געפּאָדערט געלט, אָרונטער־געשלעפּט ציערונג פון דעם האַלז פון פרויען און געריסען אויירינגלעך פון די אויערען. די אריבערפיהרונג איז געווען ביינאַכט, דאָס וואַסער איז געווען אומרוהיג און די פּאַסאַזשירען זיינען געווען אין די הענד ביי די ווילדע אייניקלעך פון די אַמאָליגע ים־רויבער...

פּאַקטען וואַקסען זיך שנעל פאַנאַנדער אין דעם אָריענט און איינגעשראַקענע געמיטהער זיינען אַ גינסטיגער באָדען פאַר די ווילדסטע קלאַנגען. האָט מען זיך דערצעהלט זאַכען וואָס האָבען פּאַסירט יענעם אבענד, פון וועלכע די האָאר האָבען זיך קאַפּויר געשטעלט. אַ נייען־יעהריגע מיידעל — האָט איין בעריכט איבערגעגעבען — איז אין דעם הור־האַ אין ים אריינגעפאַלען און דאָס וואַסער האָט זי נאָך דעם ארויסגעשווענקט אויף׳ן ברעג פון תל־אביב.

צוליעב די פּאַסירונגען פון דעם שווארצען דאָנערשטאָג האָט זיך פאַנאַנדערגעפלאַקערט ביי אַ גרויסען טהייל פון דער בעפעלקערונג די אומגעדולד צו פערלאָזען דאָס לאַנד וואָס שנעלער, מיט׳ן גוטען ווילען, כדי ניט האָבען אויסצושטעהען אין דער צוקונפט אַן ענליכע ערפאַהרונג.

גלייך נאָך דעם איז געקומען דער בעפעהל פון דער רעגיערונג, אַז אַלע פרעמדע אונטערטהאַנען און בירגער וואָס האָבען בדעה צו פערלאָזען דאָס לאַנד, מוזען עס טהאָן ניט שפּעטער ווי דעצעמבער דעם אַכט־און־צוואַנ־

ציגסטען. נאָך יענעם דאַטום וועט דער פּאָרט זיין סוגרת ומסוגרת. ניט ארויס און ניט אריין. *)

מיר האָבען אונזער ישוב־הדעת ניט געקענט מעהר פערלענגערען. מע האָט געמוזט זיך בעשליסען. ענטוועדער בלייבען פערקאָרקעוועט אין ארץ־ישראל אָהן געלד און אָהן פערבינדונג מיט דער דרויסען־וועלט, אָדער אָפּפאָהרען מיט דער לעצטער שיף קיין מצרים און דאָרט אָפּוואַרטען דעם סוף פון דער מלחמה.

דער שכל הישר ווי אויך אַלע אונזערע פריינד און שכנים האָבען געראַטהען דאָס לעצטע.

ביז אונזער אָפּפאָהר זיינען נאָך געבליבען מעהרערע טעג. האָט זיך מיר געוואָלט וואָס מעהר ארייגכאַפּען פון מיין נייער היים, וואו מיר איז צומאָל ניט בעשערט געווען א יאָהר־פעסט צו פייערען.

אַלע בוימער אין אונזער פּרדס האָבען געוואוסט, אַז איך פערלאָז ארץ ישראל, און איטליכער פון זיי האָט זיך מיט מיר איבערגעקוקט מיט בענקענים און מיט בקשה.

— אַז דו מוזט פאָהרען, פאָהר... אָבער ניט פערגעס.

איך האָב געשפּאַציערט דורך און ארום דער קאָלאָניע שעה'ן נאָכאַנאַנד. די אַליוועז־וועלדער און די אָרענדזש

*) ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען איז דער פּאָרט געבליבען אָפען נאָהענט פון א יאָהר צייט נאָך דעם דאָזיגען דאַטום. דער לעצטער טאָג איז תמיד אָפּגעלעגט געוואָרען ארויסצולאָזען א נייעם טראַנספּאָרט פרעמדע.

גערטנער, זאַט־אָנגעטרונקען פון די רעגענס, זיינען געווען פרישער ווי איך האָב זיי ווען עס איז פריהער געזעהן. דער הימעל איז געווען לויטער און ריין אַזוי ווי איין שטיק סאַפיר.. אַ ווארעמער ווינטעל האָט געוועהט און די זון האָט געשטיפט אין אַלע ווינקלען.

די הרי יהודה האָבען ווידער גע'חלומ'ט הינטער בלויע דעקטיכער, און די טויבען האָבען זיך געדרעהט איבער'ן בית הספר און איבער'ן גן־הילדים און איבער דער שוהל, און די „מושבה" האָט געדרעמעלט שטיל אין דער מיטאָגזון.

איך האָב דאָס אַלץ געוואָלט מיטנעהמען מיט זיך: די זון און דעם הימעל און די בערג און די טויבען און דעם גלאָק נעבען מאַרק און דאָס זינגען פון די קינדער אין דעם קלאַס...

אַז עס איז געקומען דער אבענד פאַר אונזער אָפּפאָהרען און די זאַכען זיינען שוין געווען איינגעפּאַקט, איז מען פון דער קאָלאָניע זיך געקומען מיט אונז געזעגענען. עס זיינען געקומען בעקאַנטע און ווילד־פרעמדע. מיר זיינען דאָך אַלע איין משפחה געווען...

האָט מען אונז געבראַכט גוטע זאַכען אויפ'ן וועג. ווער קיכלעך, אומיסנע געבאַקט פאַר אונז, ווער מאַנדלען.

מיר זיינען אַלע געזעסען אַרום דעם גרויסען, רויהען טיש, וואָס דער יאַרעשליווער משה האָט פאַר אונז געמאַכט, און אַלעמענס הערצער זיינען געווען שווער און מע האָט זיך געוואונשען בקרוב זיך ווידער צו זעהן...

עס איז שוין געווען צוועלף אַ זייגער ווען דער לעצ־טער האָט זיך מיט אונז צעזעגענט.

אַז מיר זיינען געבליבן אַליין, און די קאַלטע שאַר־פע נאַכט־לופט איז אריינגעקראָכן אין צימער, האָבן מיר אריינגעוואָרפן אַ פּאָאַר אייקאַליפּט־קלעצלעך אין הייץ־אויוועלע און זיינען געזעסן און געקוקט אויף די שוואַר־צע פּנים׳ער אין די פלאַמען...

שלאָפן האָבן מיר ניט געוואָלט. אונזער לעצטע נאַכט אין רחובות האָט געזאָלט זיין אַ ליל־שמורים. ארום פיער פאַרטאָג האָט מאַחמוד געזאָלט קומען און אונז נעה־מען קיין יפו. מיר האָבן געוואָלט ארויספאָהרען פון רחובות אין דער פינסטער, שטילערהייד, קיינער פון דער קאָלאָניע זאָל אונז ניט זעהן... עס איז געווען אַ וועה און אַ שאנד.

איך האָב זיך געפיהלט שולדיג אַקעגען די געבליבע־נע, און די שולד איז מיר געלעגען שווער אויף דער נשמה..

אין האַלבען דרעמעל האָב איך מיט אַמאָל געהערט ווי דאָס הויז פאַלט צוזאַמען איבער מיר מיט אַ מורא׳די־גען קראַך. איך האָב וויט צעעפענט די אויגען. דאָס האָט מאַחמוד געסטוקעט אין דער טהיר. דער וואָגען איז געווען גרייט און די צייט צו פאָהרען איז געקומען.

דאָס פייער איז געווען אין גאַנצען אויסגעגאַנגען און די ווייסע זיידענע אַש איז געלעגען קאַלט און פלאַך אויף דעם דעק פון דעם אויוועלע. צו די שויבען האָט זיך נאָך געדריקט אַ טיעפע פינסטערניס. עס איז נאָך געווען

מעהר ווי א האַלבע שעה צו דעם ערשטען שפּראַץ פון טאָג.

מיר האָבען גענומען אונזערע צוויי טשעמאָדאנעס, וואו מיר האָבען איינגעפּאַקט דאָס סאַמע נויטיגסטע, זיך איינגעזויגען נאָך אַמאָל אין די מעבעל, אין די ווענד ארום, אין דעם מגן־דוד פון זאַנגען אויפ'ן וואַנד און זיינען אַרוים פון הויז. מיר האָבען צוגעשלאָסען די טהיר און דעם שליסעל שטילערהייד אַוועקגעלעגט אויף דעם פענסטער־געזימס פון אונזער שכן, וואָס האָט געזאָלט בלייבען דער שומר אויף אונזער דירה.

דער וואַגען איז מיט אונז אַרויסגעפאָהרען דורך דעם שמאָלען איינפאָהר. די קאָלאָניע איז געווען איינגעשלונ־גען אין חשך, קיין פונק פייער האָט זיך אין ערגיץ ניט גע־זעהען.

ערשט אַז מיר זיינען שוין געווען ארויס פון דער קאָ־לאָניע האָט זיך גענומען בעווייזען אויפ'ן מזרח־ווינקעל א גראָע פליאַמע, „דעם וואָלף'ס עק", ווי די פּערסיער זאָגען...

האָט זיך דעם „וואָלף'ס עק" צעשפּרייט און צע־שפּרייט און הינטער אונז האָט זיך גענומען ווייסלען די „מושבה"... דאָס רעווען פון אַן אייזעל האָט זיך דערהערט, און אויף די געהעפטען האָבען זיך די אראבישע אראבאַד־זשים גענומען טשוכען.

עס איז שוין געווען ליכטיג ווען מיר זיינען געקומען צו דעם וועלדעל, וואָס ליעגט צווישען רחובות און וואַדי־

חנין. האָט מאַחמוד אָפּגעשטעלט דעם וואָגען, איז לאַנגזאַם אַראָפּגעקראָכען פון דער קעלניע, און האָט אויסגעשפּרייט זיין „סעדזשעדעה״ (אַ טוך פאַר קניהען), ביים וועג נעבען אַ קוסט. ער האָט זיך געשטעלט מיט דעם פּנים צו דרום, אהין וואו די הייליגע מעקקא געפינט זיך. די הענד האָט ער געהאַלטען אויסגעשפּרייט אזוי ווי פליגלען אויף ביידע זייטען פון געזיכט, און די אויגען האָבען געקוקט צו דער ערד. מיט הארציגער כונה, לחלוטין זיך ניט־קימערנדיג אום אונז, האָט ער געמורמעלט:

„ביסמיללאַהי ראַחמאַני ראַחימי״, אין דעם נאָמען פון אַללאַה דעם דערבאַרימער, דעם באַרמהערציגען... האַר פון די וועלטען, קיניג פון דעם יום־הדין, דיך דיענען מיר און צו דיר קומען מיר נאָך הילף... פיהר אונז אויף דעם ריכטיגען וועג...

דערנאָך האָבען זיך די קניע אַראָפּגעלאָזען און דער קאָפּ איז צוגעפאַלען צו דער ערד:

אַללאַה אַקבאַר...

ווען ער האָט געענדיגט זיין תפילה, האָט ער קאַלט־בלוטיג צוזאַמענגעוויקעלט די צוריסענע „סעדזשעדעה״. אַרויפגעקראָכען צוריק אויף זיין פּלאַץ און גענומען שיל־טען די פערד מיט טויטע קללות.

די זון האָט אונטערדעסען אַרויסגעשטעקט אַ גיל־דערנעם האָרן און דער האָרן איז געוואַקסען און באַלד איז אַרוים אַ גרויסע רונדע שטיק פייער: עס האָט זיך אָנגע־הויבען דער פריידיגער זון־בעגאַסענער טאָג פון ארץ ישראל...

XXI.

„להתראות בארץ ישראל"

ארום אכט א זייגער אין דער פריה איז אונזער וואגען אריינגעפאהרען אין תל־אביב. איך האב אויפגעזוכט דאס הויז וואו די אנגלא־פאלעסטינא באנק, הגם אפיציעל געשלאסען, האט בראוו געקעמפפט כאטש טיילווייז צו פונקציאנירען ווי עס איז. איך האב געטראפען דעם ענערגישען גראזאווסקי אין מיטען פון א צעהנדליג מענשען וואס האבען איהם געריסען פון אלע זייטען. זינט איך האב איהם געזעהן דאס לעצטע מאל, איז זיין קאפ און זיין שפיציג בערדעל געווארען פיעל גרויער און זיין געוועהנליך אויפגעראמטער פנים האט געטראגען די סימנים פון די לעצטע שווערע איבערלעבונגען. ער איז מיט צעהן יאהר עלטער געווארען.

איך האב איהם דערצעהלט פון אונזער בעשלום אפצופאהרען. ער האט א ווארט ניט געזאגט, נאר געקוקט אויף מיר מיט גרוים צער.

ער האט מיר איבערגעגעבען אין א פאאר ווערטער וואס פאר גרויסע שוועריגקייטען די באנק מוז בייקומען און וואס פאר קונציגע מיטלען זי מוז געברויכען, כדי ארי־

בערצוקריגען פון מצרים כאטש אביסעל גאלד, און ניט לאזען דעם ישוב אין גאנצען צוזאמענפאלען.

איך האב געבעטען מע זאל מיר אויסצאהלען בלויז געגוג פאר שיפסקארטען ביז אלעקסאנדריא. האט ער מיר דערלאנגט צוויי הונדערט פראנק אזוי ווי מע דערלאנגט איינעם אן אוצר.

אן איטאליענישע שיף האט געזאלט אפפאהרען אויף מארגען, האבען מיר בעשלאסען צו נעהמען פלעצער אויף איהר.

די אויסזיכט צו מוזען פאהרען אויף דער איטאליע־נישער ליניע, וואס איז בעקאנט מיט איהר שמוציגקייט און אונבעקוועמליכקייט, איז ניט געוועזן קיין אנגענעהמע. אבער מע האט ניט געקענט זיין קיין אויסטראכטער.

ערגער פון אלץ איז געוועזן וואס אפילו אז מע האט שוין געקויפט א בילעט און בעצאהלט צוויי מאל אזוי פיעל ווי אין געוועהנליכע צייטען, איז מען דאך ניט געוועזן זי־כער, אז מע וועט האבען א פלאץ אויף דער שיף. אזוי ווי די איטאליענישע ליניע איז געוועזן די איינציגע וואס האט נאך קורסירט צווישען יפו און אלעקסאנדריא, איז דער אגענט וואס איז צוגלייך געוועזן דער איטאליענישער קאנסול, געוועזן א תקיף. ער האט פערקויפט שיפקארטען רעכטס און לינקס, וויסענדיג פאראויס אז דער דאמפפער קען אפילו א העלפט ניט ארויפנעהמען.

ווען עס איז מעהר קיין פלאץ ניט געוועזן, האט ער די קויפער פון די בילעטען אפגעגעבען צוריק זייער געלט

אחוץ — צעהן פראַצענט קאַמיסיאַן וואָס ער האָט אראָפּ־געדעכענט פאַר זיך.

איז אזוי ווי פון הימעל אראָפּגעפאַלען די ישועה. א נאַכריכט איז אָנגעקומען, אז די אַמעריקאַנישע קריעג־שיף „טענעסי” ווערט ערוואַרטעט מאָרגען־איבערמאָרגען און זי וועט אויפנעהמען אַלע וואָס מוזען פערלאָזען דעם פּאָרט און וועט זיי ברענגען בשלום קיין מצרים.

דער וויצע־קאָנסול האָט די נאַכריכט בעשטעטיגט און האָט אונז אויך דערצעהלט, אז דער אַלטער דר. גלאַסברוק, דער הויפּט־קאָנסול פון ירושלים, קומט אומיסנע אַהער בכבודו ובעצמו אכטונג צו געבען אז די פּילאַנטראָפּישע שליחות פון דער „טענעסי” זאָל ריכטיג אויסגעפילט ווערען, אָהן שטערונגען מצד די טערקישע פּאָרט־בעאַמטע.

אויף מאָרגען, שבת, גאַנץ בעגינען, האָט זיך אָנגעהויבען די אויסוואַנדערונג פון תל־אביב. די איטאַליענישע שיף איז אָנגעקומען. און די יעניגע וואָס האָבען געקויפט בילעטען אויף איהר האָבען זיך געפעדערט צו קומען וואָס שנעלער אויפ׳ן „גומרוק”.

פון די הייזער האָבען זיך ארויסגערוקט מענשען איינציגווייז אָדער אין קליינע הייפלעך און האָבען זיך אי־בער׳ן זאַמד דורך זייטיגע וועגען געלאָזט געהן מיט פּעקלעך אין די הענד, צום פּאָרט. מע האָט זיך געשעהמט בפרהסיא צו פערלאָזען ארץ ישראל און דערצו נאָך פער־וואָכעדיגען די הייליגע רוה פון דעם שבת־טאָג.

אויסען שטאַרט האָבען זיך די הייפלעך צוזאַמענגע־גאַסען און דער וועג פון תל־אביב קיין יפו איז געווען שוואַרץ מיט מענשען. די געזיכטער זיינען געווען ערנסט פערשלאָסען, די ליפען צוזאַמענגעדריקט, די אויגען צו־טראָגען. מע איז געגאַנגען האַסטיג, איבערגעלעגט די פעקלעך פון איין האַנד אין דער צווייטער און ווייטער גע־שפּאַנט און געאייַלט צו קומען וואָס גיכער צום „גומרוק".

איבער זייערע קעפּ איז מיטגעגאַנגען אַ ווייכער בלענ־דענד־בלאָער הימעל, און שטראַהלען זיינען נאָכגעלאָפען נאָך דער מחנה ווי שטיפערישע קינדער נאָך אַ טרויער־פּראָצעסיאָן...

מיר זיינען אַוועק צום אַמעריקאַנישען קאָנסולאַט, אויסגעפינען וועגען דער „טענעסי". אין האָטעל האָבען מיר געטראָפען דר. גלאַסברוק, וואָס איז נאָר וואָס אָנגע־קומען פון ירושלים. מע האָט זיך געריכט יעדע מינוט די שיף זאָל אָנקומען.

זיינען מיר געשטאַנען אויף דעם פלאַכען דאַך פון דעם האָטעל און האָבען געקוקט אויף דער גאָלד־בעשפּריצ־טער בלאָקייט פון דעם ים־הגדול און האָבען געוואַרט אויף אַן ערשטען סימן. און אַז מיר האָבען דערזעהן אַ ווייסען צאָפּ פון רויך, און דערנאָך די הויכע קוימענס אַרויסקרי־כענדיג פון האָריזאָנט, איז עס געווען ווי אַ ליעבער גרוס פון דערהיים...

די בשורה פון דער „טענעסי'ס" קומען האָט זיך שנעל פערשפּרייט. אַלע האָבען זיך גענומען פיהלען זיכערער. די

שטארקע האנד פון א גרויסען פרייען פאלק האט זיך אויס־
געשטרעקט פון איבער ימים אהער צו שיצען און צו
העלפען...

די „טענעסי" איז אנגעקומען שפעט נאכמיטאג און
איהרע פאסאזשירען האט זי געזאלט אויפנעהמען אויף
מארגען, זונטאג, פריה. איז ביי אונז געבליבען צו נעכ־
טיגען ניט אין תל־אביב וואו מיר פלעגען געוועהנליך איינ־
שטעהן, נאר אין „האטעל הארדיעג", וואו דר. גלאסברוק
און אנדערע אמעריקאנער זיינען איינגעשטאנען, כדי צו
זיין גרייט גלייך אין דער פריה אוועקצוגעהן צום „גומרוק".

אין אבענד איז געקומען גראזאווסקי זיך מיט אונז
געזעגענען. ניט ער און ניט איך האבען א ווארט געקענט
ריידען.

מיר האבען זיך געדריקט די הענד:

— להתראות!

— להתראות בארץ ישראל!

אין דער שיטערער שפיציגער בערדעל האט זיך אראפ־
געקייקעלט א גרויסער טראפען.

דער „נומער" פון אונזער צימער איז געווען „חבקוק":
א שעהן געראם צימער, ריין און בעקוועם, מיט א גרויסען
פענסטער און א בעזונדער באלקאן און מיט א פראכטיגער
אויסזיכט, אויף אראנזש־גערטנער און פאלמען, און הינ־
טער זיי אויפ'ן ים ארויס.

ביז א שטיק אין דער נאכט זיינען מיר געזעסען אויף

דעם באַלקאָן און האָבען שטומערהייד געשפּונעז בענקער־ניסען און האָפנונגען אַרום די שטערען. די גרויסע קיהלע שטערען האָבען אונז אַ זיעגעל אויף די ליפּען אַרויפגע־לעגט...

פון ווייטען, אויפ'ן ים, האָט זיך געזעהן די „טענעסי" אַרומגעשנורעוועט מיט הונדערטע עלעקטרישע ליכט...

דער בייזער נביא „חבקוק" האָט מיר ניט פיעל שלאָף פערגונען, ווי נויטיג איך האָב דעם שלאָף בעדאַרפט האָבען נאָך דער אומרוה און דער אַרומלויפעניש פון טאָג. מיט דעם ערשטען גראָען פלעק וואָס האָט זיך געלעגט אויף די שויבען, האָב איך זיך אויפגעכאַפּט. מיין לעצטע נאַכט אין ארץ ישראל איז געווען געענדיגט. איידער דער טאָג וועט זיך נויגען צום אונטערגאַנג, וועל איך די ברעגעס פון ארץ ישראל האָבען געלאָזט הינטער זיך און דער טרוים פון אַ לעבען וועט זיין צושטערט...

איך בין אַרויס אין קאָרידאָר און פון דאָרט אויף דער מזרח־וועראַנא פון האָטעל. די שטאָדט און די גאַנצע אומ־געגענד איז געווען טויט. קיין זכר פון אַ לעבעדיגען נפש.

דער מזרח האָט זיך פּאַמעליך גענומען רויטלען און די רויטקייט איז צולאָפען ביז'ן האַלבען הימעל.

אַקעגען הימעל איז געשטאַנען אַן איינציגער הויכער פּאַלם־בוים און האָט זיך געשטרעקט און געצויגען אַרויפצו אַזוי ווי אַ האַרציגע מאָרגען־תּפלה..

. . . .

ארום צעהן א זייגער זיינען מיר שוין געווען ביים פּאָרט. דער פּלאַץ האָט געקאָכט און געווימעלט פון טויזענדער מענשען. טייל פּאַסאַזשירען, טייל געקומען זיך געזעגענען. עס זיינען אויך געווען קינדער וואָס זייערע עלטערען האָט מען געכאַפּט און אָפּגעשיקט אין דעם „שווארצען דאָנערשטאג”, איבערלאָזענדיג די קליינוואַרג אויף גאָט'ס בעראָט. האָט מען איצט די קינדער אָפּגעשיקט צו זייער טאטע־מאמע אין מצרים.

א סך יונגע לייט וואָס האָבען געוואוסט אז מע וועט זיי ניט ערלויבען ארויסצופאָהרען — פון די פיינדליכע אונטערטאַנען האָט מען נאָר פרויען, קינדער און ניט מיליטער־פעהיגע ערלויבט ארויסצופאָהרען — האָבען זיך ארומגעדרעהט צווישען עולם האָפענדיג אז זיי וועט דאָך ווי עס איז זיך איינגעבען אָפּצונארען די בעאמטע.

דער קאַימאַקאַם, דער קאָמענדאַנט און אסך אנדערע טערקישע מיליטער־ און ציוויל־בעאמטע זיינען געשטאַנען און האָבען שטרענג חוקר ודורש געווען יעדער פּאַסאַזשיר. ניט קוקענדיג אויף מיין אמעריקאַנישער בירגערשאַפט, וואָס איז אין יענע טעג געווען א גרויסער יחוס, האָט מען מיר ארומגעזוכט די קעשענעס גאָר אויף עכט־רוסישען שטייגער. די קאָנטראַבאַנד האָט זיך ארויסגעוויזען אין דער געשטאַלט פון א אידישען בריעף. האָט מען איהם פון מיר צוגענומען מיט דער העפליכער בעמערקונג, אז מיר בלייבט די ברירה ענטוועדער אָפּצופאָהרען מיט דער „טעטנעסי” אָדער ווארטען ביז דער בריעף וועט דורכגעהן דורך די הענד פון דעם טערקישען צענזאָר.

א מאַטאָר־שיפעל געשיקט פון דער „טענעסי" האָט געזאָלט אַריבערברענגען די פּאַסאַזשירען פון ברעג צום שיף. אָבער דער אידישער קאָמיטעט האָט זיך ניט געוואָלט איינרייסען מיט די פערהונגערטע „באַחאַריעה" וואָס וואָל־טען געזאָגט אז מע נעהמט אַוועק זייער ביסען פון מויל, הגם נאָך זייערע מעשים טובים פון דעם „שוואַרצען דאָ־נערשטאָג" האָבען זיי עס כשר פערדיענט.

האָבען די „באַחאַריעה" דעם עולם אַריבערגעפיהרט לויט א בעשטימטען אָפּגעמאַכטען פּרייז. די מאָראַלישע ווירקונג וואָס דאָס אָנקומען פון דער „טענעסי" האָט אויף זיי געמאַכט, איז געווען ניכר אין זייער בענעהמען זיך און אין זייער ריידען. זיי זיינען געווען פריינדליך און מילד צו די פּאַסאַזשירען, און האָבען געציטערט מע זאָל זיך אויף זיי ניט בעקלאָגען.

אויף דעם מאַטאָר־שיפעל זיינען געקומען א צעהנדליג מאַטראָזען פון דער „טענעסי", ריינע, ציכטיגע, גלאַט־אָרומגעגאָלטע יונגען אין בלויע טוכענע בלוזעס און פּלו־דערען און ווייסע היטעלעך. זיי זיינען געווען אַן ערפרי־שענדען קאָנטראַסט צווישען די אָפּגעלאָזענע שמוציגע אַראַבישע חאַיאַלען פון דעם „גומרוק".

נאָך א האַלבע שעה און מיר האָבען שוין געקלעטערט אויף די טרעפּ־ענג פון דער „טענעסי" און צום ערשטען מאָל נאָך א לאַנגער צייט זיינען מיר ווידער געווען אויף אַמעריקאַנישען „באָדען"...

איך האָב זיך דערמאָנט אַן מיינע „לירעס". איך האָב

איצט מעהר קיין גאָלד ניט בעדאַרפט און איך האָב גע־וואוסט דעם דוחק אין דער באַנק. האָב איך אָפּגערופּען אַן אַ זייט איינעם פון דעם תל־אביב׳ער קאָמיטעט וואָס איז געווען אויף דער שיף, און האָב איהם איבערגעגעבען אַלץ וואָס מיר איז געבליבען, אין גאַנצען אַ קימאַ לן פון 150 פראַנק, מיט דער בקשה ער זאָל עס אומקעהרען גראַ־זאָווסקי׳ן.

—ـــ—

די יונגע פלינקע מאַטראָזען האָבען געהאָלפען די פּאַ־סאַזשירען אַרויפגעהן די טרעפּ, געטראָגען קליינע קינדער אויף די הענד, אונטערגעהאַלטען פרויען און אַלטע לייט אַזוי ווי אמת׳ע וואַרטספרויען און דערביי געווען אַזוי פריינדליך און אַזוי אויפגעראַמט, אַז דער עולם האָט זיי שטאַרק ליעב געקראַגען פון דער ערשטער מינוט.

א הויכער שלאַנקער יונג פון אַ יאָהר פינף־און־צוואַנ־ציג מיט לאַבעדיגע שוואַרצע אויגען איז געשטאַנען ביים אַרויפגאַנג און האָט געזעהן מע זאָל זיך ניט שפּאַרען. אין ביירוט האָט ער זיך אויסגעלערענט איין אַראַביש וואָרט „אימשי״ (געה), איז עס איהם שטאַרק געפעלען.

— „אימשי״ — ווייזט ער אַן גוטמוטיג אַ שווער־לייביגע אידענע, זי זאָל זיך ווענדען רעכטס. „אימשי״ — אַ גלעט אַ קליין אינגעלע אויף׳ן באַק. „אימשי״ — אַ קאַוואַליערסקען בייג מיט׳ן קאָפּ צו אַ גימנאַזיסטקע פון תל־אביב.

און „אימשי״ האַלט אַן אויג פון איין זייט אויף׳ן עולם מע זאָל זיך איינאַנדער די היהנער־אויגען ניט אָפּ־

טרעטען און פון דער אנדער זייט אונטען אויף די „באַ־
חאריעה" וואָס קומען אַז מיט נייע טראַנספּאָרטען, זיי זאַ־
לען ניט מאַכען קיין „דאָירטי טריקס" (מיאוס'ע שטיק).
זעהט מיט אמאָל „אימשי" ווי א „באַחארי" האָט „בלאָ־
יודעים" געגעבען א שטויס אַז עלטערען אידען אין זייט,
גיט „אימשי" א שפּרונג אַרונטער און אַ פאָהר אַריין דעם
„באחארי", אַז יענער קוליעט זיך אַזש איבער.
— אימשי"...

די איבערפיהרונג פון די פּאַסאַזשירען האָט געדוי־
ערט ביז שפּעט אין אָבענד, און דער הימעל איז געווען פול
מיט שטערען ווען די רודערס פון דער „טענעסי" האָבען
זיך גענומען דרעהען, און די סילועטען פון די הייזער אין
יפו האָבען זיך גענומען אָפּרוקען אהינטער, אהינטער...

XXII.

„סטארס ענד סטרייפּס"

דער דעק פון דער „טענעסי" האָט געהודזשעט ווי אַ ביענשטאָק און געווימעלט מיט אַ געמיש פון אַלע מינים אידען וואָס געפינען זיך אין ארץ־ישראל. פּאַטריאַרכען מיט גרויסע שטריימלעך און לאַנגע בערד, מיטעל־יעהריגע בכבוד'ע סוחרים, אידענעס אין אַלטפרענקישע הויבען און פּאַטשיילעס און יונגע ווייבלעך מאָדיש געקליידט, גבירים פון דער היים און פּראָפעסיאָנעלע שנאָררערס, פּועלים אין ווייסע בלוזעס, גימנאַזיסטען און גימנאַזיסטקעס פון תּל־אביב — האָבען זיך פונאַנדערגעשאָטען פאַר דער לענג און ברייט פון דער שיף. אחוץ זיי זיינען געווען אַ סך אָריענטאַלישע אידען געבאָרען פון דריי דורות אין פּאַלעסטינאַ, וואָס האָבען צוליעב זייער ענגלישער אָדער פראַנצויזישער אונטערטאַנשאַפט געמוזט פערלאָזען זייער געבורטסלאַנד.

צווישען די דערוואַקסענע זיינען לוסטיג אַרומגעלאָפען די קליינע קינדער, זיך גליטשענדיג אויף דעם ריינגעשייערטען גלאַטען דיל.

אַפּיצערען און מאַטראַזען פּונ'ם העכסטען ביז'ן קלענ־
סטען האָבען מיט דער גרעסטער גוטמוטיגקייט און געדולד
זיך געמיהט צו מאַכען די „געסט" אַזוי היימיש און בע־
קוועם ווי ווייט זיי האָבען עס געקענט טהאָן אויף אַ שיף,
וואָס איז לכתחלה געבויט געוואָרען פאַר אַ גאַנץ אַנדער
צוועק ווי צו זיין אַ „הכנסת אורחים". זיי האָבען דעם לשון
פון די אויסוואַנדערער ניט פערשטאַנען, אָבער גוטסקייט
און רחמנות פון איין זייט און עלענד און הילפלאָזיגקייט
פון דער אַנדערער האָבען זייער אייגענעם עספּעראַנטאָ.
האָט מען זיך דורכגערעדט ווי אייגענע מענשען און מען
האָט זיך פערשטאַנען אויסגעצייכענט.

ס'האָט אויסגעזעהן אַזוי ווי די גאַנצע שיף, די
אייזערנע פּאַרענטשעס, די הויכע קוימענס און אפילו די
אָפּענע מיילער פון די קאַנאָנען, האָבען געוואָלט אַרויס־
ווייזען וואָס מעהר פריינדליכקייט צו די מגורשים.

עס איז ניט געווען קיין גרינגע אַרבייט צו געפינען
געלעגערס פאַר אַזאַ גרויסען עולם. האָבען די מאַטראָזען
זיך ענג געמאַכט און אָבגעגעבען זייערע אייגענע פּלעצער.
אַז ס'האָט דאָך ניט געסטאַיעט פאַר אַלעמען, האָט מען אַ
טייל פון דעם דעק אָבגעצאַהמט און אַריבערגעהאַנגען מיט
לייווענד, איז דערפון געוואָרען אַ גרויס געצעלט. די נאַכט
איז געווען אַ מילדע, אַ וואַרימע, און פאַר קעלט אָדער
ווינט איז ניט געווען וואָס מורא צו האָבען.

אייפּגעוועקט האָט מען דעם עולם פריה. דער לייווענט
א'ז אַרונטערגענומען געוואָרען און די געלעגערס אויפ־

גערשמט אויף גיך. דער אָרקעסטער האָט זיך אויסגע־
שטעלט און געשפּיעלט „דהי סטאַר ספּאַנגעלד באַנער" און
אַ גרויסע אַמעריקאַנישע פאָהן איז אַרויפגעצויגען געוואָ־
רען, און האָט געפלאַטערט אין דעם מאָרגענווינד אַזוי ווי
אַן אָנזאָג פון פרייע ליכטיגע טעג...

די אורחים פון דער „טענעסי", סאַי קליין סאַי גרויס,
זיינען געשטאַנען אַרום און האָבען מיט שטומען עקסטאַז
צוגעהערט דעם נאַציאָנאַלען הימן פון דער גרויסער פרייער
רעפּובליק פון יענער זייט אוקינוס און געקוקט מיט עהר־
פורכט אויף די שטערען און שטרייפען...

דער טאָג איז געווען וואונדערבאַר שעהן און רוהיג.
דער ים איז געווען ווי בלאָע דורכזיכטיגע זייד. דער עולם
האָט זיך געפיהלט פריש און היימיש. נאָך די שווערע
איבערלעבונגען אין פערלויף פון די לעצטע וואָכען אין
פאַלעסטינא, נאָך די אַנגסטען און ציטערנים, האָט מען
זיך געפיהלט אַזוי ווי נאָר־וואָס בעפרייט פון אַ תפיסה.

די יונגוואַרג האָט אַרומשפּאַצירט אויפ'ן דעק אָדער
זיך פערזאַמעלט אין רעדלעך און געזונגען אָדער „געראַדעט"
מיט די יונגע מאַטראָזען. די מיידלעך האָבען לאַכענדיג
זיך געלאָזט לערנען ענגלישע ווערטער פון די „בלו־
דזשעקעטס", און די יונגע אַטלעטישע רביים האָבען אָנגע־
קוואָלען פון זייערע שוואַרצאויגיגע תלמידות.

די עלטערע האָבען זיך ניט געקאָנט אָפּלויבען פון
די פיינקייט פון די מאַטראָזען. וואָס פאַר גוטע ליעבע
מענשען. פשוט אַהן גאַל. היינט זייער צוגעלאָזטקייט.

געהט פערביי א הויכער שלאנקער מאן מיט גאָלדענע קנעפּ און א סך גאַליינדלעך אויפ'ן ארבעל. קענטיג א גרויסער שררה אויף דער שיף. שטעלט ער זיך אָפּ, בויגט זיך אראָפּ צו א קליינער אָרעמער אַלטעטשקער און פרעגט איהר עפּעס אויף שטום־לשון. שטעהען די אָרומיגע און קייבען פון געלעכטער צוקוקענדיג ווי דער שעהנער אַמע־ריקאַנער דזשענטעלמאַן רוקט די פינגער צו זיך אין מויל, וואָס דאָס מיינט, צי האָט זי שוין געגעסען? ווערט ער ביי זיי דער סימבאָל פון אמעריקא, דאָס לאַנד פון וועלכען זיי האָבען זיך אַלע אזוי פיעל חדושים אָנגעהערט, און וואו זייערע קרובים געפינען זיך. פערזוכען זיי איצט אויך דעם טעם פון דער פרייער גליקליכער אַמעריקאַ...

סאַמע אונטער'ן גרויסען קאַנאַן שטעהט א איד פון א יאָהר פופציג, אָנגעטהאָן אין א טלית און לעגט תפלין. ער וויקעלט די רצועות ארום זיין האָריגען אָרעם און זאָגט „וארשתיך" מיט הרחבה און היימישקייט, אזוי ווי ער וואָלט זיין ביי זיך אין קלויז. אָנגעטהאָן די תפילין שפּאַ־צירט ער הין און הער אויפ'ן פערדעק און דאַוועגט מיט גרוים מתיקות.

מיט אמאָל ווערט א געלאָף און א טומעל. א ספרד'י־שער אידענע איז ניט־גוט געוואָרען. זי איז אין די הויכע מאַנאַטען און א סברה אז די „טענעסי" וועט מטופל ווערען מיט נאָך א פאַסאַזשיר.

מען מאַכט א וואַרע, דער דאָקטאָר קומט. ער בעקוקט

איהר גוט און קנייטשט דעם שטערן. קיינמאָל אַזאַ פאַל אויף דער „טענעסי” ניט געהאַט... הייסט ער זי דערוויל אַרונטערפיהרען אין דער האָספּיטאַל־קאַיוטע. וואָלונטירען צוויי מיידלעך פון יפו אַרונטערצופיהרען די יולדת אונטער די אָרעמס. דערוויל קריגט דער קוואַרטירמייסטער אַ רעקוויזיציע פאַר בוליאָן און ביסקוויט, און מיר ריכטען זיך אַלע מינוט אויף אַ „מזל טוב”.

געהען אַוועק אַ פּאָר שעה און די „געווינערין” בע־וויזט זיך ווידער אויפ׳ן דעק. אומזיסטע שרעק געווען. האָט זי אָפּגעכאַפּט דאָס האַרץ מיט די בוליאָן און ביס־קוויט און זיך געלאָזט אויסשרייבען פון האָס־פּיטאַל.

די „געבורט־וועהען” פון דער דאָזיגער פרוי האָבען זיך דורכ׳ן טאָג ווידערהאָלט מעהרערע מאָל, און איטליך מאָל האָט דער קוואַרטירמייסטער געקראָגען אַ נייע רע־קוויזיציע פאַר בוליאָן און ביסקוויט, און תמיד האָט זיך אויסגעלאָזען מיט אומזיסטע שרעק.

די יונגע מאַטראָזען האָבען דערטאַפּט אַ בלינדען אָרימען אידען מיט אַ קליינעם קוטיגען זיבען־יעהריגען אינגעלע, וואָס האָט איהם געפיהרט, האָבען זיי דאָס פּאָרעל גענומען אונטער זייער בעזונדערען שוץ: ראשית איז געבליבען אַז מען זאָל צוזאַמענקלייבען צווישען זיך אַ פּאָר דאָלאַר פאַר דעם „פּור אָלד דזשו” (דעם אָרימען אַלטען אידען). אומר ועושה, און דער איד האָט דערטאַפּט ביי זיך אין דער האַנד אַ הויפען זילבערנע מטבעות.

ניט אזוי לייכט איז זיי אנגעקומען אויסצופיהרען זייער צוויימען בעשלום: אבצו־וואשען און ארומצורייניגען דעם קליינעם פיהרער. דעם אינגעל׳ם מורא פאר זייף און וואסער איז בעזיעגט געווארען ערשט, ווען דער בלינדער האט זיך גענומען שתדל׳ען פאר די מאטראזען. מ׳איז דאך מחויב זיי כאטש מיט עפעס א פ צ ו צ א ה ל ע ן.

האט מען איהם ארייגענומען אין וואש־צימער און צוויי שטארקע בלאנדע יונגען האבען געוואשען און געריי־ניגט מיט די הענד, מיט א בארשט און מיט אנדערע אינקוויזיטארישע געצייג, וואס זיינען אומישנע געמאכט געווארען צו פייניגען ארימע אינגלעך פון ירושלים, וואס האבען מורא פאר זייף.

אז דער אינגעל איז ווידער געקומען אויפ׳ן דעק אין בעגלייטונג פון די מאטראזען, איז איהם ניט געווען צו דערקענען. אן אמת שעהנער אינגעל. פריהער, ווען ער איז געווען טאטואירט מיט ארץ ישראל ערד, האט מען עס גאר ניט ארויסגעזעהן.

די מאטראזען האבען פון זייער פראטעזשע געקליבען נחת און דער שניידער פון דער שיף האט פון ערגעץ אויס־געזוכט א שטיקעל יתור פון בלויען טוך און האט זיך תיכף גענומען צושניידען א פאר הייזלעך פאר דעם קליינעם.

די אדמיראל־קאיוטען זיינען אפגעגעבען געווארען צו א גרופע מרה־שחורה׳דיגע מאנאשקעס אנגעטהאן אין שווארצען פון קאפ ביז די פיס.

זיי האָבען זיך אַלע געהאַלטען צוזאַמען און אויסגע־
מיערען יעדען מגע ומשא מיט די איבריגע פּאַסאַזשירען
פון דער שיף.

א יונגער מאַטראָז, אַן אינטעליגענטער יונג וואָס האָט
גע־ענדיגט „לאָא” און דענקט נאָך זיין דיענסט פּראַקטי־
צירען אַלס אַדוואָקאַט, רעדט זיך מיט מיר פאַנאַנדער. ער
דערצעהלט מיר פון זייערע ערפאַהרונגען. גלייך נאָך דעם
אויסברוך פון דער מלחמה, ווען די „טענעסי” האָט קור־
סירט צווישען האָלאַנד, פראַנקרייך און ענגלאַנד, כדי צו
ברענגען די אַמעריקאַנישע „רעפיודזשים” איז זיכערהייט.

— איהר מיינט דאָך אודאי אַז ד י — ווייזט ער
אויפ'ן אַרומיגען ערב־רב — גיבען אונז פיעל קלאַפּאַט?
האָט איהר אַ טעות. פון די מיליאָנערען און מיליאָנער־
שעס וואָס מיר האָבען אַריבערגעפיהרט קיין ענגלאַנד זיי־
נען מיר ניט דער ערך מעהר אויסגעשטאַנען. ד י זיינען
דאַנקבאַר פאַר וואָס מע טהוט פאַר זיי און בענעהמען זיך
מיט דרך ארץ... יענע זיינען ערשט געווען די אמת'ע
חזירים. די מאַטראָזען האָבען זיי בעהאַנדעלט ווי בעדיענ־
טע אָדער קעלנער.

א פיעלפאַכער מיליאָנערשע גיט זיך אַ קעהר צו אַ
מאַטראָז און זאָגט: —

— סטיואַרד, ברענג מיין באַגאַזש אין מיין קאַיוטע.

האָט זיך דער מאַטראָז שטאָלץ אויסגעגלייכט:

— מאַדאַם, איך בין ניט קיינעם'ס סטיואַרד. איך
בין אַ מאַטראָז אויף אַנקעל סעם'ס קרייצער „טענעסי”.

אנדערע האבען פאר'ן שלאפען־געהן ארויסגעשטעלט פאר דער טהיר פון דער קאיוטע זייערע שיך צום פוצען, אזוי ווי אין א האטעל...

דיענסטאג, דעם נייז־און־צוואנציגסטען דעצעמבער פארנאכט זיינען מיר אנגעקומען אין דעם פאדער־האפען פון אלעקסאנדריא. פון אלע זייטען האבען זיך אין די שטילע וואסערען מרה־שחורה'דיג געוויעגט דייטשע און עסט־רייכישע האנדעל־שיפען געפאנגען אין קריעג.

אזוי ווי עס איז שוין געווען צו שפעט ארויסצולאזען די פאסאזשירען דעמזעלביגען טאג, האט מען עס אפגעלעגט אויף מארגען פריה.

כדי די אומגעדולד פון די „געסט" צו פערשלאגען, האט מען ביי דער נאכט געוויזען אויפ'ן דעק קינעמאטאגראפישע בילדער, וואס האבען דעם עולם שטארק אמוזירט. געווען א סך וואס האבען אזוי וואס צום ערשטען מאל אין זייער לעבען געזעהן.

די הכנות צו דער לאנדונג האבען זיך אנגעהויבען בעגינען. איידער די ערשטע פארטי האט פערלאזען די שיף האט אן עלטערער איד זיך געשטעלט אויף א הויכען קעסטעל און האט געהאלטען א ווארעמען דרוש אין אידיש. ער האט געלויבט אמעריקא פאר די חסדים וואס זי טהוט מיט די אומגליקליכע און פערפאלגטע פון אלע פעלקער און האט אויפגעפאדערט דעם גאנצען עולם אויסצודריקען ווי איין מאן זייער דאנקבארקייט. האט אויסגעבראכען א

הורראה־געשריי וואָס האָט אָנגעהאַלטען מעהרערע מינוטען נאָכאַנאַנד. עס איז אַלעמען פון הארצען געגאַנגען.

מיר צוזאַמען מיט דעם קליינעם הייפעל אַמעריקאַנער וואָס זיינען געפאָהרען אויף דער „טענסי", זיינען געבליבען אויף צולעצט.

אונזער שיפעל איז גראַד אָפּגעפאָהרען אין דער צייט ווען די פאָהן איז אַרויפגעצויגען געוואָרען און די מוזיק האָט אויפגעשפּיעלט דעם אַמעריקאַנישען הימן...

בין איך געשטאַנען מיט אָפּגעדעקטען קאָפּ און גע־קוקט אויף די „שטערען און שטרייפען" און קיינמאָל איז מיר די בעדייטונג פון די ווייסע און בלויע פאַסען און שטע־רען ניט געוועזען אַזוי קלאָר ווי דאַמאָלס...

XXIII.

אין אַלעקסאַנדריא

די ערשטע וואָס זיינען אונז געקומען זעהן, אַזוי שנעל ווי מיר זיינען אָנגעקומען אין אַלעקסאַנדריא, זיינען געווען דיזעלביגע דריי וואָס האָבען אונז מקבל פּנים געווען מיט אַ יאָהר צוריק אויפ׳ן וועג קיין יפו — דער ציוניסטישער י..., דער אַנאַרכיסטישער תכשיטין־הענדלער ר... און דער הויכער, האַרציגער פ...

י... איז אַריינגעפאַלען אָהן אַן אָטהעם שפּעט אין דער נאַכט, און תיכף ערקלערט אַז ער מוז שוין אַוועקגעהן. ער איז נאָר געקומען כאַפּען אַ קוק אויף אונז, און מוז שוין לויפען צו די „רעפיודזשים".

זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען די אויסוואַנדערונג פון ארץ ישראל, איז ניט ער עסט און ניט ער טרינקט, נאָר ער לויפט אַרום פערהאַוועט און פערשמאַיעט מיט די „רע־פיודזשים", ניט תמיד אַליין וויסענדיג אויף קלאָר וואוהין אייגענטליך ער לויפט. ער אַליין האָט שטאַרק הנאה פון זיין פערהאַוועטקייט און אַז מע זאָגט צו איהם: הערר י..., וואָס לויפט איהר און אַרבייט אַזוי, איהר וועט דאָך

פאַלען אין די האַלאַבאַליעס... ווערען זיינע אויגען זיס־טרויעריג און פייכטיגען זיך מיט אַ צופרידענעם זעלבסט־רחמנות — איהר האָט איהם אַ נייע נשמה אריינגעזעצט...

אין האָב געפונען ר...'ן אַזוי העל און זומערדיג ווי געוועז. די מלחמה נאָר האָט איהם אַביסעל צורודערט. זיין עלטסטע טאָכטער האָט זיך אויפגעצויגען אין אַ דייטשער אַנשטאַלט און רעדט און זעהט אויס ווי אַן אמתע' דייטשקע, איז ער ממילא אַ בעוואונדערער פון די דייטשען: עס איז ניט מעהר ווי אַ יושר. האָט ער אַליין אָבער שטאַרק ליעב די פראַנצויזישע ליטעראַטור און איז אַ הייסער חסיד פון אַנאַטאָל פראַנס. איז איהם סאָוועסטנע צו זיין אַ פראַ־דייטש, איז ער צווישען צוויי פייערען, און ווייס ניט מיט וועמען צו האַלטען.

פ... האָט זיך תיכף גענומען זוכען פאַר אונז אַ דירה. עס איז ניט געווען קיין גרינגע ארבייט. די פיעל נייע מענשען וואָס זיינען אַנגעלאָפען אין אַלעקסאַנדריא האָבען אָנגעמאַכט אַ דוחק אין וואוינונגען. אַז אַ פּאַסיגע קוואַרטיר איז ענדליך געפונען געוואָרען, האָבען פ... און ר... ניט גערוהט ביז מיר זיינען געווען בעקוועם איינגעאָרדענט און פערזאָרגט מיט אַלעם נויטיגען.

שטילערהייד און אָהן פערשמאַיעטקייט — ווי איך האָב גיך אויסגעפונען — האָט אויך פ... געאַרבייט ווי אַ ביבער אַרום די „רעפיודזשים". זיין אַרבייט איז מעהר־סטענטיילס בעשטאַנען אין זוכען בעשעפטיגונג פאַר דעם איינגערען עלעמענט, כדי זיי צו בעפרייען פון דער קהל־

שער הספקה... אחוץ וואס ער האט זיין אייגענעם לעצ־טען סענט אוועקגעגעבען, דארט וואו עס איז נויטיג געווען.

אונזער בעל־הבית'טע איז סיניארא סערוואנדי, א בכבוד'ע איטאליענישע אלמנה, גראה ווי א טויב, וואס האט אמאל געמוזט זיין זעהר א שעהנע. איהר מאן האט איהר געלאזען א פאבריק. האט דער פערוואלטער פון דער פאבריק צע'תכלעוועט דעם גאנצען פערמעגען אין א קורצער צייט און זי מוז לעבען פון איהרע פערדונגענע צימערען. א גאנצען טאג ארבייט זי שווער און ביטער און אז עס קומט פארנאכט, רויכערט זי לאנגע פאפיראסען און לייענט פראנצויזישע ראמאנען.

אונזערע שכנים זיינען א יונג פאארל. ער איז א הויכער שמאלער גרעק מיט זעהר שעהנע וואנצעס און זי, א קליינע ברונעטע פראנצויזקע, וואס איז ערשט ניט לאנג פון פאריז.

מיר אלע בשותפות האבען א משרת דעם באוואב (סטאראזש) א סודאנעזער, שווארץ ווי סאזשע, וואס אז ער צעעפענט זיינע ליפען, טהוען זיינע צייהנער א שימער אזוי ווי ער וואלט האבען א פולען מויל מיט רייז.

די אינטערנאציאנאלע קאלאניע רעדט זיך צונויף אויף אזא אופן :

סיניארא סערוואנדי מיט מיר : האלב פראנצויזיש, האלב איטאליעניש. איך מיט איהר דאסגלייכען, מעהר ניט אביסעל צוקאליעטשעט. דער גרעק מיט מיר אויף א צרה'דיגען ענגליש. מיין ווייב מיט די לאטיינישע

פעלקער — אויף פינגער־לשון. די איינציגע וואס קען זיך צוזאמענריידען מיט אחמעד'ן, איז די סיניארא, וועל־כע איז שוין פערציג יאהר אין אלעקסאנדריא, הגם זי הערט נאך אלץ ניט אויף צו בענקען נאך „נאפאלי”, פון וואנען זי איז א געבירטיגע.

די איינציגע וואס האט קיין שום שווערקייט ניט זיך צוזאמענצוריידען מיט אלעמען, איז מיין קליינע טאכטער. ווי אזוי זי ברענגט עס צושטאנד, האב איך קיינמאל ניט געקענט אויסגעפינען.

גרויס חשק ביים עולם צו לערנען איז דא. און אז איך זיץ אין מיין צימער, קען איך הערען ווי אין דער קיך — דארט וואו די ראסען קומען אין בעריהרונג — געהען אן צוזאמען מיט דער צוגרייטונג פון ווארעמעס, לעקציאנען אין דריי לשונות. מע מאכט קאטלעטען און מע האפט ווערטער און מע טהוט א פעולה פון טאג צו טאג.

דאס גריכיש־פראנצויזיש פאאר־פאלק האט קיין קינ־דער ניט. אז דער גרעק געהט אוועק אין דער פריה צו זיין ארבייט, בלייבט די יונגע ווייבעל אליין מיט איהר געלען קאנאריק וואס זי האלט אין א שעהנעם דראטענעם שטייג אויפ'ן באלקאן פאר איהר פענסטער. זינגט זי פאר'ן פויגעל אלערליי פאריזער ליעדלעך. הערט ער, דער קליינער פויגעל געדולדיג צו און אז זי הערט אויף, גיט ער א שאס ארויס מיט פיצימאנצינקע זיסע קייקעלעך:

— נא, זעה וואס זינגען הייסט...

די צימערען זיינען ניט קיין שלעכטע. מיר האָבען אַ בעזונדערען באַלקאָן פאַר אונז אַליין. פונ׳ם באַלקאָן קען מען זעהן אַ סך בלאָען הימעל. פאַלט דאָס אויג אונטען־צו, איז די אויסזיכט ניט זעהר קיין געהויבענע. אַ הויף אָנגעוואָרפען מיט שטיינער אַרומגערינגעלט מיט הויכע געלע הייזער. הינטערן הויף איז אַ שמאָלע געסעל, וואו עס בעווייזט זיך אָפט אַן אַראַבער מיט אַ קליינעם צוריסענעם טשעמאָדאַן און אַ נידעריגען בענקעל. פון דעם טשעמאָדאַן נעהמט ער אַרויס די כלי־מכשירין פון אַ באַרבירער. קומט אַ קונד, זעצט ער איהם אַוועק אויפ׳ן בענקעל, אונטער דעם פרישען בלאָען הימעל, און טהוט איהם זיין רעכט פאַר אַ קליינעם פיאַסטער.

פון צווישען די הויכע הייזער אויף איין זייט הויף כאַפּען מיר אַ וואונק פון דער קאָכיגער גאַס „שעריף פּאַשאַ”. דורך דער דאָזיגער שפּאַרונע זעהען מיר אַלע טאָג ווי גאַנצע פאָלקען ענגלישע סאָלדאַטען מאַרשירען דורך.

דער אויסבייט פון אַבבאַס הילמי אויף זיין פעטער חוסין קיאַמיל, און פון אַ כעדיוו אויף א סולטאַן, האָט ביי די אַראַבער ניט שטאַרק נושא חן געווען. דער פּאַדישאַה פון סטאַמבול איז נאָך אַלעמען „דער הערשער פון אַלע גלויביגע” און ענגלאַנד האָט זיך אין די אינערליכע אמונה־זאַכען פון איסלאַם אַריינגעמישט... דאָס קען מען איהר ניט מוחל זיין.

די נייע פאָהן — דריי האַלבע לבנות שטאָט דער פריהערדיגער איינער — איז אויפגענומען געוואָרען קאַלט... אונטער דער כלומרשטיגער גלייכגילטיגקייט האָט

דאָ און דאָרט אַ וואונש געברענט אַז דער „אינגלעזע” זאָל ביים סועץ אַ מפּלה כאַפּען און דער טערקישער חיל זאָל די אַלטע פּאָהן צוריקברענגען...

האָט מען געדאַרפט דעם דאָזיגען וואונש אַביסעל אָפּ־קיהלען. סאָלדאַטען אין די לאַגערען זיינען געווען גענוג און וואָס מיט זיי צו טהאָן איז דערווייל ניט געווען, האָט מען זיי געשיקט דורך די גאַסען פון „איסקאַנדאַריע” די פיס אויסגלייכען און דרך אגב — געבען אַנצוהערענים...

ביי נאַכט דערטראַגען זיך צו אונז די געשרייען און ליאַרעמס פון די ארומיגע גאַסען. מיר זיינען אין מיטען פון דעם גריכישען קווארטאל און אַלע נאַכט קומען פאַר געשלעגען, אַפּט בעגלייט פון שיסערייען.

דערמאָהן איך זיך אַז די שטילע דופּטיגע נעכט פון דער אידישער רחובות, אָהן שכרות, אָהן געשלעגען — און דאָס האַרץ ווערט מיר ענג...

נאַר־וואָס, דאַכט זיך, דאָרט געווען איינגעוואָר־צעלט. קיין מאָל ניט ערוואַרט מעהר אַזעלכע ליאַרעמס צו הערען...

די שטאָדט איז פול מיט די „רעפיודזשים”. און אַ שטיק ארץ ישראל איז אַזוי ווי פערטראַגען געוואָרען קיין מצרים. דער אויער כאַפּט די ליעבע העברעאישע קלאַנגען וואָס זיינען צונויפגעקניפּט מיט די זאַמדען פון תל־אביב, מיט די רויטע פונקלענדיגע מאַראַנצען, מיט רייכע טרוי־בען־בינטלעך.

עס איז נאָך אַזוי פריש אין זכרון. לייענט מען אין איטליכענס אויגען: עס וועט באַלד אַריבער, און מיר וועלען זיך אומקעהרען...

אַרום דעם מעטראָפּאָל האָטעל, דאָרט וואו עס איז די ביוראָ פאַר הילף און אינפאָרמאַציאָן, ווימעלט מיט מענ־שען. מע וואָלט געקענט מיינען אַ אסיפה אין תל־אביב.

די טהוער זיינען צוטומעלט, קענען מיט דער אַרבייט ניט פאַרטיג ווערען, ווייסען ניט וואָס פריהער צו טהאָן, און דער עולם שפּאַרט זיך אָהן אַ לאַד, אָהן געדולד און אָהן איינזעהעניש.

נייע „רעפּיודזשים" קומען אָן יעדע וואָך און פאַר די אַלטע איז נאָך קיים געזאָרגט געוואָרען.

דער רוסישער קאָנסול איז אַ גאַנצער מחותן — אַ צו גרויסער מחותן... ער האָט צוגעזאָגט צו געבען אַ געוויסע סומע יעדע וואָך. דערווייל האָט ער נאָך ניט געגעבען, אָבער אויפ'ן סמך פון צוזאָג קען ער שוין אַ דעה זאָגען, אַן אויג האַלטען אויף די יונגע לייט.

קריכען אַרום קלאַנגען, אַז אַט־אַט וועט דער רוסישער קאָנסול דורך דער ענגלישער מיליטערישער אַדמיניסטראַ־ציאָן אין עגיפּטען, צווינגען די יונגע לייט זיך אומקעהרען קיין רוסלאַנד.

הויבט מען אָן קוקען קרום אויף געוויסע בחורים וואָס דרעהען זיך אַרום צווישען דעם עולם. שושקעט מען זיך

א מיאוס ווארט, און מע הויבט אן די בחורים אויסצו־מיידען...

יונגע קרעפטיגע פּועלים וואס פלעגען נאך זייער מאהלצייט פון ברויט מיט טהעע מיט פולער קעהל און ברייטער ברוסט, פרייע ארץ־ישראל ליעדער זינגען, האבען זיך איצט מיט זייער ברויט־מיט־טהעע אין די באראקען פון „גאבארי" געווארגען און זייער ליעד איז פערשטומט געווארען. די יונגע מוסקלען האבען זיך געשטרעקט און האבען געשמארצט פון גאר ניט טהאן, און דאס הייסע בלוט האט זיך דורך דער הויט געריסען...

איז געקומען איינער און האט א ווארט געזאגט : א אידישער לעגיאן... האבען זיך די שטארקע און די שטאל־צע און די היים־בליטיגע אנגעכאפּט. עס איז אן אויס־לייזונג געוועזען. און די געזונדע בחורים האבען ווידער זייער ארץ־ישראל ליעד צוריקגעפונען... אצונד שעהנער, און מעכטיגער. שטאט דעם שווערען לאנגזאמען גראב־אייזען — די פלינקע ביקס...

איבער'ן תהום האט דאס פערפיהרערישע ליכט גע־פלעמעלט... מיט אלע שעהנע פארבען האט עס געצויגען און גענארט צום אומזיסטען אונטערגאנג...

און האט עמיצער נעהנטער זיך צוקוקען געוואלט, און קשיות פרעגען געוואלט, האט איהם א רויהע האנד פון „גאבארי" געשטויסען : —

— דו עסט דאך צדקה־ברויט..

XXIV.
„ויסעו ויחנו״

מע האט אונז געהאט פערזיכערט אז אין אלעקסאנדריא איז קיין ווינטער ניטא. די וועטערען אבער האבען עס ניט געהאלטען פאר נויטיג צו בעשטעטיגען א הבטחה וואס איז געמאכט געווארען אהן זייער וויסען. האבען זיי זיך געביטען דריי מאל א טאג, זיך געכמורעט און זיך גע־ברוגז'ט און בכלל דערגאנגען די יאהרען. דא איז געגאנגען א צוקראכענער מרה־שחורה'דיגער רעגען וואס האט אליין ניט געקענט פועל'ן ביי זיך צו געהן גיכער, דא איז דער הימעל גלאט אזוי געווען גרא אנגעפעלצט און מעהר פון אלץ האט זיך אנגעזעצט אויף אונז א קאלטער שניידיגער ווינד, וואס האט עס קענטיג געמאכט פאר זיין הויפט־צוועק אונז ארויסצובייסען פון אלעקסאנדריא.

קיין אויוועז איז אין סיניארא סערוואנדי'ס צימערען ניט געווען. עס וואלט געווען א בעליידיגונג פאר דער „ווינטערלאזיגקייט״ פון אלעקסאנדריא אזא זאך אין הויז גאר ארייננצושטעלען. האבען מיר זיך געטוליעט און גע־קארטשעט, אויפגעכאפט יעדער ביסעל זונענשיין ווי אן אבן־טוב, און זיך געזוכט איינצושמועסען אז נאך אלעמען איז גאר ניט קאלט. עס דאכט זיך נאר אזוי.

דער ערשטער קרבן איז געווען מיין פרוי. עס האט זיך בעוויזען דער אנזאגער פון אן ערנסטער קראנקהייט — א שטארקער פיבער. אז דער דאקטאר איז געקומען, האט ער ערקלערט, אז זי ליידט אויף א קינדערשער קרענק — מאזלען. עס האט גענומען צוויי וואכען זי פון געפאהר ארויסצוברענגען. אין דערזעלביגער צייט האב איך אליין זיך מכין געווען קראנק צו ווערען. וואס מיין חלאת וועט זיין, האב איך ניט געוואוסט. איך האב נאר גאט געבעטען, עס זאל ניט זיין א קינדער־קראנקהייט. ס'איז ניט געווען שעהן פאר די שכנים. איך האב גענומען אויס־פרעגען ביים דאקטאר, אזוי מן הצד, אויב א איד אין מיי־נע יאהרען קען ניט קריגען אין אלעקסאנדריא א ריפקוכען, אדער א קייכהוסט. זיין תשובה איז אפילו געווען בערו־היגענד, אבער איך בין ניט געווען זיכער אז ער נארט מיך ניט.

קיין קינד־ער־קראנקהייט האב איך נ י ט געקריגען. געלויבט השם יתברך דערפאר. אזוי שנעל אבער ווי מיין פרוי האט זיך „אויסגעשריבען" פון בעט, ביז איך גע־ווארען א חולה אויף אן אמת. מעהר ווי א וואך צייט ביז איך געלעגען מיט גרוים פאראד, ביז דער עסק איז מיר איין פריהמאר'גען נמאס געווארען, און איך האב זיך אנ־געהויבען צו בעסערען.

די גאנצע צייט פון אונזער קראנקהייט האט פ... און ר... פון אונז אן אויג ניט אפגעלאזען און ארום אונז ארומ־געפאדעט ווי א טרייע מאמע. עס איז צווישען אונז אלעמען בעשלאסען געווארען, אז אזוי שנעל ווי מיר ווע־

לען זיך פיהלען שטארק גענוג פאר דער נסיעה, זאלען מיר אפפאהרען קיין קאירא און זיך בעזעצען ענטוועדער דארטען גופא אדער אין איינער פון די ארומיגע שטעדט־לעך.

איז איין טאג געקומען פ... און האט געהאלפען איינ־פאקען אונזערע חפצים. איבריגענס איז ווייניג וואס גע־ווען איינצופאקען. מיר האבען אלץ אין ארץ ישראל אי־בערגעלאזען. ער האט אונז געבראכט צו דער באהן און איז טאקע אליין מיטגעפאהרען מיט אונז ביז קאירא.

אין קאירא האב איך זיך געטראפען מיט מיינעם א ליעבען חבר פון אינגעלשע יאהרען. א מעכאניקער און ער־פינדער, וועמען דער גורל האט פערטראגען צוערשט אין א קאלאניע אין ארץ ישראל און פון דארט אין קאירא. וואו ער האלט איצט א קליינע ווארשטאט.

א מעכאניקער איז ער געווען פון געבארענשאפט אן. נאכאנאנד ער פלעגט מייסטרעווען און אויסקלערען נייע שפיצלעך. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט א יאהר דריי. איך בין דעמאלס געווען ניין יאהר און ער צוועלף. אבער אין אלע זיינע טהועכצען האב איך געמוזט זיין א שותף. לאנג ביי איין זאך פלעגט ער זיך ניט האלטען און אזוי שנעל ווי עס איז איהם איינגעפאלען א נייע מלאכה, פלעגט ער די אלטע אוועקווארפען אין סאמע מיטען.

אונזער ווארשטאט איז געווען אין דער פוסטער סטא־דאלע וואס איז געשטאנען ביי אונז אין גארטען. דער מייס־טער, פערשטעהט זיך, איז געוועזען ע ר. איך בין בלויז געווען דער געזעל וואס האט דערלאנגט צו דער האנד.

איינע פון זיינע ערפינדונגען איז געווען אויסצוקרי־צען פון צין קונציגע מעדאלען מיט וועלכע מיר האבען איי־נער דעם אנדערען אלע צווייטען טאג דעקארירט.

זיך בעזעצען אין קאאירא האבען מיר קיין חשק ניט געהאט. מיך האט עס געצויגען צו דעם מדבר און מיר האבען געהאט די ברירה ענטוועדער צו מאכען אונזער וואוינונג אין העליאפאלים אדער אין חעלוואן,ביידע נייע שטעדטלעך, אין גאנצען א האלב שעה רייז פון קא־אירא, און ביידע אויפ'ן סאמע שוועל פון דער סאהארא.

העליאפאלים („די שטאדט פון דער זון"), איז אן ערך א האלבע שעה רייז פון קאאירא, און האט הינטער זיך א רייכען יחוס. דא איז די אלטע „און", וואו עס איז געווען דער הויפט־טעמפעל פון דעם זון־גאט „רא".

אהין פלעגט דער פויגעל פעניקס קומען פון אינדיען צופליהען. פינף הונדערט יאהר האט דער עוף געלעבט און געגעהרט האט ער זיך פון לויטער לופט. און אז די פינף הונדערט יאהר זיינען אריבער, האט ער אנגעלאדען די פליגלען מיט אלע מינים טייערע בשמים און איז געקו־מען צופליהען צו דעם טעמפעל פון דעם זון־גאט, וואו ער האט זיך ארויפגעווארפען מיט די בשמים מיט אלעמען אויפ'ן מזבח און איז פערברענט געווארען אויף אש. אויף מארגען איז פונ'ם אש א נייער יונגער פעניקס ארויס. דריי טעג האט איהם גענומען עס זאלען איהם די שטארקע פליגלען אויסוואקסען, און אז זיי זיינען אויסגעוואקסען,

האָט ער דעם פּריסטער פון טעמפּעל בעגריסט און איז אוועקגעפלויגען אין זיין ווייטער היים אין אינדיען.

אונזער אייגענער יוסף האָט דאָ צוזאַמען מיט דעם טיטעל „צפנת פענח“, געקריגען אסנת, די טאָכטער פון דעם אויבער־פּריסטער, פאַר אַ ווייב.

זאָגען אַנדערע, אַז די היינטיגע „העליפּאָלים“ שטעהט אויף דעם אָרט פון דעם אַמאָליגען ענגען גשן. איצט האָט דאָרט אַ בעלגישער סינדיקאַט אויסגעלעגט שעהנע אַספאַלט־גאַסען און אויפגעבויט אַ גאַנצע מאָדערנע שטאָדט מיט הויכע, שעהנע הייזער.

דער אומחן אין מיינע אויגען איז געווען וואָס די כלה איז צו שעהן. עפּעס איז מיר העליאָפּאָלים געווען צו עהנליך צו דעם ניו יאָרקער בראָנקס מיט די הויכע זעקסעטאַזשיגע געלע מויערען און איז געווען אַ חוצפה אַקעגען דער אַלטער וויסטער „סאַהאַראַ“, וואָס רינגעלט דאָס שטעדטעל אַרום פון אַלע זייטען.

איז דער גורל געפאַלען אויף חעלוואַן, אַ קוראָרט וואָס איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דער איניציאַטיווע פון דעם כעדיוו טעפיק וואָס האָט דאָרט אַליין פאַר זיך אַ פּאַלאַץ געבויט און איז אין דעם דאָזיגען פּאַלאַץ געשטאָרבען.

דאָס שטעדטעל לעבט אין שנים כתקונם פון די רייכע געסט וואָס קומען אַהער, פון אַלע טיילען פון דער וועלט, מערסטענטיילס פון רוסלאַנד. אַחוץ זונענשיין יעדען טאָג אין יאָהר, זיינען פאַראַן שוועבעל־בעדער. פון דעם שלעכטען גערוך אַליין וואָס דידאָזיגע שוועבעל־קוואַ־

לען פערשפרייטען ארום, קען מען דרינגען ווי געזונד זיי זיינען.

היינטיגס יאהר, צוליעב דער מלחמה, זיינען קיין געסט ניטא. די האטעלען און די פאנסיאנען שטעהען לע־דיג. און דער מדבר, וואס האט תמיד קרום געקוקט אויף דעם הור־הא פון העלוואן, האט זיך ווידער גענומען פיהלען היימיש אין זיין אייגענער נחלה.

מיר האבען גענומען צימערען אין א שעהנעם האטעל מיט זיילען און א באלקאן בעמאלט מיט היראגליפען און געטער פון אמאליגען מצרים. אונזערע פענסטער האבען ארויסגעקוקט אין א גרויסען גארטען, בעפלאנצט מיט אלערליי לוסטיג־געפארבטע בלומען. אקעגען אויף א וואנד האבען זיך געשלענגעלט בלאע פרעהליכע בוגענוויר־ליאס און האבען אונז צוגעלאכט אן אויפגעראמטען ברוך־הבא.

די בעל־הבית'טע פון דער „ווילא וואנדא" — אזוי האט מען אונזער האטעל גערופען — איז געוועז א יונגע שעהנע פאליאטשקע מיט שווארצע געדיכטע האאר פער־שארען ווי ביי א בחור, און שווארצע שטיפערישע אויגען. וואס האט געהאט א אידישען שימער אין זיך.

מיר האבען מיט איהר גערעדט דייטש, וואס איז איהר קענטיג שטארק ניט געפעלען. זי האט חושד געווען, אז מיר האלטען מיט דייטשלאנד. זי איז געווען א פער־קאכטע רוסאפילקע.

בכלל האט מען געקענט זעהן אז קיין צו גרויסע נחת רוח פון אונז האט זי ניט און אריינגענומען אונז האט

זי נאָר ווייל דער גרויסער האָטעל האָט געפּוסטעוועט, און זי האָט זיך געקוואַפּעט אויף אַבי וועלכע געסט.

אַלע אַנגעשטעלטע אין האָטעל זיינען געווען רוסען. אמת'ע פּערקאָכטע רוסען. דעם טאָג וואָס פּשעמיסל איז גענומען געוואָרען, איז געווען ביי אַלעמען אַ יום־טוב. ווי מיר האָבען אויסגעפונען, זיינען אונזער בעל־הבית'טעס אויגען טאַקע געווען אידישע... זי איז געווען אַ גע'שמד'טע און האָט פיינט געהאַט אידען ווי דעם טויט. אין האָטעל פלעגען זיך געוועהנליך אויפהאַלטען רוסען און פּאָליאַקען. מעהר פון אַלץ פּוילישע גלחים...

פון אָנהויב האָט מען געהאַט דרך ארץ פאַר אונז, ווייל מיר זיינען אַמעריקאַנער. שפּעטער אָבער האָט אפילו דאָס אויך ניט געהאָלפען און מיר פלעגען ביי יעדער געלעגענהייט זיך אָנשטויסען אָן אַנטיסעמיטישע שפּיצלעך.

אונזער קליינע איז איינמאָל געקומען אַ פערוויינטע פון הויף. די קינדער פון הויז האָבען זי גערופען „זשידאָווקאַ". וואָס דאָס בעדייט האָט זי ניט פערשטאַנען. נאָר זיי האָבען זי אָנגעקוקט אַזוי בייז בשעת זיי האָבען עס געזאָגט, אַז זי האָט פערשטאַנען אַז דאָס זידלען זיי זי.

אַלטע וואונדען וואָס איך האָב געמיינט אַז זיי האָבען זיך פערהיילט אין די דריי־און־צוואַנציג יאָהר וואָס איך האָב זיך אין אַמעריקאַ איינגעלעבט, האָבען זיך ווידער צועפענט...

איז דאָך בעשעערט געווען אַז מיין טאָכטער'ל, גע־

בארען אין דעם ווייטען קאלאראדא, נעבען די פרייע „ראקי מאונטיינס״, זאל הערען דאס מיאוס׳ע ווארט פון רוסישע ליפען...

האבען מיר זיך צוזעגענט מיט דער משומדת׳טע און האבען אריבערגעצויגען אין א האטעל וואס איז ניט געווען אזוי בעקוועם און האט קיין גרויסע פענסטער און קיין בוגענווילאס ניט געהאט. דערפאר אבער איז דער איי־גענטימער געווען א איד, וואס איז — איין גאט ווייס ווי אזוי — אריינגעפאלען אהער פון פאלעסטינא, וואוהין ער איז לכתחלה געפאהרען ארבייטען אין א קאלאניע.

געבארען און אויפגעוואקסען איז ער ערגעץ אין א שטעדטעל אין זשאמוט און איז אמאל געווען א שטיקעל לערנער. דא ווערט ער ביסלעכווייז מגושם. חלומ׳ט ער, אז פריהער שפעטער וועט ער קענען צוריק אין ארץ ישראל געהן און דארט א האטעל עפענען.

מיט זיין קליינער דריי־יעהריגער מיידעלע רעדט ער אראביש. אז איך וואונדער זיך, ערקלערט ער מיר, אז דאס איז אויף צו להכעיס זיין וייב, א געוועזענע קעכין. וואס רעדט מיט דער מיידעלע ניט אנדערש ווי רוסיש. בשום אופן וויל זי מיט איהר א ווארט אידיש ניט ריידען. איז אז דו ווילסט ניט קיין אידיש, טא נא דיר אראביש.

א רחמנות אויף דער מיידעלע, און נאך מעהר אויף די ביידע לשונות וואס ווערען פון סטירדעס וועגען אונ־בארימהערציג צוקאליעטשעט.

דער האטעל איז ליידיג. אחוץ אונז שטעהט איין נאך איין גאסט, א הויכע דיקע רוסישע באראנעסע וואס

עסט משונה פיעל. זי האט א מיחש אזא. אמאל איז זי געווען גאר אין די הויכע פעדערען, איצט אז די משפחה איז פעראַרימט געוואָרען, האט זי געמוזט זיך ארונטער־לאזען אזש צו אונזער האטעל.

פערטרויט מיר דער האטעליער אויפ'ן אויער, אז אלע קענען זי ווי א בייזער שילינגער. ניטא א האטעל וואו זי האט ניט אנגעזעצט. ווען ער אליין וואלט ניט געווען אזוי אויף צרות צוליעב'ן קריעג, וואלט ער זי בשום אופן ניט אריינגענומען. אבער אויף קיין רעכטע אורחים קען מען זיך איצט ניט ריכטען, וועט ער פרובירען א י י ן חדש.

דערווייל עסט זי ווי פאר דרייען און די בעלי־בתים צעהלען די טעג ביז'ן ערשטען, ווען זי דארף, לויט ווי זי זאגט, קריגען געלט פון דער באנק

די פענסטער פון אונזער צימער קוקען ארוים אויפ'ן וואגזאל. אזוי איז די גאס לייליג. נאר קומט די צייט ווען א צוג דארף אנקומען, פאהרען אן פון אלע זייטען די אראביעהס און עס ווערט לעבעדיג ארום.

גוט וואס מיר זיינען א טריט פון באהן. פערוועלט זיך מיט אמאל קאאירא, גיב איך א שפרונג איבער'ן וועג און בין שוין אין וואגאן.

וואונדערט זיך דער האטעליער : א מענש זאל האל־טען אין איין פאהרען...

XXV.

כופּן

אנגעהויבּן האָט זיך דער טאָג מיט אַ געדיכטען מילך־ווייסען נעבעל, אַזוי ווי עס הויבּען זיך געוועהנליך אָן די טעג פון יאַנואַר אין קאַאירא. מיר זיינען אַרויס פון האָטעל, אויסגעזופּט אויף גיך צו פינגערהוט קאַווע אין אַן אַראַבּישען קאַפע וואָס האָט זיך נאַר־וואָס געעפענט, און האָבּען זיך געלאָזט אין וועג אַריין. די שטאָדט האָט בּיסלעכווייז גענומען אויפלעבּען. אַראַבּישע טרעגער, קליינע שטאַרקע עזלען בּעלאָדען מיט גרינסען, דאָ און דאָרט אַ קעמעל מיט אַ בּאָרוועסען טרייבּער בּיי דער זייט, אַ האַלבּ־ליידיגע טראַמוויי — האָבּען זיך גענומען אַרויסשיילען פון דעם טומאַן.

מיר האָבּען זיך געאיילט וואָס פריהער אָנקומען אין גיזאַ, דאָרט וואו די דריי גרעסטע פּיראַמידען געפינען זיך. און האָבּען גענומען די ערשטע קאַר וואָס איז אַהין געגאַנגען. מיר זיינען דורכגעפאָהרען אַ שטרעקע פון מיילען, אַריבּערגעפאָהרען דעם נילוס, און ווייטער געפאָהרען אָבּער געזעהן האָבּען מיר קיין זאַך ניט. דער נעבּעל האָט ניט פערגנונען.

אַן אַראַבּישער דראַגאָמאַן וואָס איז נעבּען אונז גע־

זעסען, האָט באַלד דערשמעקט אַז ער האָט דאָ פּאַר זיך א גרופּע פון רייכע טוריסטען... האָט ער אונז גענומען פרעגען אויף געבראָכענעם פראַנצויז, אויב די מ'סיע דאַרפען ניט אַ פיהרער. אַז ער האָט געזעהן אַז מיר שוויי־גען, איז ביי איהם געבליבען אַז מיר זיינען ענגלענדער און ער האָט גענומען לויבען די פּיראַמידען אין טאָג אריין, אויף שעקספּיער'ס לשון. די פּראָבע איז ווידער ניט גע־לונגען. האָט ער זיך גענומען צו איטאַליעניש, דייטש, רוסיש און וואָלט אודאי געפּרופּט העברעאיש מיט דער הברה הספרדית, ווען די קאַר זאָל זיך ניט אָפּשטעלען און מיר זאָלען ניט האסטיג אַראָפּשרינגען.

דער נעבעל האָט זיך דאָך מרחם געווען, און האָט זיך אַ הויב געגעבען און אונז בעוויזען דעם שעהנעם גרינעם נילוס־טהאָל, מיט די דערפלעך, מיט די הויכע פּאַלמען, מיט די ווילאַס און די גערטנער, און די סטאַדעס שאָף אויף די פעלדער, און פון דער וויטען קאַאירא מיט די שפּיציגע מאַשעען קעגען הימעל... און דער הימעל הויך און אַזוי בלאָ אַז דאַס אויג קען עס קוים פערטראָגען. און אומעטום גאָלד, גאָלד, פינקעלדיג גאָלד צושאָטען אויף די בוימער און אויפ'ן זאַמד און אויף די ווענד פון די הייזער...

דער וועג צו די פּיראַמידען איז געווען פערשפּאַרט. אַ לאַנגע ניט־אונטערבראָכענע שערענגע פון אַמוניציע־וועגענער האָט זיך געצויגען צום מדבר. צו יעדער וואָגען זיינען געווען איינגעשפּאַנט זעקס שטאַרקע פערד צו צוויי

אין אַ שורה. אויף די צוויי פֿאַדערשטע זיינען געריטען פול־בעוואָפענטע סאָלדאַטען, קרעפטיגע יונגע אויסטראַ־ליער וואָס פון זיי האָט געוועהט דער געזונדער ריח פון גרויסע וועלדער און דער פרייער אָטהעם פון דער פרעירי...

די מחנה האָט זיך געצויגען און געצויגען. ס'האָט זיך געדאַכט אַז עס וועט קיינמאָל קיין סוף ניט נעהמען. זעקס פערד און אַ וואָגען, זעקס פערד און אַ וואָגען. דער זאַמד פון וועג איז געווען טיעף און ווייך און די רעדער האָבען קיין סקריפּ ניט ארויסגעלאָזט. די סאָלדאַטען זיינען געזעסען שטום אויף זייערע פערד, די פערד האָבען אפילו אַ הירזשע ניט געגעבען... האָט עס זיך געשלעפּט און געשלעפּט ווי אַ שטומע לויה מדבר־צו... און פון דער הויך האָבען געקוקט די דריי גרויסע פּיראַמידען. פּרעה'ס וועלט־הערשאַפט האָבען זיי געזעהן פערשווינדען, אַלכּסנדר מוקדון'ס ממשלה — צוזאַמענפאַלען, צעזאַר'ס טרוים פון גרויסקייט — צונישט ווערען, דעם חלום פון אַן אַראַבישער אימפּעריע — פערגעהן ווי רויך, און איצט גלאָצען זיי אויף די ענגלישע אַרמעען...

פון דעם קאַלטען נאַסען לאָנדאָן איז אַרויס אַ רוף צו די עקען פון דער וועלט, צו ווייטע אינזלען, צו די זוניגע פעלדער און הינטערוועלדער פון אויסטראַליען — און איי־לענדיג זיינען זיי געקומען, די יונגע, די פריידיגע, די הויכ־געוויקסיגע פּיאָנערען צו געבען זייער בלוט כדי בריטאַ־ניען'ס ממשלה אויפצוהאַלטען....

די געשיכטע ווידערהאָלט זיך. דער אַלטער פּרעה מוז האָבען דאָס בלוט פון געשאָכטענע יונגע קינדער, זיין לייב

צו באַדען, זיינע שלאָפּע גליעדער צו שטאַרקען...

ענדליך האָט זיך דער צוג געענדיגט. האָבען מיר זיך געלאָזט בראַזשען דורך דעם וואַרעמען זאַמד באַרג־אַרויף, ביז מיר זיינען געשטאַנען נעבען דעם גרויסען פּי־ראַמיד, דעם קבר פון כעאָפּס אָדער כופו.

ווייט ווייט אַוועק האָבען זיך געזעהן די טויזענדער לייוועגטענעביידלעך פון דעם ענגלישען לאַגער אין מענאַ, אויפגעשטעלט אין לאַנגע שורות. אויבען אויף דעם שפּיץ פון פּיראַמיד זיינען געשטאַנען ענגלישע אָפיציערען וואָס האָבען פון אונטען אויסגעזעהן ווי קליינע קאַרליקלעך. זיי האָבען מיט פאַהנעס געפאַכט און סיגנאַלען געגעבען. און פון ווייטען, פון פערשיעדענע ווינקלען אין טהאָל האָבען פאַהנעס אָפּגעענטפערט.

מיר זיינען איין מאָל און צוויי מאָל אַרומגעגאַנגען ארום די געוואַלדיגע שטיין־מאַסען, וואָס פינסטערע טרוי־מער פון מאַכט און פון אייביגקייט האָבען געלאָזט אויפ־בויען אויף דעם שוועל פון דער וויסטעניי....

שטעהען די פּיראַמידען און קוקען זיך איבער מיט דעם גרויסען אייביגען פּוסטען מדבר. זיי האָבען אַ סוד צווישען זיך...

הינטער זיי שטעהט דער ספינקס מיט אַן אָפּגעהאַק־טער נאָז. דאָס האָבען איהם די אַראַבער פערקריפּעלט אין די צייטען פון זייער ממשלה איבער עגיפּטען. זייערע סאָל־דאַטען האָבען זיך אויף איהם שיסען געלערענט. קיין בעסערען נוץ האָבען זיי פאַר אַזאַ מין פערזעהעניש ניט געקענט געפינען... איז דער ספינקס געבליבען אָהן אַ

נאז, אבער די אויגען קוקען אזוי מורא'דיג קאלט ווי פריהער.

שטעהט ער א צוקאליעטשעטער און גלאצט אויפ'ן מדבר. אויף די פיראמידען וויל ער צומאל א קוק ניט געבען. ער איז שוין א פערשאטענער אין זאמד געלעגען איידער זייער ערשטער שטיין איז געלעגט געווארען...

איין טאג ווען דער קיניג טהאטמעס האט געשלאפען זיין נאכמיטאג־שלאף, איז צו איהם דער גאט הארמאכעס געקומען און ער האט איהם די קרוין פון מצרים צוגעזאגט, אויב ער וועט זיין בילד, דעם ספינקס, פונ'ם זאמד ארויס־גראבען.

האט איהם טהאטמעס אפגעראטעוועט.

אבער דער מדבר גלאצט נאכאנאנד און סטראשעט :

— כ'וועל פערשיטען... זאמדווייז וועל איך פער־שיטען...

צוויי יונגע ארטילערי־אפיציערען שעהנע, שטארק־געבויטע יונגע לייט האבען זיך אפגעשטעלט פלוידערען מיט אונז. מיר ריידען פון אמעריקא — פון וואנען מ י ר קומען און פון אויסטראליען — פון וואנען ז י י קומען, און פון פערשיעדענע זאכען. און מיר לאכען און מיר וויצלען זיך, און אונטער מיינע אלע רייד און מחשבות דרעהט זיך די שווארצע פראגע : ו ו א ו און ו ו א ס וועלען זיין אט די צוויי שעהנע יונגע לייט אין א פאר מאנאט ארום ?... לויפט דורך א בילד פון א פערבלו־טיגטע מאטע אהן הענד און אהן פיס מיט אן אראפגע־שאסענער באק...

זיי בעקלאָגען זיך, פאַר וואָס מען האָלט זיי דאָ אין מצרים. אין פראַנקרייך וואָלטען זיי איצט געוואָלט זיין... זיי זיינען דאָך ניט געקומען פון אויסטראַליען די פּיראַ־מידען צו זעהן. זיי קענען זיך ניט דערוואַרטען ביז זיי וועלען זיין אין אַן אמת'ער שלאַכט... טויטען, טויטען, טויטען...

און איבער אונז אַזאַ ווייכער ליעבער הימעל, אַזוי ווי אַ מאַמע'ס פּנים... און דער נילוס שעמערירט מיט גינגאָלד און גרינקייט און די פּאַלמען אין דער ווייט — שלאַנקע רוהיגע ריעזען...

הערט זיך אַ קלאַפּ... איז דאָס ניט פון דער טיעפע־ניש פון אַ פּיראַמיד ? —

יאָ ! דאָס איז כופו... אונטען אין זיין שטיינערנעם קבר לאָזט עס איהם ניט איינרוהען...

הונדערט טויזענד מענשען האָבען צוואַנציג יאָהר נאָכאַנאַנד שטיינער געשלעפּט פון טורא — גרויסע ריע־זיגע שטיינער. און פאַר זייער ארבייט האָבען זיי גע־קראָגען יעדער טאָג אויסגעטיילט אַ פּאָרציע רעטעך און ציבעלע און קנאָבעל, גענוג דאָס לעבען צו דערהאַלטען. און געשקלאָפּט האָבען זיי פון זונענאויפגאַנג ביז זונענ־אונטערגאַנג און נוגשים זיינען געווען איבער זיי וואָס האָבען געבייטשט און צום טויט דער'הרג'עט דעם וואָס האָט ניט אַ פולען טאָג געאַרבייט. צוואַנציג יאָהר שטיי־נער געשלעפּט און צוואַנציג יאָהר דעם פּיראַמיד געבויט. אַזוי האָט כופו בעפוילען.

וואָרום כופו האָט געוואָלט אייביג בלייבען, אייביג ווי דער מדבר...

האָט ער אויסגעליידיגט זיין שאַץ־קאַמער כדי זיין פינסטערען אייביגקייט־טרוים צו פערווירקליכען, און ווען ער האָט מעהר קיין גאָלד און קיין זילבער ניט געהאַט, האָט ער זיך דערמאַנט אַן זיין טאָכטער. וואונדערשעהן איז די פרינצעסין געווען, ווי אַ טאָכטער פון די געטער. האָט ער איהר געהייסען איהר ליעבע פערקויפען, און איהם העלפען זיין פּיראַמיד דערבויען.

האָט זי איהר פאָטער'ס ווילען געטהאַן. און די רייכסטע מענער פון לאַנד זיינען געקומען מיט זייער גאַנץ פערמעגען דער בת־מלכה'ס ליעבע צו קויפען...

כופו'ס בלוט איז אין דער טאָכטער'ס אָדערען געפלאָסען, און זי האָט פאַר זיך אַליין אויך אַ פּיראַמיד האָבען געוואָלט... האָט זי פון יעדען געליעבטען אַ צוגאַב, אַ שטיין פערלאַנגט...

הערט איצט דער אַלטער כופו ווי די אַמוניציע־וועגענער פאַהרען פערביי און ער כאַפּט זיך אויף אין זיין פינסטערען קעלער־קבר און ער קנאַקט זיינע פינגער־ביינער פון פרייד, און ער קלאַפּט זיי אַן די שטיינער געקויפט פאַר זיין טאָכטער'ס שאַנד און פאַר זיין פאָלק'ס בלוט...

XXVI.

חעלוואַן

צו אונז קומט אָפט אַריבער פון קאַירא אַ יונגער בחור, דער זוהן פון אַ קאָלאָניסט פון רחובות, וואָס גרייט זיך אָפּפאָהרען קיין אַמעריקא וואו ער האָט בדעה שטו־דירען מעדיציין. אַזוי שנעל ווי ער וועט אויסשטודירען וועט ער זיך אומקעהרען קיין אַרץ ישראל, וואו ער איז געבוירען און ערצויגען געוואָרען און צו וועלכער ער איז אָרגאַניש צוגעבונדען. ער קען גאָר ניט פערשטעהן ווי מע קען וואוינען אין אַן אַנדער טייל פון דער וועלט.

אַז ער קומט, וועהט מיט איהם אַריין אַ לופט פון רחובות און מיר פיהלען זיך רחובות׳דיג. זיצען מיר און מיר ריידען שעה׳ן נאָכאַנאַנד פון אונזערע שכנים אין דער קאָלאָניע, און מיר מאָלען זיך אויס ווי דער פּרדס אונזערער זעהט אויס, און קלערען צי מע האָט ניט אַרונ־טערגעהאַקט דעם הויכען אייקאַליפּט וואָס שטעהט נעבען אונזער געהעפט, און אַזוי ריידענדיג ווערט אונז אַלעמען אויפ׳ן האַרצען אויפגעראַמטער, וואַרעמער.

אָפט מאַכען מיר לאַנגע שפּאַצירגאַנגען אַרום חעל־

וואַן. איינמאָל האָבען מיר אַזוי אָוועקגעשפּרייזט אַזש ביז'ן נילוס.

פון יענער זייט רוקט זיך צו אונז אַלץ נעהנטער דער גרויסער בית עולם פון אַלט־מצרים — סאַקקאַראַה. בולטער פון אַלע פּיראַמידען, וואָס זיינען צוּוואָרפען ארום, זעהט זיך דער פּיראַמיד פון'ם קעניג צאָסער, געבויט אין זעקס גרויסע טרעפּען אַזוי ווי עפּעס אַ געוואַלדיגער ריעז וואָלט איהם געבויט, כדי אויפ'ן הימעל ארויפצוקלעטערען.

דאָרט איז אַמאָל געשטאַנען די עלטסטע הויפּטשטאָדט פון מצרים, די שטאָדט מעמפיס — מוף אין העברעאיש — וואו מען האָט צו דעם וואונדערבארען גאָט אַפּיס געדיענט.

איין מאָל אין אַ לאַנגער צייט פלעגט זיך דער דאָזיגער גאָט בעוויייזען אויף דער ערד אין געשטאַלט פון אַ שוואַרצען אָקס, מיט אַ ווייסער פּליאַמע צווישען די הערנער. געבאָרען געוואָרען איז ער פון אַ קוה וואָס אַ בליץ איז פּלוצים אין איהר אריין און האָט זי בעשווענגערט.

פלעגט דער אָקס־גאָט ארומגעהן צווישען די מענשען אַ פערהייליגטער, אַ געאַכפּערטער און אַז ער האָט אויסגעלעבט זיינע בעשטימטע יאָהרען אויף דער ערד, פלעגען איהם די פרומע פּריסטער בעגראָבען מיט גרויס פּאַראַד. האָט זיך אָנגעקליבען אַ גאַנצער בית־עולם פון די הייליגע אָקסען, אָדער ווי מען רופט עס, סעראַפּעאום.

אַ שלעכטען סוף האָט נאָר געהאַט דעריעניגער אַפּיס וואָס זיין גורל איז אויסגעפאַלען זיך צו ענטפּלעקען אין דער צייט פון קאַמביזעס, דעם זוהן פון דעם גרויסען כורש

מלך פרס, וואס האט בעזיעגט מצרים. דער פערזישער הערשער האט מיט זיין שפיעז דעם הייליגען אקס שיער ניט דערהרג׳עט. האט דער ארעמער גאט זיך געפלאגט א לאנגע צייט, געקרענקעלט און ארומגעגאנגען א גוסס׳ער אין דעם טעמפעל, ביז ער איז געשטארבען פון דער וואונד, און די פריסטער האבען איהם שטילערהייד געבראכט צו זיין הייליגער קבורה.

די פעלדער פוןביידע זייטען וועג ווערען גרינער וואס נעהנטער מיר קומען צו דעם נילוס־טייך. די גרינקייט איז א שטארקע, א פרישע, אזוי ווי נאר וואס אפגעפארבט.

אויפ׳ן וועג קומט אונז אן אנטקעגען אן אראביש פאסטוכעל פון א יאהר צעהן צוועלף, שפרייזענדיג לאנגזאם הינטער א קליינער סטאדע שעפסעי און ציעגען.

איינע פון דער סטאדע האט זיך פון וועג אראפגע־דרעהט און וויל מאכען שבת פאר זיך. דאס פאסטוכעל בייזערט זיך אויף איהר, און רופט זי צוריק ביים נאמען. שטעלען מיר זיך אפ ריידען מיט דעם פאסטוכעל און גע־פינען אוים, אז ער האט בעזונדערע נעמען פאר אלעמען און אויסגעקליבען האט ער די סאמע שעהנסטע : מאַ־ברוקאה (געבענשטע), מאחבובאה (געליעבטע), לאטיפאה (מילדע), זאריפא (חנ׳עוודיגע), דזשאמילא (שעהנע), אני־סא (פריינדליכע).

אין זכות פון די שעהנע נעמען גיבען מיר איהם א פיאסטער, און איידער וואס וועז שטעהען מיר אין א ראד פון קליינע אפגעריסענע אראבישע מיידלעך און אינגלעך,

איינינגע מיט קויט־בעשמירטע האלב־בלינדע אויגען, וואס פערלאנגען אויף אלע אקטאוועס און אלע נוסחאות: „באק־שיש".

אן עלטערער פעלאח וואס בעוועסערט די בייטען אין א דערבייאיגען פעלד, בעמערקט עס און גיסט אוים אויף דער קליינער כאפטע א שטראם פון זידעל־ווערטער וואס וואלטען ביי שעקספיר'ען ארויסגעבראכט דאס שפייעכץ פון מויל. טראגען זיי זיך איינציגווייז אפ, כאפענדיג אלע ווײלע א קוק הינטערוועלאר, צי דער פעלאח האט זיך ניט אפגעקעהרט.

דער פעלאח איז געוועזן דאס נייע, בעגייטע מצרים — די מצרים וואס פון איהרע פארטען געהען יעדער יאהר ארויס פאר הונדערטער מיליאנען דאלאר באוועל. די מצרים וואס האט איהר בעפרייאונג פון פרעה'ס „ערי מסים", איהר שפע און איהר זיכערקייט, צו פערדאנקען דעם „איני־גלעזע" — אויף וועמען זי בעט דאך אין הארצען א שוואר־צען סוף, און צו וועמען זי האט אלערליי טענות.

אלט ווי די וועלט. קליינע פעלקער ווי קליינע מענ־שען, פערטראגען פיעל בעסער דעם יאך פון קנעכטשאפט ווי די לאסט פון דאנקבארקייט. און קריגט מען דאס טע־לערל פון הימעל ארונטערגעווארפען, וועט מען דעם ווארפער קיינמאל ניט מוחל זיין די בייל וואס מע האט אין שטערען געקריגען...

דער נילום איז אן ענטטוישונג. א שמאלער קויטיגער

וואַסער אין וועלכע עס פֿאַרקען זיך אַלטע, מיאוס'ע זעגעל־שיפֿלעך.

די ליכטיגע טרעהרען פֿון דער געטין איזיס וויינענדיג אויף דעם טויט פֿון איהר געליעבטען אָזירים, וואָס פֿון זיי האָט זיך דער נילוס אָנגעהויבען — זיינען קענטיג שוין לאַנג אויסגעטריקענט געוואָרען...

דער טאָג נויגט זיך צום סוף. קעהרען מיר זיך אום צוריק.

אויפ'ן וועג נאָהנט פֿון חעלוואַן, טרעפֿען מיר אַן אראַ־בער פֿיהרענדיג אַ יונגען שלאַנקען פֿול־בלוטיגען פֿערד, וואָס טענצעלט מיט שטאָלצער חנ'עוודיגקייט אונטער'ן קורצען שטריקעל, זיך אויסדרעהענדיג אַלע ווײַלע אַקעגען זיין פֿיהרער אַזוי ווי ער וואָלט איהם שטיפֿעריש דעם וועג פֿערלויפֿען געוואָלט...

דאָס פֿיהרט מען אַ פֿערד פֿון אַ רייכען עפֿענדי אויף זיין טעגליכען שפּאַציר.

פֿון שעהנעם האַלז הענגט איהם אויף דער ברוסט אַראָפּ אַ זילבערן בלעכעל מיט איינגראַווירטע אַראַבישע ווערטער.

מיר בויגען זיך איין און לייענען די הונדערט און צוועלפֿטע סורא פֿון קאָראַן:

„ער איז גאָט דער איינציגער, גאָט דער אייביגער, ניט ער האָט געבאָרען און ניט ער איז געבאָרען געוואָרען און קיינער איז צו איהם ניט גלייך".

אַ סגולה אַקעגען אַן עין הרע.

מיר געהען פערביי די געצעלטען פון די קעמעל־פּאַלים. די שמאַנט־קאָלירטע קעמלען ליעגען מיט אויסגע־שטרעקטע קעפּ און מעלה־גרה'ן מיט גרויסע צעלאַפּענע ליפּען.

פון די רייטער ליעגען טהייל אויסגעצויגען אויף דער ערד און רויכערען. קרייזעלט זיך דער בלאָער רויך אַקעגען די גאָלדיגקייט פון דער פערגעהענדער זון... טהייל האָבען זייער געבעט־טוך אויסגעשפּרייט און דאַווענען די תפילה פון פּאַרנאַכט, זיך בייגענדיג און קניהענדיג מיט גרויס כונה...

אַ דינע בלאָקייט שפּרייט זיך אויס אויף די אַנטקעג־גענדיגע מאַקאַטאַם־בערג און די געלע מדבר־גראָזע היי־זער פון חעלוואַן קיהלען זיך נאָך דער שטיקענים פון טאָג...

אונזער וועג פיהרט אונז פערביי די צוויי פרייע שווע־בעל־ברונימער. איינער פאַר מאַנסבילען און אַ קליינע שטרעקע וויטער, איינער פאַר ווייבער.

אַלע פּאַרנאַכט פעקלען זיך אַהער אַריבער די האַרעמס פון חעלוואַן, אַלטע און יונגע פרויען, אַנגעטהאַן און פער־שלייערט אין שווארצען, מיט שווארצע לאַקירטע שיכלעך און רויטע אָדער שרייאיג־פאַרביגע זאָקען — האַלב נאַ־נע, האַלב קורטיזאַן.

אַז מע קומט מאַכט מען זיך היימיש. מע נעהמט אַראָפּ דעם שלייער און מע טהוט אויס די לאַקירטע שיך מיט די שרייאיגע זאָקען, און מע באָדט די פיס. דערנאָך זעצט מען זיך אויס אויף דער ערד ארום דעם פּאַוויליאַן,

און מע פלוידערט, און מע קייט פערציקערטע ניס, האלוואה און אנדערע זיסע נאשערייען.

אז מיר געהען פערביי פערדעקען אלע אויף גיך זייערע פנים'ער, און די אויגען וואס בלייבען אפגעדעקט — לאכען מיט שמד־שטיק...

האבען מיר נאך אלעמען גארניט פערלוירען. די אויגען זיינען דער שעהנסטער, אפט דער איינציגער חן, וואס די עגיפטישע פרויען פערמאגען.

די בעוועגונג פאר „סופור" (אפשאפונג פון שלייער), וואס ווערט איצט ענערגיש אנגעפיהרט פון דעם ראדיקאלען עלעמענט אין קאירא, אויב זי זאל האבען אן ערפאלג, וועט מאכען א סוף צו א סך שעהנע חלומות פון אריענטאלישער שעהנקייט...

לאנגזאם, לאנגזאם, לאנגזאם לאזט זיך אראב א גרויסע, ווייסע זון, ווי א זילבערנע שילד... די לופט איז קלאר און שארף־דורכזיכטיג, דער הימעל איז נאקעט, אהן א שום צויט פון א וואלקען. א בלאער גלאטער מדבר פון קאלטע גלאז... גליטשט זיך דער ווייסער שילד, פאמעליך, פאמעליך, אהן א בעגלייט פון א פארב אדער א צופיפס פון א פויגעל, און די פיראמידען ווערען שווארצער, עלטער — „על־אהראם" — די זקנים, די אפגעלעבטע ווי די אראבער רופען זיי.

ביינאכט בין איך ביז שפעט געזעסען אויף דעם שטיי־

נערנעם באלקאן פון אונזער האטעל, וואס איז געקעהרט צום מדבר.

די קולות, וואס פערטראגען זיך דורך׳ן טאג פון דער גאס, זיינען איינציגווייז אנדרעמעלט געווארען. האב איך די אויערען אנגעשטרענגט צו הערען די שטילקייט פון דער מדבר, וואס האט א שפאן ווייט פון אונז, זיך געגראהט אין דעם ליכט פון די שטערען...

מיט אמאל האט אן אומעדיגער קול ארויסגעיאמערט פון דער פינסטערנים... ערגעץ־וואו האט אן אראבישער בעל־הבית געסט פעררופען און האט עמיצען געדונגען דעם קאראן איבערצולייענען — א „חאתמעה" געמאכט.

אומעדיגער און צער׳דיגער איז דער נגון געווארען, האט זיך אפגעבראכען און האט זיך ווידער אנגעהויבען, זיך געדרעהדעלט און געצויגען נאכאנאנד און נאכאנאנד אין גראען קבר־ריטהם, אזוי ווי די זאמד־וועלען פון דער סאהארא...

XXVII.

אַראַבעסקען

אַז איך קום אין קאַיראָ זוך איך אויף מיין רחובות׳ער פריינד און מיר לאָזען זיך צוזאַמען אַוועק אין אַן עכט אַראַבישען ווינקעל פון דער שטאָדט, אָדער מיר געהען צוזאַמען קויפען אַראַבישע ספרים. ער רעדט אַראַביש ווי אַ געבוירענער. איז ער מיין דראַגאָמאַן.

אין אַ שמאָלער אַראַבישער געסעל, ניט ווייט פון דעם „על־אַזהאַר” מאָשיי, האָבען מיר שוין אונזער באַקאַנטען מוכר־ספרים — אַ יונגער אַראַבער מיט רויטע האָאר, אָנגעטהאָן אין אַ לויזער רויט־געבלימטער גאַלאַביעה, געלע לעדערנע פאַנטאַפעל און אַ הויכען רויטען תארבוש.

פון אָנהויב האָט ער מיך אויפגענומען און באַהאַנדעלט ווי אַ טוריסט, העפליך און שמייכלענדיג. און פאַר יעדער ספר וואָס איך האָב אין האַנד גענומען האָט ער זיך ניט געשעמט צו בעטען פינף מאָל אַזוי פיעל ווי ער וואָלט פערלאַנגט פון אַן אַראַבער. אין קיין נאָהענטע שמועסען האָט ער זיך מיט אונז ניט אריינגעלאָזט. זינט אָבער ער האָט אויסגעפונען, אַז איך האָב דורכגעלייענט דעם „כיתאב

על־קארים" (דעם געהויבענעם ספר — דעם קאראן) אין אראביש, ניט קוקענדיג דערויף וואס ניט איך רייד און ניט איך פערשטעה צומאל ווען מע רעדט צו מיר אין דעם לשון — האט ער די מקחים גענומען ארונטערלאזען, און האט ליעב מיט אונז איינצו'טענה'ן. ביסלעכווייז ווערען מיר אלץ מעהר מקורב, און ער הויבט אונז אן בעטראכטען פאר אייגענע מענשען. אז עס קומט צוועלף און ער הערט דעם מועדרין פון א דערבייאיגען מינארעט רופען צו דער מיטאג־תפילה, לאזט ער אונז איבער היטען זיין קליינע קלייט און כאפט זיך אריין אין דער מאשיי צו מאכען זיי־נע „רעק'אס".

עס קומען צו איהם אריין א סך תלמידים פון „על־אזהאר", ווערט דער אמעריקאנער „אלים" (געלעהרטער) פארגעשטעלט און מע גריסט זיך מיט גרויס צערעמאניע.

אנוסטען זיינען מיר געווען אין דעם אראבישען מו־זעאום. די קאלעקציע, וואס איז איבעריגענס אין איהר ערשטען אנהויב, האט בלויז בולט'ער ארויסגעבראכט די וויינציגקייט און ארעמקייט פון דאס, וואס מע רופט אראַ־בישע קונסט.

אמת כאראקטעריסטיש־אראביש זיינען געווען די מאַ־זאאישע ארבייטען פון האלץ, מעטאל און עלפענביין, איינ־געלעגט אין אלערליי קונציג־פערפליאנטערטע פיגורען און ארנאמענטירט מיט פערשיעדענע קאראן־טעקסטען. די אונרעגעלמעסיגע פארמען פון דעם אראבישען אלף־בית, די געקרימטע און געדרעהדעלטע שטריכען, די פערשלידע־

רונג פון איין בוכשטאב מיט'ן צווייטען, זיינען אזוי ווי אומיסנע געמאכט געוואָרען פאר דעקאָראַטיווע צוועקען.

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט פאר דעם קונציג־פערציר־טען זעקס־עקיגען טישעל (קורסי) פון סולטאן שאבאן, פון פערצעהנטען יאָהרהונדערט און האָב זיך געקוויקט מיט דעם וויר־וואר פון די מאָזאאישע געפלעכטען.

האָט מען אביסעל לענגער געקוקט, איז דער וויר־וואַר פערשוואונדען און עס איז געוואָרען קלאָר און דייטליך, צו קלאָר... קיין נעבלען און קיין אָנצוהערענישען, קיין אונטער־טענער און קיין ניט־דערזאָגקייט, מעהר געאָמעט־ריע ווי קונסט... די אראבער האָט געפעהלט שאָטענהאַפּ־טיגקייט, האָבען זיי שטאט געהיימניסען געשאַפען פליאַנ־טערם און אראבעסקען, שטאָט סודות — קונציגע געפלעכ־טען פון שטריכען און רינגען, דורך וועלכע עס רייסט זיך דאָך דורך די העלע טרוקענע זון, וואָס שלאָגט אויף דעם זאמד...

אזוי זיינען זייערע דיכטונגען פון יענע יאָהרהונדער־טען, ווען זיי זיינען געווען די איינציגע פאָהן־טרעגער פון ליטעראטור — מעהר עהנליך צו קונציג צונויפגעשטעלטע רעטעניסען ווי צו פּאָעזי...

אין א צווייטען טהייל פון דעם בנין, אין פערבינ־דונג מיט דער כעדיווישער ביבליאָטהעק, איז די וואונדער־באָרע זאמלונג פון נאָהנט דריי טויזענד פערשיעדענע קאָראַנס, געשריבען אין פערשיעדענע לענדער און פער־שיעדענע צייטען, אָנהויבענדיג מיט די אָרעמע עקזעמפּ־ליאַרען פון די ערשטע קאמפּף־יאָהרען פון איסלאם ביז די

פרעכטיגע קונסט־ווערק פערצירט מיט גאָלד און אַלערליי פאַרבען, וואָס זיינען געשריעבען געוואָרען פאַר די מעכ־טיגע כאַליפען, וואָס האָבען זייער ממשלה פערשפּרייט איבער אַ האַלבער וועלט.

קוק איך אויף אַ גרויסען וואונדערבאַר־פערצירטען קאָראַן, וואָס ליעגט אָפען פאַר מיר אין אַ גלאָז־קאַסטען. די בוכשטאַבען און די איינראַהמונג זיינען פון גאָלד און דעליקאַטנע פאַרבען, און אַלצדינג רעדט פון רייכער קע־ניגליכער פּראַכט. טראַכט איך פון דעם ערשטען קאָראַן, וואָס זעיד איבן תאבית האָט אויף דעם בעפעהל פון דעם ערשטען כאַליף צוזאַמענגעשטעלט. אין שטיקלאַך, אין איינ־ציגע סורא׳ס און אין פּסוקים איז אַללאַה׳ס בוך אַרומגע־גאַנגען צווישען דעם בעדואינער פאָלק, אַזוי ווי זיי זיינען שטיקלעך־ווייז צו דעם נביא אַנטפּלעקט געוואָרען.

אַז דער נביא איז געשטאָרבען און דער טרייער אַבו־בעקר איז „דער הערשער פון די גלויביגע" געוואָרען, האָט ער בעשלאָסען די צוזייהטע און צושפּרייטע סורא׳ס און שטיקער צונויפצוזאַמלען און די ווערטער פון מוחאַמעד׳ן אין איין תורה בעהעפטען.

די הייליגע אַרבייט האָט מען אַנגעטרויט דעם יונ־גען זעיד, וואָס איז דעם נביא׳ס שרייבער און רעכטע האַנד געוועזן. דער נביא אַליין איז אַן „אומיאי", אַ ניט־געלערנ־טער געוועזן, און געוואוסט האָט ער בלויז וואָס דער מלאך „דזשיבריל" האָט איהם ענטפּלעקט.

האָט זעיד געזוכט און געזאַמעלט גאָט׳ס וואָרט פון

פּאַלם־בלעטער, פון ביינער און פון שטיינער און מעהר נאָך פון אַליץ, ווי ער דערצעהלט, „פון די הערצער פון מענשען", וואוהין זיי זיינען פון נביא'ס מויל געפאַלען.

איין טאָג האָבען מיר זיך אַרומגעדרעהט אין די קרומע געסלעך פון „מאסר־על־אטיקא" (אַלט קאירא), אָדער „על־פאָסטאַט", דער געצעלט, ווי מען האָט די שטאָדט אַמאָל גערופען.

דאָ איז דער געצעלט געשטאַנען פון אַמר־איבן־על־אַסי, ווען ער האָט אין זיבענטען יאָהרהונדערט מצרים פאַר'ן איסלאַם בעצוואונגען. דעמדאָזיגען געצעלט זיינעם האָט ער בשום אופן ניט געלאָזט איבערשטעלען אין אַן אַנדער אָרט, כדי ניט חרוב צו מאַכען די היים פון די טויבען, וואָס האָבען דערין זייער נעסט געמאַכט. האָט מען די נייע הויפּט־שטאָדט געמוזט בויען אַרום דעם געצעלט.

דאָס איז געווען נאָכדעם ווי דער פרומער אַמר האָט זיך פון אַלעקסאַנדריא אומגעקעהרט, וואו ער האָט אויף דעם בעפעהל פון דעם כאַליף אָמאַר די בעריהמטע ביבליאָטעק פון די פּטאָלמעאישע קעניגען געלאָזט פאַנאַנדערטיילען צווישען די בעדער פון דער גרויסער שטאָדט. הייץ־מאַטעריאַל וואָס האָט זיי געקלעקט אויף זעקס חדשים.

לעבעדיגע טויבען זיינען דאָך חשוב'ער געווען ווי טויטע ביכער...

דורך אַ שמוציגען לאַבירינט פון חורבות און האַלב־איינגעפאַלענע ווענד דערשלאָגען מיר זיך צו דעם הויף,

וואו עס געפינט זיך די קעניסאַט־על־יאהוד — די אידישע שוהל, וואָס מע רופט אויך די עזרא־שוהל.

דער אַלטער אורשפּרינגליכער בנין איז ניט מעהר דאָ. די איצטיגע שוהל איז ניט לאַנג צוריק אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ פון דער אַלטער.

עס איז שבת בייטאָג און די שוהל איז פערשלאָסען. לויפט אַ קליין אינגעל אַוועק ברייגגען דעם שליסעל, און קומט תיכף צוריק מיט אַ הויכען בייכיגען אַראַבער, וואָס ס'שטעלט זיך תיכף ארויס, אז ער איז אַ איד. ער איז דער שמש פון דער שוהל.

— אתה מדבר עברית?

— מוש אַריף (איך פערשטעה ניט). איך פערשטעה נאָר „ביל'אַראַבי".

עפענט ער די שוהל. וואַרפט זיך אין די אויגען אַ בימה פון מירמעל־שטיין בעשריבען מיט גילדערנע בוכשטאַבען, שבחים צו דעם גביר וואָס האָט די בימה מנדב געווען.

אין מיטען שוהל איז אָנגעוויזען דער אָרט וואו משה האָט אויסגעשפּרייט זיינע הענד אָקעגען הימעל און האָט מתפלל געווען דער האַגעל זאָל זיך אָפּטהאָן פון מצרים...

דער ארון־קודש — איינגעלעגטע ארבייט אין עכט אַראַבישען סטיל.

פון די זייטען ארון קודש צוויי טונקעלע אַלקערלעך. מאַכט זיך אַ חולה מסוכן, ברענגט מען איהם אַהין אריין און מע לאָזט איהם איבערנאַכט. איז דאָס אַ רפואה בדוקה.

ווען מיר געהען אַרויס פון דער שוהל, קלייבען זיך אַרום אונז אַרום אַ באַנדע קליינוואַרג. קיינער פון זיי בעט ניט קיין באַקשיש. דאָס האָבען מיר די קדושה פון שבת צו פערדאַנקען.

אַרום דעם שמוציגען ענגען הויף זיינען וואוינונגען. אויף די צובראָכענע וועראַנדעס זיצען פעטע אַראַבישע אידען און לופטערען זיך אין שאָטען.

מאַכט אונז דער שמש אויפמערקזאַם, אַז דאַ וואוינט ניט אַבי ווער. דאָס קומען אַהער פון קאַאיראַ די רייכע בעלי־בתים אויף פרישע לופט...

XXVIII.

אַאידאַ

אין א פינסטערער ווארעמער נאכט זיינען מיר זאלבע זיבעט געגאנגען זעהן אן אראבישע טרופע שפיעלען אין דעם כעדיווישען אפערא־הויז. אראבישע אפישען האבען בעקאנט געמאכט דעם קאאירער עולם אז „אונטער דער פראטעקציע פון אונזער האר דעם סולטאן" וועט צום ערשטען מאל אויפגעפיהרט ווערען די דראמא „על־יאתימא־תעין" — די צוויי יתומות, איבערזעצט פון פראנצויזיש. די סצענעס און מלבושים וועלען זיין עין לא ראתה און דער עיקר — עס וועט שפיעלען דער בעריהמטער „שעיך סאלאמעה", וואס אז אן עגיפטער הערט איהם זינגען, געהט איהם אוים דאס חיות.

מיר זיינען אנגעקומען צום טהעאטער ארום ניין א זייגער און זיינען קענטיג געוועז פון די עשרה ראשונים. די אויפפיהרונג האט זיך ערשט געזאלט אנהויבען האלב צעהן.

ביי דער קאסע איז געשטאנען א יונגער אראבער אין א שווארצען פראק מיט א ווייסען קראוואט און א הויכען

רויטען פעץ. אז מיר האָבען פערלאַנגט בילעטען פאַר דער גאַלעריע, האָט ער זיך זעהר פריינדליך פערנייגט און מיט אַ צוקערדיגען שמייכעלע אונז גענומען אָפּרייַדען. אַזעלכע געהויבענע „חאוואַהס" אויף דער גאַלעריע ? היתכן ? ער קען ניט צולאָזען מיר זאָלען זיך אַליין אָנטהאָן אַזאַ ביוש. וואָלט ער פון אונזער אייגענעם כבוד וועגען אונז געראַטען מיר זאָלען בעסער צוצאָהלען אַ קלייניגקייט, סך הכל פיער פּיאַסטער אויף אַ פּערזאָן און זיצען בהרחבה אונטען, ווי עס פּאַסט פאַר אונזער הויכען שטאַנד.

מיר האָבען זיך אָנגעשטויסען אַז ער איז איינער פון דער טרופּע.

אונזער אָנפיהרער האָט איהם פערזיכערט, אַז מיר בעדאַנקען איהם זעהר פאַר זיין גוטסקייט און זיין איידעלקייט, אָבער מיר האָבען פון דער נאַטור אַ משונה'דיגע ליעבשאַפט און צוגעבונדענקייט צו דער גאַלעריע. האָט ער דערוייל בעמערקט, אַז צווישען אונז געפינט זיך אַ דאַמע און האָט אַפּעלירט צו אונזער העפליכקייט : —

— פאַר דער „סיטאַה" איז באמת אַ בזיון צו זיצען אויבען.

האָבען מיר איינשטימיג ערקלערט, אַז אויב מיר קענען ניט האָבען דעם תענוג צו זיצען אויף דער גאַלעריע, איז רעכט ביי אונז אַ ה ן „על־יאַתימאַתעין".

די גרויסע גאַלעריע איז געווען פול בעזעצט, מעהרסטענטיילס מיט פעלאַחין אין לויזע שוואַרצע מאַנטלען און ווייסע געפלאָכטענע קאָפּ־צודעקען, צווישען זיי האָבען ער־

טער־ווייז אפגעשטאכען די לעהם־פארביגע קאקי־יוניפארמען פון ענגלישע סאלדאטען.

די פארטער און די לאזשען זיינען געווען כמעט ליידיג. בלויז דא און דארט א רייכער עפענדי אדער אן ענגלישער אפיציער. קיין פרויען זיינען ניט געווען אחוץ אויף אונזער גאלעריע, א פאאר אייראפעאישע דאמען אין בעגלייטונג פון מענער.

אויף דער רעכטער זייט האבען זיך געזעהן די לאזשען פון דעם סולטאן און זיין פאמיליע. די לאזשען פאר דעם הארעם *) זיינען פערצויגען מיט א סארט רואה ואינו נראה נעצווערק. ווען די פרוי פון דעם סולטאן אדער איהרע הויפדאמען קומען צו א פארשטעלונג, קענען זיי זעהן דורך די שפאלטען און אליין בלייבען ניט געזעהן.

איך האב געהאט צייט גענוג, איידער דער פארהאנג האט זיך אויפגעהויבען, צו בעקוקען דעם פרעכטיגען בנין וואס „די שטאדט פון טויזענד און איין נאכט" האט צו פערדאנקען דעם קאפריז פון דעם פערשווענדערישען איזמאאיל פאשא ועמעס הונדערטער מיליאנען חובות וועלען נאך דורות לאסטען אויף דעם נילוס־לאנד.

דאס איז געשעהן ווען לעסעפ'ס גרויסער חלום איז

---

*) דער איצטיגער סולטאן קעמאל חוסעין, אזוי ווי דער כעדיוו פאר איהם, אבבאס הילמי, האט נאר איין פרוי. דאס ווארט הארעם (אייגענטליך : חארים — הייליג, „חרם") איז דער שם־הכולל פאר אלע פרויען־מיטגליעדער פון דער פאמיליע ווי אויך פאר דער טייל פון הויז וואו זיי האלטען זיך אויף.

דערפילט געוואָרען. די אָרעמע פעלאחין וואָס איזמאאיל'ס נוגשים האָבען געצוואונגען מיט די הענד די ערד אַרויסצר־שופלען — האָט דער הונגער און דער פיבער אָוועקגעשיקט טויזענדערווייז זוכען זייער געקריוודעטען לויהן ביי די ווייסלייביגע און שווארצאויגיגע „חוריעהם" אין דעם מאָח־מעדאַנישען גן־עדן. זייער ירושה אויף ד ע ר וועלט איז געבליבען ביי פרעה'ן—דערזעלביגער פרעה וואָס האָט אַזוי פיעל גלגולים, פיעל דורות עס זיינען דאָ אויף דער וועלט. דער סועץ־קאַנאַל איז געווען פאַרטיג. אַ נייער וואַסער־באַנד האָט נעהנטער צונויפגעקניפּט לאָנדאָן מיט קאַל־קוטאַ... אָבער דער מאָדערנער הארון־על־ראשיד האָט נאָך דאַן זיינע אַקציעס ניט געהאַט פערשאַכערט און האָט זיך בעטראַכט פאַר דעם הויפּט בעל־שמחה. האָט ער בעשלאָ־סען צו פייערען דעם יום־טוב פון דער עפענונג, ווי קיין הערשער פאַר איהם האָט קיין יום־טוב ניט געפייערט, און זאָל די קאַרגע וואָכערניצע איירָאָפּאַ בלייבען פערגאַפט פאַר דער פרייער האַנד פון'ם אָריענט...

האָט ער אַלע מלכים און גרויסע לייט פון דער גאַנ־צער וועלט איינגעלאַדען. שעהנע יאַכטשיפען האָט ער אומיסנע פאַר די געסט בויען געלאָזט. פּאַלאַצען האָט ער לכבוד זיי אויפשטעלען געהייסען. אַ שטראָם פון גאָלד איז געפלאָסען. דער פעסט האָט געזאָלט אַלע פעסטען פון פריהעריגע מלכים פערטונקלען.

איז וואָכען נאָכאַנאַנד קאַירא געווען איין גרויסער באַנקעט־זאַאל. די פער פון איירָאָפּאַ האָט זיך פערזאַ־

מעלט אין דער אלטער שטאָדט און אלאדין'ס לאָמפּ האָט אלע זייערע פּערוועלעניסען ערפילט.

דער קייזער פון עסטרייך איז אויפ'ן יום־טוב געקו־מען, די שעהנע קייסערין עווגעני האָט די שמחה בעשעהנט, דער קרוינפּרינץ פון דייטשלאנד איז איזמאאיל'ס גאסט געוועזען.

די בעפעלקערונג פון קאאירא האָט זיך מיטגעפרעהט. געוועזען געגוג שיריים פון אזא רייכען טיש פאר זיי אויך.

און אונטערדעסען האָט די האנד געשריבען. ערגעץ אין א באנקהויז אין לאָנדאָן אָדער פאריז האָט זיך בעוויזען דער „מנה מנה תקל ופרסין" — א נייער חוב פון הונדערט מיליאָן פראנק.

די וועלט האָט פאר די הונדערט מיליאָן פראנק איינ־געהאנדעלט — „אאידא", אפשר די שטארקסטע און טיעפ־סטע שאפונג פון דעם מעלאָדישען ווערדי.

ווארום דער אייניקעל פון מוחאמעד אלי האָט גע־וואָלט פאר זיין יום־טוב האָבען אַן אָפּערא — אַן אָפּערא וואָס איז נאָך אין ערגעץ פריהער ניט געהערט געוואָרען. איז א בעשטעלונג אוועק צו דעם מייסטער פון „איל־טראָ־וואַטאָרע". קעניגליכע בעלוינונג, דער הערשער פון עגיפּ־טען דינגט זיך ניט. און כבוד און אויסצייכנונג...

אַן אָפּערא פון מצרים...

איז דאָס וואָרט מצרים אין ווערדי'ס נשמה אריין אזוי ווי א שווארצער געהיימניספולער פויגעל און ווערדי האָט געדיכטעט א טאָן־פּאָעמא וואָס איז עגיפּטישער ווי

עגיפטען, וואָס אזירים אַליין האָט ניט שעהנער פערפאַסען געקאָנט. צום ערשטען מאָל האָט דער ספינקס פון מצרים זיין סוד אין מוזיק אַנטפּלעקט...

צו דער אָפּערא האָט מען אַן אָפּערא־הויז בויען בע־דאַרפט. האָט מען אַ פּאַסיגען פּלאַץ אויסגעקליבען נעבען דער עזבעקיעה. איז אָבער דער פּלאַץ געווען בעבויט מיט אַלטע אַראַבישע הייזער און די איינוואוינער האָבען זיך פון אָרט ניט געוואָלט ריהרען.

זאָל די שמחה פערשטערט ווערען צוליעב אַזאַ געזינ־דעל? האָט מיט אַמאָל אַ שרפה אויסגעבראָכען און אויף מאָרגען איז דער אָרט געווען פריי פאַר דעם גרוי־סען בנין...

ווערדי אַליין האָט געזאָלט קומען דיריזשירען זיין אָפּערא, נאָר די מורא פאַר'ן ים האָט איהם אָפּגעשראָקען. ביז דער לעצטער רגע האָט ער זיך געראַנגעלט מיט דער דעה און לסוף געלאָזט וויסען: אונמעגליך...

ניט בעשערט געווען איהם דער נחת.

די ביהנע אַליין איז געווען גרויס גענוג פאַר אַ גאַנ־צען חיל. און פון לוקסאר און פון טהעבעס האָט מען די אויסגעגראָבענע אוצרות געבראַכט. אַלט מצרים איז גע־ווען אויף דער ביהנע, ניט געמאָלען און געשניצט, נאָר די אמת'ע אַלטע מצרים.

דער פאָרהאַנג איז אַרויפגעצויגען געוואָרען און דער שפּיעל האָט מפסיק געווען מיינע געדאַנקען.

עס האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַ באַנקעט. די געסט אָנגעטהאָן אין מלבושים פון אכצעהנטען יאָהרהונדערט — די מאַנסבילען און ווייסע פּאַרוקען און די פרויען אין משונה־לאַנגע שלעפּעס, האָבען געהאַלטען בעכערס אין די הענד און האָבען געזונגען אין כאָר אַ טרינק־ליעד.

די פרויען האָבען געהאַט אַ סך צו לערנען אין הלכות גרימירונג פון אונזערע אידישע אַקטריסעס. זיי האָבען זיך ווייזט אויס גאָר קיין מיה ניט געגעבען צו פערשטעלען זייערע יאָהרען וואָס זיינען געווען ווייט פון ערשטער פריש־קייט. די שטימען זיינען געווען ניט שלעכט, און די מע־לאָדיע זעהר אָנגענעהם. דאָס איז געווען דער איינציגער פרעהליכער געזאַנג, און לחלוטין ניט קיין אַראַבישע מוזיק. אַלע איבעריגע געזאַנגען וואָס זיינען אַריינגעפּלאָכטען גע־וואָרען אין דער דראַמא, זיינען געווען אַראַבישע און ממילא פול מיט טרויער און מרה שחורה אָהן שיעור.

האַנדלונג איז געווען ווייניג. די אַקטיאָרען זיינען געווען שטייף און האָבען זיך שווער און אומגעלומפּערט בעוועגט. די זשעסטען זיינען געווען אָהן חן און אָהן פריי־קייט. דערפאַר האָט מען אַסך גערעדט. און גערעדט האָ־בען אַלע ניט איינער צום צווייטען נאָר דעקלאַמירענדיג צום פּובליקום.

די דעקלאַמאַציע איז דוקא געווען אויסגעצייכענט. זיי האָבען אויסגעשפּראָכען די ווערטער קלאָר און קלאַסיש מיט אַלע ענד־וואָקאַלען און איך האָב צום ערשטען מאָל אויסגעפונען ווי שעהן און מוזיקאַליש דער אַראַבישער לשון קען זיין, ניט קוקענדיג אויף די פיעל כאָרכלענדיגע

„ח"־קלאנגען, מיט וועלכע די שפראך צייכענט זיך אויס.

אין א קאנקורס פון צניעות אויף דער ביהנע, וואלטען די אראבישע אקטיארען און אקטריסעס אהן ספק גענומען דעם ערשטען פריז. האט מען זיך געדארפט ארומנעהמען, האט מען עס געטהאן מיט א האלבען הארצען, זיך כלומרשט יא אנגעריהרט און ניט אנגעריהרט, געהאט ווי מע זאגט גאט אין הארצען, און דורכגעמאכט די פייניגונג וואס שנע־לער. קושען זיך איז געווען לא יזכר.

דער עולם ארום אונז האט הנאה געהאט פון אלצדינג. זיי זיינען אריין אין התפעלות פון יעדער בעוועגונג, פון יעדערווארט און מינע. בעזונדערס ווען עס איז געקומען צו עפעס א טרויעריגען מאמענט. די שווארץ־בעמאנטעל־טע פיגורען מיט די גרויסע ווייסע טורבאנען האבען ווי דערוואקסענע קינדער געהאלטען די אויגען צוגעשמידט צו דער ביהנע און צו די אקטיארען און אז עפעס איז זיי בע־זונדערס געפעלען, האבען זיי ארויסגעלאזט א לאנגען אויס־געצויגענעם : א—א—א—אה... וואס האט משונה גע־קלונגען אין אייראפעאישע אויערען.

די אמת'ע התלהבות איז ערשט געקומען ווען דער שיינדעל פון דעם אבענד, „שעיך סאלאמעה", וואס האט געשפיעלט דעם הינקעדיגען יתום איז ארויס אויף דער ביהנע. ער האט געקראגען א לאנגע הארציגע אוואציע. איצט האט מען געוואוסט ווער קומען די רעכטע געדיכטע.

ער האט אויסגעזעהן צו זיין א יאהר פערציג. א קליין דאר מענשעל מיט גרויסע דיקע וואנסעס. דער עולם האט

אין די וואנסעס ניט געזעהן קיין שום ווידערשפרוך צו זיין ראלע פון א יונגען אינגעל. „שעיך סאלאמעה" אליין האט קענטיג קיין חשק ניט געהאט מקריב צו זיין אזא שעהנע ציערונג צוליעב „די צוויי יתומות".

קיינער אין טהעאטער האט מעהר די אויגען פון איהם ניט ארונטערגענומען און אז ער האט גענומען זינגען אדער ריכטיגער געזאגט פערגעהן אין „שטיינער", זיינען אלע געווען ווי פער׳כשופ׳ט. ער האט עס זיי אלעמען פון הארצען ארויסגעזונגען...

אין דער אמת איז עס גאר קיין נעזאנג ניט געווען, נאר אומעטיגע געדרעהדעלטע נאז־קלאנגען, קרעכצען און יאמערען, אהן א פלאן און אהן א סדר, אימפראוויזירט אויפ׳ן מאמענט, שטארק עהנליך צו אלט־חזנישע דרעה־דלעך.

דער אראבישער עולם איז דערויף געווען א בעסערער מבין ווי איך. זיי האבען שווער געזיפצט און דעם קאפ געשאקעלט... און אז „שעיך סאלאמעה" האט זיך פער־חלינעט אין א רייה פון געבראכענע שלוכצען, האט א שטור־רעם פון לאנגע אויסגעצויגענע „א—א—אה—אה׳ס" א פאך געטהאן דורכ׳ן טהעאטער אזוי ווי דער לעצטער גסיסה־הויך פון א גאנצע מחנה...

אט־די ניט מוזיקאלישע טענער, די זיפצען און שלוכ־צען און נאז־יאמערייען, זיינען געווען אייגענע, היימישע, און אין זיי איז געווען די גאנצע פריידלאזיגקייט פון דעם אייגענעם לעבען, די גאנצע וויסטקייט פון דעם איסלאם. האבען ביי די דערוואקסענע קינדער אין שווארצע מאנט־

לען און ווייסע טורבאַנען, טיעפע וועהטאַגען זיך צו־ וויינט, און דאָס האַרץ איז זיי צוגאַנגען...

ווען מיר זיינען אַרויס פון טהעאַטער, איז שוין געווען האַלב צוויי פאַרטאָג.

XXIX.
מוחאַמעד אַלי

די צוויי הויכע שמאָלע שפּיצען פון מוחאַמעד אַלי'ס מאָשעע, וואָס ווערען דינער און לופטיגער וואָס לענגער מע קוקט אויף זיי — ווייזען אונז פון ווייטען אָן דעם וועג צו דער ציטאַדעל.

מיר געהען פערביי די בעריהמטע מאָשעע פון סולטאַן חאַסאַן, געבויט אין פערצעהנטען יאָהרהונדערט. אַז דער בוימייטסער האָט זי געענדיגט בויען, האָט מען איהםאויף'ן בעפעהל פון סולטאַן די הענד אָפּגעהאַקט, ער זאָל קיין צווייטע אַזאַ מעהר ניט קענען בויען. איז חאַסאַן'ס מאָשעע געבליבען ביז איצט אַ וואונדער פון איסלאַם.

ווען נאַפּאָלעאָן איז געקומען אין מצרים די ירושה פון די פּרעה'ס איבערצונעהמען, האָט ער געלאָזט אַ פּאָאר קאַנאָן־קוילען אריינשיסען אין דעם בנין, האָט זיי דער הייליגער בנין בעהאַלטען צווישען זיינע שטיינער, און האָט פון דעם קאָרסיקאַנער'ס חוצפּה געשפּעט ווי עס שפּעטען אַלטע שטיינערנע בנינים פון אַ בשר ודם...

זעהט מען די קוילען עד היום אין דעם וואַנד.

מיר הויבען זיך אויף באַרג־אַרויף און באַלד שטעהען

מיר ווי קליינע קאַרליקלעך אין דעם שאָטען פון די הויכע איינגאַנג־טורעמס פון דער ציטאַדעל־מויער פעסט און פינ־סטער ווי די פּיראַמידען פון וועמעס שטיינער מע האָט זיי געמויערט.

דער גרויסהאַרציגער סולטאַן סאַלאַדין האָט מיט די טויטע הערשער פון אַלט־מצרים קיין אייגזעהעניש ניט גע־האַט און אַז ער האָט געדאַרפט בויען זיין „קאַל'אַ" אָדער פעסטונג, האָט ער קיין בעסערען מאַטעריאַל ניט געפונען ווי די שווערע שטיינער מיט וועלכע זיי האָבען געטרוימט זיך צו פערבאַריקאַדירען אַקעגען צייט און אונטערגאַנג.

אַן ענגלישער סאָלדאַט מיט אַ ביקס אויף דער פּלייצע, שטעהט ביים טויער און וויל וויסען ווער מיר זיינען. מיין אַמעריקאַנישער פּאַספּאָרט איז דער ענטפער און מע לאָזט אונז אַריינגעהן אין דעם געוועלבטען אַריינפאָהר.

איך געה לאַנגזאַם און קוק זיך אום אויף די קאַלטע שטיינערנע ווענד.

אין דעמדאָזיגען געוועלבטען דורכגאַנג האָט עס דער פאָטער פון דער איצטיגער דינאַסטיע אין עגיפּ־טען, דער אייזערנער מוחאַמעד אַלי — פּיעל אייזערנער ווי זיין סטאַטוע אויף דעם סקווער אין אַלעקסאַנדריע וואָס רופט זיך מיט זיין נאָמען — אין יאָהר 1811 זיין ממשלה בעפעסטיגט, און זיין מאַכט בעזיגעלט.

די מאַמעלוקישע בעים האָבען זייער רוקען ניט בויגען געוואָלט. רויב און מאָרד און בלוטזויגעריי זיינען פון דורות ז י י ע ר מאָנאָפּאָל געוועזן. און צו פּריש איז

נאָך געווען אין זכרון די צייט ווען דער ניי־אָנגעקומענער הערשער האָט אין סאַלאָניקאַ אַ קאַווע־הויז געהאַלטען.

האָט ער זיי אַלעמען — פיער הונדערט און זיבעציג אין צאָהל — געלאַזט פערבעטען צו זיך אין דער ציטאַדעל. זיין זוהן, דער פרינץ טוסון, דאַרף אַ נייעם ראַנג קריגען און מיט בגדי מלכות בעקליידט ווערען, וויל ער זיי אויף דער שמחה האָבען.

אין דער ציטאַדעל האָט מען קאַווע געטרונקען און מוחאַמעד אַלי האָט זיך פאַר זיינע געסט אין פריינדליכ־קייט צוגאָסען. דערנאָך האָט מען זיך רייטען געזעצט און מע האָט זיך אוועקגעלאָזט אין אַ פּראָצעסיאָן.

אַזוי שנעל ווי דער צוג איז געקומען אונטער דעם שטיינערנעם איינפאָהר, זיינען די טויערען פערשלאָסען געוואָרען און פון אַלע זייטען האָט אויף די אונבעוואָפענטע מאַמעלוקען געגומען פאַלען אַ האַגעל פון קוילען. פערד און מענשען זיינען געפאַלען און האָבען זיך צונויפגעקנאָ־טען אין איין בלוטיגער קנויל. פון דער פאַסטקע איז בלויז אַנטרונען איינער.

דער איינער האָט רייטענדיג אויף זיין פערד, איבער די טויטע און גוסס'ע זיך אַ וועג דורכגעריסען, האָט דער־גרייכט אַן עפנונג אין דער פעסטונג־מויער און איז פון דאָרטען, מיט'ן פערד מיט אַלעמען אַרונטערגעשפרונגען אונטען אין דעם גראָבען. דער פערד איז צושאָטען גע־וואָרען און ער האָט מיט אַ צובראָכענעם פוס זיך דער־שלעפּט צו אַ בעקאַנטען'ס הויז.

צו דערזעלביגער צייט איז מוחאַמעד אַלי געשטאַנען

אין איינעם פון די זאַאַלען פון זיין פּאַלאַץ און האָט גע־וואָרט אויף דער בשורה אַז זיין הערשאַפט איז געזיכערט.

וואו מיר געהען — ענגלישע סאָלדאַטען. פיהרט אונזער וועג ביז צו דער מאָשעע פון מוחאַמעד אַלי. ביי דעם טויער שטעהט אַ גרויסער עולם, מעהרסטענטיילס סאָלדאַטען, וואָס ווילען אַריינגעהן. עס פעהלען אויס פּאַנטאָפּעל אָנצוטוהאָן אויף די שיך, מוז מען וואַרטען ביז די וואָס האָבען די פּאַנטאָפּעל וועלען צוריקקומען. רייסען זיך אייניגע סאָלדאַטען אַריינצוגעהן מיט די שטיוועל מיט אַלעמען, אָבער דער אַראַבער ביים טויער שטויסט פריינד־ליך אָפּ. ער וועט דעם חלול הקודש ניט צולאָזען, האָבען אייניגע אויסגעטהאָן זייערע סאָלדאַטסקע שטיוועל און זיי־נען אַריין אין זייערע זאָקען, טראָגענדיג די שטיוועל אין די הענד.

אונזער רייהע קומט און מיר בינדען אַרום די אומגע־לומפּערטע שליאַרבעס און טרעטען אַריין אין דעם הויף פון דער מאָשעע. אַ גרויסער פרייער פּלאַץ אַרומגערינגעלט מיט מאַרמאָרנע זיילען. אין מיטען אַ פּרעכטיגע פּיעל־עקיגע האָנעפּיעה (כיור) פון ווייסען אַלאַבאַסטער מיט צאַפּענס פון אַלע זייטען. זעהט אויס אַזוי ווי אַן אונ־געהויערע סאָדאַ־וואַסער פאָנטאַן.

דאָ וואַשען די „גלויביגע” די הענד און די פיס פאַר יעדער תפלה.

מיר קומען אַריין אין דער מאָשעע און עס וויקעלט

אונז אַרום די טיעפע דונקעלע רוה פון אַללאה'ס הויז. דורך די קאַלירטע גלאָזען פון דער ריעזיגער קופּאָלאַ וואָס הענגט הויך איבער אונז, זייהט זיך אַ מילדקייט און אַ באַרימהערציגקייט... די קריסטאַלען וואָס הענגען אַרונטער פון די הונדערט־רעהריגע הענג־לייכטער, פּערלירען אין דעם דונקעלהייט זייער בילינקייט און שימערען אַזוי ווי כשוף־דימענטען אין אַ פינסטערער אונטערערדישער הייהל...

פּסוקים פון קאָראַן שלענגלען און פלעכטען זיך אויף דער סטעליע און אויף די ווענד, און וועבען שנורען פון סודות.

אויף דעם דיל פון טייערען מירמעלשטיין זיינען אויסגעבעט ווייכע פּערזישע געוועבען. געהט מען און מע פיהלט ניט די אייגענע טריט. מע בעוועגט זיך שטיל, שווייגענדיג, און מע לאָזט דעם צאַרטען פאַרביגען שיין פון דער קופּאָלאַ אַריינפליסען אין זיך, ווי אַ בערוהיגונג און אַ דערהויבונג...

די הויכע גיגאַנטישע זיילען וואָס לעהנען אונטער די קופּאָלאַ זיינען פון געלען מירמעלשטיין. דער מיהראַב (פּערטיעפונג אין וואַנד צו וועיזען די ריכטונג פון מעקאַ) איז פון אַלאַבאַסטער. מאַרמאָר און אַלאַבאַסטער פון אַלע זייטען. רופט מען זי ניט אומזיסט „די אַלאַבאַסטער־מאַשעע". דער מימבאַר (בימה פאַר דרשה'ן) איז איינגעפאַסט מיט עלפּענביין און פּערלמוטער.

איך קוק אויף דער פּראַכט און דער רייכטום אַרום. ווי וואָלט זיך דערמיט פערגליכען די ערשטע אָרעמע מאַ־

שעע וואָס דער „נביא, אַללאַה'ס לייטזעליגקייט און פריי־
דען אויף איהם", האָט געלאָזט בויען אין מעדינא ? דאָרט
וואו זיין קעמעל האָט זיך צוערשט אָפּגעשטעלט, ווען ער
איז אַהין אַנטלאָפען פון זיינע מעקאַנישע שונאים.

זיין ערשטער מימבאַר איז געווען אַן אָפּגעהאַקטער
פּאַלמבוים. אַן איהם האָט דער שליח פון אַללאַה זיך אָנ־
געלעהנט ווען ער פלעגט ריידען צו זיינע „אַנסאַר", זיינע
קריעגסלייט. האָט עמיצער צוזאַמענגעשלאָגען פון האָלץ
אַ בימה, און מוחאַמעד האָט זיין פּאַלמבוים פערלאָזען. איז
דאָס האַרץ פון דעם פערשעהמטען פּאַלמבוים אויסגעגאַנגען
פון וועהטאָג, און אַז דער נביא האָט עס בעמערקט, האָט
ער דעם שטאַם מיט ליעבשאַפט געגלעט, ער זאָל ניט פער־
איבעל האָבען.

אין אַ ווינקעל פון דער מאָשעע, אָפּגעצאַהמט מיט אַ
בעגולטען נעצווערק איז דער קבר פון דעם בויער פון דער
מאָשעע. אַ הונדערט טריט פון דאַנען האָט די ערד דאָס
בלוט פון די מאַמעלוקען אריינגעזאַפּט... האָט ער אין
גאָט'ס הויז אַ שוץ פאַר זייער צאָרן געזוכט.

אייניגע פון די אויסטראַליאַנישע סאָלדאַטען האָבען
זיך אויסגעצויגען אויף דעם ווייכען טעפּיך. איך קעהר
אָפּ דעם געזיכט. הינטער די בעגילדטע שטאַכעטען און
טיעף אונטען אין זיין קבר, זעה איך ווי דער בייזער מוחאַ־
מעד אַלי קנייטשט זיינע דיקע ברעמען, אויף דער פער־
שוועכונג.

מיר געהען ארויס און קומען צו „יוסף'ס ברונען", וואס האט מיט אונזער אייגענעם יוסף קיין שום שייכות ניט. דאס האט סאלאדין, וועמעס ערשטער נאמען איז געווען „יוסף", געלאזט אויסגראבען.

דער ברונען איז פערשלאסען. מע לאזט קיינעם ניט ארונטער. ווי מע פלעגט עס אמאל טהאן.

אין א ווינקעל זיצען א הויפען פערוואונדעטע אינדישע סאלדאטען וואס מע האט פון פראנקרייך אריבערגעשיקט זיך אויסצוקורירען אין מצרים וואו זיי קענען האבען מעהר זון און מעהר זייער צוגעוואוינטע סביבה. זיי זיינען בלויז לייכט פערוואונדעט און וועלען מסתמא אין גיכען ווידער צוריקגעשיקט ווערען. זייער אומעדיגקייט און גלייכגילטיגער יאוש שטעכט אפ צווישען די לוסטיגקייט פון די ענגלישע סאלדאטען, וואס רויכערען און וויצלען זיך און לאכען אויפ'ן קול.

עס איז שוין געווען שפעט נאכמיטאג. די זון איז מיעד דערקראכען דעם לעצטען פערטעל פון איהר וועג. איך האב זיך אנגעשפארט אויף דער מויער און האב אראפגעקוקט אונטען. פאר מיינע אויגען איז געלעגען אויסגעשפרייט די שטאדט וואס האט פון די אראבישע דיכטער זייערע שעהנסטע ליעדער ארויסגעצויבערט: „איהר ערד איז גאלד, איהרע הייזער זיינען פאלאצען, איהר ריח זיסער פון געווירצען, איהרע פרויען ווי די חוריעהם פון גן־עדן... זי איז די מוטער פון דער וועלט"...

„די נילוס־וועלען זיינען די טרעהרען וואָס איך פערגיס ווען איך פערלאָז דיך" — זינגט אַ צווייטער.

די אַראַבישע אויגען האָבען אַזוי שעהן געזעהן.

מ י ד האָט אַ מכשף פערשאָלטען. די צעהנדליג טויזענדער הויכע גראָע הייזער מיט פלאַכע דעכער אַנגערוקט איינער אָן צווייטען, זיינען מגולגל געוואָרען אין קברים פון אַן אַלטען געדיכטען בית־עולם...

פון צווישען די קברים זיינען אַרויסגעשטיגען הונדערטער און הונדערטער מינאַרעט־שפּיצען און זיינען פערגאַנגען אין דער הויך, אַזוי ווי לעצטע שלוכצען פון אַ גוסס...

רונד אַרום די שפּיציגע טהורעמס האָבען זיך אין שוואַרצע שנורען געדרעהט און געשליעדערט דאָ העכער און דאָ נידעריגער, די הייליגע איבים פויגלען...

און ווייט — ווייט האָט דער שטומער טויטער מדבר געוואַרט, די זון צו פערשלינגען...

XXX.

דער גאָט „ראַ"

די ביסעל בעזוכער ווערען פערלארען אין די גרויסע הויכע זאאלען פון דעם מוזעאום. די מלחמה האט די פרעמדע טוריסטען פערי‌אָגט. איבעריגענס איז איצט ניט די צייט פון יאָהר פאר בעזוכער. עס איז אָנהויב מאי אָבער די חמימה דערויסען איז ווי פון א קאלכאויוועז.

די וואָס געהען הינטער אונז מיט שוואכע און געלעהמטע טריט, זיינען יונגע אויסטראליאנישע סאלדאטען וואָס האָבען זייער יום־טוב צו פערדאנקען א קויל אין די לונגען. ווארטען זיי אויף דער שיף וואָס וועט זיי צורשטעלען צוריק קיין מעלבארן. פון דארט וועלען זיי נאָך האָבען א לאנגע, לאנגע נסיעה מיט דער באהן, פער אָקס און אויף פערד, ביז זיי וועלען אין דער היימישער דאָרף אָנקומען, ערגעץ ווייט אין דעם הינטערלאנד פון אויסטראליען. די קויל וועט סטאיען אויף א פענסיע און די דאדאנעלען — אויף דערצעהלען אייגענע און פרעמדע גבורות ביז דעם לעצטען טאָג פון לעבען.

וויל מען אלס צוגאָב האָבען נאָך עפּעס אחוץ די דאר־

דאנגעלען, צייט וועט זיין אסך און הערערס וועלען ניט פעהלען. קומט מען אריינכאפּען די „מאמים״.

עס איז שטיל און קיהל. די העפליכע אראבישע אויפ־פאסער, פערטאיען זיך אין די ווינקלען און הינטער די שאו־קאסטענס. דער גרויסער שטיינערנער כעפרא גלאצט איבער אונזערע קעפּ אוועק אין שטרענגער מאכט. איך הויב זיך אן פיהלען אונהיימיש. איך קען איהם נאך פון גיזא וואו זיין פּיראמיד האט אויף מיר א מורא אנגעוואר־פען. פּאלען זעכציג יאהרהונדערטען ווי א שווערער שלאף פון די אויגען אראפּ. א הויכער גרויסער פּאלאץ פון מיר־מעלשטיין און באזאלט. דיקע הויכע זיילען ציהען זיך פון די זייטען, און דורך די זיילען זילבערט זיך דער נילוס פון דער ווייטען און די טייטעל־פּאלמען שפּרייטען זייערע גרי־נע פּאכערס אקעגען דער זון... אויף א הויכען גילדערנעם טהראן זיצט „דער זוהן פון „רא״, דעם זונן־גאט, „דער גע־וועלטיגער פון צפון און פון דרום״... פוןביידע זייטען שווארצע ריעזען ווי פון הארטען עבען־האלץ געטאקט.

„א פרעמדער !...״ ווארטען די שקלאפען אויף א וואונק, מיט זייערע שפּיזען זיך צו פערמעסטען.

איך פערקירעווע זיך אן א זייט און וואנדער ארום פון אלטקייט צו אלטקייט, פון וואונדער צו וואונדער. נעבען א פּאאר׳ל אונטער א גלאז שטעל איך זיך אפּ. פּרינץ ראחאטעפּ און פּרינצעסין נאפריט לאזען ניט ווייטער געהן. די בת־מלכה נאך מעהר ווי דער בן־מלך.

איז דאָס ניט נעכטען געהאַמערט און געמאָלט גע־וואָרען?

אַרום די שלייפען אַ שמאָלער באַנד בעמאָלט מיט לאָטאָס־בלומען, פון אונטער'ן באַנד אַ קורצער לויזער אַרונ־טערהענגענדער קאָפּ־טוך. די ברעמען שוואַרץ און געדיכט, דער פּנים רונד און פול ווי אַ רייפער מילגרוים, די הויט גלאַט ווי דער נילוס־שטראָם אין אַ הייסער לבנה־נאַכט, דער נאָז שטאָלץ פּעררויסען, די ליפען דיק און אויסגע־שטעקט ווי בריסט ביים זויגען, די אויגען פערלויערט טיעף אין די לעבער...

אַ צווייטער ספינקס. הונדערט פּראָגעס שפּאַרען זיך אַרום דער רעטעניש פון פּאַר זעכציג יאָהרהונדערטען צוריק. ווער איז דער גרויסער קינסטלער געווען וואָס האָט, לאַנג איידער עס איז אַ גריכיש פאָלק געווען, דעם גריכישען פידיאַס איבערגעשטיגען? וואו איז דער סוד פון זיין קונסט פערשוואונדען?

פון אונטער דעם האַלז־באַנד ציטערט דער שעהנער האַלז און די ברוסט אָטהעמט אונטער דעם דינעם לייב־טוך.

האָבען די פערלויערטע אויגען פון דער שטאָלצער בת־מלכה דעם מייסטער מיט אַ שמייכעל בעלויהנט, מיט אַ וואונק בעצאָהלט? אפשר איז ער אַ שקלאַף געווען און האָט מיט זיין מייסטערווערק זיין פרייהייט געקויפט? אפשר איז ער צום טויט פעראורטיילט געוועזען און האָט מיט זיין קונסט זיין לעבען צוריקגעוואונען?

די פולע זאַפטיגע ליפען ציהען זיך צום קוש. דער

קינסטלער איז פערגעסען און נאפריט רופט מיט די טיעף אריינגערוקטע אויגען...

איך ריים זיך אוועק מיט געוואלט פון ראהאטעפ'ס פערפיהרערישער ווייב און שפאציר פון זאאל צו זאאל, פון קאסטען צו קאסטען. אלט־מצרים שפרייט אויס איהר מאכט און איהר חכמה און קיניגט ווידער איבער די פעלקער.

סארקאפאגען בעשריבען מיט היראגליפען, פיגורען פון קופער און שטיין און האלץ וואס יאגען ארויף אן אונ־היימליך געפיהל מיט זייער לעבעדיגקייט, טאוולען, בארע־ליעפען, כלי־בית, וואפען, ציערונג, טייערע שטיינער, פא־פירוסען, אבער מעהר פון אלץ דער טויט, דער טויט...

ווי א ווייסטער קאשמאר איז דער טויט אויף די אלטע עגיפּטער געלעגען, ווי א שווארצע גרויסע חיה האט ער גע־הויערט אין זייערע געמיטהער, און זיי האבען זיך אקעגען איהם געראנגעלט און איהם בעצווינגען געוואלט. זייער גאנץ לעבען איז געווען איין טראכטען און קליגען זיך ווי דעם טויט בייצוקומען.

פון אלע זייטען מאלונגען און שניצערייען, וואס שטע־לען פאר ווי מע פיהרט דעם באלזאמירטען נפטר צו דער קבורה, ווי מע בעקלאגט איהם, ווי מע וועגט דאס הארץ פונ'ם טויטען אויף א וואגשאל, ווי די נשמה קומט בעז־זוכען דעם טויטען גוף.

„אושעבטים” אהן א צאהל. קליינע פיגור'כלעך פון

מומיעס, געמאכט פון האָלץ, פון שטיין אָדער פון געגלייזטע לעהם, אין דער געשטאַלט פון דעם גאָט אָזירים. זיי האָט מען דעם טויטען מיטגעגעבען פאַר העלפערם. ווארום אַסך ארבייט איז דעם טויטען ארויפגעלעגט געוואָרען. ער האָט געמוזט פעלדער זייהען, גראָבענס מיט וואסער אָנפילען און זאמד טראָגען. האָבען די „אושעבטים" פאַר איהם די אַר־בייט פעררריכט.

מיר געהען פון מומיע צו מומיע, מאָלען זיך יעדען באַלזאמירטען ווי ער האָט ביים לעבען אויסגעזעהן און פלעכטען גאנצע ראָמאַנען ארום איהם.

ווי זאָרגפעלטיג מע האָט עס דעם קערפער איינגעווי־קעלט, ווי אָפּגעהיט מע איז געוועזן די אברים זאָלען גאַנץ בלייבען. פון צווישען די צייהנער האָט מען דעם טויט זיין רויב ארויסרייסען געוואָלט.

אַז די נשמה וועט ארויסקומען בשלום פון די שרעק־ליכע מלחמות וואָס זי האָט דורכצומאכען אין דער אונטער־וועלט, און וועט זיך ווידער צוריקקעהרען צו דעם גוף, זאָל זי איהר אַלטע וואוינונג געפינען גרייט זי אויפצונעהמען.

האָט מען ארום דעם גאָט אָזירים דעם חלום פון תחית המתים און פון אונשטערבליכקייט געשפּונען.

סעט האָט אויף זיין ברודער דעם גאָט אָזירים אַ שנאה געקראָגען און האָט איהם געטויט און צושניטען אויף פער־צעהן שטיקער און די שטיקער האָט ער צוואָרפען איבער

גאַנץ מצרים. האָט די געטין איזיס, די טרייע ווייב פון אָזירים, געוואַנדערט און געוואַנדערט ביז זי האָט די שטי־קער צונויפגענומען און דאָרט וואו זי האָט אַ שטיק גע־פונען האָט זי אַ טעמפעל געבויט פאַר דעם טויטען אזירים און אָזירים איז ווידער אין לעבען אויפגעשטאַנען און איז דער הערשער פון דער אונטערוועלט געוואָרען.

דערצעהלט הערודאָטוס אַז באַלזאַמירט האָט מען נים נאָר די מלכים און די גרויסע לייט. די מקחים זיינען גע־ווען פערשיעדענע און דער באַלזאַמירער פלעגט די קונדען ווייזען דריי מאָדעלען. ווי נאָכ׳ן פערמעגען האָט מען אויס־געקליבען.

וויכטיג איז נאָר געווען, דעם קערפער אָקעגען אונ־טערגאַנג צו בעשיצען, די מלחמה מיט׳ן טויט אָנפיהרען אין זיין אייגענער ממשלה — אין קבר.

ניט צומאָל זייערע הייליגע חיות און פויגלען האָבען די אַלטע עגיפּטער דעם טויט געוואָלט נאָכלאָזען. האָט מען זיי אויך געהאַלטען גאַנץ, גרייט פאַר דער נשמה ווען זי וועט זיך צוריקקעהרען...

איז אַ גאַנצער צימער אין דעם מוזעאום אָנגעשטעלט מיט איינגעבאַלזאַמירטע פויגלען, קעץ, שלאַנגען און אַנ־דערע בעשעפענישען.

די גאַנצע קונסט פון די עגיפּטער איז געווען אַ גע־בורט פון טויט, אַ סגולה קעגען טויט. אפשר וועט די באַל־זאַמירונג דאָך ניט קיין שוץ זיין? אפשר וועט דער לעב־לאָזער חומר דאָך ניט אויסהאַלטען, האָבען זיי פון שטיין

און האַלץ געשטאַלטען פון דעם טויטען געמאַכט, כדי דער „קאַ", דער „צווייטער איך", זאָל ניט שטאַרבען צוזאַמען מיט דעם ערדישען גוף.

דער גאָט פון אַלע געטער, ער וואָס איז געווען איידער די ערד, און וואָס האָט זיך אַליין בעשאַפען, איז געווען „רא", דער גאָט פון זון, ווייל מצרים איז אַ לאַנד פון זון און ליכטיגקייט געווען. אָבער דער טויט האָט זיך ווי אַ שאָטען צווישען די עגיפּטער און זייער „רא" געשטעלט, האָבען זיי דעם שאָטען פערטרייבען, דעם טויט מנצח זיין געוואָלט. זיי האָבען מיט איהם נאָכאַנאַנד מלחמות געהאַלטען. און אין דער מלחמה איז זיי דער טויט פון זינען ניט אַרויס, ער איז זיי אין די ביינער אריין, און זייער לעבען איז געוואָרען פינסטער און מצרים איז געוואָרען אַ צונאָמען פאַר שקלאַפעריי און אונטערדריקונג.

אַזוי שנעל ווי אַ קעניג האָט זיין צעפּטער אין האַנד געקראָגען, האָט ער גלייך די ערשטע פונדאַמענט־שטיינער געלעגט פאַר זיין פעסטונג אַקעגען טויט — זיין קבר־פּיראַמיד.

וואָס זיין מאַכט און זיין רייכטום איז געשטיגען, אַלץ שטאַרקער האָט ער די מלחמה אָנגעפיהרט, אַלץ העכער האָט ער זיין פּיראַמיד געמויערט. און דער טויט האָט פון לעבען אַ קנעכט געמאַכט.

דער זוהן פון עמרם איז אַ גוטער תלמיד פון די חרטומים געוועזען. ער האָט פון זיי די אמונה אין דעם

גאָט פון אַלע געטער, דעם גאָט פון זון און ליכט, איבערגענומען. אָבער דעם סוד ווי דעם טויט בייצוקומען האָט ער דער ערשטער אויסגעפונען.

ער האָט איהם אין גאַנצען אויסגעלאָזען פון חשבון.

ער האָט די אמונה אין „ראַ" געלייטערט און דערהויבען און זי איז ביי איהם געוואָרען די אמונה אין דעם גאָט פון געזונדען געדייהענדען לעבען, ער האָט דעם אַלטען גלויבען אין אַ שטראָם פון העלקייט גע׳טובל׳ט און איהם פון אַלע שרעקען און שאָטענס גערייניגט.

פאַר די אמונה אין „ראַ", דעם גאָט פון העלען לעבען, איז משה די מצרים געווען אַ גרויסער בעל־חוב. ווי ביימער ער, דער בעפרייער, איז געווען קעגען דער קנעכטשאַפט פון פרעה׳ן, האָט ער דאָך אָנגעזאָגט „לא תתעב מצרי..." זאָלסט אַ מצרי ניט פעראַכטען.

איך שטעה פאַר דער אײַנגעטריקענטער מומיע פון רעמסס דעם צווייטען, דער שטאָלצער הערשער וואָס האָט אויף זיין גרויסער שטיינערנער סטאַטוע געלאָזט אויפשרייבען „איך בין דער מלך פון די מלכים. דער וואָס וויל וויסען ווי גרויס איך בין, זאָל פרובען אַריבערשטייגען איינס פון מיינע ווערק"...

צווישען די עגיפּטאָלאָגען איז אַ חלוקי דעות פאַראַן. מיר אָבער ווילט זיך האַלטען מיט דעם וואָס בעשטעהט אַז דאָס איז דערזעלביגער וואָס ווען ניט די קלוגע אידישע הייבאַמען וואָלט איך איצט ניט געשטאַנען און געקוקט אויף זיין אָפּגעבריקעלטער נאָז.

זאָג איך צו איהם:

„זוהן פון דעם גאָט ראַ", די אמונה אין זון און אין לעבען לעבט... די פּרעה'ס שטאַרבען, די פּתום און רעמסס'ס ווערען מיסט־הויפענס, די פּיראַמידען צופאַלען אין שטויב, אָבער גאָט „ראַ" לעבט"...

XXXI.
על־אַזהאַר

מיר געהען דורך דער מוסקי, דער הויפּט־אָדער פון דעם קאַאירער געשעפטס־לעבען. פון ביידע זייטען ציהען זיך געדיכט איינער נאָכ'ן אַנדערען, האַלב־אייראָפּעאישע, האַלב־אָריענטאַלישע קלייטען און מאַגאַזינען. אויף דער שמאָלער גאַס און אויף די ענגע טראַטואַרען שוויבעלט אַ געמיש פון אַלע פעלקער פון דער וועלט. גילדערנע מאַר־גען־שטראַהלען טאַנצען אום אויף ווייסע אימאַמעהס, רויטע בעפּרענזעלטע פעצען, שוואַרצע קאַפּעלושען, שטרויענע היט און גראַע לייוועטענע קיוועריס. דאָ און דאָרט פלעקט זיך דורך אַ גרינער טורבאַן — אַ סימן פון אַ „שעריף" — אַן אָפּשטאַם פון דעם „נביא'ס" משפּחה. אַראַבישע פרויען אַנגעטהאָן אין שוואַרצען, און דעם פּנים פערשלייערט ביז אַרויף צו די אויגען, מישען זיך אוים מיט פערשייט־געקליי־דעטע יונגע טוריסטקעס. אין דער לופט הענגט אַ פּיל־דער פון אַלערליי לשונות: ענגליש, פראַנצויזיש, איטאַ־ליעניש, טערקיש, גריכיש און וואָס נאָר פאַר אַ שפּראַך איהר ווילט. פון דעם פּילדער שניידען זיך שאַרף אַרוים די טרויעריגע נגונים פון די אַראַבישע פעדלער.

אַ וועגעלע אויף וועלכען עס שטעהט אַ גרויסער קע־

סעל פול מיט הייסע באב, שפּאַרט זיך לאַנגזאַם דורכ׳ן עולם. הינטער דעם וועגעלע גהען דריי פּאַרשוינען, איי־נער אַ בלינדער וואָס געהט אין דער מיט הויבט אָן אַ זמר „יאַ פּול״ (אַ די באַב!). וואָס בעזינגט די שבחים פון די פּאַסאַליעס. בעת ער זינגט האַלט ער די האַנד אויפ׳ן גאַר־גל און פון ביידע זייטען בעגלייטען איהם זיינע צוויי שותּפים, אַן אַלטער איינגעבוירענער אַראַבער וואָס הינקט אונטער אויף אַ פוס און אַ יונגער קאַפּע־ברוינער בחור פון אַ יאָהר אכצעהן. דער נגון איז טרויעריג און קען ריהרען אַ שטיין. און ווען ניט די פּאַרע וואָס זעצט פון די באַב וואָלט מען געקענט מיינען אַז דאָס זיינען זיי אימעצען מספּיד.

אין מיטען לויפט פערביי אַ קליינער אייזעל און פונ׳ם אייזעל באַמבלען זיך די לאַנגע פיס פון אַן אויסטראַליענישען סאָלדאַט וואָס לאָזט זיך אויף זיין אורלויב וואוילגעהן. הינטער איהם לויפט דער אַראַבישער אייזעל־יונג און שלאָגט זיך אַרויס פון די כחות זיין קונד ניט צו פערלירען פון אויג.

הערט זיך מיט אמאָל אַ געשריי: יאַמינאַק! (אויף רעכטס!) און אַן „אַראַביעה״ פאָהרט האַסטיג דורך צוא־וואַרפענדיג דעם עולם אויף ביידע זייטען און הינטער דער „אַראַביעה״ קומט אַן אַ קעמעל אַנגעלאָדען מיט היי און געהט טריט ביי טריט, מיט רחבות, אזוי ווי ער וואָלט זיין דער איינציגער אויף דער גאַס.

מיר פערקירעווען זיך רעכטס אין אַ זייטיגער גאַס.

פלאנטערען זיך ארום אין שמאלע אראבישע הינטער־געס־לעך צווישען הויכע האלב־חרוב׳ע בנינים וואס זייער שעהנ־סטער טייל זיינען די קונציגע „מעשרעביעהם״ (אזעלכע הילצערנע רעשאטקעס געברויכט אנשטאט פענסטער), און קומען ענדליך צו אונזער ציעל. מיר זיינען נעבען דער מא־שיי „על־אזהאר״ — די בעריהמטע אראבישע אוניווערזיטעט אדער ישיבה וואס איז נאהענט פון א טויזענד יאהר געווען דער זייל און די שטארקייט פון דעם מאחמעדאנישען גלויבען.

דער ערשטער בויער פון דער מאשיי איז געווען גאר־האר אדער דזשאוהאר *) דער העלדישער חיל־פיהרער פון דעם כאליף מואיז, וואס האט איינגענומען מצרים און גע־גרינדעט די שטאדט „על־קאהיראה״ — נאך דעם שטערן „על־קאהיר״, דער בעזיגענדער (דער אראבישער נאמען פון מארס) וואס איז געשטאנען גלייך איבער דער נייער שטאדט ווען מע האט זי אנגעהויבען בויען.

שפעטער אז דער כאליף איז אליין געקומען זיך צו בעזעצען אין זיין נייער רעזידענץ־שטאדט, און אין דעם מח פון זיין אידישען יועץ, דעם משומד יאקוב איבן קילים, געבוירען געווארען דער געדאנקען צו פערוואנדלען די מא־שיי אין א ישיבה און דערמיט אריבערציהען דעם צענטער פון איסלאם פון באגדאד קיין מצרים. א גרויסער מלומד אין מוחאמעד׳ס תורה איז ער געווען, האט ער אליין געגר־

*) דער „ג״ וואס ווערט אין אלע אנדערע אראביש־שפרעכענדע לענדער ארויסגערעדט ווי „דזש״, ווערט אין מצרים ארויסגעשפראכען הארט.

מען אויף זיך די ארבייט צו שרייבען די נויטיגע ספרים. האט מען צוגענומען פינף און דרייסיג תלמידים און מע האט זיי אויסגעהאלטען מיט אלע הצטרכות'ען.

דער בנין איז אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות פיעל מאל בענייט און פערגרעסערט געווארען. די הייליג־קייט און די וויכטיגקייט פון דער ישיבה אין דער וועלט פון איסלאם איז געוואקסען פון יאהר צו יאהר, און די „מוגאווירין" אדער תלמידים האבען זיך נאכאנאנד גע־מעהרט, ביז זייער צאהל דערגרייכט איצט צוועלף טויזענד. די צאהל פון די שעיכס אדער פראפעסארען איז דריי הונ־דערט און ניינצעהן.

מיר קומען אריין דורך „באב־על־מוזעינין". דער טויער פון די בארבירער. אין אמאליגע צייטען פלעגט מען דא די תלמידים שערען און גאלען די האאר.

מיר בעצאהלען פאר א „תעזקערעה" (איינלאז־צעטעל) צו קליינעם פיאסטער (צוויי און א האלב סענט), און א יונגער אראבער דערלאנגט אונז גרויסע געלע פאנטאפעל אנצוטהאן אויף די פיס. די הייליגע שטיינער פון על־אזהאר זאלען מיר מיט אונזערע שיך ניט מטמא זיין. עס געהט זיך ניט זעהר לייכט אין שליארבעס וואס זיינען גע־מאכט געווארען לכתחלה פאר עוג מלך הבשן'ס פיס. אבער ווי עס איז שלעפען מיר זיך נאך איהם און קומען אריין אין דעם „סאחן" אדער אפענעם הויף פון דער מאשיי.

עס איז א טאג אדער א שטונד אין טאג ווען קיין

למודים געהען אין דער אוניווערזיטעט ניט אַז. די תלמידים זיינען צושאָטען אין אַלע זייטען. טייל זיצען אין הויפענס ארום די זיילען פון די „ליוואנס" (זיילענגאַנגען), אָבער דאָס ר'יב איז צושפּרייט אויף דעם אָפענעם זוניגען הויף. אַנדערע זיצען די פיס פערלעגט אונטער זיך און שאָקלען זיך איבער אַ געלען קונטרס — זעלטען וואו מע זעהט אַ גאַנצען ספר — אַנדערע ליגען אויסגעצויגען, ווי גרויס זיי זיינען, אויף דער ערד און שלאָפען, און אַנדערע עסען זייער פריהשטיק — אַ „פּיטע" מיט אַ קריגעל וואַסער. עס זיינען דאָ נאָך גאָר יונגע בחורים'לעך און עס זיינען דאָ אַזעלכע וואָס געהען שוין צו דער עלטער, קענטיג אַ גאַנץ לעבען אין על־אַזהאַר פערבראַכט.

אָט זיצט אַ שווארצער בערבער און קוקט פערטראַכט אויף דער ערד מיט זיינע גלאַנציגע אויגען, אַ ווייס קאַל־מיקיש געזיכט ליעגט אַנגעשפּאַרט אויף אַן אָרעם הינטער איהם, און ביי דער זייט זיצט אַ דאַרער קרענקליכער יונ־גער הינדוס...

ליעגט אין יעדערנס אויגען דאָס פערטראַכטע בענקען נאָך די היים־לאַנד, ווער נאָך דעם גאַנגעס, ווער נאָך ווייטע פּאַלם־וועלדער, ווער נאָך שנעען.

פון אינדיען, פון חינא, פון די פיליפּינען־אינזלען, פון יאַוואַ, פון זאַנזיבאַר און פון רוסלאַנד זיינען זיי אַהער געקומען צו לערנען די ווערטער פון אַללאַה... פרעמדע זיינען זיי דאָ, די שפּראַך איז ניט זייער שפּראַך און דאָס פאָלק איז ניט זייער פאָלק. אָבער גאָט'ס וואָרט איז איינס און פעראייניגט אַלעמען. און די ווערטער פון אַללאַה זיי־

נען געגעבען געווארען אין דעם אראבישען לשון און אין קיין אנדער שפראך טאר מען זיי ניט פערשוועכען.

קומט מען און מע הערט ווערטער און קלאנגען וואס מע פערשטעהט ניט, און אז מע האט זיך א ווארט אדער א זאץ אויסגעלערענט, האלט מען איהם ווי א טייער פערל, און דערנאך וועט מען דעם אוצר אוועקטראגען אין דער היים, אין דער ווייטער היים, וואו די גלויביגע חלום׳ען פון דער הייליגער מעקא און לעבען אויף די טראפענס וואס קומען אן צו זיי פונ׳ם גרויסען קוואל פונ׳ם „על־אזהאר”...

וועט איינער פון זיי ווערען א קאדי (שופט) און א צווייטער א מופטי און א דריטער אן אימאם (בעל־תפלה) אין א מאשיי, אדער וועט זיך איינשאפען א ווייכע רוט און וועט שינדען די הויט די קליינוווארג פון זיין דארף און זיי אריינהאקען אין קאפ פסוקים פון קאראן וואס ער אליין הויבט ניט אן צו פערשטעהן. אדער אז אללאה האט איהם מיט בלינדקייט געשטראפט, וועט ער א „מועדדין” ווערען און וועט דריי מאל א טאג רופען פון דעם הויכען מינארעט די גלויביגע לעבודת הבורא *).

*) די בלינדע, וואס זיינען תמיד ביי די מוסלימער פריווילע־גירטע פערזאנען, האבען אמאל אין „על־אזהאר” געפיהרט די גרענדע ביד רמה. דער בעריהמטער, און אין עגיפטישע זאכען אלוויסענדער, ע. וו. לעין דערצעהלט, אז די בלינדע פלעגען פשוט אלעמען טעראריזירען. ווי נאר זיי האבען זיך געפיהלט אין עפעס געקריוודעט, פלעגען זיי קריגען עטליכע זעהענדיגע פיהרערס און פלעגען זיך אוועק־לאזען מיט גרויסע שטעקענס אין די הענד איבער די גאסען, ארונטער־רייסען די טורבאנען פון די פערבייגעהער און אויסראבירען די קליי־טען. ווען דער בעריהמטער געלעהרטער על־קו־וועיסיני, אליין א בלינדער, איז געווארען דער „שעיד־על־אזהאר”, איז געוועזן די ערשטע זאך וואס ער האט געטהאן — לאזען שמייסען יעדער בלינדען וואס האט זיך דארט געפונען. די רפואה אבער האט ווייניג וואס געווירקט. זיי האבען אפגעווארט א שעת־הכושר, האבען זייער גע־הויבענעם לעהרער געבונדען הענד און פיס, איהם אפגעצאהלט די שמיץ וואס ער האט זיי געגעבען, מיט רוח, און איהם געצוואונגען אויפצוגעבען זיין אמט.

דערוויַיל קומט מען דורך ווי עס איז. אַ קליינע שטי־צע גיט די „על אזהאר", אַביסעל פערדיענט מען אַליין. מאַכט זיך אַ לויה אָדער אַ שמחה, דינגט מען איינעם פון די מוגאַווירין ער זאָל דעם קאָראַן לייענען. קען מען שוין פון הונגער ניט שטאַרבען.

איבעריגענס איז דער געהאַלט פון די „שעיד'ס" אויך אַ קלעגליכער און די מעהרסטע זיינען ענטוועדער מענשען מיט מיטלען אָדער זיי זיינען אַחוץ לעהרער אין „על־אַז־האַר" — כלי קדש.

דער „שעיד־על־אזהאַר", דער רעקטאָר פון דער אוני־ווערזיטעט, מוז זיין הויכען שטאַט אויפהאַלטען אויף אַ שכירות פון פינף הונדערט דאָלאַר אַ יאָהר.

מיר שפּרייזען צווישען די טויזענדער וואָס ליגען אָדער זיצען אויף דער ערד. וואָו ניט וואו הויבט איינער אויף אַן אומעטיגען גלייכגילטיגען בליק און קוקט אונז אַ מאָ־מענט אָן, די מעהרסטע קעהרען זיך צומאָל ניט אום.

מיר געהען פערביי די פערשיעדענע „ריוואַקס" וואָס געפינען זיך אין די „ליוואַנס", יעדער לאַנד האָט איהר „ריוואַק", אַ חדר וואו די אָרעמע תלמידים פון יענעם לאַנד קענען זיך אויפהאַלטען.

אונזער אויג פאַלט אויף אַ ווינקעל וואו אָפּגעריסענע אַראַבישע קליינע קינדער, אינגעלעך און מיידעלעך צוזאַ־מען, זיצען צונויפגעקאָרטשעט אין אַ הויפען אויף דער ערד און לערנען דעם אַראַבישען אלף־בית פון בלעכען בע־

שריבען מיט שווארצע אותיות. א יונגער דרדקי־מלמד, אפשר אליין א תלמיד אין „על־אזהאר״, קנעלט מיט זיי.

די מיידעלעך זעהען אוים ווי צושראקענע מייזלעך צווישען דער מאסע דערוואקסענע בחורים וואס פילען אן דעם הויף, און דער גאנצער חדר פאסט זיך עפעס ניט צו דעם רומעל פון דער גרויסער מאחמעדאנישער אוני־ווערזיטעט.

פון אלע זייטען רעגענט זונענשיין און ליכטיגקייט, די שטיינער פון הויף זיינען וויים און ריין געוואשען, און אין הויף געפינען זיך הונדערטער, טויזענדער קרעפטיגע יונגע שלאנקע בחורים, מיט שווארצע ליכטיגע אויגען און וויי־סע לאבעדיגע צייהן, אבער איבער אלעמען הענגט א שווע־רע מרה־שחורה. די פרייד פון לעבען פעהלט...

אין די ערנסטע אויגען איז די וויסטע אימה פאר די צוויי פינסטערע מלאכי חבלה, „נעקאר״ און „מונקאר״ וואס קומען צו יעדען מוסלים נאך זיין טויט, איהם נעה־מען אויפ׳ן פערהער צי ער וויים די עיקרים פון דעם מאח־מעדאנישען גלויבען, און אז ער וויים ניט צו ענטפערען ווי עס בעדארף צו זיין, רייסען זיי זיינע שלייפען מיט אייזער־נע גאפלען און פייניגען איהם אהן רחמנות...

XXXII.
„די זעפּעה"

היינט אין דער פריה האָט דער באַרוועסער סאַאיד, דער משרת פון אונזער האָטעל, אונז אַריינגעבראַכט אַ קאַרטעל געדרוקט אין אַראַביש. אויבען אויפ'ן קאַרטעל איז געוועז אויפגעדרוקט אַ גרויסע קרוין און פון דער קרוין האָט אַרויסגעשטעקט אַ האַלבע לבנה מיט אַ שטערען אין מיטען.

לייען איך איבער:

„מוחאַמעד חאַסאַן בעט מעלת כבודכם איהר זאָלט איהם אָנטהאָן דעם כבוד, צו קומען אין זיין וואוינונג וואָס געפינט זיך אין דער שטאָדט חעלוואַן, אין דעם צוועלפטען טאָג פון חודש רעגעם, אין דעם יאָהר דרייצעהן הונדערט און דריי און דרייסיג, זיבען אַזייגער אין אָבענד, אויף דער זעפּעה פון זיין טאָכטער".

דער נאָמען פון דער כלה איז מיט עכט־אַראַבי־שער צניעות אויסגעלאָזען.

פערשטעה איך, אז דער בעל־שמחה איז קיין אַנדערער ניט ווי דער שווארצער סודאַנעזער וואָס פערקויפט אונזער

האָטעליער היהנער. ער איז מיט יאָהרען צוריק געקומען אהער פון סודאַן, איז געווען אַ לאַנגע צייט אַ משרת, דער־נאָך האָט ער זיך גענומען צו היהנער און איז פון דעם עסק געוואָרען אַן עושר.

אַז ער האָט חתונה געמאַכט זיין ערשטע טאָכטער — אַ בתולה פון אַ יאָהר פערצעהן — האָט ער עס געהאַלטען פאַר נויטיג איינצולאַדען ניט נאָר אונזער בעל־אכסניא, וואָס איז זיינער אַ קונד פון יאָהרען, נאָר אויך דעם בעל־אכסניא'ס געסט. אין אַן אַנדער יאָהר, ווען דער האָטעל איז אָנגעפילט מיט טוריסטען, וואָלט עס פאַר מוחאַמעד חאַסאַן געווען אַ הכבדה. היי־יאָהר האָט ער בלויז גע־דאַרפט רופען אונז און די הויכע דיקע רוסישע באַראָנעסע, וואָס איהרע אַקציעס זיינען שטאַרק געשטיגען אין האָטעל זינט זי האָט בעצאָהלט פאַר דעם ערשטען מאָנאַט, הגם דער בעל־הבית ציטערט נאָך אַלץ אַז זי וועט איהם סוף־כל־סוף אַנזעצען.

אַרום אַכט אַזייגער אין אָוונט האָבען מיר זיך אַלע אַריינגעזעצט אין אַן אַראַביעה און זיינען אָוועקגעפאָהרען ווייט אָוועק, אַזש אין עק שטאָדט, וואו מוחאַמעד'ס הויז געפינט זיך.

אונזער בעל־הבית'טע קען די גאַנצע אַראַבישע בע־פעלקערונג, רופט איטליכען מיט'ן נאָמען און ווייס וואָס עס טהוט זיך ביי יעדערן אונטער'ן נאָגעל. דערצעהלט זי אונז, אַז דער חתן איז דער כלה'ס אַ קרוב. ער האָט זיך אויפגעצויגען טאָקע ביים היהנער־פערקויפער אין הויז.

מיט דער כלה איז ער פון קינדווייז אָן געווען ווי אַ ברוד־דער. אָבער אַזוי שנעל ווי מע האָט בעשלאָסען דעם שידוך — דאָס איז געווען מיט יאָהרען צוריק — האָט ער זי מעהר ניט געטאָרט אין די אויגען אַנזעהן.

די אַראַביעה האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען אַ גרויסען שטיינערנעם איינפאָהר און דער שווארצער אבי־הכלה בכבודו ובעצמו איז אונז אַנטקעגען געגאַנגען מיט גרויס פּאַראַד, אונז אַריינגעפיהרט אין אַ בעזונדערען חדר וואו עס האָבען אויף אונז גאַסטפּריינדליך געוואַרט אַ טיש אָנ־געשטעלט מיט הער־און־נעדענק, און פיינע בעקוועמע שטולען.

אַ קוק געטהאָן אויף דעם געדעקטען טיש האָב איך אָנגעהויבען חרטה האָבען פאַרוואָס איך בין גאָר געקומען. איך האָב זיך געריכט אויף אַן אַראַבישע סעודה, מיט ני־דעריגע דיוואַנעס, טישלעך און דעם גאַנצען צובעהער פון אַן אַראַבישער מאָהלצייט, לסוף לאָזט זיך אויס אַז מוחא־מעד האָט זיך די גרעסטע מיה געגעבען, אַז אַלצדינג זאָל זיין כמנהג אייראָפּאַ. ווי מיר האָבען אויסגעפונען שפּע־טער, האָט ער אומיסנע פאַר אונז געדונגען אַ קוכאַר פון אַ געהויבענעם האָטעל, אַ בריה אין צוגרייטען אייראָפּע־אישע מאכלים.

אַז דער קוכאַר איז אַ מאַדים אין זיין פאַך, האָבען מיר אויסגעפונען מיט'ן ערשטען געריכט. די עסענס וואָל־טען געווען אַ כבוד פאַר'ן שעף פון דעם ריז־קאַרלטאָן האָ־טעל אין ניו יאָרק.

איך האָב פּרובירט האַלטען אַ חשבון פון די פּאַטראַ־וועס, אָבער וואָס ווייטער מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין דער סעודה, איז דאָס צעהלען געוואָרען אַלץ שווערער. האָ־בען מיר בלויז צום מויל גענומען און דעם טעלער אָפּגע־רוקט, און כהרף עין איז שוין אַ צווייטער געשטאַנען אויף זיין אָרט. נאָך די פּיראַמידען פון ריינע טעלער וואָס זיי־נען געשטאַנען אויפגעטורעמט אין אַ ווינקעל, הארענדיג אויף זייער רייה, האָב איך פערשטאַנען, אַז ס'איז נאָך ווייט צום סוף.

מיר האָבען געשלונגען שנעל, זיך פערבריהט די צונג און געאַרבייט פלייסיג. די באַראַנעסע איז געווען אויסגע־רויטעלט און האָט בעוויזען גבורות, אָבער די טעלער אין ווינקעל זיינען כמעט ניט געמינערט געוואָרען.

אַ האַלב טוץ משרתים האָבען געסאַרווערט אַרום אונז. פּויַלע טעלער פון איין זייט און לעדיגע פון דער אַנדערער זיינען געפלויגען פון האַנד, ווי ביי יאַפּאַנעזישע דזשאָנ־לערס.

האָבען מיר בעשלאָסען איבערצוהיפּען געריכטען, יוצא זיין מיט אַ קוק און זיך קעהרען צו דעם צווייטען מאכל. זיינען די טעלער נאָך שנעלער געפלויגען, ס'האָט אַזש די אויגען געבלענדט. אַ גרויסע קאַטשקע בעפּוצט מיט גרינ־סען און געווירצען האָט שטומערהייד גערופען מיט אַלע חנ'ען פון אַ געבראַטענעם עוף, אָבער מיר האָבען זיך אויף איהר ניט אומגעקוקט אפילו.

אָבער צו אַלץ נעהמט אַ ענד, אפילו צו אַראַבישער גאַסטפריינדליכקייט. האָט מען אונז דערלאַנגט אַ בעקען

מיט וואסער די הענד צום וואשען, און מיר האבען גע־דאנקט אללאה פאר אונזער בעפרייאונג און האבען זיך געאיילט ארייצוגעהן אין הויף וואו די אמת'ע אראבישע שמחה איז אנגעגאנגען. די פרויען זיינען אוועק אין האַ־רעם צו דער כלה.

דער גרויסער גערוימער הויף איז געווען בעהאנגען מיט קאלירטע פאפירענע לאמטערנעס. אבער די אמת'ע ליכטיגקייט איז געקומען פון דער פולער לבנה וואס האט אראפגעקוקט גלייך אין הויף אריין. איז געווען העל ווי אין מיטען טאג.

ארום דעם הינטערשטען טייל פון הויף זיינען געווען אויסגעהאנגען אלערליי פארביגע, גרויסע און קליינע טע־פיכער און אן עולם פון היבשע עטליכע הונדערט מענשען זיינען טייל געזעסען אויף שטוהלען, טייל אויף נידעריגע בענקלעך און טייל האבען זיך גלאט ארומגעדרעהט פון ארט צו ארט.

מיר זיינען געווען די איינציגע וואס האבען ניט גע־טראגען א תארבוש אדער טורבאן. קיין אנדערע אייראָ־פעער חוץ אונז זיינען ניט געווען. א גרויסער טייל פון דעם עולם זיינען געווען שווארצע סודאנעזער, לאנדסלייט פון דעם בעל־שמחה.

אזוי שנעל ווי א חשוב'ער גאסט איז אריינגעקומען אין הויף, האט דער ארקעסטער, וואס דער אויפגעקומענער מוהאמעד האט אראפגעבראכט פון קאאירא, געטהאן אלץ

וואָס איז געווען אין זיין כח איהם צו פער׳מיאוס׳ען דאָס לעבען. די פערשיעדענע אינסטרומענטען זיינען גע־ווען אויף שמעכמעסער צווישען זיך און זיינען איינער דעם צווייטען געגאַנגען אויף צו להכעים. אין איין זאַך אָבער האָבען זיי אַלע איינגעשטימט, אַז מע דאַרף מאַכען וואָס מעהר ליאַרעם און געפילדער..

פערשטעהט זיך, אַז אַזוי שנעל ווי מיר האָבען זיך בעוויזען, האָט די קאַאירער קאַפּעליע אויפגעשפּיעלט לכבוד אונז אַ געהויבענע שטיק. דער קאַפּעלמייסטער אַליין, אַנגעטהאָן אין אַן אַלטען אַפּיצערסקען מונדיר מיט גרויסע מעשענע קנעפּ, האָט אויף זיין קלאַרנעט געאַרבייט מעשים.

אַז איך האָב זיך צוגעזעצט, איז ער צוגעקומען מיט אַ שמייכעל און האָט מיך בעגריסט מיט דער שטאָלצער מינע פון אַ רובינשטיין וואָס האָט נאָר וואָס פערלאָזט די קלאַווישען... איך האָב איהם דערלאַנגט אַ פּאָאר זיל־בערנע מטבעות, און האָב, צו מיין שרעק, באַלד געקריגען אַן אַפּדאַנק מיט אַ צווייטער מורא׳דיגער אַטאַקע.

אין מיטען עולם, אויף אַ סאָרט בימה איז געזעסען אַ פּיקי (אַ געלעהרטער) און האָט אַלע ווײַלע אַרויסגעזונגען אַ פּסוק פון קאָראַן, זיך האַלטענדיג ביים גאָרגעל און וואָר־פּענדיג מיט דעם קאָפּ הין און הער... אַז ער האָט געענ־דיגט, האָבען די צוהערערס אַרויסגעלאָזט דעם געוועהנ־ליכען התפעלות׳דיגען „אַ—אַ—אַ—אה״...

אין אַ צווייטען טייל פון הויף האָט אַן אַפּגעריסענער

בחור׳ל, קענטיג איינער פון די ניט־געבעטענע געסט גע־טאנצט דעם אריענטאלישען בויך־טאנץ, האלטענדיג צו דערזעלביגער צייט א קורץ שטעקעלע איבער׳ן קאפ מיטביידע הענד. ער האט ארויסגעוויזען גרויסע קונצען און דאס רעדעל ארום האט איהם צוגעגעבען אלץ מעהר חשק.

איז א צווייטער ארויס פון עולם, נאך א איינגערער פון ערשטען, און ביידע האבען געטאנצט אויף געוועט איינער אקעגען צווייטען.

צווישען עולם זיינען נאכאנאנד ארומגעגאנגען סאר־ווערס. איינינע האבען פאנאנדערגעטראגען שעלכלעך קאווע, אנדערע האבען פון גרויסע טיעפע שיסלען אויס־געטיילט לעמאנאדע, און נאך אנדערע האבען געטיילט פשוט׳ע אייז־וואסער.

די דריי מינים כיבוד זיינען אויסגעטיילט געווארען נאך די חשיבות פון דעם גאסט. געווען אזעלכע וואס מע פלעגט זיך אפילו מיט די קאן פון אייז־וואסער פערביי־געהן. בעליידיגט אבער האבען זיי זיך ניט. אז ניט אייז־וואסער, זיינען זיי גלאט געזעסען און הנאה געהאט.

עס איז געווען נאך א קלאס — די גאר געהויבענע געסט און די נאהנטע מקורבים, זיי פלעגען די סארווערס ארויסקלייבען פון צווישען עולם און אריינפיהרען אין אן אפגעטיילטען פערהאנגענעם ווינקעל, וואו עס איז געווען צוגעגרייט פאר זיי א גרויסער מאהלצייט.

דער חתן האט זיך ארומגעדרעהט צווישען עולם אין וואכעדיגע קליידער אזוי ווי ניט איהם מיינט מען דאס.

ערשט ארום עלף אזייגער איז ער נעלם געווארען און אז ער האט זיך ווידער בעוויזען, איז ער געווען אנגעטהאן אין א ראזען חאלאט מיט גילדערנע קווייטען. איצט האט זיך אנגעהויבען די אמת'ע „זעפפעה", די צערעמאניע פון אונטערפיהרען דעם חתן צו דער כלה וואס האט געווארט אויף איהר בעשערטען אין דער צוקינפטיגער דירה פון דעם יונגען פאאר פאלק, אייניגע גאסען ווייטער.

יונגע בחורים מיט בוקעטען און ליכט אין די הענד האבען דעם חתן ארומגערינגעלט, און די פראצעסיאן איז ארויס פון הויף אויף דער גאס. דער גאנצער עולם איז געווען אויפגעראמט און פרעהליך, נאר דער חתן אליין — הפנים אזוי האט געפאדערט דער דרך ארץ — איז געווען אומיסנע ערנסט און האט געהאלטען די אויגען האלב צו־געמאכט אזוי ווי ער וואלט ווען באפען א דרעמעל.

פאראויס האט מען געטראגען גרויסע לאמטערנעס וואס אויף זיי איז געווען אויפגעשריבען „לא איללאה אול־אללאה" (ניטא קיין גאט חוץ אללאה), און א טייל פון די יונגע לייט האבען געהאלטען אין איין זינגען א מאנא־טאנעם מזמור אין וועלכען מע האט געלויבט „מוחאמעד אלעיהי סאלאמו", צוקלאפענדיג דערביי אויף קליינע פויקעלעך.

צו דערזעלביגער צייט זיינען פאראויס פאר אלעמען און אפגעזונדערט פון די אונטערפיהרערס, געגאנגען די קאאירער כלי־זמרים, מיט דעם אפיציערסקען מונדיר בראש און האבען געקאצעניאמערט אויף וואס די וועלט שטעהט,

זיך זעהר װעניג קימערענדיג צי זיי פּאַסען זיך יאָ אַריין אין דעם מזמור פון די יונגע לייט אָדער ניט.

די פּראָצעסיע איז געגאַנגען זעהר לאַנגזאַם. די גאַסען זיינען געװען שטיל און פול מיט לבנה־ליכט, און די קולות פון די זינגערס און די שפּיעלערס האָבען אָפּגעהילכט פון אַלע װינקלען.

אין דעם געזעמעל האָבען אויך ניט געפעהלט קיין ענגלישע סאָלדאַטען, װאָס זיינען מיטגעגאַנגען װי אמת׳ע מחותנים.

עס איז שוין געװען צװעלף אַזייגער. האָב איך דעם חתן איבערגעלאָזען אויף גוטע הענד און בין אַװעק אין האָטעל.

די עכטע צערעמאָניע װעט זיך אייגענטליך ערשט אָנהויבען אין הויז װאו די כלה איז. אָבער דאָס קען קיין אַנדער מאַנסביל אויסער׳ן חתן ניט זעהן.

קודם כל װעט מען איהם אַריינלאָזען אין דעם צימער װאו די כלה מיט איהרע קרובות און געסט געפינען זיך. װעט זיך די כלה איבערטהאָן לכבוד איהם זיבען מאָל, אין זיבען פערשידענע מלבושים, און איטליך מאָל װאָס זי װעט אַרויסקומען אין אַ נייעם מלבוש, װעט זי צוטענצלען צו איהם מאַכענדיג אַלערליי קאָקעטישע העויות און בעװעגונגען. די דאָזיגע קליידער־בייטעניש און חנ׳דלען זיך, װעט נעהמען אַ רעכט ביסעל צייט. ערשט אַז מע װעט דערמיט פאַרטיג װערען, װעט מען אַװעקשיקען אַלע פרויען און דער חתן װעט בלייבען אַליין מיט דער כלה.

XXXIII.

אָפּשייד

די איינציגע ענגלישע סאָלדאַטען וואָס מע האָט ביז איצט אָנגעזעהן אין חעלוואַן, זיינען געווען אַזעלכע וואָס זיינען אַהער געקומען פערברענגען זייער אורלויב־טאָג. זיי פֿלעגען קומען פֿון העליאָפּאָליס, פֿון מענאַ, פֿון מאַהדי, און פֿון אַנדערע נאָהנטע ענגלישע לאַגערען.

מיט אַמאָל פֿלעגען די שטילע פֿערשלאָפֿענע גאַסען זיך אויפֿכאַפּען, אַלע ווינקלען האָבען געווימעלט מיט די הויכע יונגען פֿון אויסטראַליען, והעיר חעלוואַן צהלה ושמחה. וואו אַן אָפֿענע טהיר איז מגולגל געוואָרען אין אַ שענקעל אָדער אַ רעסטאָראַן, און די תושבים, הונגעריג נאָך אַ פֿערדינסטעל, האָבען מיט אַלע מעגליכקייטען גע־זוכט אַרויסצוקריגען פֿון די סאָלדאַטען די לעצטע פּעני.

איצט האָט אָנגעהויבען קומען אַן אַנדער מין סאָל־דאַטען. ריכטיג גערעדט, זיינען זיי ניט געקומען, ניכער האָט מען זיי געבראַכט. יעדער צוג האָט זיי געבראַכט, און אַזוי שנעל ווי זיי זיינען אָנגעקומען אויפֿ׳ן וואָקזאַל, האָ־

בען די מיליטערישע אַמבולאַנצען זיי אויף גיך אַפּגעפיהרט.

קאַהירא און אַלעקסאַנדריאַ זיינען שוין געווען פול. און גאַליפּאָלי האָט נאָך אַלץ געשיקט און געשיקט נייע טראַנספּאָרטען, שיריים פון די קרעפטיגע ריזען וואָס די טרייע קאַלאָניעס האָבען זייער מוטערלאַנד צום קרבן גע־שיקט. האָט מען אָנגעהויבען מאַכען פּלאַץ אין חעלוואַן. דעם גרויסען אַריסטאָקראַטישען האָטעל „על־חאַיאַט", האָט מען פאַר אַ האָספּיטאַל געמאַכט, און דעם פּירסטליכען „טעוופיק פּאַלאַץ" ערוואַרט אַן ענגליכער גורל.

אַז דער צוג קומט אַן און מע פיהרט אָדער טראָגט די פערוואונדעטע צום אַמבולאַנץ אַראָפּ, שטעהען אַרום די אַראַבער און קוקען צו. פּלעמעלט דורך די אויגען אויף אַ סעקונד דער האַס צו די שונאים פון איסלאַם, און באַלד שוין ווידער חנפ'עט זיך דער אָריענטאַלישער שמייכעל.

פון ארץ ישראל קומען אָן נאַכריכטען איינע פינ־סטערער פאַר דער צווייטער. די טערקישע רעגיערונג איז די ציוניסטען רודף עד חרמה. זי וויל מאַכען אַ תל פון דעם ישוב, אויסוואָרצלען די גאַנצע אַרבייט פון פופציג יאָהר... דזשעמאַל פּאַשאַ האָט אַ טויט־שטראָף אַרויפ־געלעגט אויף די וואָס וועלען ציוניסטישע מאַרקעס גע־ברויכען...

די קאַלאָניעס ווערען אויסגעליידיגט פון דער רעגיע־רונג, צומאָל די וואַסער־רעהרען פון די ביאַרעס צוגענומען... אַן אונטערגאַנג...

דער מדבר, וואָס האָט אין אָנהויב פאַר מיר אַזאַ משונה׳דיגען חן געהאַט, האָט איצט אָנגעוואָרפען אויף מיר אַ וויסטע שטומפּע מרה־שחורה פון וועלכע איך האָב זיך בשום אופן ניט געקענט אַרויסרייסען. איך האָב זיך קיין אָרט ניט געקענט געפינען. דער האָטעל, דער וואַק־זאַל אַנטקעגען, די שטעדטעל, די מענשען, דער מועדין מיט זיין אומעדיגען זינגען פון מינאַרעט דריי מאָל אַ טאָג, מיינע אַראַבישע ספרים, די פּיראַמידען, אַזוי ווי דער מדבר — אַלץ איז געווען גראָ, טרוקען, מיאוס. אין דעם גאַנצען ליכט איז אַ וויסטקייט און אַ טויטקייט געווען.

אַלע פאַרבינקייטען און שעהנקייטען וואָס איך האָב מיט זיך פון ארץ ישראל מיטגעבראַכט, זיינען אַזוי ווי אַריינגעזויגען געוואָרען פון מדבר. איך האָב געהאַט דאָס געפיהל אַזוי ווי איך בין פערמויערט אין אַ פּיראַמיד לעבעדיגערהייד, און קיין קלאַפּען און קיין האַמערען וועט מיר קיין הילף ניט ברענגען.

דאָס געפיהל פון אָפּגעזונדערטקייט און פערשטויר־סענקייט וואָס איז איצט געוואָרען אונערטרעגליך, האָט זיך אייגענטליך אָנגעהויבען פיעל פריהער — אין דעם טאָג ווען איך האָב געקראָגען פון מיין פריינד פּ... די שוואַרצע בשורה, אַז פּרץ איז געשטאָרבען...

איינער אַליין ביי דעם ראַנד פון דער ליבישער וויס־טע, בין איך אַרומגעגאַנגען ווי משוגע פון וועהטאָג....

עפּעס אין מיר אַ טייל פון מיר איז גע־שטאָרבען. און אַרום מיר אַלץ און אַלע זיינען געווען

אזוי גלייכגליטיג. וואס פאר א שייכות האבען זיי מיט פרץ'ן געהאט? וואס פאר א שייכות האבען זיי מיט מ י ר געהאט?...

דערווייל האבען מיינע פריינד אין אמעריקא ניט אויפגעהערט מיך צו באמבארדירען מיט בריעף, איך זאל צוריקקומען.

וואס איז דער תכלית אין מצרים?

האב איך זיי געשריבען: עס איז ניט מצרים. אבער פון מצרים קיין ארץ ישראל איז א טאג רייז און אזוי לאנג ווי איך בין אין מצרים, האב איך נאך די פעדים וואס בינדען מיך צו צו ארץ ישראל ניט אפגעריסען, פיהל איך נאך צייטענווייז אזוי ווי איך וואלט אין רחובות געווען. זאג איך צו זיך: אט באלד וועלען מיר זיך אומקעהרען, און עס וועט זיין אזא פרייד אין אונזער הויז ווידער אריינ־צוקומען, הערען די פויגלען פאר'ן הויז און דעם הינקע־דיגען שמיעד ווי ער האמערט אויף דער קאוואדלע...

האט פ... געשריבען, אז די פערבינדונג מיט ניו יארק ווערט אלץ שווערער און אונזיכערער. איז זיין עצה מיר זאלען לענגער ניט אפלעגען. אפפאהרען אזוי לאנג ווי עס איז נאך דא א מעגליכקייט.

עס הערען זיך קלאנגען, אז דייטשע סובמארינס האבען זיך בעוויזען אין די מיטעללענדישע וואסערען.

פרעגט ער אויך. וואס איז דער תכלית. אויב ניט ארץ ישראל, וואס טויג אונז דער מדבר?

איז דאס גלייכסטע פאר אונז ניו יארק.

האבען מיר זיך בעשלאסען, און מיר האבען געשריי־בען צו פ...'ן ער זאל פאר אונז קויפען שיפסקארטען אויף דער גריכישער ליניע, וואס איז לויט אלע חשבונות, גע־ווען די גיכסטע און די זיכערסטע, און מיר האבען זיך גענומען מכין זיין.

די יודעי חן האבען מיר אנגעזאגט, אז איך מוז קריי־גען די ערלויבניש פון אמעריקאנישען קאנסול און אז איי־דער איך געה צום קאנסול מוז איך זיך פערזארגען מיט א פאטאגראפיע פון מיר און מיינע בני בית. האב איך זיך ארומגעדרעהט א גאנצען פריהמארגען אין די גאסען פון קאירא ביז איך האב דערטאפט א פאטאגראפשטשיק אויף דער גאס. אז איך בין געקומען מיט'ן בילד צום קאנסול, האט ער מיר ערקלערט, אז עס איז גאנץ שעהנע ארבייט, אבער מע דארף האבען ניט איינס נאר דריי. ווארום ניט נאר ער אליין וויל האבען פון מיר אן אנדענק. נאר די מיליטערישע אדמיניסטראציאן פון עגיפטען וויל מיך אויך ניט אוועקלאזען אהן א זכר. אחוץ דעם, איינס אויפ'ן פאספארט גופא.

כדי אונז איינצושפארען געלט האט פ... די אגענטען פון דער גריכישער ליניע אריינגערעכענט אין נדן, אז איך בין א שריפטשטעלער.

פ...'ס רעקאמענדאציע האט געהאט א גרויסע וויר־קונג. ווי איך האב שפעטער אויסגעפונען האבען זיי מיר בערעכענט מיט צוויי הונדערט פראנק — מעהר.

בעזארגט די שיפסקארטען אין אלעקסאנדריא, איז

פ... אומיסנע צוליעב אונז געקומען צופאהרען פון אלעק־
סאנדריא קיין חעלוואן. ער האט אונז געהאלפען איינפאקען
די זאכען, און האט אונז געמאכט פארטיג פאר דער נסיעה.

דאס זעגענען זיך פון חעלוואן איז אונז ניט געפאלען
שווער. פרעמדע מענשען אלע. קיין ווארצלען ניט געשלא־
גען, קיין נעסט ניט אנגעווארעמט. אבער פון דעם מדבר,
דוקא פון דעם מדבר, וואס איך האב אויף איהם אזא אומ׳־
חן געווארפען די לעצטע צייט, האב איך אפשיעד נעהמען
געוואלט.

האב איך זיך אויף אן אראביעה ארויפגעזעצט און
בין אוועקגעפאהרען וייט־ווייט פון דער שטאדט אויף
דעם בארג וואו דער אבסערוואטאריום שטעהט. דער אב־
סערוואטאריום איז געווען פערמאכט פאר בעזוכער. דאס
האט מיך ווייניג־וואס געקימערט. די שטערען וועל איך
אומעטום געפינען. און ווי גרוים זיי זיינען ארט מיך ניט.

איך האב נאר דעם מדבר צום לעצטען מאל גוט גע־
וואלט אנקוקען...

טויט, טויט האבען זיך די כוואליעס געצויגען, גע־
צויגען... קברים־בערגלאך אהן א שיער, און פון דעם טוי־
טען פעלד האבען די פיראמידען ארויסגעשטעקט ווי רי־
זיגע מצבות...

א געלע וואקסענע ליכטיגקייט איז געלעגען אי
אויף׳ן מדבר, אי אויף דער גראער חעלוואן...

. . . .

. . . .

דעם פופצעהנטען טאג אין יוני 1915, נאכדעם ווי
מען האט אונז אויסגעפרעגט, ארומגעזוכט און ארומגע־

טאפט פון קאפ ביז די פיס, האבען מיר זיך ארייגגעזעצט אויף דער קליינער שיפעל, וואס האט אונז אפגעפיהרט צו דעם גריכישען דאמפפער „סיריא", וועלכער איז גע־פאהרען קיין פירעאוס.

ארויסקירעוועגדיג זיך פון פארט זיינען מיר פאר־בייגעפאהרען א טראנספארט־שיף פול מיט סאלדאטען, וואס איז געשטאנען פעראנקערט. זי איז געוועזן ארום־געפאהרען צו די דארדאנעלען און האט זיך אומגעקעהרט צוליעב א ידיעה וואס איז אנגעקומען אז א סובמארין דרעהט זיך נאהנט ארום און לויערט אויף איהר...

אויף דער „סיריא" זיינען געפאהרען לויטער גריכען. על פי רוב אזעלכע וואס האבען זיך מיט יאהרען צוריק בעזעצט אין עגיפטען און זיינען דארט רייך געווארען. אצונד זיינען זיי געפאהרען זיך אפפרישען אין דער מוט־טער־לאנד. זיי זיינען אלע געוועזן זעהר אויפגעראמט, אזוי ווי מענשען וואס פערגינען זיך צום ערשטען מאל אין זייער לעבען א לאנגען יום־טוב.

די איינציגע אמעריקאנער זיינען געוועזן מיר און א הויכער מאן פון א יאהר פערציג, וואס איז געגאנגען אנ־געטהאן אין געקעסטעלטע הויזען, אן אגענט פון דער „אמעריקאן טאבאקא קאמפאני", וואס האט זיך געהאל־טען פון אלעמען פון דערווייטען און איז קענטיג געוועזן זעהר בייז און פערערגערט אויף די גריכען. ער האט הפנים פון אמעריקא קיין צו גרויסע ליעבשאפט צו זיי נים מיטגעבראכט.

דער איינציגער מיט וועמען מע האָט געקענט אַ וואָרט אויסריידען איז געוועזען אַ האַלב־גריך, האַלב־ענגלענדער, אַ רעגיערונגס־בעאַמטער אין אַטבאַראַ, אין סודאַן. אַ געבוירענער אין סודאַן, איז ער צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען געפאָהרען בעזוכען די היים פון זיין מוטער אין קאַלאַמאַטעא.

ער האָט מיטגעפיהרט, אַ מתנה פאַר דעם מוזעאום פאַר נאַטור־וויסענשאַפט אין אַטהען, אַ קאָלעקציע פון גיפטיגע שקאָרפּיאָנען און טאַראַנטולאַס, וואָס זיינען זעהר בנמצא אין דער שטעדטעל וואו ער וואוינט.

מיט די גריכען אויף דער שיף האָט ער זיך ווענינ־וואָס געפריינדעלט. ער איז געוועזען אַנגעטהאָן ווי אַ רייזענדער ענגלענדער און האָט געזוכט נאָכצומאַכען ענגלישע מאַניערען.

ער האָט אונז אַסך אַנדערצעהלט פון דעם לעבען אין דעם סודאַן, בעזונדערס פון די באַרבאַרישע מנהגים וואָס זיינען איינגעפיהרט ביי די דאָרטיגע מוסלימער. דער באַרבאַרישסטער פון אַלע, די ברוטאַלע אָפּעראַציע וואָס ווערט געמאַכט קליינערהייד אויף מיידלעך כדי צו זיין זיכער מיט זייער יונגפערשאַפט ביז זייער חתונה.

אַ שטיקעל וועג פאַר פּירעאוס האָט זיך די „סיריאַ" אָפּגעשטעלט און אַ קליין שיפעל איז צוגעקומען צו איהר. פון דער שיפלע איז אַרויף צו אונז אויפ'ן פּערדעק אַ זעהר צרה'דיג געקליידעטער גריך וואָס האָט געטראָגען אויף דער פּלייצע אַ מין בלעכענע קאַן.

פון דערדאַזיגער קאַן האָט ער געמאַכט אַ פּאָאַר איינ־שפּריצונגען אין פּערשיעדענע ווינקלען פון דער שיף. דער־נאָך האָט ער זיך זעהר פיין צוזעגענט מיט די בעאַמטע, און איז ווידער אַפּגעפאַהרען אין זיין שיפעל.

שטעלט זיך אַרויס, אַז דער מאַן מיט דער בלעכענער קאַן איז דער קוואַראַנטין־אינספּעקטאָר, וואָס איז געקומען די שיף ד י ז י נ פ ע צ י ר ע ן.

האָט דער לאַנגער אַגענט פון דער „אַמעריקאַן טאַ־באַקאָ קאָמפּאַני“, וואָס האָט די גאַנצע צייט געשוויגען ווי אַ לעהמענער גולם, אויסגעשאָסען אין אַ געלעכטער, אַז ער האָט זיך אַזש פּערכלינעט.

— סאָם קוואַראַנטין פאַר יו (נאַ דיר אַ קוואַראַנטין!)

אין אַ קיהלען פרישען פריהמאָרגען זיינען מיר אַריינ־געפאַהרען אין דעם פּאָרט פון פּירעאוס.

דער דאַמפּפער „וואַסילעווס קאָנסטאַנטינאָס“ (קעניג קאָנסטאַנטין), דער שטאָלץ פון דער גריכישער האַנדעלס־מאַרין, האָט ערשט געזאָלט אָנקומען אין אַ פּאָר טעג אַרום. זיינען מיר אַפּגעפאַהרען מיט דער באַהן אין אַטהען, וואו מיר האָבען אויפגעזוכט אַ האָטעל אין דער רוישיגער אָמאָ־נאָיאַ גאַס.

XXXIV.

אין אטהען

דער „קסענאדאחעיאן“ אדער האטעל וואו מיר זיינען איינגעשטאנען, איז געווען אין סאמע קאך פון שטאדט. פון אונזער פענסטער האבען מיר א גאנצען טאג און ביז א שטיק אין דער נאכט, געקאנט זעהן דאס רוישיגע גאסענלעבען. טראמווייס האבען נאכאנאנד געקלונגען, אויטאמאבילס זיינען געלאפען הין און הער און די טראטוארען זיינען געווען שווארץ מיט מענשען. געווארפען אין די אויגען האט זיך די גרויסע צאהל גלחים און אפיציערען. די גלחים האבען געטראגען לאנגע האאר פערפלאכטען אין א קנויל אויף דער פאטילניצע, שווארצע קיטלען און הויכע קאפעלושען וואס האבען אויסגעזעהן ווי קוגעל־טעפּלעך מיט אן איבערגעקעהרטער טעלער פון אויבען. די אפיציערען זיינען געווען אנגעטהאן אין דייטשע אוניפארמען און האבען זיך געהאלטען שטייף־דייטש.

דא און דארט האבען זיך דורכגעשפרענקעלט נאציאנאלע קאסטומען, ווייסע, קורצע, געפאלדעוועטע טוניקס, שווארצע וועסטען פאזאמענטירט מיט גאלד און קליינע טורבענע יארמעלקעס, פון די ארומיגע אינזלען.

פאַרנאַכט זיינען די טישלעך פאַר די קאַפעס געדעקט געוואָרען, די טראַטואַרען זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין רעסטאָראַנען אונטער'ן פרייען הימעל, און דאָס קלינגען פון גאָפּעל און מעסער האָט זיך צומישט מיט דעם קלאַנג פון די טראַמוויים און דער טרובען פון אויטאָמאָבילס.

ווייט אוועק איבער דער שטאָדט האָט זיך געשאָטענט אקעגען דעם טונקעל־בלויען הימעל דער שטיינערנער יחוס־בריעף פון דער גייער אַטהען — דער אקראָפּאָליס.

אונזער צימער איז געווען זעהר זויבער, גערוים און בעקוועם. די בעדיענונג אויסגעצייכענט. מיר האָבען נאָר געהאַט אין אַנהויב אַביסעל צרות מיט'ן לשון. ניט געווען קיינער אין האָטעל וואָס זאָל קענען ריידען ענגליש אָדער פראַנצויזיש, אחוץ אַ פּאָר געקליבענע ווערטער. די טעג און נעכט, וואָס איך האָב מיט יאָהרען צוריק, זיך געפּלאָגט איבער דער אָדיסעא, זיינען מיר ניט בייגעשטאַנען גענוג איך זאָל קענען בעשטעלען אַ פריהשטיק אין האָמער'ס שפּראַך. איז דער בעל־אכסניא, אַ זעהר לעבעדיגער גריעך, מיט שווארצע גוטמוטיגע אויגען, געפאַלען אויף אַ המצאה. ער האָט צוזאַמענגערופען דעם גאַנצען פּערסאָנעל פון האָטעל. האָט יעדערער פון זיי געגעבען צושטייער זיינע פּאָאר ענגלישע ווערטער און אַזוי ארום האָט מען צוזאַמענגעלעגט גענוג צו קומען מיט אונז אויף אַ טאָלק.

אויף מאָרגען ווען איך בין געווען אין דער הויפּט־קאַנ־

טאַר פון דער שיף־געזעלשאַפט, האָב איך געקראָגן דעם אונאַנגענעהמען בעריכט, אַז די „וואסילעווס קאָנסטאַנ־טינאָס“ איז פערהאַלטען געוואָרען אין גיבראַלטאַר אויף אַ בעפעהל פון דער ענגלישער רעגירונג. מע איז איהר חושד אין קריעגס־קאָנטראַבאַנד. קען מען ממילא ניט וויסען ווען זי וועט אָנקומען.

האָבען מיר, הייסט עס, גענוג צייט צו בעקוקען אַטהען וויפיעל אונזער הארץ גלוסט.

עס איז געווען אין רעכטען זומער אָבער דאָס וועטער איז געווען פריש אַזוי ווי איז פריהלינג, און דער הימעל ריין אַזוי ווי נאָך אַ רעגען און לאַזורדיג בלאָ.

אַליין אַהן אַ פיהרער האָבען מיר אַרומגעוואַנדערט גאַנצע טעג דורך די גאַסען פון דער נייער, און צווישען די חורבות פון דער אַלטער שטאָדט.

צוערשט איז געקומען דער אַקראָפּאָליס.

שטונדענלאַנג האָבען מיר אַרומגעשפּאַצירט צווישען די האַלב־איינגעפאַלענע טעמפּלען, וואָס האָבען אפילו אין זייער חרוב'קייט און צובראָכענקייט געאָטהעמט מיט רו־היגער שעהנקייט. האָבען מיר דיראָזיגע שעהנקייט אַזוי ווי אַ קיהלען ערפרישענדען געטראַנק געזופּט.

דער מדבר פון חעלוואַן, די זאַמדען, די מומיעס און די פּיראַמידען האָבען נאָך אין מיין געמיטה אַרומגעשפּוקט. האָט דער הויך פון דעם לאַכענדען דיאָניסאָס זיי פערטרי־בען. פון צווישען צוויי שטיינער האָט זיך אַ פרענזעל פון גראָז דורכגעריסען, האָט עס אויסגעזעהן ווי דער גאָט פון

פרייד וואלט זיין בלעטער־בעפלאכטענעם טירזאס פון אונ־
טער די חורבות צו אונז ארויסשטעקען געוואלט.

אט איז דער ערעחטהעיאן, מיט די זעקס ריעזיגע פרויען־פיגורען, די קאריאטידען, אונטערשפארענדיג דעם שווערען געבוי, אין גראנדיעזער איינפאכקייט. פול־ענטוויקעלטע לייבער און צו דערזעלביגער צייט דורכגעהויכט פון גייסט... סימבאלען פון יענעם הארמאנישען גלייכגעוויכט צווישען גוף און נשמה, צווישען חומר און פארם, וואס איז געווען דער סוד פון אלט־גריכענלאנד'ס גרויסקייט.

אינוועניג איז אמאל געשטאנען פון גאלד און פון על־פענביין געמייסטערט די גיגאנטישע סטאטוע פון אטהען'ס בעשיצעריו, פאלאס אטהענע, די געטין פון חכמה, וואס איז פארטיג־בעוואפענט פון צעאוס' קאפ ארויסגעשפרונגען. עמיצער האט דעם דונער־ברענגענדען הערשער פון אלימפוס געווארענט אז די פרוכט פון זיין ליעבע מיט מעטיס, וועט שטארקער זיין פון איהם. האט ער די מאמען צוזא־מען מיט איהר נאך ניט געבארענעם קינד איינגעשלונגען. האט העפעסטוס, דער גאט פון פייער, מיט א האק זיין איי־גענעם טאטען דעם שארבען אויפגעהאקט און אטהענע איז אויף דער וועלט געקומען, אויף צו להכעים דעם דעספאט פון די געטער...

מיר זיינען נעבען פארטהענאן, די שעהנסטע ירושה וואס די אלטע גריכישע בוי־קונסט האט איבערגעלאזען:
די הויכע זיילען שטעהען זיכער און רוהיג אין זייער

שעהנהייט, ווי לאנגע בעבערם אנגעפילט מיט שטומער מוזיק.

געהען מיר פערביי דעם ווינקעל פון דעם פארטהעגאז, וואם איז מעהר גלגולים ווי אלע אנדערע אויסגעשטאנען.

דער ארט וואו מע האט אמאל צו די פריידיגע געטער געדיענט איז אין זעקסטען יאהר הונדערט געהייליגט געווארען צו דעם פערבלוטיגטען אסקעט פון נצרת. זיינען אוועק ווידער יאהרהונדערטען און די דיענער פון איסלאם האבען א מינארעט אויסגעבויט און פריה און שפעט האט דער מועדדין ארונטערגעזונגען פון אקראפאלים, אז „מוחא׳ מעד איז דער שליח פון אללאה”.

איצט האט מען די חורבות ווידער די געטער אפגעגעבען.

טויטע און האלב־ אדער אין גאנצען איינגעפאלענע חורבות... אבער אלץ רעדט פון א קונסט וואם איז געבארען פון לעבען און פון לעבענם־פרייד... יעדער שטיין פון די חורבות איז א געזאנג צום לעבען, א הימן צו שעהנהייט, צו דעם גענוס פון שעהנהייט...

יענע אין עגיפטען איז געווען א קינד פון טויט, א געבורט פון אנגסט, א פערקערפערונג פון א קאשמאר...

דער בלאער ים און דער בלאער הימעל זיינען איינאנדער אין די ארעמס געפאלען, און די גריכישע קונסט איז די פרוכט געוועזן... די ע ר ד ארום איז געווען טרוקען, וויסט, פעלזיג — בלויז הימעל און בלאער עגע־

אישער ים... פון הימעל — די רוה, דאס גלייכגעוויכט, דער עפּאס, פון ים — דער ריטהמוס, די לייכטקייט און די בויגינגע גראַציע...

די פּיראַמידען און די עגיפּטישע מייסטערווערק האט דער מדבר געשאפען, און זיי זיינען געווען טויט ווי ע ר...

מיר געהען אראָפּ פון אקראָפּאָליס און שפּאַצירען דורך די רואינען פון דעם אַלטען דיאָניסאס-טהעאטער. אקעגען דעם אָרט וואו עס איז די שטיינערנע ביהנע גע־ווען, איז כאמע ערשטע רייה געפינען זיך די פלעצער פאר די גרויסע בעאמטע. אט איז דער פּלאַץ פון דעם אויבער־פּריסטער. זיין נאָמען איז אויסגעקריצט אויף די שטיינער...

נאָך א פּאָאר טריט, דער עסקולאפּעיאָן, הייליג צו דעם גאָט פון געזונד, אסקלעפּעיאָס. א שעהנער טעמפּעל איז עס געווען, מיט שעהנע נימפען און געטער און צוגלייך א הייל־אנשטאַלט. אַלץ האבען די אַלטע גריכען בעשעה־נען געוואָלט, אפילו קראנקהייט.

און אַט דאָרט ווייט אריבער זיינען די חורבות פון דעם געריכט־פּלאַץ פון דעם ארעאָפּאַג, וואו דאָס פרייע פאָלק האט דורך זיינע אויסגעקליבענע פערטרעטער גע־רעכטיגקייט אויסגעטיילט.

חורבות, חורבות...

און אנהעגנענדיג זיך אַז דידאָזיגע חורבות האט א פער־שקלאַפט, דערנידעריגט און נידעריג פאָלק זיך ארויפגע־

שוואונגען צו דער מדרגה פון א געזונדען פלייסיגען פאלק. וואס יאגט אן דאס נייע לעבען מיט קפיצת־הדרך...

אכציג יאהר צוריק איז אטהען א קליין דערפעל גע־ווען. איצט וואוינען דא נאהנט פון צוויי הונדערט טויזענד נפשות. ביבליאטעקען, מוזעאומס, אן אוניווערזי־טעט, א — פארלאמענט.

אכציג יאהר! מיט פיעל עלטער ווי אונזער „ישוב״? גיט עס מיך א ברען אזוי ווי מיט אן אנגעגליהטען אייזען..

אויף דעם סמך פון זייער פ ע ר ג א נ ג ע נ ה י י ט האבען זיי מעכטיגע שתדלנים געקריגען, שתדלנים מיט קריעג־שיפען און מיט ארמעען...

און שטאלץ זיינען זיי מיט זייער אויפלעבונג, מיט זייער לאנד, מיט זייער שפראך.

וואס זייער נייע ליטעראטור איז ווייס איך ניט. אבער וואלטען זיי א העלפט פון אונז געהאט, וואלט יעדער פערקויפער פון שלעכטע אלקאהאל אין אלעקסאנדריע, און יעדער שטיוועל־פוצער אין שיקאגא, דערפון געוואוסט און וואלט זיך דערמיט געגרויסט.

יעדער טרעגער אויף דער גאס יחוס'ט זיך מיט דער שיף „וואסילעוס קאנסטאנטינאס״, און וועט אייך פון איהר אלערליי וואונדער דערצעהלען... א ו נ ז ע ר שיף.

מיר האבען בייראנ'ס סטאטוע געזעהן.

צוליעב די האלב־מיליאן האלב־אזיאטען איז ער אין

מיסאלאנגי שטארבען געקומען. דער גרויסער בעשעפער פון „טשאילד האראלד".

אונז האט ער אפגעפארטיגט מיט זיינע „היברו מע־לאדים"...

מיר זיינען געווען אין דעם סטאדיאן, וואו פופציג טויזענד מענשען האבען געקענט די שפיעלען אויף דער ארענא צוזעהן. פון לויטער מירמעלשטיין איז עס גע־בויט, רייה איבער רייה פון דריי זייטען.

צופאלען איז עס געווען פון אלטקייט, האט דער גרויסער גריכישער מיליאנער אווערא[?] א פערמעגען אוועקגעלעגט און האט עס צוריקגעבויט.

פול איז אטהען מיט אזעלכע נדבות. די ווייטע זיהן האבען געזוכט זייער מוטערלאנד צו בעשעהנען.

איך בין ארויף אויף דער העכסטער רייה און האב פון דארטען געהאט א וואונדערשעהנע אויסזיכט, פון איין זייט אויף די בלא־פערצויגענע בערג און פון דער צווייטער אויף דעם טיעף־גרינעם קעניגליכען גארטען...

טראכט איך פון אווערא'ען און דערמאן זיך אן אונזערע מיליאנערען — און די אויסזיכט ווערט מיר פער־דארבען.

איך וועל מוזען וואס שנעלער אוועקפאהרען. איך האלט אין איין פערגלייכען און פיהל זיך נאכאנאנד גע־קריוודעט...

. . . .

XXXV.
צוריק

אין אַטהען ערשט האָב איך זיך דערוואוסט פון די צוויי הונדערט פראַנק וואָס די שיף־געזעלשאַפט האָט מיר איבערגערעכענט אין זכות וואָס איך בין אַ שריפטשטעלער.

בין איך אַוועק אין קאַנטאָר.

עס איז געווען אַרום פיער אַזייגער נאָכמיטאָג און די קאַנטאָר איז געווען פול געפּאַקט, ניט אַ שפּילקע אַריינצו־וואַרפען, און פאַר די טהירען האָט זיך געשפּאַרט אַ גרויסע מחנה אויפגערעגטע פּאַסאַזשירען. די שיף האָט געזאָלט אָפּגעהן מאָרגען און איבער צוויי טויזענד שיפסקאַרטען זיינען געווען אויסצומאַכען. הינטער אַן אָפּצאַהמונג זיי־נען אַרומגעלאָפען פערהאָוועט צוויי יונגע לייטלעך און האָ־בען ניט געוואוסט וואָס פריהער צו טהאָן.

איך האָב זיך ווי עס איז דורכגעשטויסען און גע־פרעגט ביי דעם עלטערען יונגען מאַן אויף'ן דירעקטאָר, וואָס זיין נאָמען איז מיר פון דער ערשטער מינוט ניט גע־פעלען. ער האָט געהייסען קאַראַלאַמיס.

— מס'יע לע דירעקטאָר שלאָפט.

— וואס הייסט ער שלאפט?

— פשוט, ער שלאפט. ער שלאפט אלע טאג.

פאל איך שוין אריין אין כעס:

— ביי אונז אין אמעריקא א דירעקטאר ארום דער צייט פון טאג זיצט אין קאנטאר און —

ער לאזט מיך ניט דערענדיגען. איך האב אנגעריהרט קענטיג זיין העלענישען האנער.

— אין אמעריקא מעג זיך א דירעקטאר טהאן וואס ער וויל. ביי אונז אז מע איז א דירעקטאר, שלאפט מען.

דער „דירעקטאר" איז ענדליך צוריק געקומען פון זיין מיטאג־שלאף, אבער איך האב אויפ'ן ערשטען קוק געזעהן, אז די צוויי הונדערט פראנק וועלען שוין פערבלייבען אין אטהען — א ניט־ווילענדיגער בייטראג פון דער אידישער ליטעראטור צו דער גריכישער האנדעלס־מארין.

דעם אכט־און־צוואנציגסטען יוני האבען מיר זיך געזעצט אויף דער „וואסילעוום קאנסטאנטינאס".

אויף דער שיף איז געווען א קליינע צאהל אמעריקאנער מיסיאנערען און לעהרער, וואס האבען זיך צוליעב דער מלחמה אומגעקעהרט פון קאנסטאנטינאפאל צו די פעראייניגטע שטאטען. די איבעריגע זיינען געווען גריכען וואס זיינען געפאהרען קיין אמעריקא, טייל צום ערשטען, טייל צום צווייטען און טייל צום דריטען מאל.

דאס רוב פון די וואס זיינען געפאהרען צום צווייטען מאל זיינען געפאהרען אין צווייטער קאיוטע.

זיי האָבען זיך אַלע געפיהלט זעהר תקיף אויף דער שיף: נאָ זעה, וואָס מיר זיינען. אַ „וואַסילעווס קאָנ־סטאַנטינאָס", ניט קיין קלייניגקייט.

אינטערעסאַנט איז געווען, אַז וואָס ווייטער מיר זיי־נען אַרויסגעפאָהרען אין ים, און וואָס נעהנטער מיר זיינען געקומען צו די ברעגעס פון אַמעריקאַ, אַלץ ווייניגער „וואַ־סילעוו קאָנסטאַנטינאָס'דיג" האָבען זיך די זיהן פון גריי־כענלאַנד אָנגעהויבען פיהלען... מע האָט געזעהן בחוש, ווי זייער תקיפ'דיגקייט ווערט שוואַכער וואָס אַ רגע.

די גריכען פון דריטער און פיערטער און אַלע אַנדערע קלאַסען — איין גאָט ווייס וויפיעל קלאַסען עס זיינען אויף דער שיף געווען — האָבען גאַנצענע טעג געשפּיעלט אין פּאַטשעניש.

מע האָט אויסגעקליבען איינעם און איהם אָוועקגע־שטעלט אַביסעל פּאַראויס. די לינקע האַנד האָט ער גע־מוזט האַלטען אַזוי אַז זי האָט פערשטעלט זיין געזיכט און איז צו דערזעלבער צייט געווען אָפען צו דערויסען. הינ־טער איהם האָבען זיך אויסגעשטעלט די פּאַטשערס, וואָס האָבען איינער נאָך'ן אַנדערען געפּלעמט זייער קרבן אויף דער אויסגעשטרעקט האַנד. האָט ער געטראָפען ווער דער מנדב פון פּאַטש איז, האָט דער פּאַטשער פערנומען זיין פּלאַץ. אַז ניט, האָט ער אַזוי געקענט אָפּשטעהן ביז עס פלעגט אַזש בלוט שפּריצען פון די האַנד. פלעגט ער אַריינ־פאַלען אין רוגזה, פלעגען חברה נאָך פּאַטשען מיט מעהר חשק, און דער עולם אַרום האָט אָנגעקוואַלען.

פון אלימפוס־שפּיעלען ביז פּאטשעניש...

אין גיבראלטאר האט מען אונז פערהאלטען. א גאנ־צען העלען טאג איז די שיף געשטאנען מיט'ן פּנים גע־קעהרט צו די קאנאנען פון דער בארג־פעסטונג, אזוי ווי א חדר־אינגעל מיט דער רוט אין האנד...

מיר האבען בעצאהלט פאר בילעטען פון ערשטען קלאס, אבער געהאלטען האט מען אונז אין דער צווייטער. די עסענס זיינען געווען שלעכט, ניט אין מויל צו נעהמען. וואס טהוט גאט א נס? קריעג איך א שטארקע ענט־צינדונג אין האלז און ווער זעהר ערנסט קראנק.

איז געקומען דער דאקטאר, וואס איז קענטיג אויף דער שיף נאר פון אנשטעל וועגען, און איז פון דערהיים א שמיעד. דוקא א שמיעד, קיין אנדער מלאכה ניט, דאס בין איך געווען זיכער.

א מזג טוב איז ער דוקא געווען. דאס האט מען גע־קענט זעהן אן זיינע גוטע אויגען. האט ער זיך מיט מיר ניט געהאמפּערט און האט מסכים געווען אז איך בין טאקע מיט אן אמת א חולה.

אז ער איז שוין געווען פון יענער זייט טהיר, האבען מיר איהם דורך אונזער דאלמעטשער—ער אליין האט א ווארט אויסער גריכיש ניט פערשטאנען—צוריקגערופען און דערמאנט, אז ער האט פערגעסען צוויי זאכען. ראשית האט ער די טעמפּעראטור ניט גענומען, און צווייטענס האט ער גארנישט געטהאן די קראנקהייט אוועקצונעהמען.

די ערשטע בקשה האָט ער תיכף ערפילט. די צווייטע האָט ער נעבאך געוואָלט ערפילען אבער פשוט ניט גע־וואוסט ווי...

האָט ער שטאָט געבען מעדיציין מיך מפצה געווען מיט דעם וואָס ער האָט בעפוילען אז מע זאָל פון מיינעטוועגען אויפמאַכען דעם שטייג לעבעדיגע היהנער וואָס די „וואָ־סילעווס קאָנסטאַנטינאָס" האָט מיטגעפיהרט מיט זיך, און קאָכען פאַר מיר יאַיכלעך...

פלעגט מיר דער משרת פון אונזער קאַיוטע, אַן אויס־געדיענטער גריכישער זעלנער מיט'ן נאָמען דימיטרי, צוויי מאָל אַ טאָג אריינברענגען צו האַלבע הוהן. זעהענדיג די שריים וואָס איך לאָז איבער, האָט דימיטרי אויף מיר שטאַרק רחמנות געקריגען און ער האָט מיר געבראַכט אַן אַראַנזש וואָס ער האָט פאַר מיר גע'גנב'עט אין דער ער־שטער קלאַס.

איין טאָג איז דער דאָקטאָר צו מיר געקומען מיט דער ערקלערונג, אז פון יאַיכלעך אליין וועל איך אָפּגע־שלאָפט ווערען. דאַרף איך האָבען איינשפּריצונגען און די איינשפּריצונגען וועלען קאָסטען צוויי פראַנק אַ שטיק.

איך האָב דעם אולטימאַטום פערשטאַנען. אַזוי ווי פאַר היילען טאָר ער קיין געלט ניט בערעכענען, און פון די היהנער האָט ער אויך געוואָלט אָפּלעקען אַ ביינדעל, האָט עס געהייסען, ענטוועדער איינשפּריצונג, אָדער — אויס הוהן...

האָב איך בעשלאָסען זיך לאָזען איינשפּריצען, אַבי דעם שטייג ניט אָפּלאָזען...

בלויז אַ פּאָר טעג פאַר ניו יאָרק בין איך פון בעט אַרויסגעקראָכען. די שיף איז געגאַנגען אין אַ רוהיגען גרינעם ים, און דער פרענזעלדיגער שוים פוןביידע זייטען האָט זיך צולעגט ווי אין ווייסע לופטיגע בלומען...

באַלד האָבען מיר געקראָגען אַן ערשטען קבלת־פּנים פון די ים־פויגלען...

שיפען האָבען קורסירט פון אַלע זייטען אַפּטער און אַפּטער און אָט איז אַ וואָלקען ביים האָריזאָנט... קוני־איילאַנד שווימט אַרויס און ווערט אַלץ בולט'ער און בולט'ער.

אָט איז אַ מאָטאָר־שיף צוגעשוואומען, און דער לאָצ־מאַן איז אַרויף. מיר זיינען אין רשות פון אַמעריקאַ.

מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט אין אָבענד. איבער נאַכט האָבען מיר געזאָלט אויפ'ן שיף בלייבען. פון ביידע ברעגעס האָבען טויזענדער ליכט אומגעטאַנצט אין דער שטילער זומערדיגער נאַכט, אַזוי ווי גרויסע פייער־פליגען...

איך האָב די נאַכט ניט געשלאָפען. איך בין ניט אומגעדולדיג געווען אַנצוקומען... איך האָב זיך ניט געפרעהט און ניט געוואַרט אויף קיין זאַך... איך האָב זיך אַליין ניט געקענט פאַנאַנדערקלייבען אין דעם פּלאָנטער וואָס האָט ווי אַ שווערער שפּינוועבס זיך געפּלאָכטען אויף מיין געמיטה...

. . . .

אַ ליכטיגער יולי־פריהמאָרגען איז עס געווען ווען דער דאַמפּפער האָט זיך אַריינגעוויעגט אין זיין פּיער. אויפ'ן דאָק זיינען געשטאַנען טייערע פריינד, ליעבע געזיכטער האָבען געשמייכעלט פון ווייטען און אויגען זיינען געווען פייכט מיט פרייד און מיט ליעבשאַפט. איך בין ווידער געווען צווישען מיינע טרייע פריינד... אָבער פאַר די אויגען האָט זיך אַזוי ווי אַ וואָלקען אַראָפּגעלאָזט פּלוצים. איך בין געווען אין כעס אויף זיך און אויף זיי און אויף דער גאַנצער וועלט...

— פאַר וואָס איז עס ניט בעשערט געווען?...

(ע נ ד)